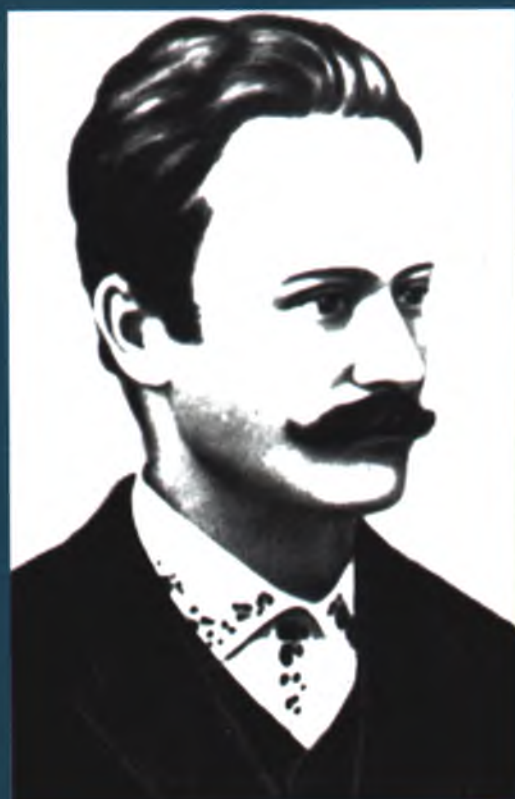

ІДЕЙНИЙ ПРОВІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

ДО 160-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ТА 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ
І. Я. ФРАНКА

ІДЕЙНИЙ ПРОВІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

ДО 160-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
І. Я. ФРАНКА

Івано-Франківськ
2016

Схвалено до друку Асоціацією вищих навчальних закладів Івано-Франківської області, протокол №1 2016 року.

Координаційна рада:

Козак Ф. В. – голова Асоціації вищих навчальних закладів Івано-Франківської області, перший проректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Заслужений працівник освіти України, професор.

Савич В. І. – ректор Галицької Академії, доктор економічних наук, професор.

Гах Й. М. – професор кафедри гуманітарних наук Галицької Академії, кандидат філософських наук, доцент.

I-29 Ідейний провідник української нації / Укладач Гах Й. М. – Івано-Франківськ, 2016. – 356 с.

Книга підготовлена колективом авторів за участю ректорів, професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів Івано-Франківська, Києва, Львова, Чернівців, Дрогобича, керівників культурно-освітніх закладів та творчих спілок Прикарпаття та розрахована на широке коло читачів – всіх тих, кому дороге і рідне Франкове слово.

**ББК 83.3(4 УКР)
1-8 Франко І.Я.**

РІК ІВАНА ФРАНКА

Високосний 2016 рік – знаменний для України. У цьому – нинішньому році виповнюється 160 років від дня народження та 100 років від дня смерті великого сина України Івана Яковича Франка – класика української літератури, поета, прозаїка, драматурга, публіциста, перекладача, літературознавця, видавця, фольклориста, культуролога, редактора, журналіста, вченого, економіста, історика, філософа, громадського і політичного діяча.

Указом Президента України, постановою Верховної Ради України та рішенням Кабінету Міністрів України на вшанування пам'яті Великого Каменяря 2016 рік проголошений в Україні Роком Івана Франка.

В Україні створено Організаційний комітет з підготовки та проведення заходів, присвячених Івану Франку. До складу Оргкомітету включені представники центральних та місцевих органів влади, Національної спілки письменників України, Національної академії наук України, громадських організацій України. У столиці України, в областях і районах проводяться різні заходи по вшануванню пам'яті та пропаганді творчості Івана Франка.

Відповідні заходи передбачені і в Івано-Франківській області і в місті Івано-Франківську. Зокрема, Асоціація вищих навчальних закладів області разом з вищими навчальними закладами Івано-Франківська підготувала до ювілею Івана Франка колективну монографію «Ідейний провідник української нації», присвячену Великому Каменяреві.

Усвідомлюючи значимість подвижництва Івана Франка, ми, його нащадки, розуміємо Франкові настанови і прагнемо творити та діяти так, як нас учив Великий Каменярь. І через сто років, відколи перестало битися його полум'яне серце, ми вважаємо Івана Франка нашим сучасником, і саме з цих позицій – позицій сьогодення автори монографії осмислюють творчий і життєвий подвиг Великого Українця.

Іван Франко, як і Тарас Шевченко, вийшов з народу, все своє життя був тісно пов'язаний з ним, вважав своїм обов'язком служити йому, відстоювати його інтереси. Про себе письменник говорив: «Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почуваю себе до обов'язку віддавати працю свого життя тому простому народові!»

Життя Івана Франка було наповнене титанічною працею – літературною, науковою, публіцистичною, а в цілому – суспільно значимою. Його дивовижна працездатність («Працювать, працювать, працювати, в праці сконать») є найвищим підтвердженням волі до життя заради людей («Люди, люди, я ваш брат, я для вас рад жити»). Кожним своїм словом – поетичним і публіцистичним – Іван Франко безстрашно ставав на захист бориславських ріпників, покутських землеробів, галицьких селян – однаково знедолених, згорьованих простих людей. Намагання захистити їх Великий Каменяр ставив на чільне місце у своїй літературній і громадській діяльності.

Іван Франко одним із перших досить чітко і виразно сформулював українську національну ідею – «Нам пора для України жити». Суть її – здобуття самостійної держави. Нині Україна – суверенна незалежна держава, але Франкові настанови щодо її утвердження у світі і сьогодні актуальні як ніколи раніше. Щоб Україна зайняла гідне місце у сім'ї народів – треба всім нам для цього жити і працювати, за це боротися. Іван Франко як ідейний провідник української нації вірить у повну незалежність України, її політичну самостійність і національну соборність. Вірить і кличе всіх українців за це боротися.

Будьмо ж гідними цього високого заклику Великого Каменяря!

Федір Козак

КВІТУЙ НАШ СЛАВНИЙ ІВАНО-ФРАНКІВСЬК!

Руслан Марцінків

міський голова Івано-Франківська

Краса міста пізнається в його мешканцях. Ці слова спали мені на думку коли я в студентські роки познайомився з Івано-Франківськом. Тоді, на перший погляд, величезний обласний центр був холодним до чужинців. Та ввічливі і привітні люди допомагали мені, випускнику школи з селища Отинія, не відчувати себе небажаним гостем.

Відтоді колишній Станислав став для мене рідним. Я побачив і закохався у наші вулиці, затишну центральну частину міста, в якій насправду зберігається дух останніх трьох століть, зелений просторий парк, чудове центральне озеро і гірські ріки, що омивають місто з усіх боків. А чого лише варті пейзажі площі Ринок, знаменитої “стометрівки”, фортечного “Бастіону”, палацу Потоцьких і звісно ж майдану Шептицького...Водночас постійно відчуваю молодість Івано-Франківська, адже у місцевих університетах навчаються десятки тисяч студентів.

Я втішений, що тут працюють справжні професіонали — вчителі, лікарі, діячі культури, працівники різних заводів і установ, котрі залишають частинку себе містові та Україні.

Цими вулицями ходили славетний Іван Франко, Євген Петрушевич, Михайло Грушевський, тут творилася доля Західно-Української Народної Республіки, не стихав дух боротьби з фашистським і радянським режимом, зароджувався рух за незалежність, звідси до Києва поїхали чи не перші учасники спершу Помаранчевої, а згодом і Революції Гідності. Нині сотні наслідників ОУН-УПА захищають незалежність України в зоні АТО.

Тому мені, як міському голові, приємно і цікаво поїхати у маршрутці, піти на ринки і поспілкуватися з людьми — іванофранківці своїми порадами та зауваженнями заряджають енергією на весь день, ато й тиждень.

Загалом, за останні роки влада зробила чимало важливих та потрібних кроків для громади міста. Безперечними успіхами є робота щодо розширення мережі дошкільних навчальних закладів, ремонт доріг та прибудинкових територій, встановлення нових дитячих та спортивних майданчиків та багато іншого. В Івано-Франківську почали ефективно вирішувати проблему енергозбереження у рамках програми щодо утеплення будинків та заміни вікон. Звичайно, що всі ці процеси будуть продовжуватися.

Також з моєї ініціативи в місті почали заново берегти сторінки про славних мешканців, реалізуюючи програму «Івано-Франківськ – місто героїв» – у різних частинах міста встановлено десятки анотаційних дощок в честь видатних іванофранківців. Інформацію про кожного героя можна “зчитати” за допомогою мобільних пристроїв з’єднаних з Інтернетом.

Потроху, але впевнено, наш індустріальний Івано-Франківськ набуває вигляду затишного європейського міста, яке все більше приваблює туристів з різних регіонів держави та навіть країн. Сприяє цьому і оголошений Президентом 2016 рік в Україні Роком Івана Франка, іменем якого назване наше місто.

Нехай же і сторінки цієї книги – «Ідейний провідник української нації», присвяченої славному ювілею Великого Каменяря, допоможуть Вам, шановні гості, збагатитись незабутніми враженнями про перлину Прикарпаття – Івано-Франківськ. І пам’ятайте – тут Вам завжди раді!

Розділ перший

«МІЙ ПОКЛИК: ПРАЦЯ, БОРОТЬБА, СВОБОДА»

НА БАТЬКІВСЬКІЙ ЗЕМЛІ: НАГУЄВИЧІ, ДРОГОБИЧ

Надія Скотна, Євген Пшеничний

Геній українського слова, мислитель світового рівня, український Мойсей – такими словами окреслюємо величну постать Івана Франка, особливо тепер, коли нам дуже важко, коли шукаємо виходу із надзвичайно складних ситуацій. “Нам треба голосу Тараса”, – писав колись Павло Тичина. Додамо: “Й Івана Франка”. Чесного, мудрого Франкового голосу. Що його ще в дитинстві загартував у кузні батька, у віддаленому прикарпатському селі Нагуєвичихах.

Задимлені туманами Нагуєвичі, давній Дрогобич – це місця, у яких формувався Франків геній, колиска його безсмертя. Саме в Нагуєвичихах Дрогобицького повіту 27 серпня 1856 року побачив світ Іван Франко. Точніше, не в самих Нагуєвичихах, а в присілку під назвою Слобода. Саме там і пройшло дитинство Івана Франка.

Батько майбутнього письменника Яків, повдовівши, одружився з набагато молодшою від нього Марією Кульчицькою із сусіднього села Ясениця Сільна. Крім найстаршого, Івана, мали ще чотирьох дітей – дочок Тетяну і Юліану та синів Захара й Онуфрія. Дочки померли ще малими. Батько помер 1865 року. Мати вийшла заміж за набагато молодшого Гриня Гаврилика із Ясениці Сільної. У них народилося двоє дітей – Антін і Юлія. У 1872 році померла й мати.

Варто зазначити, що Гринь Гаврилик опікувався дітьми покійної дружини, а до Івана мав особливий сентимент, допомагав йому у навчанні в Дрогобицькій гімназії. Яків Франко був відомим на всю околицю ковалем, людиною неписьменною, але обдарованою природним гумором, умінням чудово оповідати. Він знав багато казок, притч, легенд, його мова була дотепною, барвистою. Батькова кузня стала першою життєвою школою майбутнього письменника. Селяни, що приходили до коваля, розповідали про страшні події на нафтових промислах Борислава, про зловживання лихварів, про нужденне життя. Уже на схилі життя, згадуючи дитинство, Іван Франко писав: “На дні моїх споминів, десь там у найглибшій глибині горить огонь. Невеличке огнище неблискучого, але міцного огню освічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі. Се огонь у кузні мого батька...”

І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі”.

Назавжди зберіг письменник світлі спогади про батька. Про нього написав свій перший вірш “Великдень”, згадує про нього в оповіданні “Злісний Сидір”, у поезії “У долині село лежить”, у незакінченій поемі “Історія товпки солі”, присвятив йому поєми “Панські жарти” і “Святий Валентій”. Батька Іван Франко щиро любив, але й батько неабияк любив Івана, гордився його успіхами в школі, плакав надію бачити його великим “паном”. Коли Іван навчався у Дрогобичі в школі отців Василіян, Яків Франко прийшов на випускний іспит. Пізніше письменник згадував про цей батьків візит: “Я не бачив його, а тільки коли мене викликали першого, щоб одержати нагороду (книжку), то я почув, що він голосно заплакав”¹.

Марія Кульчицька-Франко, вродлива, поетично обдарована селянка, так само ніжно любила свого сина-первістка. Вона знала безліч народних пісень і часто співала їх малому Івасеві; вчила хлопця розуміти красу природи, любити народ, перейматися його горем, ненавидіти гноблення.

Сердечними словами згадував поет у вірші “Пісня і праця” матір та її співанки, які заронили в його душу перші зерна поезії, що потім дала Україні і світові таке щедre жниво:

*Пісне, моя ти сердечна дружино,
Серця відрадо в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно,
К тобі любов до життя я приніс.*

*Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя...*

З рідним селом в’яжуться спогади письменника про дитинство. “Неначе ві сні, виринають перед моєю душею забуті тіні давньої минувшини, рисуються виразними силуетами на тлі крайобразу мого рідного села і промовляють до мене давно нечутими, простими, тихими словами”, – писав І. Франко в оповіданні “Неначе сон”. Враження з дитячих літ знайшли художнє втілення також в оповіданнях “Малий Мирон”, “Під оборогом”, “Микитичів дуб”, “Мавка”, “Мій злочин”. У них зустрічаємося з сільською дітворою, з малим Франком, його батьком і матір’ю, сусідами. У чудових пейзажах не раз впізнаємо мальовничі сільські краєвиди, серед яких виростав майбутній письменник.

Залишив Іван Франко і опис батьківської садиби. Хата була під стріхою, пошита китицями з житньої соломи. Збудували її, правдоподібно, ще при кінці XVIII сторіччя, – в той час, коли засновувалась Нагуєвицька Слобода, у якій мешкав батько Яків і народився Іван Франко. Мати Якова десь у 20-х роках XIX сторіччя купила цю хату з обійстям, із 12 прутами поля та з усім господарським знаряддям. Згідно з підгірським звичаєм, вікна хати були

¹ Цит за: М. Шалата. Іван Франко у школі при церкві Святої Трійці в Дрогобичі // Франкознавчі студії: Збірник наукових праць. – Т. 6. – Дрогобич: Коло, 2015. – С. 179.

звернені на південь. На обійсті було дві обори – передня і задня. Біля передньої стояла перед хатою зі сходу шопи, далі шпихлір, а з заходу за пам'яті Франка була кузня батька. Далі на південь за огорожею йшов сад із пасікою, до якої вела хвіртка; перед хвірткою, недалеко від кузні, була досить глибока криниця, без журавля, а з неї тягли воду довгою жердкою. За хатою було ще досить велике місце, відгороджене високим плотом від вигону і дороги, – там стояли два обороти, в яких складали сіно або снопи.

Коли хлопчикові виповнилося шість років, його віддали до школи в Ясеницю Сільну. У Нагуєвичах теж була школа, але – гірша, та й ходити до неї було далеко. А в Ясениці Сільній мешкав мамин брат Павло Кульчицький, у якого й оселився малий Івася, та й школа була поряд із хатою дядька. Частенько бував Іван, якого в дитинстві кликали Мироном, і в своєї бабусі Людвіки Кульчицької, син якої загинув під час польського повстання 1863 року, і яка любов до сина перенесла на онука. Вона була втішена й горда, що її онук – найкращий учень школи.

У школі в Ясениці Сільній Іван Франко вчився два роки. За той час він осягнув чотири дії арифметики, а також навчився читати й писати українською, німецькою та польською мовами. Останніми двома володів так добре, як і рідною.

У 1864 році батько віддає малого Івася, як уже зазначалося, до Дрогобицької нормальної школи отців Василіян. Там Іван Франко вчився дуже добре, був першим або другим учнем у класі. Час навчання І. Франка у школі отців Василіян простежив у своїй праці “Д-р Іван Франко і Василіяни” о. Йосафат Скрутень (ЧСВВ). Отже – йому слово:

“На першій місці ставимо “Список учнів... класу Дрогобицької міської основної школи з їхніми класифікаційними посвідченнями за... курс” (н і м.). Щасливо збереглися шкільні викази зі всіх трьох літ, під час яких Франко вчився в Дрогобичі. Тут записаний він до II класу в р. 1865, як 9-літній син коваля з Нагуєвичів. Зимовий курс сего класу виказує звичайних учеників 80 і 3 приватистів [...]. Франко записаний під поряд.[ковим] ч.[ислом] 20, одержує з усього (отже, і з писання!) ноту дуже добру і стає першим преміантом. В літнім курсі всіх звичайних учеників 76 і 4 приватистів; Франко під пор. ч. 17, в прочім усе без зміни.

В р. 1866 він уже – учеником III класу. Зимовий піврік мав усіх звичайних учеників 63 і 1 приватиста. Пор. ч. Франка – 18, ноти дуже добрі, але дісталось йому місце другого преміанта, – мабуть, наслідком смерті батька. Перше місце одержав Тома Дудинський з Ясениці. Зате в літнім курсі (ч. пор. 16) вибивається знову на перше місце. В класі було звичайних учеників 58 і 3 приватистів.

IV клас (р. 1867) в зимовім курсі мав 50 звич. ученика і 1 прив. 11-літній Франко (ч. пор. 12) далі вчиться дуже добре і стає першим преміантом. Останній, літній курс, мав 49 звич.[айних] учеників і 2 прив.[атистів]; Франко (ч.[исло] пор.[ядкове] 11) опускає 8 оправданих годин, одержує ноти дуже

добрі, залишається, однак, другим преміантом. Першим став Михайло Заяць. Закінчивши нормальні класи, бере свідоцтво, щоби перейти до гімназії”².

Як і в Ясениці Сільній, у Дрогобичі Іван Франко замешкав у родичів. Цього разу це була пані Кошицька. Мама просила Івася, аби він кликав її тіткою. Пані Кошицька мешкала на Бориславському передмісті.

Іще зовсім малим Іван Франко бачив, як “либаки мусили кожної доби тіпати там і відтам: вечором з повними коновками кип'ячки на коромислах до Дрогобича, а рано з порожніми назад до Борислава”.

У Дрогобичі було зовсім інакше, як у Нагуєвичах чи Ясениці Сільній. Утім хлопчак потихеньку звикав до умов нового життя, яке спершу було йому малозрозумілим і чужим. Потроху починає розуміти це життя, у чому йому допомагають нові знайомі – дрогобичани. Про них – як прихильних, так і нещирих, – Іван Франко напише у своїх оповіданнях та спогадах.

У нормальній школі, як уже знаємо, Іван Франко навчався дуже добре, школа дала йому багато. Дослідник творчості письменника, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Михайло Шалата зазначає: “При всій неоднозначності оцінок Дрогобицької нормальної школи часів Івана Франка то справді був заклад, де дітям давали добрі основи знань, – це, за тодішніми мірками, дійсно була “цілком нормальна школа”³. А завершити розповідь про цей період життя Івана Франка можна словами Романа Горака і, на жаль, уже покійного Ярослава Гнатива:

“Ті роки, які провів Франко в нормальній школі, виявились неймовірно важливими у тому ланцюзі подій, які сотворили феномен Франка. Школа дала, може, і сама того не бажаючи, в мандрівку життя Франка відчуття соціальної і національної несправедливості, відкрила перед ним прірву між ідеалом та реальністю, що врешті привело його до висновку, що не треба “ридати”, як напише через деякий час у своєму вірші, а здобувати кращу долю в боротьбі...”

Там, за рогом костелу Святого Варфоломія, як звертати на Лішню, за будиночками дрогобицьких міщан, відгороджених від вулиці та людських очей благоденними дерев'яними парканцями, прикрита каштанами та старими липами з великими дуплами, якраз під боком міської тюрми, стояла гімназія. Цісарсько-королівська. Імені Франца Йосифа. Чекала на нього, щоб довершити ту науку і справу, яку розпочала нормальна школа”⁴.

У Дрогобицькій гімназії, де Іван Франко став навчатися з осені 1867 року, атмосфера щодо можливості розширення освіти і відчуття людської самостійності та гідності була значно вільнішою. Про умови навчання в гімназії та про побут у Дрогобичі Іван Франко згодом писав:

² Йосафат Скрутень. Д-р Іван Франко і Василіяни // Спогади про Івана Франка. Упорядник Михайло Гнатюк. – Вид 2-е, доповнене, перероблене. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 807.

³ М. Шалата. Іван Франко у школі при церкві Святої Трійці в Дрогобичі // Франкознавчі студії: Збірник наукових праць. – Т. 6. – Дрогобич: Коло, 2015. – С. 188.

⁴ Р. Горак, Я. Гнатів. Іван Франко. Кн. 2. Цілком нормальна школа. – Львів: Вид. отців Василіян “Місіонер”, 2001. – С. 199.

“Гімназійні студії, які пройшов я в Дрогобичі, при всій бідності, серед якої довелося мені жити як ученикові з-під селянської стріхи, не були для мене таким тяжким часом, як догадувався дехто з тих, хто пробував на основі моїх літературних праць komponувати собі мій життєпис. Шкільна наука ніколи не була для мене страшною, а навпаки, все доставляла мені нові приємності в міру того, як розширявся обсяг мого знання. Товариське життя між учениками було також таке, що доставляло багато невинних приємностей, а мало дійсних прикростей. Відносини вчителів до учеників у гімназії були звичайно ліберальні, хоч майже ніколи не доходили до тісніших, приятельських відносин, як це буває іноді по наукових закладах. Учителі майже всі дивилися на учеників з висока та не допускали їх до надто близької довіреності, лиш деякі відносилися до учеників загально неприхильно”⁵.

Навчався І. Франко в гімназії прекрасно. Був завше першим або другим, щонайдалі – третім учнем за успішністю в класі. Ось витяг із шкільного свідоцтва за IV клас Дрогобицької гімназії:

“Іван Франко з Нагуєвич в Галичині, греко-католик, ученик першого класу ц. к. державної вищої гімназії у Дрогобичі, одержує за I семестр 1868 навчального року свідоцтво [про закінчення] першого класу з відзнакою – друге місце серед 46 учнів.

Моральна поведінка – похвально.

Пильність – дуже старанний

Оцінки з окремих предметів викладання:

релігія – відмінно,

латинська мова – відмінно,

німецька мова – відмінно,

польська мова – похвально,

історія і географія – похвально,

математика – похвально,

природознавство – похвально,

українська мова – відмінно,

малювання – задовільно.

Зовнішній вигляд письмових робіт – чистий.

Кількість пропущених уроків – 1 (неоправданий)”⁶.

Шкільне свідоцтво підписав директор гімназії М. Куровський. З огляду на таку Франкову старанність шкільна рада 9 травня 1868 року звільнила Франка від шкільної оплати. У восьмому класі Франко одержав щорічну стипендію в сумі 157 золотих і 50 центів австрійської валюти з фонду Самійла Гловінського. Крайове управління повідомило Франка про це листом від 15 січня 1875 року. В декреті надання стипендії зазначалось: “Цю підмогу затримаєте аж до

⁵ І. Франко. Рутенці: Переднє слово // Франко І. Зібр. творів: У 50-ти томах. – Т. 15. – Київ: Наукова думка, 1978. – С. 7.

⁶ Іван Франко. Документи і матеріали, 1856–1965. – Київ.: Наукова думка, 1966. – С. 22.

закінчення наук у публічних школах, що існують у країні, якщо без перерви даватимете доводи доброї поведінки й таких самих поступів у науках”⁷.

Гімназійний Франків товариш (квартирували разом у “цьоці” Кошицької) Михайло Кореневич згадував: “Франко вже від самого початку дався пізнати всім як з природи дуже здібна, талановита людина, мав надзвичайну пам’ять”. Книжок, шкільних підручників мав дуже мало, лише зошитові нотатки, позгинані і підрані, де собі дещо нотував під час викладу, але більше нотував собі в своїй голові так, що кожен викладану річ пам’ятав настільки докладно, що так ніхто не міг собі докладно занотувати в зошиті, навіть в скороченні. Найбільшим його заняттям поза школою у вільний час було замилювання до читання всього, що йому лишень попадало в руки, і в тім напрямі ніхто йому не дорівнював”⁸.

Завдяки книгам і природному гострому розумові духовні обрії Франка-гімназиста інтенсивно розширювались. Його досить скоро перестала задовольняти шкільна система, “немов умисне вирахована на те, щоб зробити й найспосібнішого ученика туманом, недоуком”, і він почав збагачувати свої знання поза гімназією. Цьому сприяли й окремі учителі, зокрема Іван Верхратський, Юлій Турчинський, Едвард Міхонський та інші. Це їх мав на увазі Іван Франко, який згодом у статті “Ученицька бібліотека в Дрогобичі” згадав про педагогів, що “нераз навіть контрабандою вміють вводити між учеників бодай слабі відблиски правдивої, поступової науки”. Справді, учитель української мови, молодий поет Іван Верхратський, згуртував групу учнів, які збиралися в його помешканні й читали твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка та інших українських письменників, проводив із гімназистами природничі екскурсії. Одна з таких екскурсій була влаштована на Зелені Свята аж до Урича, де учні оглядали руїни мурів, видовбані в скелях печери, що дихали якоюсь таємничістю і давниною. Враження від побаченого в Уричі відбилися згодом у повісті І. Франка “Петрії і Довбушуки”. Іван Верхратський охоче позичав Франкові книжки, з яких “Кобзар” Т. Шевченка видання 1867 року той вивчив напам’ять.

Юлій Турчинський, викладач польської мови і поет, сприяв посиленню зацікавлень І. Франка польською літературою. Учитель математики, логіки та психології Едвард Міховський давав Франкові читати в оригіналі твори класиків німецької та французької літератур (Гете, Шіллера, Лессінга, Мольєра, Расіна та ін.). Він прагнув прищепити учням уміння застосувати набуті знання, наголошуючи на потребі цих знань у щоденному житті.

У третьому–четвертому класах гімназії І. Франко почав складати поезії, виконувати навчальні завдання як художні твори (часто на основі власних спостережень), а деякі із завдань учителя Петра Париліака – віршами польською

⁷ М. Возняк. Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. – Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1958. – С. 44.

⁸ М. Кореневич. Спомини про Івана Франка як ученика гімназії // Спогади про Івана Франка / Упорядник Михайло Гнатюк. – Видання друге, доповнене. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 76.

мовою. Чи не першою важливою поезією І.Франка, що “повстала із зраненого болячого серця”, була поезія “Великдень”, написана в 1871 році, присвячена поетом пам’яті батька, який помер у великодню суботу. Проте ця поетична спроба, як і багато інших, не дійшла до нас, бо І. Франкові уже в гімназійні часи була властива неабияка самовимогливість. Із цією рисою характеру, з працьовитістю, з винятковою начитаністю він починав свою літературну творчість.

У 1872 році, коли І. Франко закінчував п’ятий клас, упало на нього друге велике горе: не стало найдорожчої людини – матері. Тогорічна субота перед Зеленими Святами закарбувалася навіки в серці юнака. “Рано в суботу я сидів у школі, і мене напала страшна, ненатуральна, шалена веселість [...]. Прийшовши на станцію (в Дрогобичі), я почув, – ну, що почув, не знаю. Знаю тільки то, що був дощ, я був голоден, не їв обіду, не обзирався, тільки почувши, що мама вмирає, як стій побіг піхотою до Нагуєвич. Я прибіг пополудні, мокрий до нитки, і застав маму конаючу. Вітчим сидів під вікном і чесав вовну. Я став коло постелі, не говорячи й слова, – я тільки дрожав, – ані сльозинки не капнуло з моїх очей. Мама не могли говорити, але дивилися пильно на мене. Як виглядало тоді моє лице, не знаю. На другий день рано мама вмерла”⁹.

Шістнадцятирічний гімназист Іван Франко залишився круглим сиротою. Умови його життя ускладнилися. Бачачи гарячий потяг до навчання, вітчим допомагав йому, як міг, але й сам І. Франко в старших класах почав заробляти собі на прожиток репетиторством. З п’ятого класу він збирає власну бібліотеку, книги з якої читалися й іншими учнями, нерідко спільно обговорювалися в помешканні, де жив І. Франко, чи десь за містом, на лоні природи. “Грошей у мене, – писав він про ці часи, – аж до восьмого класу, в якому я одержав стипендію, було звичайно дуже мало, а книжки я переважно одержував від товаришів за те, що вироблював письмові задачі. Я міг зробити протягом одного дня, не занедбуючи власної науки, 5 або й більше задач на одну тему. І всі так відмінні одна від одної, що вчитель не пізнавав, що це чужа, а не учнева робота”.

Свою бібліотеку Іван Франко комплектував зі смаком і великим старанням. Про неї заговорили окремі дрогобицькі інтелектуали. Так, син одинокого на той час дрогобицького бібліофіла, коли можна його так назвати, учень гімназії Йозеф Лімбах, розповів про неї своєму батькові, який дуже зацікавився і книгозбірнею, і її власником. Згодом Франко познайомився зі старим Лімбахом, який “в сірім старенькім сурдуці і зовсім не авантажних штанах” нагадував юному Франкові “вандрівного ремісника або [...] волоцюгу”. Далі в цитованому творі – в оповіданні “Гірчичне зерно” – Франко так змальовує образ цього книголюба: “... лице старого, здорове, з енергічними рисами і блискучими очима, з коротко стриженими вусами і давно неголеною, стернистою, білою, як сметана, бородою, виявляло сліди більшого духового життя, ніж звичайно стрічається у людей тої верстви”. Знайомство із Лімбахом

⁹ І. Франко. Лист до О. Рошкевич // І. Франко. Зібрання творів: У 50-ти томах. – Т. 48. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 96.

дало Іванові Франкові дуже багато. Лімбах не був знавцем ані літератури, ані мистецтва, не був навіть справжнім колекціонером-бібліофілом. Його невеличка, однак зі смаком підібрана збірка книжок, зовсім не виглядала на серйозну приватну бібліотеку. Але, як пише далі І. Франко, “одинокі цінні речі у нього був його темперамент, живий, меткий, швидкий до заключень, занадто смілих, ненаукових і нелогічних, але все характерних, а для мене особливо інтересних, бо побуджували мене до власного думання”.

На час закінчення гімназії в бібліотеці І. Франка було близько 500 книг, серед них зібрання творів Шекспіра, Шіллера, Клопштока, окремі твори і книги Гейне, Гете, Ауербаха, Діккенса, В. Гюго. Про інтенсивність і діапазон його знайомства в старших класах в гімназії зі світовою літературою може свідчити далеко не повний перелік творів та письменників, що були тоді в колі його інтересів. Це – “Слово про полк Ігоря”, “Краледворський рукопис”, “Пісня про Нібелунгів”, біблійна поезія, Гомер, Софокл, Тацит, а з пізніших європейських авторів, крім уже згадуваних, Ежен Сю, Лессінг, Коцебу, Сервантес, Клейст, Жан Поль, Вальтер Скотт, Дюма, Майєр. Із польської літератури читав твори Міцкевича, Красіцького, Раймунда, Красінського та інших, не кажучи про ті, які вивчалися за шкільною програмою. Зі справжнім задоволенням перечитував белетристичну частину львівського журналу “Правда”, де в ті роки друкувалися твори Марка Вовчка, Ю. Федьковича, С. Руданського, Панаса Мирного, О. Стороженка та інших авторів¹⁰. Твори усіх цих письменників, наявні в бібліотеці Івана Франка, як зазначає Олексій Дей, були прочитані ним, і прочитані на основі “власного думання”.

Щороку після закінчення навчання в гімназії, в час канікул, Іван Франко, як “хлопський син”, допомагав по господарці біля рідної хати. Атмосфера села була йому ближчою і ріднішою, аніж міста. Та й пізніше він не раз не тільки збирав сіно і збіжжя, а й прислухався до мови селян, занотовував цікаві прислів’я, приказки, дослуховувався до різних історій та легенд, яких багато знали його односельці та радо оповідали допитливому юнакові.

У гімназії Іван Франко, як вже зазначалося, написав немало літературних творів. Спершу це були учнівські “проби пера”, про які він повідомляв, що вони загубилися, хоч насправді деякі з них збереглися в архіві Івана Верхратського. Професор І. Верхратський уже в 1871 році зрозумів, що Іван Франко, його учень, є надзвичайно здібною людиною, і зберіг його учнівські твори. Серед них – три прозою: “Опись літа”, “Хосен води”, “Опись пожару” і два – віршами: “Опись зими” та “Опись Святого Вечера”.

У 1874 році, коли Іван Франко завершував навчання в Дрогобицькій гімназії, його прізвище з’явилося серед передплатників журналу “Друг”, який виходив у Львові, – видавався там студентською молоддю. У тому ж таки році він надсилає до “Друга” кілька власних творів, із яких у журналі були опубліковані сонет “Народні пісні” (1874, № 3) та лірична поезія “Моя пісня” (1874, № 4). Обидва ці твори підписані псевдонімом – Джеджалик.

¹⁰ О. Дей. Іван Франко: Життя і діяльність. – Київ: Дніпро, 1981. – С. 22.

Як слушно зазначають дослідники, “із цих публікацій і починається Іван Франко як поет”¹¹. Поява в “Друзі” віршів “Народні пісні” (в пізніших передруках – “Народна пісня”) була для нього знаковою подією, оскільки по суті означала визнання його як поета.

Останній рік навчання Івана Франка в Дрогобицькій гімназії ознаменований ще однією знаковою подією у його житті – знайомством зі сестрою гімназійного товариша Ярослава Рошкевича – Ольгою.

У листі до Михайла Драгоманова Франко повідомляв: “Скінчивши сьомий клас, я перший раз пустився під час вакацій в далеку вандрівку, перший раз не поїхав додому пасти худобу та помагати при збірці сіна і збіжжя. Я поїхав залізницею до Стрия, а відси рушив сільським трактом до Синевідська та на Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж, зайшов до Лолина. Ся маленька вандрівка дала мені пізнати трохи більше світу і людей, ніж я знав досі”¹². У Лолині, тому, здавалося б, забутому Богом і людьми галицькому селі, пробудилося спершу дружнє почуття Івана Франка до Ольги Рошкевич, щоб згодом перерости у жагучу, палку любов. На жаль, ця історія має сумний кінець. У листі до Агатангела Кримського від 26 серпня 1898 року Іван Франко так описав історію свого першого кохання: “А тепер подам Вам дещо такого, що, може, придасться до зрозуміння моїх творів, і чого я не подав у автобіографічному листі до Драгоманова. Значний вплив на моє життя, а, значить, також на мою літературу мали зносини мої з жіноцтвом. Ще в гімназії я влюбився був у дочку одного руського попа, Ольгу Рошкевич (вона перекладала дещо з Золя і Гонкурів, збирала весільні пісні з Лолина, переклала роман Ланської “Обрусителі”). Наша любов тяглася 10 літ, батьки зразу були прихильні мені, надіючись, що я зроблю блискучу кар’єру, але по моїм процесі 1878–1879 р. заборонили мені бувати в своїм домі, а в 1880 р. присилювали панну вийти заміж за іншого, попа Озаркевича (брата письменниці Кобринської, чоловіка зрештою дуже гарного). Се був для мене важкий удар; сліди його знайдете в [оповіданні] “На дні” і в віршах “Картка любові”¹³. Писав так, ніби Ольга була вже у закутках його пам’яті, ніби її вже й зовсім не було.

1875 рік був останнім роком гімназійної науки Івана Франка. Одержавши документ про завершення навчання в Дрогобичі, Іван Франко вирішує продовжити студії у Львівському університеті і вступає туди восени 1875 року.

* * *

У Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка з часу його заснування свято шанують ім’я Великого Каменяра. Колись інститут, а тепер університет провів десятки наукових, у тому числі й міжнародних конференцій, симпозіумів, викладачі університету є авторами

грунтовних досліджень життя і творчості Івана Франка. Класикою українського Франкознавства є праці професорів Марка Гольберга, Зенона Гузара, Данила Кузика, Михайла Шалати. Професор Михайло Шалата обраний до складу редакційної колегії з підготовки повного академічного зібрання творів Івана Франка, представляє університет у нещодавно створеному Фонді Міжнародної премії імені Івана Франка. Університет видав шість томів наукового збірника “Франкознавчі студії”, в якому опубліковано праці українських, австрійських, польських учених. Знаковим виданням став тритомовик вибраних творів Івана Франка, у якому тексти звірено з першодруками. Працівники університету допомагають дрогобицькому видавництву “Коло” реалізувати цікавий задум – Франкознавчу серію “Кола”, в якій уже вийшли праці професора Марка Гольберга (на жаль, уже покійного), львівської дослідниці Лариси Бондар, професора Михайла Шалати. Для учителів видається науково-методичний збірник “Іван Франко в школі” – побачило світ уже два числа.

У 2016 році вчетверте Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка прийматиме гостей як з України, так і з-за кордону, які прибудуть ушанувати пам’ять Івана Франка на батьківщину письменника. Дні пам’яті Великого Каменяра проходять у рамках Літературно-мистецької Академії “Країна Франкіана”.

2016 рік – справді пам’ятний: адже відзначатимемо у серпні 160-у річницю від дня народження Івана Франка, а в травні – 100-у від дня його відходу у вічність. Літературно-мистецька Академія “Країна Франкіана” відбудуватиметься, як і в минулі роки, – 26–28 травня. Очікуємо, зокрема, на приїзд давнього друга нашого університету, Франкового внука Роланда Тарасовича Франка, а також гостей з Австрії, Німеччини, Польщі, Словаччини.

Древній і гостинний Дрогобич, молодий, але вже добре знаний у науковому та освітянському світі Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка щиро запрошують усіх людей доброї волі до участі у вшануванні одного із найбільших українських мислителів – Івана Франка.

¹¹ Роман Горак. Ярослав Гнатів. Іван Франко. Гімназія. Львів: Місіонер, 2002. – С. 332.

¹² І. Франко. Лист до М. П. Драгоманова // І. Франко. Зібрання творів: У 50-ти томах. – Т. 49. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 244.

¹³ І. Франко. Лист до А. Ю. Кримського // І. Франко. Зібрання творів: У 50-ти томах. – Т. 50. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 114.

ІВАН ФРАНКО І ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Михайло Гнатюк

Суспільне становлення Івана Франка значною мірою пов'язане з Львівським університетом, який належить до числа найстаріших в Європі вищих шкіл (заснований у 1661 році, 20 січня) і який мав зрівнятися з існуючим уже університетом у Кракові.

Університет у Львові більш ніж за 350 років свого існування пройшов складну історію. Свого часу був перетворений на ліцей, потім відновлений, а далі – об'єднаний з Краківським університетом. Революційні події 1848 року певним чином змінили ситуацію у Львівському університеті, який до цього часу залишався чисто німецьким (за складом викладачів та студентів), незважаючи навіть на те, що у 1808-1815 роках в університеті був Studium Ruthenum («Руський інститут»), який мав вивчати культуру корінного населення Східної Галичини – русинів-українців.

Іван Франко у статті «Поступ славистики у Віденському університеті» писав, що австрійська імперія, яка в більшій частині була слов'янською державою, трималася в освіті германізаційної політики «як сліпий плота» аж до революції 1848 року, події якої змусили у Відні звернути увагу на слов'ян. У Відні зрозуміли, що слов'яни – це та сила, з якою треба рахуватися. Тому саме в 1848 році була заснована кафедра славистики у Віденському університеті, а у Львові у цей час була заснована кафедра словесності руської (1848). На жаль, ця кафедра не зіграла ролі каталізатора українських студій у Галичині через перехід на москвофільство першого професора Якова Головацького. Врешті у 1867 році Яків Головацький був змушений покинути кафедру у Львові, а після довгих перетрактацій опинився у Вільно, де пропрацював кустосом бібліотеки Віленського (Вільнюського) університету аж до своєї смерті у 1888 році.

Наступним професором кафедри руської словесності став Омелян Огоновський, який мусив розгрібати той «бур'ян та хабаззя», які залишив після себе Яків Головацький. Омелян Огоновський намагався повернути українські студії у Львові на нормальні рейки, хоча не у всьому йому це вдавалося.

Іван Франко записався на філософський факультет Львівського університету у 1875 році. На той час Львівський університет, за словами Івана Франка, не був ніяким «світільником у царстві духа», і це позначилося на вихованні студентів. Молодий випускник Дрогобицької гімназії, прийшовши до Львівського університету, не тільки не одержав тут тієї духовної поживи, на яку сподівався, але й опинився серед незрозумілих мовних та політичних суперечок у студентському середовищі: «Прийшовши до Львова, до «Акад[емичеського]

кружка», я опинився раптом серед спорів язикових, котрі для мене були майже зовсім чужі, не зрозумілі, то й очевидно, не міг у них найти ладу і хитався довго то на сей, то на той бік...»¹⁴. Зрештою, І.Франко почав на той час «писати фонетикою», тобто фонетичним правописом, за яким у Галичині друкувалися книжки, починаючи ще від «Русалки Дністрової» (1837). Проти цього рішуче виступали галицькі «москвофіли», які обстоювали «язичіє» – мішанину російських, українських слів та галицьких діалектів.

Восени 1875 року І.Франко увійшов до керівного складу студентського журналу «Друг» як бібліотекар, а на початку 1876 року його обрано секретарем редакції. Після 1876 року журнал почав виходити у новому більшому форматі. Та «ще більші зміни сталися у його змісті: відтепер головну частку становлять не літературні матеріали (повіді, оповідання), а літературна критика і дискусії. Міняється й сам тон публікацій – із салонно-запопадливого, котрим «тихий і щирий Друг» потурав смакам публіки (а надто «руським девицам-красавицам»), на агресивно-зухвалий, спрямований на утвердження нової програми: «праці около добра нашего народа, піднесенє и просвіщенє тутешнего руского элементу на его же мові»¹⁵.

Три листи Михайла Драгоманова відіграли вирішальну роль у зміні позицій самого журналу. У 1876 році керівну роль у «Друзі» почали відігравати І.Франко, М.Павлик, а також І.Белей, І.Мандичевський, І.Горбачевський. М.Павлика обрано головою редакційного комітету на місце ставленника москвофілів М.Лабаша, який, вийшовши з редакції, виступив на сторінках москвофільського слова з наклепами на журнал «Друг».

У листах до «Друга» М.Драгоманов підкреслював спільну традицію східно- і західноукраїнської літератури, а українську мову вважав самодостатньою, здатною до самостійного розвитку. Та найважливішою у цих листах була орієнтація молодого покоління (студентської молоді Львівського університету) на живу українську мову і заперечення штучного язичія.

Тим часом навчання у Львівському університеті не багато дало І.Франкові. Москвофільські ідеї не захопили молодого літератора, який з юних років намагався служити своєму народові. Молодий Франко не хотів служити москвофільським ідеям, які не одного галичанина звели зі шляху правдивого служіння своєму народові.

Що стосувалося рівня викладання у Львівському університеті, то І.Франко був критично наставлений до його наукового рівня: «В тих трьох роках університетського життя я читав досить багато, хоч без вибору, більше белетристики, ніж наукових речей. Лекції на університеті зовсім мене не зайняли й не дали мені нічогосінько – ані методи, ані здобутків. Я слухав

¹⁴ Франко І. Лист до Драгоманова від 26. IV.1890 // Франко І. Зібр.творів: У 50 т., - Т.49. – С.244.

¹⁵ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко і його спільнота. – К.: Критика, 2006. – с.168.

класичної філології у покійного Венцлевського й зівав, слухав руської граматики і літератури у д-ра Огоновського»¹⁶.

Як бачимо, Іван Франко не дуже високо ставив лекції Омеляна Огоновського. З цього приводу у своїй «Історії літератури руської» Омелян Огоновський пізніше писав: «Дивним дивом марикує собі тут Франко, що на університеті не міг нічого путнього навчитись. Вже ж покійний Венцлевський був професором тямущим; і відтак з його школи вийшло чимало добрих учителів класичної філології; та, мабуть, у Омеляна Огоновського можна дечого навчитись, коли в 1873–1874 рр. найпильнішим його учеником був Ол. Брікнер, котрий тепер є професором університету Берлінського. Опроче професорам філології годі займатись питаннями про соціологію, котрі Франкові від р. 1877 були по нутру»¹⁷. Зрозуміло, професор натякав на Франкове захоплення соціалізмом, яке привело зрештою до ув'язнення у 1878 році.

Згодом у статті “Омелян Огоновський”, написаній у формі посмертної згадки про професора Львівського університету, І. Франко визнав певні заслуги Омеляна Огоновського, якому “прийшлося уперве публікувати біографічні дані, добути чи то безпосередньо від них (українських письменників. – М. Г.), чи від їх знайомих, і та часть його праці, безперечно, назавсідги буде цінною, буде конечним джерелом для пізніших робітників. Де ж сього не було треба, або не було можна зробити, там при пок[ійнім] Огоновським лишається все-таки заслуга старанного компілятора, впорядника і популяризатора всіх доступних звісток біо- і бібліографічних”¹⁸.

На той час соціалістичні ідеї заповнили молодих людей в Європі. Коли слідство у справі соціалістичного процесу у Львові було закінчено, то визнано підсудними тільки чотирьох осіб «Еразма Кобилянського і трьох русинів: бібліотекаря з Відня Остапа Терлецького і двох Львівських студентів – Івана Франка та Михайла Павлика (на процесі як підсудні проходили Е.Кобилянський, М.Котурницький, М.Павлик, І.Франко, О.Терлецький, І.Мандичевський, Ф.Сельський, А.Павлик – М.Г.). Процес відбувся у першій половині січня. Прокурор Зборовський, молода людина, не був завзятим оскаржувачем. Судді не мали усталеної думки. У той час розповідали, що один із суддів, Могильницький, українська добродушна людина, запитував свого сусіда: «Скажи мені, колего – говорив, – що таке соціалізм? Знаю, що то річ варта покарання, але про що власне йдеться тим соціалістам?»¹⁹

У літературознавстві усталилася думка, що університетська влада була вороже налаштована до І.Франка-студента. Насправді, університетська адміністрація, а особливо Крайова Шкільна Рада, яка опікувалася ще Франком-

¹⁶ Франко І. Лист до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. // Зібрання творів: В 50 т. – Т.49. – С.245.

¹⁷ Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів, 1891. – Часть 3, Відділ 1 – С.924-925.

¹⁸ Франко І. Професор Омелян Огоновський // Франко І. Зібр.тв.: У 50т. – Т.43. – С.381.

¹⁹ Лімановський Б. З часів першого арешту // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр. – 2001. – С.148-149.

гімназистом, зробили все, щоб не тільки звільнити його від плати за лекції, а й збільшити йому стипендію до 210 злотих. Зрештою після згаданого соціалістичного процесу він не був виключений з університету. У ситуації Івана Франка архівні матеріали свідчать, що професорська колегія Львівського університету дотримувалася передусім університетських параграфів і нехтувала рішеннями судових властей. Має цілковиту рацію В.Корнійчук, коли пише: «Відбувши дев'ятимісячне ув'язнення в австрійській тюрмі, Іван Франко отримав стипендію за попередній семестр своїх студій, а, позбувшись її з формальних причин, усе ж таки користувався моральною підтримкою своїх учителів, які продовжували вірити у великі потенційні можливості свого учня. Прослухавши сім семестрів у Львівському університеті, Іван Франко, який міг тепер уважатися «укінченим академіком», через матеріальну скруту змушений був припинити своє навчання»²⁰.

Правда, у 1890 році І.Франко все-таки не був прийнятий на навчання до Львівського університету, і формальною причиною було запізнення на запис до університету. Як свідчать архівні матеріали, зроблено це було однією особою – професором Романом Пілатом, тодішнім деканом філософського факультету.²¹

Восьмий семестр, якого бракувало І. Франку для завершення університетського навчання, він завершив у Чернівецькому університеті у професора С. Смаль-Стоцького (1890).

Після здобуття докторату у Відні (1893) припадає спроба Івана Франка зайняти місце доцента на кафедрі руської філології у Львівському університеті. Справа в тому, що після смерті професора Омеляна Огоновського у жовтні 1894 року звільнилося місце викладача на кафедрі руської словесності. На початку 1895 року І. Франко склав колоквіум з української літератури і етнографії перед комісією у складі декана філософського факультету професора Пузини, професорів Каліни, Грушевського та Дембінського. На усі 14 питань, які були поставлені І. Франкові, він дав ґрунтовні відповіді. На основі колоквіуму проф. Каліна запропонував допустити І. Франка до третього, наступного етапу габілітації – виголошення пробної лекції на тему «Розбір «Наймички» Шевченка»²².

Габілітаційна лекція Івана Франка відбулася 22 березня 1895 року у теперішній аудиторії 244 старого корпусу Львівського університету (нині вулиця Михайла Грушевського). Борис Лук'янович згадував: «Рівно о 18 годині 15 хвилин професорськими дверима ввійшов старший “педель” (університетський возний), стукнув університетським берлом об долівку і повідомив польською мовою: “Магніфіценція (величність) ректор іде! Сенат іде”. Зараз-таки з'явилися ректор, проректор, декани і сенатські представники професорського збору. Ректор у багрянці з горностаями, декани теж у тогах з

²⁰ Корнійчук В. Іван Франко. До проблеми «Іван Франко і Львівський університет»// Українська філологія: досягнення і перспективи. – Львів, 1995. – С.193-194.

²¹ Там само. – С.195.

²² Див.: Возняк М. Недопущення І. Франка до доцентури у Львівському університеті // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1948. – № 1. – С. 43-63.

чорного шовку, в беретах на головах, усі обвішані золотими ланцюгами”. Лекція, як згадують сучасники, пройшла блискуче, студенти на руках винесли лектора з аудиторії.

Після схвальної оцінки лекції професором Каліною університет вніс пропозицію скерувати належні документи до Міністерства освіти у Відні для затвердження. Прогресивно налаштовані професори Т.Войцеховський та Л.Цвіклінський порадили І. Франкові піти на аудієнцію до тодішнього намісника Галичини Казимира Бадені. Того самого Бадені, який дещо пізніше організував криваві вибори, що супроводжувалися жандармськими погромами і терором, масовими убивствами і пораненнями, арештами. Фальсифікація виборів була жахливою. Це той самий Бадені, який пізніше став прем'єр-міністром Австро-Угорщини.

Щодо недопущення І. Франка до викладання у Львівському університеті і до сьогодні існує чимало домислів і пліток. Сам І. Франко у листі до Агатангела Кримського 1895 року писав: «Якби Ви знали, як багато сплетень, інтриг і хитрощів я мусив перейти, поки дійшов до габілітації, а скільки ще прийдеться перейти на майбутнє. Та що діяти: маю надію, що мені вдасться перебороти протидію, а властиво сказати: перебороти русинів, бо русини різних відтінків і сторонництв дружно станули проти мене»²³.

Зрозуміло, що причиною незатвердження І. Франка на посаду доцента була позиція намісника Галичини Казимира Бадені. Про це писав сам учений: «...габілітації на доцента руської літератури міністерство не затвердило на внесок намісництва, маю се завдячити, без сумніву, нашим новоерцям, головню ж Барвінському та Вахнянинові, котрі чорнили мене всіма можливими і неможливими способами, щоб тільки не допустити мене на кафедру, а злагодити місце для свого Студинського»²⁴.

Чи є вина у тому, що І. Франка не було допущено до викладання в університеті, творців польсько-українського порозуміння, що увійшло в історію під назвою «Нова ера»? Серед ініціаторів цього порозуміння були Н. Вахнянин, О. Барвінський, Ю. Романчук. Звернемося до документів.

Як згадував син Олександра Барвінського Богдан, його батько цілком непричетний до справи недопущення: «З уст мого батька знав я, яким знаменитим був цей виклад (габілітаційна лекція – М.Г.), коли колегія професорів філософського факультету одноголосно постановила признати Франкові доцентуру, однак австрійське міністерство освіти не дало свого дозволу на «veniam docendi». Тим прикріше відчув я це тоді, коли Франко приписував свою невдачу в досягненні доцентури моєму батькові Олександрові, а навіть у передмові до «Галицьких образків» під назвою «Дещо про самого себе» вклав у батькові уста такі слова: «Бійтеся Бога, як можна цього чоловіка пустити на університет! Подивіться тільки, в якому подертому сурдуті він

²³ Франко І. Лист до А. Кримського від 26 березня 1895 // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Т.50. – С. 35-36.

²⁴ Франко І. Лист до А. Кримського від 30 липня 1895 // Франко І. Збір. творів.: У 50 т. – Т.50. – С. 49.

ходить». При цьому вказував недвозначно на мого батька: «Так укваліфікував мою кандидатуру брат-русин – той самий, котрий за свою патріотичну працю для добра Руси й Австрії побирає 6 чи 7 платень». Мій покійний батько пояснював мені [...] з повною рішучістю, що подібних слів про Франка ніколи не казав і взагалі проти його кандидатури на доцента не виступав»²⁵.

Очевидно, правдою є те, що діячі «Нової ери», а серед них і Олександр Барвінський, який мав певний вплив на К. Бадені, справді не виступали проти Франкової доцентури, але й не зробили нічого для її позитивного вирішення.

Радянське літературознавство, часто пересмикуючи факти, намагалося звинуватити геніального історика Михайла Грушевського у тому, що І. Франко не одержав посади доцента у Львівському університеті. Навпаки, І. Франко та М. Грушевський, які працювали поруч у Науковому товаристві ім. Шевченка, зрештою від 1902 року проживали поруч, створили для бездержавної нації цілу Академію наук, з якої найбільше користали тоді студенти Львівського університету.

У своїх спогадах про І.Франка «Апостолові праці» М. Грушевський писав, що після недопущення І. Франка до викладання в університеті І. Франко активно працював як науковець. М. Грушевський та І. Франко протиставили галицьким цісарепоклонникам «Ювілей Хмельниччини (250 ліття), століття «Енеїди», чверть століття Шевченківського товариства і двадцятип'ятиліття літературної творчості Івана Франка і ті свята восени 1898 року випали так імпозантно і з ідеологічного погляду серйозно і далекосягло, що навіть ніхто не міг передбачити!.. Ювілей Хмельниччини розворушив почуття активності, натхнув довір'ям до сил народних мас»²⁶. Цей ювілей 1898 року мав вирішальний вплив на формування національної гідності та наукової праці для студентів Львівського університету.

Але послухаймо самого Івана Франка. Влітку 1905 року у віденській газеті «Ruthenische revue» з'явилася стаття «Alma mater leopolensis als Stifmutter», у якій сам автор виклав справу недопущення до роботи в університеті. Пізніше у статті «Історія моєї габілітації» Іван Франко заперечував те, що його начебто не допустили до габілітації: «Навпаки, мене допущено, хоч кілька літ перед тим той самий університет відмовив мені права записатися ще на одно півріччя на філософському факультеті, якого мені не ставало для повного чотириліття університетських студій, обов'язкового для досягнення докторського ступеня, так що я був змушений записатися на півріччя на Чернівецькому університеті. При тій нагоді поведінка університетських властей Львівського університету викликала здивування у професорів Чернівецького університету»²⁷. Але нагадуємо, у Львові все зроблено було однією особою –

²⁵ Барвінський Б. Мої спомини про Доктора Івана Франка (1890-1915) // Спогади про Івана Франка. Упорядкування, вступна стаття, коментарі Михайла Гнатюка. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 566.

²⁶ Грушевський М. Апостолові праці // Спогади про Івана Франка. Упорядкування, вступна стаття, коментарі Михайла Гнатюка. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 288.

²⁷ Франко І. Історія моєї габілітації // Франко І. Збір. творів.: У 50т. – Т.39. – С.45.

Романом Пілатом. Кандидуючи після смерті професора Омеляна Огоновського тільки на посаду приватного доцента, Іван Франко не ставав протикандидатом доктора Олександра Колесси, який теж готувався в цей час до викладання у Львівському університеті, мав за собою кілька праць з граматики та вплив галицьких політичних сил. Однак тодішній намісник Галичини граф Бадені дав зрозуміти, що зробить усе, щоб співробітник опозиційної газети “Kurjer Lwowski”, що не раз гостро виступала проти корупційної системи, яку протегував намісник, не став професором університету.

Зрозумівши, що К. Бадені буде гальмувати справу доцентури, І. Франко почекав, поки документи надійдуть до міністерства, «поїхав до Відня і зустрівся з міністром освіти Австро-Угорщини доктором Рітнером, який раніше був професором Львівського університету. Професор повідомив, що міністерство зі свого боку не має ніяких заперечень щодо його кваліфікації, але все буде залежати від намісника Галичини графа К. Бадені»²⁸.

Готуючись до викладання у Львівському університеті, І.Франко досить ґрунтовно вивчав досвід тодішнього європейського літературознавства. Студенти повинні знати найкращі набутки сучасної науки про літературу. Тому важливе значення автор відводить вивченню методологічного досвіду в Європі. Цій проблемі присвячена робота Івана Франка «План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси» та методичні вказівки, відомі в літературознавстві як «Мотиви», що їх автор написав, готуючись до викладання в університеті у 1895 році.

«План викладів...» – перша в історії українського літературознавства робоча програма, що зберігає своє значення до наших днів. На жаль, ця праця І.Франка пролежала у рукописі, який зберіг академік М.Возняк, до 1958 року. Автограф цієї розвідки зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім.В.Стефаніка НАН України (фонд М.Возняка, №724, п.168). Таким чином, не оприлюднена у свій час розвідка І.Франка не могла активно впливати на викладання літератури у вищій школі у кінці ХІХ – початку ХХ століття.

У згаданій розвідці Іван Франко розглядає дві школи у вивченні літератури: критично-естетичну і культурно-історичну. Критично-естетична, на думку І.Франка, передбачає передусім вивчення естетичної цінності літературних творів. Ця цінність передусім зумовлена структурою словесного твору, якому підпорядковані всі інші інгредієнти художнього полотна.

Дослідник дещо скептично ставиться до критично-естетичного методу оцінювання літературних творів. Ставлячи в основу аналізу літературного твору ідеал краси, «... школа критично-естетична з готовою вже абстрактною мірою і, йдучи від загальних принципів до спеціальних явищ, поступає дедуктивно і апіорно»²⁹.

Встановлюючи рівень художності різних творів літератури, критично-естетична школа не стільки класифікує, скільки «цензурує твори літератури» за

²⁸ Іван Франко. Історія моєї габілітації // Франко І. Збір. творів у 50 т. Т. 39. – С. 48.

²⁹ Франко І. План викладів літератури руської (спеціальні курси) // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – т.41. – С.35.

наперед встановленими естетичними принципами. І.Франко вважав, що підхід до аналізу тільки найдосконаліших з естетичного боку художніх полотен призводив до певного роду формалізації літературних студій.

Культурно-історична школа, на думку Івана Франка, толерувала конкретно-історичне вивчення літератури, як і мистецтва загалом. На думку представників цієї школи, література – це один із видів суспільної свідомості, що має специфічні особливості, які відрізняють її від усіх інших видів свідомості. Адже специфіка мистецтва, зокрема словесного, полягає не тільки в його образній формі, а передусім в його ідейно-художньому змісті. Традиції культурно-історичної школи в тому, що література, мистецтво, розвиваючись, здійснює епохальні, спеціальні національні цінності, зумовлені певним ступенем суспільного розвитку національної спільноти.

Згадана школа, на думку Івана Франка, відкинувши характерну для критично-естетичної школи абстрактну «ідею краси», намагалася проаналізувати, яким ідеалам служать твори епохи. Ґрунтуючись на філософії позитивізму, ця школа опиралася на весь комплекс суспільного життя, трактуючи розвиток природи як продукт «іманентних сил» і «прикмет матерії». Культурно-історична школа бере до уваги фізіологічні, психологічні і соціальні чинники, вона вважає духове життя людини, народу, людськості взагалі найвищим «скомплікованим вицвітом» світового розвитку. Школа культурно-історична намагається дійти до їх (літературних творів – М.Г.) живого, движучого змісту, віднайти за кожним словом: «все, що свідчить про духове життя, про духовий інтерес, вищий над буденні матеріальні клопоти і турботи життя, гідне уваги історика літератури. Він збирає для себе жниво не тільки в майстерних ділах поезії, так пишно опрацьованих і майстерно шліфованих дзеркалах, що відбивають у собі більше або менше обширний шмат світу, не тільки в пам'ятниках творчості вибраних, геніальних натур; він з подякою і пієтизмом розбирає й скромні, забуті писання дрібних талантів і щиросердечних дилетантів, що від іншого ремесла случайно й моментально попали в писателі. Він не погорджує й компіляційними, робленими в певнім часі, для певних цілей освітніх чи загалом ідеальних; не лишає без уваги й звичайних копій, в котрих не раз знаходить цінні варіанти, інтересні прояви індивідуальності скромного переписчика або бодай свідоцтво більшої або меншої популярності даного твору»³⁰.

При цьому вчений вважав, що культурно-історична школа аж ніяк не передбачає розгляду національної літератури ізольовано. Адже життя окремого народу не проходить ізольовано, бо народ протягом своєї історії вступає в різні економічні, політичні та культурні контакти й запозичує для себе ідеї, літературні сюжети і форми, модифікуючи їх для своїх інтелектуальних потреб, збагачуючи і розширюючи своє духове життя. «Як мусимо тямити, що вже й в найвчасніших початках історії літературної (так само як і політичної) кожного

³⁰ Франко І. План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Т.41. – С. 36-37.

цивілізованого народу, як бачимо масу готового, масу результатів давнішої історичної праці, давнішого розвою, котрого тривку і перипетій не знаємо»³¹.

І. Франко, високо ставлячи потреби культурно-історичної школи, не оминав у згаданій праці і традицій порівняльно-історичного літературознавства. Учений ставив завдання з'ясувати не тільки походження, національну належність того чи іншого здобутку культури, а й значення плоду культури на новому ґрунті, позитивний чи негативний його вплив на розвиток національної культури.

У літературознавстві склався стереотип, начебто культурно-історична школа нехтувала проблемами художності, інтерпретуючи літературні твори. Хоча розгляд форми у представників цієї школи іноді поступається їхній увазі до змісту, у І.Франка маємо оригінальні спостереження над поетикою твору (літературного та фольклорного).

Відповідно до вимог культурно-історичної школи Іван Франко мав намір викласти історію літератури протягом восьми семестрів (чотири річні курси). Кожен семестр присвячений окремому періоду в історії нашої літератури, починаючи від дохристиянської культури та початків освіти на Русі. Другий період присвячений оглядові літератури про добу татарського лихоліття та духовному життю старого Києва аж до розділу обох руських народностей, а далі розгляд Реформації та Люблінської унії. Четвертий семестр автор присвятив літературі часів Хмельниччини та козацькому епосові, а п'ятий – розглядові народних елементів в українській літературі XVIII-XIX століть. Тут же учений дав ґрунтовний аналіз перед шевченківської епохи та творчості Т.Шевченка. Шостий, сьомий та восьмий семестр автор присвятив аналізу літератури на Наддніпрянщині та Галичині XIX століття. Детальна характеристика літературних явищ цього часу дозволяє ствердити, що Іван Франко був найглибшим знавцем історії літератури того часу.

Власне недопущення І.Франка до викладання у Львівському університеті не тільки негативно позначилося на викладанні літератури у цій вищій школі, а й загальмувало поступ літературознавчих досліджень в Україні того часу.

Значними були успіхи Івана Франка як вченого та літературознавця на європейській арені. На рубежі XIX-XX століття він стає активним учасником не тільки українського, а й польського, російського, німецького, чеського, угорського літературного процесу. І.Франка як ученого високо цінували такі світила європейської гуманітарної науки як А.Брікнер, В.Ягич, М. Мурко, О. Піпін, О.Шахматов, І.Бодуен де Куртене, Г.Бар, К.Крумбахер, Г. Брандес та інші.

Особливо захопленими були відгуки про лекції І. Франка з української літератури на курсах українознавства, що були організовані у Львові на початку XX століття. На ці курси з'їжджалася університетська молодь з підросійської та підавстрійської України. Як згадував слухач курсів українознавства Левко Чикаленко (син відомого мецената Євгена Чикаленка), на курсах викладали найвидатніші на той час українські вчені-гуманітарії – Михайло Грушевський,

³¹ Там само. – С.37.

Федір Вовк, Іван Франко, Іван Труш, Володимир Загайкевич, Юліан Бачинський, Володимир Дорошенко, Іван Липа, Василь Панейко та інші.

Слухачі курсів 1904 року відзначали, крім наукової глибини, майстерність І.Франка як лектора. Навіть такі теми, як «стара українська література» у Франковій інтерпретації викликали захоплення у слухачів. «Не скажу тепер, що саме чув, але лектора (Івана Франка – М.Г.) як зараз пам'ятаю, і пам'ятаю, що завжди було почуття якоїсь сенсації, що увага ні на хвилину не присиплялась, бо речі менш цікаві чергувалися з якимось дотепом, з якимось анекдотом. Хоч я тепер не пам'ятаю обсягу цілого курсу, але деякі факти загніздилися у моїй голові на ціле життя, стали просто якимись частинами мого світогляду. Франко зробився об'єктом загального захоплення»³².

Незважаючи на те, що доктор І. Франко не міг впливати як професор університету на студентів за університетською кафедрою, його праці були тим матеріалом, на якому формувався ряд молодих поколінь adeptів науки і в час його життя і після його смерті.

І. Франко часто виїжджав у міста й містечка Галичини і Буковини, де виступав з читанням своїх творів, зокрема поеми «Мойсей». Як згадувала Ольга Корінець, такий відчит «Мойсея» у Перемишлі у Народному Домі справив на присутніх враження тим, що читцем був сам автор поеми: «Перечитав до кінця і встав. І тоді, не то читаючи, а радше з пам'яті став виголошувати пролог «Народе мій... ». Голос піднісся, фразував, з натиском підкреслюючи важні слова; та далі – став ламатися і дрижати зворушенням... Майже нахлистуючись, обірвався. Франко скінчив. Підніс руки до очей. Він плакав. Покарлючені п'ястуки своїх калік-рук притискав до очей, немов хочачи втиснути сльози назад. Та вони бігли йому по обличчі і він безсило намагався їх стерти»³³.

Про значний науковий і культурний вплив авторитету Івана Франка у європейських колах свідчить і обрання його доктором *honoris causa* Харківського університету, членом-кореспондентом товариства «*Naukopisna spolecnost Ceskoslovenska*» у Празі, членом-кореспондентом товариства «*Verein für österreichische Volkskunde*» у Відні. У 1907 році І.Франко був запрошений на посаду професора Софійського університету. Але дізнавшись про те, що болгарська влада вигнала з університету прогресивних професорів, І.Франко не тільки відмовився від цієї пропозиції, але й виступив у газеті «Діло» зі статтею «Болгарська університетська афера».

Останні роки життя письменника, особливо після 1908 року, були надзвичайно важкими. Гігантський розум письменника і вченого був скутий рамками важкої недуги. Але, незважаючи ні на що, письменник інтенсивно працює, хоч параліч обох рук значно ускладнює роботу. Він диктує свої твори улюбленому синові Андрієві. Але й тут нещастя: у квітні 1913 року помирає

³² Чикаленко Левко. Як ми з Франком ловили рибу // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменярь, 2011. – С.577.

³³ Корінець О. Я чула, як Франко читав «Мойсея»// Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменярь, 2011. – С.758.

син. Згодом у записуванні творів допомагають переважно студенти Львівського університету.

Львівський університет свято шанує свого найталановитішого студента. Університет, до викладання в якому не допустили Івана Франка у 1895 році, сьогодні носить ім'я геніального сина України.

***

Ще при житті І.Франка у Львівському університеті зародилася окрема галузь гуманітарної науки – франкознавство. У 1889 році його університетський учитель Омелян Огоновський у своїй «Історії літератури руської» (III т.) присвятив 150-сторінковий розділ І. Франкові, заклавши цим підвалини наукового вивчення творчості письменника. О. Огоновський своєю працею завершував один з етапів вивчення творчості І. Франка у Львівському університеті. І хоча після смерті професора у 1894 році літературознавці університету О. Колесса та К. Студинський неодноразово зверталися до творчості письменника, вони однак не створили про нього якоїсь синтетичної праці.

На жаль, після ліквідації україністичних кафедр у Львівському університеті (1918), який опинився під польським пануванням, вивчення творчості І. Франка перемістилося до Наукового товариства ім. Шевченка, що було на той час єдиною в Галичині науковою репрезентацією інтересів українців.

Фундатором наукового франкознавства став молодий на той час академік Михайло Возняк. Саме цей учений вперше у 1924 році вжив термін «франкознавство», маючи на увазі комплекс гуманітарних наук, що вивчають творчість І. Франка. Відсутність україністичних кафедр у Львівському університеті спричинилося до того, що до 1939 року франкознавчі дослідження не проводили. М. Возняк у 20-30-х роках ХХ століття мав доступ до архіву І. Франка, який автор заповів Науковому товариству ім. Шевченка. Вчений опублікував ряд творів письменника і вченого, які до того часу були в рукописах. Таким чином саме у міжвоєнний період М. Возняк заклав той фундамент, на якому у майбутньому розвивалася наука про І. Франка у Львові та Києві.

Сам М. Возняк протягом 20-30-х років опублікував більше 20-ти статей, побудованих на архівних матеріалах. Це було листування І. Франка з М. Драгомановим, О. Кониським, В. Левицьким. До того автор опублікував Франкові автобіографії, низку матеріалів про світогляд І. Франка.

В післявоєнний період після смерті вченого учні М. Возняка (М. Нечитайлюк та ін.) видали ряд його франкознавчих досліджень: «З життя і творчості Івана Франка», «Нариси про світогляд Івана Франка» (1955) та «Велетень думки і праці» (1958).

Дослідження творчості І. Франка стали одним із напрямів філологічних зацікавлень першого після 1939 року декана філологічного факультету Львівського університету Василя Сімовича. Талановитий випускник Чернівецького університету, В. Сімович ще під час праці в Українському

Високому педагогічному інституті у Празі видав декілька літературознавчих праць про І. Франка та спогади про нього. Тоді ж постала праця «Іван Франко, його життя і творчість» (1936), остаточно закінчена у 1941 році. Про працю В. Сімовича над творами І. Франка у 1939 році згадував Ю. Шерех: «Тоді (у 1939 році – М.Г.) порядком загравання з «ново визволеними» західниками, вирішено почати видання великої збірки творів Івана Франка, і Василь Іванович став одним з редакторів, зокрема редакторів мови, - нелегке завдання, бо треба було, з одного боку, зберегти автентичність мови Франка, а з другого, наблизити її до літературного стандарту. Часто, коли я відвідував Сімовича, - а ми мали кілька зустрічей, - він сидів над текстами Франка, то креслячи їх, то в тяжкій задумі, чи міняти. І він говорив мені, якого великого значення він надає виданню Франка»³⁴.

Як В. Сімович став професором з української мови, М. Возняк став професором та першим завідувачем кафедри української літератури Львівського державного університету. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 січня 1940 року ім'я І. Франка присвоєне Львівському університетові. В указі стверджувалося, що Президія врахувала звернення студентів та викладачів університету, взагалі всієї української інтелігенції про присвоєння йому імені видатного письменника і вченого. Це був акт радянської влади, яким демонструвалася начебто турбота про розвиток національної науки і культури, поряд з цим серед українських студентів та вчених університету проводилися арешти за буржуазно-націоналістичні погляди, в тому числі за любов і пошану до І. Франка.

Основним науковим напрямом кафедр української мови та літератури стало дослідження творчості І. Франка. Вчені університету, зокрема М. Возняк, були включені до редакційного комітету з підготування 25-томного видання творів письменника і вченого. Однак події Другої світової війни перервали цю працю.

Після війни академік М. Возняк став ініціатором і головним редактором щорічного наукового збірника «Іван Франко. Статті і матеріали» (з 1966 року видається як міжвідомчий республіканський збірник «Українське літературознавство»). Отже, щороку виходять два збірники, один з них і є продовженням збірника М. Возняка, в якому друкуються розвідки з різних галузей гуманітарної науки, що стосуються вивчення багатогранної спадщини письменника.

З перших випусків збірник «Іван Франко. Статті і матеріали» взяв на себе роль координатора франкознавчих досліджень. Тому тут важливе місце займали матеріали, в яких розглядалися тогочасні досягнення франкознавчої науки (переважно підрадянської) та накреслювалися шляхи її дальшого розвитку (статті М. Возняка, Є Кирилюка). Зрозуміло, що в умовах ідеологічної цензури дуже часто ці матеріали мали печать як “внутрішнього”, так і “зовнішнього” цензора.

³⁴ Шевельов (Шерех) Ю.Я. Я – мене – мені і довкруги. – Т. 1. – Харків - Нью-Йорк, 2001. – С. 266.

У кінці 40 – на початку 50-х рр. М. Возняк виховав цілу когорту учених, вихідців зі східних та західних областей України, які внесли значний вклад у розвиток франкознавчої науки. Крім уже визнаних авторитетів у франкознавстві – Василя Щурата, Марії Деркач, Якіма Яреми, - до дослідження творчості письменника і вченого долучилися молоді науковці – викладачі та аспіранти університету: Іван Ковалик, Олександр Мороз, Михайло Пархоменко, Іван Дорошенко, Михайло Нечиталюк, Іван Денисюк, Ірина Ощипко, Андрій Пашук, Андрій Скоць, Роман Гром'як, Степан Злупко та багато інших.

У час страшого ідеологічного тиску важко було аналізувати творчість І. Франка як «цілого чоловіка». Проте у працях учених Львівського університету (літературознавців, мовознавців, фольклористів, філософів, соціологів, правників) маємо свіжий струмінь того знання, яке наближало геніальну творчість письменника до читачів.

Дослідження окремих сторін творчості І. Франка ставали основою дальших широких узагальнень. Продовжувалося видання збірника. На жаль, періодичність видання у 1996-2006 рр. була порушена. На сьогодні вийшло друком 78 випусків. Задуманий академіком М. Возняком як інтердисциплінарний, збірник таким має і залишитися, адже загальна назва “Українське літературознавство” значно звужує франкознавчі дослідження. Тим більше, що з'явилися серйозні конкуренти (“Франкознавчі студії” м. Дрогобич) та науковий збірник Інституту Івана Франка.

Учені Львівського університету брали активну участь у підготовці до друку окремих томів 20-томного (М. Возняк) та 50-томного видання творів І. Франка (І. Дорошенко, І. Денисюк, Т. Комаринець, А. Скоць, І. Моторнюк, Ф.Лось, О. Сербенська та ін.). Молоде покоління викладачів університету (Лариса Бондар, Ярослава Мельник, Микола Легкий, Наталя та Богдан Тихолози) брали активну участь у підготовці чотирьох додаткових томів до 50-томника та покажчика купюр. Це видання було здійснене Львівським відділенням Інституту літератури ім. Т. Шевченка (з 2013 року — Інститут Івана Франка у Львові).

Не можна не погодитись з думкою І. Денисюка, що у радянський час франкознавство дуже часто носило парадно-бравурний характер, коли дослідження швидко старіли через свою надмірну соціологічність. Водночас недооцінювати їх аж ніяк не можна. Слушною є і думка вченого про тенденцію універсалізації сучасного франкознавства, яке намагається стати адекватним до універсалізму самого письменника. Особливого значення набуває розширення і універсалізація наукової бази — першоджерельних матеріалів. Такими є твори письменника в усій їх сукупності та дотичні до його особи документи — листи, мемуари, рецензії на продукцію автора. Значна частина їх зберігається в архівних фондах і все ще лишається малодоступною. Централізація архіву І. Франка у Києві, крім вигод для столичних дослідників, має й свої тіньові нюанси. По-перше, більшість франкознавців живе на периферії, а по-друге, нас не полишає тривога в атомний вік про збереження народних скарбів. З метою застрахування від будь-яких випадковостей архівні матеріали мають бути

оцифровані і передані в інші наукові центри України, зокрема до Львова³⁵. Перший етап цієї роботи започаткував Інститут історичних досліджень Львівського університету (директор професор Ярослав Грицак). Результатом їх праці стала публікація частини листів І. Франка.

З 1988 року в університеті працює Інститут франкознавства, завданням якого є координація франкознавчих досліджень в Україні. У різний час інститут очолювали професор І. Денисюк, доцент Л. Бондар. Сьогодні директором інституту є молодий дослідник доктор філологічних наук Святослав Пилипчук.

На громадських засадах в університеті працює Міжнародна асоціація франкознавців (голова проф. М. Гнатюк), завданням якої є координація зусиль франкознавців не тільки України, але й дослідників поза її межами. Головною метою діяльності асоціації є доведення до широкого загалу набутків сучасної науки про І. Франка. Це підтверджують і 45 засідань методологічного семінару асоціації “Франко у ХХІ столітті”, які збирають широке коло зацікавлених читачів.

Заходами Асоціації за останні роки проведено ряд виїзних конференцій, зокрема в Кам'янець-Подільському педагогічному університеті ім.І.Огієнка, Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького, університеті “Острозька академія”, Чернівецькому національному університеті ім.Ю.Федьковича. На згаданих наукових форумах розглядалися різні питання світового контексту вивчення творчості І. Франка.

У Львівському університеті проводяться щорічні франківські наукові форуми. Раз у 10 років (1956, 1966, 1976, 1986, 1996, 2006) на базі університету проводились і міжнародні наукові симпозиуми, участь у яких брали відомі дослідники творчості письменника і вченого з України, Австрії, Чехії, Польщі, Німеччини, США, Канади, Росії, Білорусії та інших країн. Особливий науковий резонанс мали міжнародні симпозиуми “Іван Франко і світова література”, що проводився під егідою ЮНЕСКО (1986), “Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин” (1996), “Іван Франко: дух, наука, думка, воля” (2006). Кожен з них переконливо засвідчив міжнародний характер франкознавчої науки та її міждисциплінарність.

В університеті поруч зі старшим поколінням франкознавців на чолі з довголітнім директором Інституту франкознавства професором Іваном Денисюком, франкознавцями Андрієм Скоцем, Роксоланою Зорівчак, Олександром Сербенською та іншими своє вагоме слово сказали науковці Валерій Корнійчук, Михайло Гнатюк, Ярослав Грицак, Богдан Якимович, Богдан та Наталя Тихолози, Микола Легкий, Ярослав Гарсим, Святослав Пилипчук, Володимир Микитюк, Василь Івашків. Немалі здобутки у галузі франкознавства мають учені з інших установ, які завдяки тематиці своїх досліджень науково пов'язані зі Львівським університетом, серед них Ярослава

³⁵ Див.: Денисюк І. Перебудова і франкознавство // Денисюк І. Літературознавчі і фольклористичні праці. - Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. - Т. 2. - С. 215-238.

Мельник, Михайло Шалата, Роман Голод, Степан Хороб, Борис Бунчук, Микола Ткачук, Алла Швець, Мар'яна Барабаш, Лариса Каневська та інші.

Як уже стверджувалося, франкознавчі дослідження останнього часу далеко вийшли за межі літературознавства, мовознавства та фольклористики. Франківська тема знайшла своє трактування у працях університетських істориків та книгознавців (Богдан Якимович), філософів (Володимир Мельник, Андрій Пашук, Анатолій Карась, Ігор Захара), географів (Олег Шаблій, Степан Кузик), правників (Василь Нор, Тарас Андрусяк).

За останні роки з-під пера дослідників Львівського національного університету ім. І. Франка вийшло більше сорока окремих книжкових видань, у яких досліджується спадщина видатного письменника і вченого. Відзначимо серед них наукові студії наймолодшого покоління франкознавців Наталі та Богдана Тихолозів.

В Інституті Івана Франка, створеному у 2013 році на базі Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Шевченка (директор - член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук Євген Нахлік), плідно працюють випусники університету Микола Легкий, Алла Швець, Олена Луцишин, Мар'яна Барабаш, Катерина Дронь та ряд інших.

Центрами вивчення творчості Івана Франка крім Львівського університету є Інститут Івана Франка, музей Івана Франка у Львові, літературознавчі та мовознавчі кафедри Прикарпатського університету ім. В.Стефаника, Дрогобицького педагогічного університету ім. І. Франка, Чернівецького університету ім. Ю.Федьковича, Тернопільського педагогічного університету ім. В. Гнатюка, окремі учені філологи з Києва, Одеси, Рівного, Луцька та інших міст.

Започаткована у Львівському університеті ім. І. Франка наука дослідження творчості І. Франка сьогодні, на початку ХХІ століття, набуває нового розквіту, стає ланкою світової гуманітарної науки.

ПЕРЕБУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА

НА ЧЕРНІВЕЧЧИНІ

Богдан Мельничук

Про Буковину Іван Франко чув ще в ранньому дитинстві, про що свідчив у творі 1902 року «У кузні (Із моїх спогадів)»: «Сипались анекдоти, спомини з давніших літ, про кошутську війну, про тісні роки, про мандрівки наших селян на Поділля в службу або на Покуття та на Буковину за кукурудзою. Особисті пригоди перепліталися з короткими та меткими характеристиками людей – подолян, гуцулів, бойків – та місцевостей: Коломиї, Городенки, Садогори, Черновець» (7, т. 21, с. 165). Дві названі останніми місцевості – буковинські, де І. Франко згодом бував, і не раз. Але скільки й коли, – досі залишається невстановленим.

Сучасник великого письменника, тоді студент, а в радянські часи викладач Чернівецького університету Іван Василяшко вважав, що поет перебував у Чернівцях двічі – «в 1890–1891 навчальному році» (2, с. 158) та «вдруге і востаннє [...] весною 1913 року» (2, с. 164). З датою останніх навідин погоджувався Олекса Романець: «Востаннє Каменяр відвідав Чернівці у травні 1913 року» (9, с. 99), але про попередні писав інакше: «Протягом 1890–1891 років І. Франко не раз бував у Чернівцях» (9, с. 98). Отже, більше двох разів ступав на буковинську землю, але тільки в 1890–1891-му й 1913-му роках.

Насправді були навідини і в інші періоди. Висловлювалася навіть думка, що Іван Франко побував на Буковині задовго до 1890 року. Її дотримувався виходець з Північної Буковини (народився в селі Оршівці Кіцманського району в 1913 році, довголітній професор українського ліцею в Сучаві (Південна Буковина) Микола Чередарик у публікації «Михай Емінеску про арешт Івана Франка у Львові і Чернівцях 1880 року» (8). Спираючись на статтю румунського класика «Яські газети принесли нам цікаву звістку...», що з'явилася в бухарестському щоденнику «Тімпул» («Час») від 18 (30) жовтня 1880 року, а згодом, через сто з чимось літ, була включена до ХІ тому «Творів» М. Емінеску (1984), М. Чередарик приставав до думки, що в 1880 році Івана Франка було заарештовано не раз, як вважалося раніше, а тричі, що після того, як він відсидів три місяці в коломийській в'язниці, де написав «Вічного революціонера», охоронці Австро-Угорської монархії брали його ще двічі – у Львові та в Чернівцях. Виходило, що І. Франко побував уперше в буковинській столиці не в 1890 році, як вважалося досі, а десятьма роками раніше – у 1880-

му. Зрозуміло, це справді цікава, навіть сенсаційна думка, але вона належним чином не аргументована, а тому викликає сумнів з боку доскіпливих франкознавців, зокрема, директора Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка Романа Горака.

Отже, це гіпотетично, що І. Франко міг бути в Чернівцях до 1890 року. Разом з тим на користь пізнішого перебування його в місті над Прутом промовляє чимало достеменних фактів. Принаймні троє навідин письменника до Чернівців пов'язані з його навчанням в університеті. Про них довідуємося з двох листів письменника до М. Драгоманова – від 7 грудня 1890 року та 27 березня 1891 року. В першому він зізнавався: «Скінчив я свою дисертацію про Вишенського, вийшла величенька книжка в 300 сторін. Тоді сунувсь до університету Львівського, щоб допустили мене держати докторський екзамен. Показалося, що мені по новому розпорядженню міністеріальному треба слухати ще один семестр лекцій (у мене досі було їх 7, а тепер треба 8). Подавсь я, щоб дозволили вписатися, – і сенат університетський не прийняв мене і не подав жодної причини, для чого не приймає. Прийшлося перенестися на університет Чернівецький, де мене не тільки прийняли, але дозволили так кінчити семестр, щоб приїхати 2-3 рази на лекції, та й годі. Оце приходилось уже два рази побувати в Чернівцях» (7, т. 49, с. 263-264). У другому листі, пояснюючи причину затримки в листуванні, зазначав: «Не писав до Вас уже довго, раз, тому, що під час виборов[о]ї гарячки у мене була трохи що не денна й нічна служба при «Kurj[er]i Lw[owkim]», по тому приходилося їхати в Чернівці лагодити дещо для «Руської школи», для «Народу» і для себе...» (7, т. 49, с. 271-272). Очевидно, в оцьому «для себе» малосся на увазі залагодження університетських справ.

У листі І. Франка до М. Драгоманова від 7 грудня 1890 року знаходимо підтвердження факту слухання ним лекцій у Чернівецькому університеті та високу оцінку кваліфікації двох його професорів-філологів: «Я там [у Чернівцях. – Б.М.] записався на лекції Стоцького і Калужняцького, лекції обох сих професорів мені подобалися без порівняння ліпше, ніж лекції Огоновського, – все видно більш європейський метод науковий» (7, т. 49, с. 264).

Міркою «європейськості» послугувався І. Франко і в оцінці наукових праць чернівецьких філологів, зокрема виданої 1893 року «Руської граматики» С. Смаль-Стоцького й Т. Гартнера і, що характерно, також у зіставленні з працею Омеляна Огоновського: «Першу редакцію його [О. Огоновського. – Б.М.] граматики внаслідок острої рецензії проф. Партицького відкинула рада шкільна, а хоча по доконанні поправок другу редакцію й видруковано і одобрено для гімназій, то вже по кілька літах скасовано її і заведено нову граматику проф. Стоцького і Гартнера, основану на системі фонетичній і уложену в дусі здобутків сучасної лінгвістики європейської» (7, т. 43, с. 360).

Документальним підтвердженням того, що І. Франко завершував вищу освіту в Чернівецькому університеті, слугує запис у «Книзі реєстрації студентів за 1876–1906 роки». Тут під номером 43 зазначено, що Іван Франко закінчив

восьмий семестр навчання на філософському факультеті 30 квітня 1891 року (4). А зараховано його було на цей факультет наказом ректора з 19 грудня 1890 року. Тож студентом Чернівецького університету І. Франко був понад чотири місяці. Час не дуже тривалий, але після здобуття вищої освіти перед ним відкрилася дорога до захисту докторської дисертації, а докторат давав право виставляти свою кандидатуру в послы до австрійського парламенту, брати участь у політичному житті, чим його володар скористався.

Через дев'ять років після закінчення Чернівецького університету І. Франко збирався пов'язати з ним і викладацьку працю, про що вже свого часу писав О. Романець, який твердив, що 1900 року І. Франко неофіційно звернувся до О. Маковея, тоді викладача Чернівецької учительської семінарії, з проханням довідатись щодо міркувань про його кандидатуру на посаду доцента Чернівецького університету. О. Маковей відповідав, що в місті «є громадка», яка «тішилась би Вашим перенесенням до Чернівців і що І. Франка можуть обрати доцентом університету, якщо проти цього не заперечуватиме міністерство освіти у Відні» (4). Намірові великого письменника не судилося бути здійсненим. Коли І. Франкові стало відомо, що С. Смаль-Стоцький має багату теку матеріалів до біографії Ю. Федьковича, то в листі до О. Маковея від 29 жовтня 1901 року він висловив готовність приїхати до Чернівців, якщо знатиме, що професор не відмовить йому в доступі до своєї теки (7, т. 50, с. 172). Чи була така поїздка, свідчень не маємо. Зате маємо відомості про інші надвідини І. Франка до буковинського міста на початку ХХ століття.

С. Смаль-Стоцький згадував у 1933 році: «Іншим разом Франко, як уже був хорий, зник зі Львова і приїхав прямо до мене в Чернівці та був доти, поки за ним не приїхала його донька зі Львова» (5).

Досить точну дату одного з Франкових приїздів до Чернівців зберегла газета «Буковина». Першою з «новинок», які відбулися 21 жовтня 1909 року, вона назвала таку: «Др Іван Франко, знаменитий наш письменник, задержався нині, в четвер, в переїзді з Галичини до закордонної України, в Чернівцях і замешкав у дра Стоцького. Того самого дня вечором виїхав др Франко у дальшу подорож» (10). Як знаємо, була це подорож до Одеси. А навідався поет до Чернівців з тим, щоб за допомогою С. Смаль-Стоцького оформити візу на поїздку до Росії, про що докладно розповідає син професора Роман у споміні «Франко у Чернівцях» (6).

З усіх навідин І. Франка до буковинської столиці найширше висвітлено ті, що припали на 6-8 травня 1913 року. Про них повідомляла тодішня чернівецька преса, згадували пізніше мемуаристи (С. Смаль-Стоцький, В. Сімович, І. Василяшко, М. Марфієвич, А. Попенюк), писали автори статей (І. Василяшко, О. Романець та ін.). І це не випадково. Адже з усіх навідин І. Франка до Чернівців приїзд 1913 року мав найбільше значення для громадсько-політичного й культурно-освітнього життя українців міста й усього краю. Про це значення пишуть усі очевидці події, але чи не найвиразніше висловився про нього Василь Сімович: «Той рік, 1913 рік, рік великої господарської кризи, рік балканської війни, був для національного і громадського життя українців на

Буковині одним з найважчих років у передвоєнній добі. Над нашим життям нависала хмара непорозумінь, внутрішніх сварів, невідповідальної розперзаності, якоїсь повної дезорганізованості. [...] Його [І. Франка. – Б.М.] приїзд був на той час чимось ясним на захмаренім нашім овиді. Бодай на якийсь часок можна було забути домашню гризню (6, с. 514-515).

Приїздом І. Франка до Чернівців місто завдячувало молоді, передусім університетській, що гуртувалася тоді в чотирьох товариствах. Ще наприкінці 1912 року з представників цих товариств (по двоє осіб від кожного) в Чернівцях було створено ювілейний комітет для відзначення 40-річчя літературної і громадської діяльності І. Франка. Очолив комітет студент Корнило Заклинський, на чие ім'я письменник надіслав на початку травня 1913 року телеграму з повідомленням про свій приїзд до Чернівців у вівторок, 6 травня.

Напередодні, 5 травня (це число газети помилково датоване 7 травня), у «Новій Буковині» з'явилася стаття без підпису «Іван Франко в Чернівцях», де сповіщалося, що «завтра, у вівторок, чернівецькі українці витатимуть у себе дорогого гостя, гордість українського народу Івана Франка» (11). Підкреслювалося, що буковинці побачать перед собою «великого українця, чоловіка, який, хоч зовсім ще не такий старий, бачив і зробив стільки, скільки в приближенню не зробив і не бачив ніхто другий на соборній Україні». Далі І. Франка названо «великим вчителем», «справжнім українським Мойсеєм», що «ціле життя вів український наріз з царства неволі до кращої будучности, під котрою каменярськими ударами об скелю здобувалася животворна, цілюща вода, як під ударом Мойсеевої палиці» (11).

У цій же статті «Нова Буковина» інформувала краян про «нове горе», яке «звалилося на Івана Франка» «в останніх днях», тобто в двадцятих числах квітня 1913 року: «В цвіті молодости помер його улюблений син Андрій, що також пробував своїх сил на літературній ниві і був у фізичнім значінню слова его «правою рукою», був сином-писарем свого батька-письменника, списував під диктат батька его нові твори. Бо Іван Франко, мимо своєї немочи, не перестав трудитися на літературнім полі і, як проминула критична стадія его недуги, після короткої перерви, на диво всім, став з достойною подиву еластичністю духа списувати, тобто диктувати далше, свої праці. Бодрий дух – в немічному тілі. Геній Іван Франко закпив собі так з римської пословиці, що бодрість духа ставить в доконечний зв'язок з бодрістю тіла» (11).

Про перебування гостя зі Львова в Чернівцях «Нова Буковина» писала значно скупіше, ніж напередодні приїзду: «Відчит Івана Франка, що відбувся у вівторок заходом студ[ентського] тов[ариства] «Січ» в «Народнім Домі», зібрав величезну скількість учеників. Збита маса тих, що хотіли побачити і почути великого Українця, хвилювалася і випирала тих, що прийшли наостанку. Гостя привитав студ[ент] Заклинський іменем молодіжи» (Нова Буковина. – 1913. – 11 травня).

Оце й уся інформація. Набагато ширше, докладніше оповіли про останній чернівецький візит І. Франка пізніші мемуаристи. Щоправда, будучи одностайними в передачі основних моментів події, вони часом дуже різні в

деталях. Але без цього практично не буває спогадів, тим більше, коли вони значно віддалені від події в часі.

Одне із свідчень про початок візиту таке: «Ціле передобіддя лило як з цебра. В половині 3-ї приходив поїзд зі Львова. Цілий двірець запрудила молодь, що прибула вітати дорогого гостя, – студенти, студентки, гімназисти, учні й учениці вчительської семінарії, багато молодших учителів із чернівецьких та підчернівецьких шкіл, трохи старшої інтелігенції, що не боялася дощу. Захопленню не було міри, коли з вагона висів поет у товаристві своєї дочки Ганни. Молодь хотіла відпрягати коні від воза, сама збираючись тягнути його до самого міста. Та з огляду на страшну зливу мусила відмовитися від своєї гарячої постанови. Треба ж було поетові скоріш бути на місці, щоб трохи відпочити по дорозі» (6, с. 515-516).

Це спогадував В. Сімович у 1936 році. Через тридцять літ М. Марфієвич давав відмінне свідчення: «...Був гожий травневий ранок, розквітав бузок, у повітрі стояли пахощі черемшини. Громадськість Буковини вітала Великого Каменяра. Вулиці Чернівців заповнили натовп студентів, робітників, селян – усі поспішали на вокзал. О пів на другу прибув львівський поїзд, з вагона вийшов Франко у супроводі студента Мороза» (3, с. 260).

Отже, про один і той же день: «страшна злива» і «гожий травневий ранок», «в половині 3-ї приходив поїзд зі Львова» і «о пів на другу прибув львівський поїзд», «з вагона висів поет у товаристві своєї дочки Ганни» і «з вагона вийшов Франко у супроводі студента Мороза». У спомин М. Марфієвича проникла ще й бравурна фраза: «Залунала мелодія «Вічного революціонера», про що нема жодної згадки у В. Сімовича. Є розбіжності між двома мемуаристами і в інших деталях. Аналіз їх схиляє до думки, що більше рації мав В. Сімович, а не М. Марфієвич. Та попри це, за спомином останнього пішли й деякі дослідники, і митці. Так, О. Романець писав у статті «На зеленій Буковині»: «6 травня день заповідався погожий, сонячний...» (9). А на великому живописному полотні буковинського художника П. Борисенка, що відображає момент зустрічі Франка на чернівецькому вокзалі (зберігається на кафедрі української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича), над вагоном сяє голубінь, відтінювана пір'їстими (не дощовими!) хмарками.

Знаходимо розбіжності й у відтворенні центральної події Франкового візиту до буковинської столиці – поетового виступу з читанням поеми «Мойсей» у найбільшій залі Народного дому, виступу, що розпочався о 5-ій годині вечора того ж 6 травня. За М. Марфієвичем виходить, що поет спершу читав пролог до «Мойсея» – «Народе мій, замучений, розбитий...» (3, с. 261). Так само вважав і Е. Панчук у 1941 році. Однак, гадаємо, ближчий до істини В. Сімович, котрий найпроникливіше передав і всю атмосферу вечора:

«Дзвінок. Студент Заклинський вітає дорогого гостя. Всі вислуховують привітання настоячки. Слів небагато, але ж теплі вони, щирі, глибокі. Скінчив, і знов вибух оплесків. Поволеньки поет підходить на підвищення, перед ним на

підставці – його «Мойсей». А збоку – студент Василь Мороз³⁶. Він буде перегортати поетові листки його великого твору.

І знов тиша. І тільки спереду лунає спокійний, одноманітний голос поета. І знов слухачі ніяковіють. Думали, почують сильний, повен переливів, із різними переминами, то високий, то низький живий голос, а то легко, спокійно пливе слово, як та подільська річка. Слухачі, що привикли до голосних декламацій, поволі звикають. Це ж не декламатор перед ними, не той, що завчив чужу поему, а творець сам, той, що виносив свого «Мойсея» під серцем, що цілого себе вклав у нього, це ж він той Мойсей, народний провідник, що дивиться вже позад себе, має за собою сорок років важкої праці і спокійно, зрівноважений, перед зібраною громадою про неї розповідає.

Зала починає поволі розуміти, в чому справа, й зі стриманим віддихом стежить за кожним словом поета. Читання тяглося, здається, дві години. Спершу поема, пізніше увід до неї. Ніхто не ворухнувся. І як поет скінчив, спершу не хотілося вірити, що вже кінець. Поет устав. Бурхливі оплески. Оплескам немає кінця. І найважливіше – ніхто не йде. Плещуть і дивляться в обличчя поетове. А він стоїть – скромний, усміхнений, уста наче хотять щось вимовити, та зі зворушення не вимовляють слова» (6, с. 516).

У публікаціях радянського часу всіляко замовчувалося, в кого ж квартирував І. Франко під час перебування в Чернівцях навесні 1913 року. Замість сказати, що – в професора С. Смаль-Стоцького, автори цих публікацій вдавалися переважно до завуальованих фраз, на зразок того, що після привітальної церемонії на вокзалі «організаційний комітет вишикував усіх учасників в демонстраційний похід через усе місто, від вокзалу аж до будинку по вулиці Нового Світу, № 37 (нині вулиця Шевченка, № 55), де поет зупинився на побут» (2, с. 166), або що після вечора в Народному домі «присутні супроводжували гостя до будинку на вулиці Новий Світ, 37, де він перебував і на другий день» (9, с. 100). І лишень за незалежної України, восени 1994 року, з'явилася меморіальна дошка з написом:

«У цьому будинку жив і працював визначний український філолог і громадський діяч, професор Чернівецького університету, академік АН України Степан Смаль-Стоцький (1859–1938 рр.).

У різний час тут гостювали видатні діячі української культури: Микола Лисенко (1904 р.) Михайло Коцюбинський (1909 р.) Іван Франко (1913 р.)».

Наступного дня, 7 травня, І. Франко, за свідченням В. Сімовича, обговорював зі С. Смаль-Стоцьким важливі наукові, громадські й культурні справи, а за словами І. Василяшкі, приймав у помешканні професора групу

³⁶ Василь Мороз (1889–1943) – уродженець с. Хрещатик Заставнівського району Чернівецької області. Навчався в Другій українсько-німецькій гімназії в Чернівцях. Виключений звідти за революційну діяльність, виїжджає до Львова, у 1910–1911 рр. – секретар-помічник важкохворого І. Франка. Повернувшись на Буковину, навчається на філософському факультеті Чернівецького університету. За дорученням студентського академічного товариства супроводжував письменника під час його навідин до Чернівців навесні 1913 р. (За статтею: Віктор Фреліх. «Це для мене – найцінніший скарб...» // Університетський вісник. – 1993. – Квітень. – № 6).

українських студентів, яким признався, що хоче ще навідатись до О. Кобилянської. Певних відомостей про цей візит немає, як і про виїзд І. Франка до Львова. Точно відомо тільки те, що сталося це 8 травня, в четвер. За твердженням В. Сімовича, поет добирався до чернівецького вокзалу возом, у який впряглася молодь. Мовляв, «тоді можна було, бо був гарний весняний день» (3, с. 256). І. Василяшко стверджував протилежне: «Як ми потім довідалися, Іван Франко від'їхав назад до Львова аж наступного дня, тобто в четвер ранком, але вже цілком інкогніто, тому що із-за скромності він не бажав собі ніяких парадів і прощальних церемоній» (6, с. 519). Останнє твердження більш імовірне.

У своїх спогадах І. Василяшко оповів також про те, що на зборах чернівецьких студентів 25 жовтня 1913 року І. Франка було одноголосно іменовано почесним членом українського академічного товариства «Союз». У почесному дипломі його було схарактеризовано як «великого поета і громадянина, незламного працівника на ниві української культури, непохитного борця за високі ідеали людськості, великого учителя і найкращого сина свого народу» (6, с. 520).

А ще до цього, 2-4 липня 1913 року, делегати від Буковини, серед яких був і І. Василяшко, взяли участь у з'їзді українського студентства, що відбувся у Львові, та у відзначенні 40-річчя літературної діяльності І. Франка. У зв'язку з цим І. Василяшко згадував: «Як тільки Іван Франко почув, що приїхали на з'їзд і на його ювілейне свято також і делегати вже йому особисто знайомого буковинського студентства, він зараз же сам підійшов до нас, дуже сердечно й тепло привітався та часто розмовляв з нами. Його цікавило все: культурно-освітня робота українського студентства між буковинськими трудящими, політичні організації, українське шкільництво...» (6, с. 521).

До речі, під час перебування в Чернівцях І. Франко сфотографувався з групою студентів університету. Цю світлину зберіг один з них – А. Попенюк, фоторепродукцію її надрукував В. Фреліх в «Університетському віснику» за квітень 1993 року.

Навідини І. Франка до Чернівців навесні 1913 року знайшли відгомін у пізнішому поетичному слові – народному й літературному. Це важливо не тільки само по собі.

Згадуваний попереду В. Сімович писав пізніше: «На жаль, із сіл було мало» і пояснював причину: «Запізно дали часописом знати», тобто – запізно повідомили через газету. І все ж селяни були присутні в Народному домі, коли І. Франко читав там свого «Мойсея».

Про це, зокрема, свідчать два варіанти народної пісні «Не забуде Буковина», яку записав відомий фольклорист, свого часу вчитель на Заставнівщині Григорій Дем'ян у Веренчанці від селянок Олени Степанівни Антимійчук і Віри Омелянівни Закраєвської. Жінки перейняли цю пісню від старших людей села, зокрема Тодора Тодоровича Гливки, який запам'ятав її від 20-х років минулого століття. Ось варіант, записаний з уст В.О. Закраєвської 16 вересня 1980 року:

*Не забуде Буковина то велике свято,
Як приїздив Іван Франко свій «Мойсей» читати.
Йшли туди чоловіки, йшли жінки і діти,
Йшли, щоби письменника великого вздріти. (2 рази)*

*Пилували, пилували пішки та й возами,
По стаціях збиралися, стрічали сльозами.
Ой зібралось тогди людей у Народнім домі,
Що ся в сіни ни містили, стояли надворі. (2 рази)*

*Не в одного буковинця сльозоньки блищали,
Коли слова Йвана Франка до них пролунали.
А в тих словах свята правда, щира і смілива,
Що ще буде щасливою й наша Буковина. (2 рази).*

Інше свідчення про участь буковинських селян у пам'ятній події – вірш відомого письменника, доцента Чернівецького університету Михайла Івасюка (1917–1995) «Зустріч з Іваном Франком», надрукований спершу в газеті «Радянська Буковина» від 27 серпня 1966 року (під заголовком «Дарунок поета»), а згодом включений до поетичної збірки «Елегії для сина» (1991). Віршеві передуює своєрідний авторський документ: «У травні 1913 року мій батько разом з іншими кіцманськими газдами слухав Івана Франка», що забезпечив велику поетичну достовірність зображеному:

*Зеленуватий місяць
гойдавсь спроквола на горіхах,
а батько мій Григорій,
зітерши сон з обличчя,
ішов до міста у сорочці білій.*

*Він бачив,
Як Франко плечима підтирав
високе небо,
збирав з людських очей
одвічний гнів
і метав у темінь блискавками.*

*І ще він бачив,
як той святковий день
навколішки став шанобливо
перед поетом.
Там люди говорили,
що у Франкових грудях
вродилося не серце,
а стоголоса скрипка.*

*А інші мовили – криниця,
яка видзвонює зірками,
й що світ увесь схиляється до неї,
щоб причаститись до добра.*

*Дуби над ними ударяли
в зелені дзвони.*

*Поет підніс усім дарунок:
освячене на невмирущість
велике українське слово.*

*Мій батько
сховав коштовний дар
коло самого серця,
в якому вже тоді я жив
як молода любов,
як мрія і бажання.*

*Тому, мабуть, в моїй душі
цямливий спогад
про ту травневу днину
усе життя блукає,
мов хмаринка у блакиті.*

Справді незгладний слід залишив Франків приїзд до буковинської столиці навесні 1913 року.

* * *

Крім численних навідин до Чернівців, І. Франко не раз бував у гірській частині Буковини, що засвідчено, зокрема, його листами від 1898-го і 1905-го років, писаними до різних осіб (Михайла Павлика, Адольфа Чорного, Ольги Франко, Федора Вовка, Володимира Гнатюка), листами з Довгополя Буковинського та Берегомета, де перебував на відпочинку. В одному з них, до М. Павлика, від 14 серпня 1898 року він запрошує свого побратима навідатися в Довгополе Буковинське: «...може б, Ви приїхали сюди, коли ми від'їдемо, на вересень. Се тут пора чудова. Купіль в Черемоші знаменита і незимна. Залізниця йде до Вижниці, а як ми будемо їхати геть, Ви могли б прибути до Кут і зараз з Попелем поїхати return [назад]» (7, т. 50, с. 111). А в листі до В. Гнатюка, писаному у вересні 1905 року в Берегометі, читаємо: «Тут гарно, хоч клопіт, що далеко до лісу. Я сиджу і роблю індекс до німецької історії [німецької «Історії України»] (7, т. 50, с. 274–275). Отже, на Вижниччині І. Франкові не тільки непогано відпочивалося, а й добре працювалося.

Не міг І. Франко оминати й «гуцульської столиці», до якої одного разу його привезли навіть дарабою і де він заночував (1, с. 47). У Вижниці І. Франко зупинявся у «власителя руського склепу» Михайла Москви, де в різний час бували також Леся Українка, О. Кобилянська, В. Стефаник, Г. Хоткевич, І. Труш та інші українські діячі. Про це нагадувала меморіальна дошка (9, с. 97)³⁷. На велелюдному вічі, що відбувалося 1892 року в Снятині, І. Франко познайомився із селянином з Вижниччини (село Іспас) Гулейчуком, від якого отримав старовинний рукопис.

Таким чином, особисті контакти І. Франка з Буковиною досить розмаїті, багаті. Та ще багатшими були його науково-творчі контакти – з її історією, економікою, періодикою, видавництвами, театром, фольклором, літературою...

Всі оті Франкові тематичні напрями є предметом досліджень численних франкознавців Буковини – вчителів, істориків, літераторів, а найперше – науковців Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Використана література:

1. Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра. – Івано-Франківськ, 1996.
2. Василяшко І. Іван Франко на Буковині. (Замітки і спогади) // Наукові записки Чернівецького держ. ун-ту. – Т. XX. Сер. філолог. наук. Вип. 3. – Львів, 1956.
3. Іван Франко у спогадах сучасників. Кн. 2. / Упорядк., передм. та прим. О.І. Дея. – Львів: Каменяр, 1972.
4. Романець О. Іван Франко і Чернівецький університет // Рад. студент (Чернівці). – 1966. – 25 травня.
5. Смаль-Стоцький С. Іван Франко й Буковина // Час (Чернівці). – 1933. – 19 липня.
6. Спогади про Івана Франка / Упорядк., вст. стаття, прим. Михайла Гнатюка. – Львів, 1997.
7. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1976–1986.
8. Чередарик М. Міхай Емінеску про арешт Івана Франка у Львові і Чернівцях 1880 року // Обрії. – Бухарест, 1989.
9. Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник. – Львів, 1982.
10. [Б.п.] Новинки // Буковина. – 1909. – 22 жовтня.
11. [Б.п.] Іван Франко в Чернівцях // Буковина. – 1913. – 7 травня.

ІВАН ФРАНКО У ЛЬВОВІ: ТУТ ВІН ЖИВ І ТВОРИВ

Надія Гринчишин

Починаючи з студентських років, Іван Франко майже безвиїзно проживав у Львові.

Існують суперечності стосовно першого помешкання І. Франка. З одного боку, його сучасник Денис Лукіянович у своїх спогадах [4] відзначає, що перша квартира письменника було комірне в студента Львівського університету Михайла Павлика на площі Галицькій, 7 у так званій «Бойківській кам'яниці» на другому поверсі. З іншого боку, дослідник Роман Горак [3] стверджує, що за цією адресою І. Франко проживав, але в другому семестрі 1875/76 навчального року. В зимовому семестрі він мешкав на вул. Глинянській, 13 (тепер вул. Філатова) [3, с. 40]. Вчений посилається на генеральний каталог студентів філософського факультету, де останні при поступленні на навчання обов'язково повинні були вказувати адресу проживання. Навпроти прізвища Івана Франка була вказана саме ця адреса. На жаль, автор не знайшов більше відомостей про те, як саме був влаштований побут письменника в цій квартирі. Відомо тільки, що 1890 року будинок був розібраний і на його місці побудований новий, який отримав номер 11 А.

Дорога до першого помешкання Івана Франка у Львові вела через вулицю Коперника. Тут жило чимало його друзів. Зокрема, у будинку під номером 16 мешкав добрий знайомий Івана Франка Микола Шухевич. Сусідом Шухевичів по кам'яниці був відомий адвокат Володимир Старосольський. Він жив тут у 1905-1918 рр., про що нагадує пам'ятна дошка на фасаді будинку № 14. Володимир Старосольський був одним із засновників студентського об'єднання «Молода Україна» та першим головою товариства «Січові Стрільці».

На вулицю Коперника виходила вул. Оссолінських (тепер вул. В. Стефаника), де знаходилась бібліотека «Оссолінеум» або Національний заклад ім. Оссолінських (сьогодні Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника). Бібліотека належала до тих закладів, куди мала висилатись кожна видана книжка в Австро-Угорщині. Крім того тут була значна колекція стародруків та рукописних матеріалів, які постійно притягували увагу Івана Франка. Правда, через те, що він вважався «ворогом поляків», бібліотекарі не завжди видавали йому необхідні матеріали.

У фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника зберігалися бібліотека та архів Івана Франка, які він заповів

³⁷ 2006 року у Вижниці відкрито нову меморіальну дошку роботи подружжя Галини і Володимира Римарів (репродукується в нашому виданні).

Науковому товариству ім. Т. Шевченка. З часом, не зважаючи на заповіт письменника, вони були вивезені до Києва і зберігалися в рукописному відділі Академії наук. Сьогодні бібліотека й архів І. Франка зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

В зимовому семестрі 1875/76 навчального року Іван Франко починає проживати у «Бойківській кам'яниці» на площі Галицькій, 7 [3, с. 68]. Про причини зміни помешкання ми не маємо інформації. Однак нам відомо, що досить часто гімназисти шукали помешкання гуртом. З одного боку, це надавало їм можливість дешевше за нього оплачувати, а з іншого – отримати нових друзів та однодумців, які цікавилися тим самим, що й ти: мовознавством, літературою, історією, математикою. У відповідності до генерального каталогу студентів філософського факультету, за вказаною адресою проживав також Михайло Павлик. Оскільки Іван Франко опікувався Ярославом Рошкевичем, то можемо припустити, що на нове помешкання вони перейшли вдвох. Разом з ними також проживав Михайло Вагилевич. Про це в листі від 29 лютого 1876 року Іван Франко повідомляє Ольгу Рошкевич: «Вагилевич, автор «Дениса» мешкає разом з нами, но понеже нема ліжка, спить на землі, що дуже корисно впливає на його гумор» [3, с. 87].

Вільний від навчання в університеті час Іван Франко проводив у «Народному домі». Це був величезний чотирикутний комплекс будинків, з'єднаний між собою чотирма переходовими подвір'ями. Фронт будинку виходив на теперішню вулицю Театральну і мав номер 22, з південної сторони тягнувся вздовж вулиці Вірменської із входовими брамами 1 і 3, зі сходу дотикав він до вулиці Краківської з входовими брамами 16 та 18, а з північної сторони граничив зі значно пізніше побудованою церквою Преображення Господнього і вулицею Корняктів з брамами 1 та 3 [3, с. 60-61].

У «Народному домі» було відкрито єдину на всю Галичину українську бібліотеку. В ній був цінний для україністики рукописний відділ, багате зібрання староцерковних друків, архів рукописів, який було названо іменем Антона Петрушевича. Після смерті А. Петрушевича в 1912 році його архів згідно заповіту було передано на зберігання до «Народного дому». Завдяки цьому архіву Іван Франко відкрив чимало невідомих сторінок нашої культури та історії. Шляхом махінацій архів А. Петрушевича керівництво «Народного дому» переправило у Санкт-Петербург, де він і зберігається сьогодні.

Окрім бібліотеки були в «Народному домі» також «Просвіта», Наукове товариство ім. Т. Шевченка, товариство «Руська бесіда», редакції усіх тогочасних українських часописів, а також осередки різних українських партій.

У Народному домі знаходилась редакція часопису «Друг», який почав виходити весною 1874 року як орган москвофільської студентської організації «Академічний кружок», що існував при Львівському університеті. Іван Франко, будучи учнем гімназії в Дрогобичі, вислав до нього деякі свої поетичні та прозові твори. Ставши студентом, він вступає в «Академічний кружок» і починає активно публікуватися на сторінках часопису. Тут було опубліковано перші оповідання з бориславського циклу, повість «Петрії і Довбушуки» та

значну кількість поезій. В 1875 році Іван Франко стає членом редакції часопису «Друг». З часом письменник започатковує в ньому власну рубрику «Літературні письма», в якій публікує власні роздуми та аналіз новітніх літературних творів. В липні 1877 року часопис припинив своє існування: по-перше, через те, що русофільська молодь вийшла з його редакції і це зумовило втрату його фінансової основи; по-друге, через арешт його редакторів.

В липні після закінчення II семестру всі розбіглися з «Бойківської кам'яниці». Михайло Вагилевич закінчив навчання в університеті та подався на вільні хліби. Михайло Павлик винайняв помешкання на вул. Скарбківській, 27. Іван Франко знайшов помешкання на вул. Бенедиктинській, 1 (тепер вул. Вічева), біля монастиря бенедикток, який впирався у підніжжя Високого Замку. І знову маємо різні твердження двох науковців. Р. Горак вказує, що І. Франко на нове помешкання перейшов спільно з Я. Рошкевичем [3, с. 92]. Тоді як Д. Лукіянович відзначає, що за цією адресою письменник проживав один [4, с. 564].

Скоріше ми схильні погодитися із другим дослідником, оскільки в подальшому, сам Р. Горак вказує на те, що коли І. Франка заарештували, то він не встиг розрахуватися за житло. І довший час пані Федорович (власниця помешкання) відправляла листи з вимогою про погашення заборгованості на адресу Львівського університету, де письменник був студентом. Відповідно, якщо б І. Франко винаймав житло спільно з Я. Рошкевичем, то останній за відсутності письменника повинен був би розрахуватися за нього.

Отже, нова квартира знаходилась на другому поверсі та належала працю Йосифі Федорович. Франкові вона відпустила кімнату, а на кухні прала білизну для своїх клієнтів. Письменник жив дуже бідно. В його кімнаті була постійна задуха через те, що її наповнювали випари щойно випраної білизни.

2 червня 1877 року Івана Франка разом із редакцією журналу «Друг» заарештовують за підозрою в участі таємного соціалістичного товариства. Арешт відбувся саме з помешкання пані Федорович. Причому письменник не встиг ані розрахуватися з господинею, ані зібрати власні речі.

Після допиту молодого хлопця відправили у в'язницю по вул. Баторія, 3. В камері, розрахованій на декілька чоловік, їх перебувало з десяток. Через брак повітря було постійно відкрите вікно. На жаль, місце Івану Франку відвели саме під цим вікном. Постійне переохолодження і стало причиною захворювання письменника. Він отримав ревматоїдний артрит.

Час від часу до камери відправляли провокаторів. Один з них, пізніше на Біблії клявся перед присяжними, що Іван Франко намагався завербувати його до таємного соціалістичного товариства, центр якого в Женеві, а керує ним Михайло Драгоманов [3, с. 105-106]. Матеріали розслідування та судового процесу сьогодні зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові.

Суд над Франком та його товаришами відбувся 14 – 19 січня 1878 року. Письменник був засуджений на дуже незначний строк (дев'ять місяців), який відбув і вже 5 вересня був на волі. Будинки в'язниці та суду не збереглися. Як і

не має дирекції цісарсько-королівської поліції, де частим гостем бував І. Франко. Знаємо тільки, що вона розміщувалася в центрі міста (сьогодні на проспекті Свободи навпроти пам'ятника Т. Шевченка) і влітку 1889 року була знесена.

Арешт мав для письменника дуже негативні наслідки: по-перше, Сенат університету відмовив йому у стипендії, яка на той час складала 210 золотих; по-друге, отець Рошкевич повідомив його, що Ольга Рошкевич не вийде за нього заміж; по-третє, багато товаришів відцуралося, а деякі написали на нього доноси.

Без копійки грошей Іван Франко не мав навіть за що виїхати у 1877 році до Нагуєвич. Виручили Михайло Павлик і Михайло Драгоманов, який час від часу вислав гроші обом. Михайло Павлик знайшов помешкання на вул. Кляйнівській, 4 (сьогодні вулиця Каменярів) і запросив до себе жити Івана Франка. Помешкання було в гарному, мальовничому місці, на найвищому, третьому поверсі. Вул. Кляйнівська зв'язувала верх колишньої вул. Сикстуської з вул. Крашевського (зараз вул. С. Крушельницької) [1, с. 126]. Сьогодні тут встановлено меморіальну стелу, на якій зазначено: «В цьому будинку жив з 1878 до 1879 року великий український письменник та громадський діяч Іван Якович Франко». В своїх спогадах Євген Олесницький згадує, що в цій квартирі І. Франко мав гарну бібліотеку. Тут були: «Вестник Европы», «Отечественные записки», твори Щедрина, Белінського, Добролюбова, Золя, Флобера, Спенсера, Лассаля, а з українських – Драгоманова, Мирного [7, с. 122].

В цей час І. Франко співпрацює із польськомовною робітничою газетою «Ргаса», редакція якої знаходилась по вул. Личаківська, 67. Тут він публікує соціалістичну програму «Чого хоче Галицька робітнича громада», а також латинськими буквами свій знаменитий вірш «Гімн» («Вічний революціонер»).

Пізніше, через брак коштів та неможливість оплатити це помешкання, Іван Франко переходить жити із найвищого поверху у підвальне приміщення (в тому ж таки будинку). В цій кімнаті заледве вміщалися стіл, ліжка і шафа. На ліжку спав Остап Терлецький, товариш Івана Франка по недавньому судовому процесу, а Франко стелив собі обіч на підлозі. Сюди, незважаючи на сувору заборону батька, приїхала Ольга Рошкевич. Однак їм так і не судилося бути разом. 14 вересня 1879 року Ольга Рошкевич виходить заміж за Володимира Озаркевича, а Іван Франко з розпачу переїжджає у село Скварява Нова до товариша Осипа Олеськова, де його батько був священиком. Дім, в якому тоді мешкав письменник, зберігся. На ньому тепер є меморіальна дошка, присвячена Івану Франку та його товаришеві Осипу Олеськову, який став відомим громадським діячем і взяв під свою опіку переселення українців у Канаду [3, с. 118].

Нове помешкання Івана Франка у Львові було на вул. Галицькій, 6, де він мешкав разом зі студентами юридичного факультету С. Барановським та В. Навроцьким у пані Ванкович від осені 1879 до 1 березня 1880 року. Вони повинні були платити 10 золотих місячно, але не спромоглися. І в березні 1880

року за протекцією Семена Барановського, Іван Франко їде до Березова Нижнього, що в 25 км. від Коломиї, щоб підготувати до екзамену на атестат зрілості сільського вчителя Кирила Геника. По дорозі його вдруге заарештовують.

До Львова повертається у жовтні 1880 року. Його приймає до себе на помешкання, що знаходиться за адресою вул. Вірменська, 29, Йосип Данилюк, номінальний редактор газети «Ргаса». В нього письменник живе в борг, харчується хлібом та квашеною капустою, яку редактор тримав в себе дома у великій у бочці.

Помешкання нічим особливим не вирізнялось. Судячи з тодішньої преси, особливо того розділу, що називався хроніка чи кримінальні новини, вулиця Вірменська була ямою міста Львова. Тут під кожною невинною вивіскою типу майстерень по пошиттю білизни чи дамських суконок та капелюшків діяв нелегальний дім розпусти із залученням не тільки служниць, працівниць майстерень, але й учениць учительських семінарій [3, с. 131].

У великий піст 1881 року І. Франко повертається в Нагуєвичі. Після цього кілька разів у справах приїжджає до Львова, але залишається жити в селі. Постійно проживати у Львові письменник зміг тільки після приїзду зі Швейцарії Василя Нагірного, якого заопікуватися Франком просив М. Драгоманов. Він взяв І. Франка до своєї квартири по вул. Лінде, 3 (тепер Ференца Ліста), дав їжу і підтримку у всіх починаннях. Став покровителем та меценатом письменника, створив для нього майже ідеальні умови праці. Нащадки Василя Нагірного зберегли стіл, за яким працював Іван Франко і передали його Львівському літературно-меморіальному музею письменника [3, с. 139].

На початку 1886 року Василь Нагірний одружився і перейшов жити на інше помешкання. Врешті він вибудував собі дуже симпатичну віллу в селищі Рудно неподалік Львова і там замешкав із своєю багаточисельною родиною, котра помітно спричинилася до розвою української справи на Галичині.

4 травня 1886 року одружується і Іван Франко. Вінчання з Ольгою Хоружинською відбулося в церкві Св. Павла при Колегії ім. Павла Галана у Києві. Після весілля вони виїхали на Галичину. Ользі родина дала невеликий посаг, але молодята вирішили ті гроші покласти «на проценти» в банк і не рухати їх. Обоє планували жити із заробітку письменника та з відсотків, які надходять з банку.

Помешкання молодята знайшли на Калічій горі, вул. Голубина, 9 (в 1945 році вул. Леоніда Глібова). Воно було досить пристойне, складалося з двох кімнат з вікнами на Високий Замок та кухні. Обстановка в кімнатах надзвичайно проста. В першій кімнаті було два ліжка, комод і стіл, закиданий паперами. В другій – шафи з книжками, стіл з паперами і ще кілька предметів [5, с. 215].

Оскільки помешкання знаходилось на останньому поверсі, а дах будинку протікав та замочував стіни кімнати, було досить вогко і міг кинутися грибок. Та й вартість його була значна (30 золотих). Тому проживши тут майже рік,

І. Франко починає шукати інше помешкання, більш дешево та суше. Таке помешкання письменник знайшов на вул. Стрийській, 6 (з 1886 р. – вул. Зиблікевича, 10; сьогодні вулиця Івана Франка), де він буде жити із сім'єю до вересня 1893 року. Тут 16 липня 1887 року народиться первісток Івана Франка Андрій, який стане незамінним батьковим помічником, коли йому відмовлять руки. А 9 березня 1889 року народився син Тарас. В червні дружина з дітьми виїжджає у Нагуєвичі, а до Франка приїжджають її знайомі – Сергій Деген, професор французької мови Володимирського університету, з сестрами Марією та Наталією. Разом з ними приїхав Богдан Кістяківський. Вони хочуть побачити Галичину, Карпати, подивитись на тутешні звичаї, почути українську мову та й самим трохи повчитися цієї мови. Невдовзі його знайомих з Києва заарештовують немало як шпигунів, а зрештою за ними заарештований і Франко, втретє [3, с. 186].

На цей раз кинули письменника у відому львівську в'язницю «Бригідки» (вул. Городоцька, 18-20), яка виконує свої функції й до сьогоднішнього дня. Вийшов він тільки 23 листопада 1889 року. Після третього арешту Івана Франка стало зрозумілим, що влада не змінила до нього свого ставлення. На державну роботу він розраховувати й надалі не міг.

Щоб забезпечити власну сім'ю, Іван Франко протягом 1887 – 1897 рр. багато працює. Він обіймає посаду співредактора у польському щоденнику «Kurjer Lwowski», редакція якого знаходилась на вул. Академічній, 3 (сьогодні проспект Шевченка); співпрацює із польським часописом «Przyjaciel Ludu» й австрійським «Die Zeit», а також рядом українських часописів, таких як – «Народ», «Хлібороб», «Громадський Голос», «Радикал», «Громада», «Хлопська бібліотека»; займається редагуванням часописів «Літературно-Наукова Бібліотека» та «Жите і слово»; був також редактором журналів «Антропологія» (паризьке видання французькою мовою) та «Матеріали до україно-руської етнології» (виходив у Львові). Варто відзначити, що робота у польському часописі принесла Франкові певну матеріальну незалежність та змогу вільно висловлювати свої думки.

На цій вулиці (Академічна, 7) знаходилась також кав'ярня «Монополь», власником якої був Фрідріх Вільгельм Шнайдер. Вона користувалася популярністю серед представників львівської богемі, які за чашкою кави та лікером «Чорна Індія» могли тут сидіти цілий вечір. Тут збиралися спенсіоновані журналісти, самотні старці, поети «Молодої Музи». Сюди дуже любив заходити Іван Франко почитати пресу, поспілкуватися з молоддю та подискутувати з поетами «Молодої Музи».

Нагуєвичі стають рідним домом для сім'ї Франків. Кожне літо сюди виїздить Ольга з дітьми. Тут 15 листопада 1890 року народиться третій син Франка – Петро. А 3 вересня 1892 року – донька Ганна.

Влітку 1893 року з виїздом дружини на село Іван Франко виповідає помешкання на вул. Зиблікевича, 10, а сам перебивається то тут, то там.

15 вересня 1893 року у листі М. Павлику письменник повідомляє, що тепер живе на Байках (Байки – одна з околиць Львова, яка розташовувалась на

території теперішніх вулиць Київської та Єфремова). На вул. Глибокій, 7 його сім'я винаймає три покої з кухнею і передпокоєм на першому поверсі всього за 30 гульденів [3, с. 191].

28 жовтня 1894 року помер Омелян Огоновський. Невдовзі Сенат філософського факультету Львівського університету оголошує конкурс на вакантну посаду доцента кафедри української мови та літератури. Участь у конкурсі серед інших бере й Іван Франко. 18 березня 1895 року він складає перед спеціальною комісією габілітаційний колоквиум, а 22 березня о 17.00 читає габілітаційну лекцію на тему: «Аналіз «Наймички» Т. Шевченка». Лекція була зарахована, документи на затвердження були відправлені у Міністерство освіти та віросповідань. Присутня на лекції Ольга Франко поклала великі надії на цю габілітацію та роботу чоловіка в університеті.

Відразу після габілітації Іван Франко разом із дружиною вирішили змінити місце проживання. Літо вони проводять у селі Цигани Борщівського повіту на Поділлі у тамтешнього священника. Тут дізнаються про те, що Міністерство освіти та віросповідань у Відні не затвердило його кандидатуру. І хоча Івану Франку відмовили, сьогодні Львівський національний університет носить його ім'я. А навпроти головного корпусу в 1964 році відкрили пам'ятник поету, авторами якого були скульптори В. Борисенко, Я. Чайка, В. Одрехівський, Д. Кривач, Е. Мисько, архітектор А. Шуляр.

Восени 1895 року Франки приїждять до Львова. Їх нове помешкання знаходиться на вул. Кастелівці, 11 (сьогодні вул. Генерала Чупринки). Це була одноповерхова вілла з вежею. Вікна помешкання виходили на теперішню вулицю Генерала Чупринки. Це був тихий район з обгородженими квітниками та садочками.

У грудні 1897 року сім'я Франків змушена була покинути це помешкання. Після публікації критичної статті про польського поета А. Міцкевича жити в ньому стало просто нестерпно. Щоденні крики, «котяча музика», обкидані болотом і лайном вікна, крики, погрози, спалювання опудал з підписом «Iwan Franko». Від цього дуже серйозно захворіла жінка: не витримала напруги, здали нерви. Обставини повторних переносин Івана Франка на Байки, а точніше на вул. Кшижову, 12 (сьогодні Генерала Чупринки, 14), невідомі [3, с. 223].

Як твердив Іван Франко в листах до знайомих, теперішнє помешкання було значно кращим від попередніх. Чотири покої та кухня. Помешкання на найвищому третьому поверсі. Це перший раз, коли письменник жив у більш-менш цивілізованих умовах. Вода і туалет всіх помешкань на балконі. Печі опалювалися вугіллям та дровами, які зберігались у підвалах. За найвищий поверх брали найменшу платню, що називалось чиншовим. Івану Франку сім'я виділяє під робочий кабінет окрему невеличку кімнату з балконом. Потім була вітальня, спальня дітей і їдальня, що була рівночасно спальнею батьків. У робочому кабінеті письменника попри стіни стояли шафи, повні книжок, а при одній стіні стояв письмовий стіл, закиданий звичайно паперами, скриптами, книжками. Без дозволу батька, в цю кімнату діти не мали права заходити. Ось як про це згадує донька Івана Франка Ганна: «Ця кімната була для нас повна

забороненого чару, заходити туди ми не мали права в присутності тата. Але ж коли тата не було вдома, ми туди забігали крадькома. Шафи, повні книжок, котрих значення ми ще не розуміли, притягали магнетично нашу увагу, особливо ті, з золотими оправами і чудовими малюнками всередині» [11, с. 391-392]. Це було останнє помешкання, яке винаймала сім'я письменника. Тут Франки прожили до жовтня 1902 року і перейшли у власний дім на Софіївці.

Будинок на вул. Кшижовій 12, один з небагатьох, що дійшов до нас. У 1986 році на ньому була встановлена бронзова меморіальна дошка з горельєфом Івана Франка, роботи скульптора П. Мазура.

Протягом 1898 – 1907 рр. М. Грушевський, І. Франко та В. Гнатюк створюють інтелектуально-організаційне осердя Наукового Товариства імені Шевченка. М. Грушевський – голова Товариства, І. Франко – голова Філологічної секції, В. Гнатюк – науковий секретар. Будинок НТШ знаходився на вул. Чарнецького, 26. Сьогодні ця вулиця має назву Винниченка, 26. Зараз в ньому розміщено Відділ україніки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Наукове Товариство імені Шевченка видає «Науково-літературний вісник» та «Записки НТШ».

У 1898 році виходить друком перший номер журналу «Науково-літературний вісник». Його першими редакторами стали М. Грушевський, І. Франко, О. Маковей, а також редактор «Зорі» О. Борковський. Пізніше два останніх покидає редакцію, а замість них редактором стає В. Гнатюк. З квітня 1899 до 1906 рр. І. Франко стає головним редактором. На своїй посаді він виконував роботу штату редакторів і коректорів, відділу листування та масової роботи, реклами і розсилки. Був рецензентом, консультантом, секретарем і кур'єром. Він друкує у «Літературно-науковому віснику» велику кількість власних творів, статей, рецензій, залучає до співпраці найкращих письменників з усіх теренів: Г. Барвінок, О. Кониського, В. Винниченка, Б. Грінченка, А. Кримського, Лесю Українку, П. Карманського, В. Стефаника, О. Кобилянську, О. Олесь, М. Черемшину та інших.

У 1907 році редакцію журналу було перенесено у Київ, а І. Франка усунуто з посади відповідального редактора. Це стало великим ударом для письменника. Він протягом наступного року закидав М. Грушевського і редакцію журналу в'їдливими та обуреними листами.

Вулиця, на якій збудував свою хату Іван Франко, офіційно була зареєстрована як вулиця Вінцента Понінського 1902 року. Будинок Івана Франка мав орієнтаційний номер 4 (сьогодні вул. Івана Франка, 154), а вілла Михайла Грушевського мала номер 6. Якщо для Грушевського це була справді вілла, то для Івана Франка цей будинок був житлом. Обидва будинки розділяв звичайний сільський паркан з дощок, котрий зовсім не заважав дітям Франка бігати на територію Грушевського. Так само і псові, який голосно гавкав, що викликало обурливі листи М. Грушевського [3, с. 258].

2 листопада 1901 року між Іваном Франком та Йосифом Рогсеком у присутності Ольги Хоружинської було укладено «Контракт купна-продажі»,

оригінал якого зберігається сьогодні в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України, а копія – у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка.

Поруч купив землю Михайло Грушевський, який одночасно з Іваном Франком розпочав будівництво. Споруджувались будинки бригадою майстрів Мартина Заходного та Цеслевіча, які підпорядковувались Львівському магістрату і мали право зводити будинки.

Копати фундамент відразу після придбання ділянки було небезпечно – дуже осушувався ґрунт. Для його закріплення було вирішено з боку вулиці Понінського поставити міцний цегляний паркан з боковим укріпленням. Тоді ж було зведено сходи, а відтак розпочато копання фундаменту [3, с. 260].

Фінансові витрати будівництва власного помешкання на Софіївці І. Франко мав намір покрити грошима, почерпнутими з трьох джерел: 1) гроші, подаровані письменникові громадськістю з нагоди 25-літнього ювілею його творчої діяльності; 2) гроші з посагу дружини, Ольги Федорівни Хоружинської; 3) позика в банку.

На вул. Костюшка, 11 був Крайовий банк, який надавав іпотечні кредити за низькими відсотковими ставками під будівництво нових житлових будівель на довгий термін повернення. Цим і скористався Іван Франко. 2 вересня 1902 року він взяв кредит для будівництва власного дому в розмірі 12 тисяч корон під 4,5 % річних на 37,5 років. За підрахунком, письменник мав сплатити всі гроші до 1937 року. Проте борг був виплачений його сином Тарасом 27 вересня 1922 року після знецінення австрійської валюти.

Будівничий намагався обдурити Івана Франка та його дружину. Замість доброго матеріалу постачав матеріал поганий, де міг – крав і ошукував. Почались непорозуміння. Ольга Федорівна виганяла майстрів, а ті, посилаючись на контракт, грозилися судом і величезними штрафами [3, с. 261].

Каналізації будинок не мав. Всі води йшли у стічну яму. Це стало причиною руйнування будинку та його капітального ремонту в 2003-2006 рр. Навесні 1902 року будинок було закінчено. Після належного огляду 20 вересня спеціальна комісія подала звіт магістрату. В ньому вказувалося, що будинок побудовано відповідно до санітарних та протипожежних вимог, сім'ї можна заселятися з 1 жовтня 1902 року. Десять в проміжку між 1 та 21 жовтня 1902 року будинок було освячено, і Франки вселилися в нього. Точної дати поселення в цей будинок, на жаль, не відомо.

Донька письменника Ганна Франко-Ключко пригадує, що їх нове помешкання мало 7 кімнат: 5 внизу, на високому партері, а дві – на першому поверсі. З головного входу, через великий передпокій, прямо – був вхід до бібліотеки. В ній під стінами стояли полиці та невеличкі шафи з книгами. І. Франко закупив для книжок високі стелажі з завісками та драбиною. Всього було 410 стародруків і оправлених рукописів та 7900 інших книжок [8, с. 378]. Книги інколи стояли на полиці у два ряди. Брошури, листування та інші матеріали опрацьовував письменник в окремі книги. Робилося це для того, щоб «не пропали під час поліцейських трусів». Рукописні матеріали зберігалися в

невеличкій шафі, а поезії – в звичайній паперовій коробці. В основному усі книги можна поділити на три групи: 1) літературознавство – приблизно 1300 книг, історія – 1200, фольклор – до 750, не набагато менше є праць по соціології і політичній економії. Між слов'янськими виданнями переважають російські.

Направо – велика кімната, призначена на вітальню. Ця кімната була майже пуста: стояв письмовий стіл І. Франка та канапа, оббита чорною цератою. На стінах – кілька образів. Окрасою цієї кімнати були портрети Шевченка й самого поета роботи Юліана Панкевича та «Вид на Дніпро» та «Жнива» роботи Труша. Пізніше було куплено ще два образки – жіночі голови.

Письмовий стіл, за яким працював І. Франко – т. зв. «бюрко», був довгий, покритий зеленим сукном з численними шухлядами. На ньому завжди було дуже багато книжок, папка для паперів, коробка для листів, притискач, дерев'яний ніж для розрізування сторінок і дерев'яний жолобок з переділками для паперів, які чекали на перегляд [9, с. 212]. Окрім того на столі стояв красивий буйволовий ріг, на підставці – подарунок співачки Соломії Крушельницької. Коли так траплялося, що відвідувачі не заставали письменника вдома, вони вкладали в цей ріг візитки з декількома словами. Крісло було спеціальне: широке, тверде, але з поручнями.

Образки (жіночі голови), а також особисті меблі І. Франка – письмовий стіл і крісло – після смерті письменника забрало Наукове товариство імені Шевченка до музею Франка.

Дальші кімнати – це була їдальня, дуже скромно влаштована, – властиво, це був великий стіл посередині кімнати і крісла. Ще далше були спальні: Івана Франка й Андрія, доньки Ганни і дружини Ольги. Тарас і Петро мали свої кімнати на першому поверсі. Кімнати Ганни та її матері були багаті: тут стояли меблі, вивезені Ольгою з Києва, кілька образів, килими. Кімнати хлопців взагалі не були облаштовані: тут стояли залізні ліжка з солом'яними сінниками, столи і шафи [10, с. 118].

За свідченнями сина Івана Франка Тараса дві верхні кімнати були відведені для приїжджих, що проживали іноді і довший час, як Вишневецький з Поділля, один науковий працівник із Житомира, Рябко з Одеси, Митрофан Шевченко з Кирилівки. З місцевих жили Семен Вітик, український соціал-демократ, Гринь Франко з Нагуевичів, пізніший директор музею там же, Дергало Михайло з Завадова, Марисюк із Сільця Бенькового з-над Бугу [8, с. 374].

Після переїзду виявилось, що печі споруджені в помешканні неправильно: під час їх топлення їдкий дим ішов в кімнати, а при сильному вітрі їх взагалі неможливо було запалити. І тільки в їдальні можна було запалити піч. Зважаючи на це, зимовими вечорами уся родина Франка збиралася коло печі гріючись. Іван Франко сидів у великій кімнаті, обтуливши ноги коцом, і писав доти, поки не стали коцюбнути пальці. Тоді він кидав перо і приходив до середньої кімнати гріти руки [11, с. 400].

Взагалі варто відзначити, що практично усі, кому довелося побувати в гостях у Франків, відзначали, що кімнати в поета були облаштовані бідно.

Меблі прості та примітивні. Відомий меценат української культури Євген Чикаленко згадує: «Вразило нас страшне безладдя, непорядок у помешканні Франка: жінка його, що походить з роду київських Хоружинських, у яких була фамільною психічна хвороба, була тоді «толстовкою» і проповідувала «отрешеніє», а тому й не доглядала за порядком і чистотою в помешканні. Мабуть, тому Франко зараз повів нас до кав'ярні, де ми й просиділи разом кілька часу» [2, с. 27-28]. Леся Українка зазначала: «Далеко дуже той дім, аж за містом. Місце гарне і хата нічого собі (я, звісно, суджу по виду, а чи практично збудовано, того не знаю), вони вже там живуть (ul. Poninskiego, 4), ледве строїлись, в хатах дуже порожньо» [6, с. 116]. Сама донька Ганна в своїх спогадах про матір говорить, що «...мама не була ні доброю господинею, ні ощадною. Мамина одіж, привезена з Києва, зношувалась, на віднову не було засобів. Нам приходилось роками ходити в стареньких убраннях, дуже часто – в подертих черевиках...» [10, с. 121].

В 1905 році за кошти киянина Є. Чикаленка та деяких дрібніших пожертв НТШ під Цитадельною горою по вул. Супінського (сьогодні вул. М. Коцюбинського) було побудовано Академічний дім – гуртожиток для українських студентів. В цьому будинку Іван Франко бував дуже часто, особливо після смерті сина Андрія у 1913 році. Серед студентів університету він знаходив собі секретарів, які допомагали йому в роботі. В різні часи ними були Іван Лизанівський та Андрій Дутчак. Оскільки вдома через хворобу дружини Івану Франку було важко працювати, то він працював саме в стінах Академічного дому.

Окрім того, письменник також працював в Науковій бібліотеці Львівського університету, яка функціонує до сьогодні і знаходиться на вул. Драгоманова, 5. За часів Івана Франка вулиця була названа на честь польського письменника, історика, політичного публіциста Мауриція Мохнацького. В 1908 році директор бібліотеки А. Маньковський виділив для письменника окрему кімнату на третьому поверсі, щоб він міг спокійно працювати над своїми творами. Сьогодні в цій кімнаті створено музей-читальний зал.

В 1914 році, побоюючись за долю дочки, Іван Франко відправляє її до родини в Київ, сини пішли на фронт в Легіон Українських Січових Стрільців. Восени 1914 року через надто бурхливі прояви хвороби дружини І. Франко був змушений переїхати до свого шкільного товариша, судового радника Йосипа Райхерта, «котрий дав йому на тимчасове помешкання одну порожню кімнату в своїй камениці при вул. Курковій, 25» [6, с. 122-123]. У Й. Райхерта І. Франко прожив тоді цілий місяць. «...Час від мого повороту з Криворівні аж до зими вона (дружина – Н.Г.) провела в ненастаннім змаганні довести мене до божевілля, або до голодової смерті й довела до того, що я цілий місяць мусів прожити в чужім домі...», – пояснював він знайомим, зокрема Василеві Якіб'юку, причини своєї втечі з хати [6, с. 123].

Кожен божий день під руки, опираючись на палицю, Й. Райхерт водить Івана Франка на Личаківський цвинтар на могилу сина Андрія. По дорозі вони заходять до Целіни Зигмунтовської, поїсти. Вона проживає неподалік на

вул. Генінга, 10 (тепер Харківська). Цікаво, що той будинок, в якому проживала Целіна Зигмунтовська, зберігся по сьогоднішній день.

Після того, як Іван Франко повертається додому, хвороба дружини загострюється ще більше. Він приймає рішення віддати її до лікарні для душевнохворих на Кульпарків. Сьогодні на вул. Кульпарківській, 95 знаходиться Обласна клінічна психіатрична лікарня. З цього часу письменник залишається в своєму помешканні один. Спочатку, на його прохання, йому допомагає Ц. Зигмунтовська. Пізніше ним опікується племінник Василь, син його брата Захарія.

Через деякий час здоров'я І. Франка різко погіршується, йому потрібна була негайна лікарська допомога. Карло Бандрівський, офіційний опікун Франка і розпорядник його волі, звертається до Захисту Українських Січових Стрільців у Львові, щоб забрати письменника на лікування у шпиталь. Стрільська установа «Приют для хорих і виздоровців УСС у Львові», заснована восени 1915 року, містилася в колишній дяківській бурсі по вул. Петра Скарги, 2-А (тепер Євгена Озаркевича). У цьому будинку «невизначеного вигляду, який рівно добре міг бути монастирем василіан, домом убогих, українською школою вправ, робітнею братів Вчеляк і Спілка», І. Франко в супроводі свого опікуна Карла Бандрівського з'явився 13 листопада 1915 року. Ця дата зафіксована в його історії хвороби – т. зв. «Листку на теплоту», що вівся з першого дня перебування письменника в притулку [6, с. 132].

Спочатку письменника положили у першій кімнаті від підвір'я. Згодом перевели на перший поверх. В кімнаті було багато простору, два плетені крісла, стіл і жовнірське чорне ліжко. В шпиталі разом з письменником перебував і його племінник, який йому у всьому допомагав. Про здоров'я І. Франка піклувались відомі львівські лікарі Броніслав Овчарський та Володимир Щуровський та особиста сестра-опікунка Софія Монджейовська, яка до речі доглядала його пізніше і вдома перед смертю.

В березні 1916 року І. Франко, у присутності двох свідків – лікаря Володимира Кобринського і львівського крайового радника Лева Шеховича й адвоката Степана Барана, склав заповіт. Відповідно до нього:

- спадкоємцями всього «недвижимого і рухомого майна» й авторських прав ставали діти у «рівних частях»;
- дружині Ользі визначалось «належне їй законом доживітє»;
- рукописний архів і особисту бібліотеку передавав у «невідкличну власність» Науковому товариству ім. Т. Шевченка у Львові.

Взагалі варто відзначити, що власну бібліотеку письменник завжди розглядав «не як приватну власність, а частину національного скарбу, який по моїй смерті повинен вповні перейти на користь духовним інтересам української нації» [6, с. 144].

В 1912 році Наукове товариство імені Т. Шевченка на вул. Лисенка, 24 закупило будинок. Саме в цьому будинку на другому поверсі і було розміщено архів та бібліотеку Івана Франка. На останньому поверсі були жилі кімнати, які здавалися для мешканців за оплату. В 1926 році створено кімнату-музей Івана

Франка, який і став основою майбутнього Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, офіційно відкритого 10 жовтня 1940 року в його будинку на Софіївці.

28 травня 1916 року рівно о 4 годині перестало битись серце Івана Франка. Його поховали на Личаківському кладовищі тимчасово у чужий гробівець. І тільки 28 травня 1921 року, на п'яту річницю смерті відбулося перепоховання праху письменника, в якому взяли участь українські інституції Західної і Східної України.

Використана література:

1. Білецький В. Спомини про мої взаємини з д-ром Іваном Франком / Василь Білецький // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 124 – 127.
2. Гнатюк М. У колі друзів і приятелів / М. Гнатюк // Спогади про Івана Франка [упор., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка; Худож. Оформл. Б. Р. Пікулицького]. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 3 – 36.
3. Горак Р. Львів – місто Івана Франка / Роман Горак. – Львів: Центр Європи, 2010. – 288 с.
4. Лукіянович Д. Мандрівка Івана Франка по львівських квартирах / Денис Лукіянович // Спогади про Івана Франка [упор., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка; Худож. Оформл. Б. Р. Пікулицького]. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 563 – 566.
5. Маковей О. Із щоденника / Осип Маковей // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 213 – 219.
6. Мельник Я. І остання часть дороги...Іван Франко: 1908 – 1916 / Ярослава Мельник. – Дрогобич: Коло, 2006. – 439 с.
7. Олесницький Є. Картка з історії української університетської молоді / Євген Олесницький // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 116 – 123.
8. Франко Т. Мої спогади про батька / Тарас Франко // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 372 – 380.
9. Франко Т. Про Батька. Статті. Оповідання. Спогади / Тарас Франко. – Київ: Державне видавництво художньої літератури. Видання друге, доповнене і перероблене. – 222 с.
10. Франко-Ключко А. Для тебе, Тату! / Анна Франко-Ключко. – Київ: Ярославів Вал, 2010. – 572 с.
11. Франко-Ключко А. Останній поцілунок / Анна Франко-Ключко // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 389 – 406.

МІСТО ІВАНА ФРАНКА

Богдан Гаврилів

Нинішній 2016 рік знаменний для України. Указом українського Президента 2016 рік оголошений в Україні Роком Івана Франка. По особливому знаковий цей рік для мешканців Івано-Франківська, адже вже понад 50 років місто носить горде ім'я Великого Каменяра.

Чим же заслужив наш обласний центр такої високої честі? Очевидно тим, що протягом усього творчого життя наш край приваблював Івана Франка красою карпатських гір та полонин, щирістю і привітністю наших краян, їх волелюбністю і талантом. Тут Іван Франко пройнявся опришківським духом, мужнів душею, що згодом повертав нашим гордим гуцулам своїми полум'яними поезіями, своїми гомовими словами.

Перебування Івана Франка у Станіславові

Іван Франко любив Прикарпаття, наше місто, хоча не завжди його перебування на тутешніх теренах закінчувалось як приємна прогулянка. Саме таким був перший приїзд молодого поета до Станіслава, коли він одну ніч провів у камері поліцейного відділку, як запідозрений у неблагонадійності. Дехто каже, що така арештантська камера була тоді в будинку на вулиці Галицькій, 7а. Інші стверджують, що арештантів замикали в підвалах ратуші. Хоч би як, але перше знайомство письменника зі Станіславом невеселе. Життя в місті тоді було похмурим. Напевне можна сказати, що для Франка тоді місто здавалося саме таким – тьмяним і безрадіним. Через десять років у автобіографії Іван Франко зауважить про цю мандрівку, що вона «належить до найтяжчих моментів у моєму житті».

Наступного ранку, переночувавши в арештантській камері, Іван Франко у супроводі поліціантів подався назад до вокзалу. Там сів у потяг і під конвоєм відбув до рідних Нагуєвич. Було це у червні 1880 року.

Восени 1883 року Іван Франко вдруге, можливо за завданням редакції однієї із львівських газет, відвідує Станіславів. Тоді ж двічі побував у Коломиї, де зустрічався з Михайлом Павликом, а 7 серпня під час студентського віча познайомився з молодою письменницею Наталею Кобринською, яка першою в Галичині почала боротися за жіночу рівноправність та участь жінок у суспільному житті.

У наступному 1884 році Іван Франко доклав чимало зусиль у справі популяризації створеного письменницею і громадською діячкою Н. Кобринською Товариства українських жінок у Станіславові. На підтримку

цього прогресивного починання, опублікував статтю у львівській газеті «Діло» про одну з перших у Галичині українських жіночих організацій, бо «тільки розумні й освічені матері, сестри, і жінки, що думають, можуть випроводити і виховати розумне і освічене покоління».

Надалі Станіславів усе більше важить для Івана Франка – у нашому місті він ледве не оселився на все подальше життя. У місті проживали двоє його товаришів ще з Львівського університету – Владислав Дзвонковський і Фелікс Дашинський.

Якось Владислав познайомив Франка зі своєю сестрою Юзефою Дзвонковською, дочкою польського революціонера. Поет загорівся коханням до молодої полячки і мав твердий намір одружитися з нею. Саме вона була тим другим коханням, «гордою княгинею», оспіваною у вірші «Тричі мені являлася любов»:

*Явилась друга – гордая княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня.
Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
«Мені не жить, тож най умру одна!»
І мовчки щезла там, де вічно темно.*

Здається трохи пізніше, 4 грудня 1883 року Іван Франко польською мовою присвячує їй вірш «До Юзі Д.», який починається такими рядками:

*Рік Новий! Своєї форми правда світ не змінить,
Але для нас він – спільний символ згадки,
І я тобі пригадуюсь скорботний,
Хоч і зневажений тобою та кохаючий.*

Окрім поезій, Франко присвятив Юзефі Дзвонковській повість «Не спитавши броду», у якій занотовує тогочасні околиці Станіслава, а під іменем головної героїні Густі бачиться сама Юзефа.

Приїжджаючи до Станіслава, Іван Франко найчастіше зупинявся в будинку №262 Лисецького передмістя (тепер на цьому місці будинок на вул. Мазепи, 66) у Фелікса Дашинського. Саме звідси ходив за Тисменицьку рампу на побачення з Юзефою. Будинки Дзвонковських стояли вздовж колії недалеко від рампи. Станіславівську адресу Дзвонковської Іван Франко, бувало, залишав знайомим для листування.

Згодом виявив бажання переїхати до Станіслава, купити тут клаптик землі і разом з Михайлом Павликом та його сестрою Анною заснувати рільничу спілку. Але всім сподіванням не судилося збутися. На викуп землі забракло грошей, а брати ділянку в оренду було не поплатним. Юзефа Дзвонковська, відчуваючи, що починає хворіти на сухоти, відмовила в одруженні, а за кілька років померла.

31 березня 1890 року Іван Франко вдруге навідався до будинку нинішньої Галицької, 7а. Піднявся сходами на другий поверх будівлі та опинився в залі міщанського казино, де вже виступав 1889 року. Того дня тут проводили

Шевченківський вечір, на якому він читав доповідь про «Тополі» Шевченка. Очевидці пишуть у спогадах, що Франко прийшов разом з дружиною Ольгою Хоружинською. Сидів у темно-синьому костюмі, вишиваній сорочці із синьою стрічкою. «Грім оплесків супроводжував його вихід і схід з естради», – наголошував кореспондент львівської газети «Діло».

На той час Франко вже часто гостював у Станіславові. Він побував на установчих зборах руського жіночого товариства, які відбулися у приміщенні Української читальні (площа Ринок, 6). Відвідував удома професора української гімназії Євгена Желехівського (тепер на цьому місці новий будинок – вул. Чорновола, 21), заходив до Мелітона Бучинського, навідувався до редактора журналу «Зоря» Василя Лукіча на вулиці Липовій (тепер Шевченка).

Через два роки після тріумфу на Шевченківському вечорі Іван Франко знову зіткнувся у Станіславові з австрійськими жандармами та судочинцями. У червні 1892 року разом з Михайлом Павликом вирішив провести у місті віче Радикальної партії. Для цього радикали вибрали зал, що належав власникові місцевої броварні Седельмайєру. Уміститися там могло до 500 осіб. Такі зібрання тут раніше вже проводилися, проте влада заборонила збори у цьому приміщенні, тож радикалам, серед яких були І. Гарасимович, С. Данилович, Я. Окуневський та К. Трильовський, довелося перейти до сусіднього будинку на вул. Фердинанда (тепер Низова) – міської лазні. За несанкціоноване зібрання, Павлика і Франка притягли до відповідальності, але суд виправдав дії радикалів.

Востаннє Іван Франко відвідав Станіславів за кілька років до смерті. У листопаді 1911 року приїхав сюди на запрошення громади міста і читав у «Руській бесіді» поему «Мойсей». Зараз у цьому приміщенні на вул. Січових стрільців, 24 розташоване кафе «Тіп-Топ», на фасаді якого дві меморіальні дошки. В Івано-Франківську донині збереглося до двадцяти адрес, за якими свого часу перебував Іван Франко. Тож саме місто є своєрідним меморіалом, який зберігає спогади про Каменяра. А жителі міста постійно прагнуть розширити цей меморіал. Ще у 1939 році з приходом на Західну Україну радянської влади, обласному драмтеатру було присвоєне ім'я Івана Франка. Згодом ім'я Івана Франка одержала обласна бібліотека. У місті з'явилась вулиця Івана Франка.

Переименування обласного центру

Із встановленням на Західноукраїнських землях радянської влади, активізувалось питання щодо переименування Станіслава. Громадська думка схилалась до імені Великого Каменяра, оскільки історична назва символізувала на українській землі імена завойовників Потоцьких та топонімічну польську назву. На початку шістдесятих років минулого століття у зв'язку з підготовкою до ювілею – 300-річчя міста обласна влада виступила з ініціативою назвати Станіслав іменем революціонера-демократа Івана Франка. У місцевій пресі з'явилась низка публікацій краєзнавців, зокрема професора Володимира Полека про життя і діяльність Великого Каменяра, який був тісно пов'язаний з містом

Станіславом і Прикарпаттям в цілому. Син Івана Франка Тарас також схвалив переименування міста, але пропонував дати місту скорочену назву «Франківськ». Остаточно зупинилися на назві «Івано-Франківськ», тобто на повній, так би мовити, слов'янській формі. Це була історична справедливість.

9 листопада 1962 року Верховна Рада УРСР прийняла постанову про переименування міста Станіслав на місто Івано-Франківськ.

Пам'ятник Івану Франку

Перший пам'ятник, точніше бюст Івана Франка був встановлений в нинішніх межах міста (приміському селі, а тепер мікрорайоні Опришівці) у 1956 році до сторіччя з дня народження Каменяра.

До речі, за переказами 1880 року, коли після арешту в Косівському повіті Івана Франка пішки супроводжували жандарми до Станіслава, їхній шлях етапом пролягав власне через Опришівці. Тому жителі села в 1921 році прагнули відзначити п'яті роковини з дня смерті Каменяра, що повітове староство заборонило. Були аналогічні заборони і в 1936 році, але місцева «Просвіта» провела урочисті збори до 80-річчя з дня народження Івана Франка у stodолі місцевого священика.

Зрозуміло, що після переименування міста громадськість неодноразово порушувала питання про встановлення пам'ятника Франку в центральній його частині. Поступово міська влада, щоб зняти проблему, вирішила обмежитись перенесенням бюста поета з Опришівців у скверик на вулиці Франка. Але знятий бюст виявився замалим, тому місцевому скульптору А. Болюку доручили виконати нове погруддя з каменю, яке в 1978 році встановили на високий постамент. Цей пам'ятник і досі стоїть на вулиці Івана Франка. У 80-х роках минулого століття було оголошено республіканський конкурс на кращий монументальний пам'ятник Каменяреві для Івано-Франківська.

На початку періоду перебудови, 6 червня 1986 року, з ініціативи обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, в будинку по вул. Січових стрільців, 24 відкрито художньо-меморіальну дошку з барельєфом Івана Франка (скульптор С. Топоркова, архітектор С. Соколовська). Тим часом у 1988 році київські скульптори розробили один із варіантів пам'ятника Франку для обласного центру, який планували встановити в парку Воїнів-інтернаціоналістів. Але комісія з числа творчої інтелігенції міста відхилила цей проект як і саме його втілення.

Надалі оголошено повторний конкурс з пропозицією встановити пам'ятник на Вічевому майдані. Були пропозиції про перенесення пам'ятника Леніну на площу біля новозведеного будинку адміністративних організацій, т.з. «Білого дому», з тим, щоб біля готелю «Україна» встановити пам'ятник Івану Франку. Проте перенесення пам'ятника Леніну виявилось дуже дорогою процедурою. Тим часом переможцями нового конкурсу став колектив у складі відомих скульпторів М. Посікіри, Л. Яремчука та архітектора В. Каменщика.

Після проголошення Незалежності України, а також знесення в 1990 році пам'ятника Леніну, відкрилися можливості остаточно спорудити монумент

Каменяреві на площі перед нинішнім готелем «Надія» (вул. Незалежності). Автори проекту справедливо вирішили змістити постамент пам'ятника з центру площі, яка сьогодні названа іменем І. Франка, ближче до будівлі музичного драматичного театру.

26 серпня 1995 року в історії міста сталася важлива подія – урочисте відкриття пам'ятника Івану Франку. Монументальний комплекс відображає високу постать Івана Франка, що крокує, на гранітному постаменті. За спиною скульптури – два елементи, мов спалахи вогню, які одночасно є фоном для пам'ятника. Автори намагались виразно виділити у скульптурі обличчя, груди і руки, які разом символізують задуманого поета і філософа, що в русі заглибився у свої думки. Це образ емоційно-вразливої людини, велетня думки і праці.

Створимо історико-меморіальний музей Франка

Звичайно, що більшість жителів міста, а тим більше наших гостей і туристів дивує, що в єдиному в Україні обласному центрі, який носить Франкове ім'я, досі немає історико-меморіального музею Великого Каменяра. Правда, про таку обставину інколи згадують письменники та інші представники місцевої інтелігенції під час ювілею Івана Франка. З початком перебудови з'явилась надія, що місцеві органи влади підтримають ініціативу громадськості зі створення музею Каменяра. Восени 1988 року в обласній молодіжній газеті я виступив з пропозицією створити музей в будинку на вул. Січових стрільців, 24, пам'ятці архітектури, де неодноразово перебував І. Франко. Тоді один з представників облвиконкому запевнив, що мовляв коли буде завершено будівництво ресторану «Ювілейний», то на першій поверх переведуть їдальню з вул. Січових стрільців, 24, а у звільненій пам'ятці створять музей. Але так не сталося.

У період національного відродження в новоствореній газеті «Галичина» (жовтень 1990 року) знову повернулися до цієї проблеми. У грудні 1998 року газета «Галичина» вдруге нагадала про цю проблему – опублікувала кореспонденцію лауреата міської премії ім. Івана Франка, відомої журналістки Неоніли Стефурак, яка порушила питання про заснування музею Каменяра в колишньому будинку «Руської бесіди» (вул. Січових стрільців, 24).

Навесні 1999 року з цього приводу обласна молодіжна газета «Світ молоді» подала інформацію про те, що розпорядженням міського голови створено робочу групу щодо заснування музею, а на черговому засіданні виконкому Івано-Франківської міської ради прийнято рішення «Про створення меморіального історико-літературного музею Івана Франка». Але, на жаль, це рішення так і не було втілене в життя.

Багаторічна епопея заснування музею Івана Франка триває. Тепер є лише одна надія – закласти в рік 160-річчя Великого Каменяра кошти в бюджет міста на відкриття музею по вул. Січових стрільців, 24.

ГУЦУЛЬСЬКИЙ СВІТ ІВАНА ФРАНКА

Ганна Луцюк

27 серпня виповнюється 160 років з дня народження Івана Яковича Франка.

28 травня – 100 років з дня смерті письменника.

115 років з часу першого приїзду І. Франка у Криворівню.

Гуцульщина... Вічнозелений край краси, покритий зеленими горами, просторими полонинами, прикрашений повноводими ріками, помережаний потоками і джерелами, щедрий і суворий до людини. Між горами розкидані мальовничі села, одне від другого краще, немовби вишикувалися на конкурс краси. Ці миловидні пейзажі непідвладні часу, минуше тут – хіба людина.

Цей мальовничий куточок України споконвіків приваблював письменників, художників, дослідників та інших творчих особистостей. Вони черпали натхнення від шуму предковічних смerek та бурхливих струмків і річок. Тут з-під руки майстрів пера чи пензля витворювались шедеври, які в своєму часовому триванні впливали на багато майбутніх поколінь.

Наприкінці ХІХ століття львівські студенти почали організовувати студентські мандрівки по різних місцях України. Одна з таких мандрівок, яка дістала назву Українсько-руська студентська мандрівка, відбулася влітку 1884 року і сягнула аж до Гуцульщини. Очолив її Іван Франко, про що і написав пізніше в поезії «В дорогу». У цьому творі Франко описує кожне село чи селище, через яке мандрували. На гуцульську землю прибули 12 серпня:

Дня 12 – 16 серпня. Черногора
Вітай, Черногоро! Піднебні шпилі
Високо під хмари зняла ти,
З ребер кам'яних легіони цілі
Джерел і річок розлила ти.³⁸

Франко згадує село Жаб'є (тепер – смт. Верховина), в яке прибули мандрівники, пройшовши дорогою між горами, порослими смereками, що своїми кронами впирались у небо. Потрапили в саме серце Гуцульщини, в окремих світ – незвіданий і мальовничий край:

Дня 17 серпня. Жаб'є.
Ось Жаб'є, гуцульська столиця. Нема,
Мовляють, села понад Жаб'є.

³⁸ Франко І. В дорогу // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.3. – К.: «Наукова думка», 1976. – С. 260.

*І більшого лиха шукати дарма,
Чи ж люд той зовсім воно заб'є?
Де наслися вівці гуцульські колись,
Воли там жидівські пасуться;
Ті ж, що перед ними магнати тряслись,
Тепер перед жидками трясуться³⁹.*

Дорога веде вздовж русла Чорного Черемоша. Пройшовши через мальовничі села вздовж гірської річки, експедиція опинилася в селі Устеріки, де Чорний Черемош, який всю дорогу супроводжував її, зливається з Білим Черемошем:

*Дня 18 серпня. Устеріки.
Із Жаб'я махнем понад Черемошом
Аж ген в Устеріки возами,
А хто на дарабах, хто схоче – верхом,
А решта – верхом паличками.
Що Черемош Чорний і Білий отут
Спливають, се не дивниця;
Адже ж мусять спливатися десь; та сей кут
Цікавий, бо є в нім пивниця.
Не пиво лежить в нім, гуцульська кров
На стінах ще ржавіє й до дня;
Мандатор Грдлічка опришків поров
В тій ямі – гуцульська це Кодня.⁴⁰*

А вже на початку ХХ століття Іван Франко щоліта відвідує Гуцульщину, яка захопила своєю красою ще із студентської мандрівки. Найбільше приваблювало письменника село Криворівня, що пишається із самого дна казкового гірського глечика, неподалік від Жаб'я. Своє захоплення гуцульським краєм, криворівнянськими краєвидами, побутом та звичаями гуцулів переніс письменник на папір. Уривок з поеми «Терен у нозі», яка була написана тут-таки, у Криворівні:

*Ось під нами Черемош ізвився,
Як гадюка та срібно-зелена;
Він шумить, клекоче, мов скажений,
Під горбком гризе скалистий берег.
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське⁴¹.*

З 1901 по 1914 (окрім 1905 і 1908) рр. Франко кожного літа приїжджав у Криворівню. Зупинявся у тутешнього газди Проця Мітчука, а з 1906 року – у

³⁹ Там само – С. 260

⁴⁰ Франко І. В дорогу//Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.3. – К.: «Наукова думка», 1976. – С. 261.

⁴¹ Франко І. Терен у нозі//Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.5. – К.: «Наукова думка», 1976. – С. 265.

Василя Якіб'юка – музиканта, різьбяр, фотографа, лікаря-самоука, вже по інший бік Черемоша.

Три роки у суміжній із Франком кімнаті у В. Якіб'юка мешкав учитель із Золочева Завадович. Його син, дитячий письменник Роман Завадович, у спогадах «Іван Франко в Карпатах» згадує: «Менш-більш посередині розтягнутого по-гуцульськи села, при шляху з «гуцульського Парижу», Жаб'я, до Ясенова Горішнього і далі до Косова в один бік, а до Устерік у другий, стояла простора хата свідомого газди, Василя Якіб'юка. Із оскленого ганку, де красувався вимальований олійними фарбами герб Галичини, жовтий лев на синьому полі, ви входили не то у великі сіни, не то в не замешкалу кімнату з дверми на всі чотири сторони світу. Ліворуч і праворуч були кімнати для гостей-«літників», а просто – вхід до мешкання самого господаря. Під підлогою льох і темниця для виявлювання фотографічних кліш, бо Якіб'юк був не тільки талановитим різьбарем, але й непоганим фотографом. У суміжних кімнатах з одного боку проживав Іван Франко, а з другого – мої батьки зі мною»⁴².

У хаті Якіб'юка з 1957 року при клубі організовано кімнату-музей письменника, а у 1960 році – відкрито літературно-меморіальний музей Івана Франка. Про перебування тут Франка свідчать багато спогадів.

У Криворівні Франко любив ходити лісом, збирати гриби, спостерігати за природою, поміж зелених смерек, які милують слух приглушеним шумом вітру в верхівках. Чи ходив до бурхливого Черемоша, ловив рибу (здебільшого сакон, видельцями чи руками, вудку не любив). Це були улюблені заняття Франка ще з дитинства, яким він залишався вірним аж до самої смерті. Про це згадує український письменник Денис Лукіянович, учитель Якіб'юкового сина Миколи, який на запрошення учня приїхав у Криворівню, де зустрівся з Франком: «Рано-вранці Франко йшов у ліс збирати гриби, потім купався, снідав і сідав за роботу. Опівдні ішов на пляж, де виглядало і дожидало його товариство. [...] Після обіду невтомний трудівник продовжував працю, і тільки після підвечірку, якщо не перешкодили якісь відвідувачі, Франко поспішав на рибу»⁴³.

Декілька років приїздив Франко в село з сім'єю: дружиною Ольгою і дітьми: Тарасом, Андрієм, Петром і Анною. Разом з ними ходив в інші села, прививав дітям любов та зацікавлення до природи, культури, народних звичаїв і традицій. Його сини самі записували фольклорні оповідання з уст народу, таким чином продовжуючи справу батька. Діти залишили багато спогадів про батька у Криворівні.

Парохом села Криворівні був Олекса Волянський, активний культурно-громадський діяч. Іван Франко був частим і бажаним гостем в домі священника. Літні ферії у 1906 році письменник провів саме тут, у гостинній плебанії сім'ї Волянських. Незважаючи на закиди Франкові, що він атеїст, Франко в неділю йшов до церкви разом з гуцулами, розмовляв з ними, записував оповідки,

⁴² Спогади про Івана Франка/ упор. М. Гнатюк. – 2-ге вид. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 702

⁴³ Там само – С.458.

слухав, як і всі, богослужіння. Про це також знаходимо в спогадах О. Волянського: «Зараз з самого початку перебування в Криворівні Франко з'єднав собі загальну симпатію у населення, а у мене ще більшу пошану своїм поведінням, бо кожний признає, що поведіння нашої української інтелігенції на селі, під час її літнього побуту, має немалий вплив на нашого селянина. А власне цим своїм поведінням дав він доказ своєї високої інтелігенції та культурності, бо зараз першої неділі той ославлений атеїст явився в церкві, зайняв місце поміж господарями, а коли зачалася служба Божа, підійшов до криласа і співав разом з дяками. Тут мушу зазначити, що всі літники криворівнянської колонії ходили на недільне богослужіння до церкви, а особливо поява Франка і проф. Грушевського викликала велике вражіння на населення...»⁴⁴.

В останні роки життя Гуцульщину Франко відвідує вже хворим, згасання його життєвих сил помічають всі, хто його оточує: немічний, з хворими руками, запаленими очима, психічні розлади письменника обмежують його в житті і праці. Таким приїжджає Франко в Криворівню. Хворіє він важкою формою поліартриту. Писати сам вже не міг, тому твори диктував. Багато допомагали діти, особливо старший син Андрій. Завдяки йому побачили світ праці Івана Франка: «Галицько-Руські народні приповідки», «Історія моєї хвороби» каталогізував книги батькової бібліотеки, вів листування. Також під диктування писали студенти університету. У Криворівні допомагав Франкові учитель із Золочева Завадович, який з сім'єю приїжджав в той час, що і Франко. У музеї Івана Франка в Криворівні зберігаються світліни останніх років життя Франка авторства криворівнянського жителя Василя Якіб'юка. Також збереглося фото, на якому Франко диктує свої твори Завадовичу. У 1914 році Франко востаннє приїхав на Гуцульщину. На початку війни йому порадили виїхати, ненадовго прощаючись, проте, побачити ці краї Франкові більше не судилося – 1916 року він помер.

Гуцули і зараз свято бережуть пам'ять про видатного сина України, письменника, перекладача, поета, філософа Івана Яковича Франка. У Криворівні відкрито музей Франка, який щороку відвідує майже 25 тисяч людей, встановлено пам'ятник. Також пам'ятник Каменяреві встановлено у Верховині. Криворівнянська поетеса, письменниця, художниця Параска Плитка-Горицвіт у вінок шани Великому Каменяреві вплела серію картин та поетичні рядки:

*Сплету вінчик з барвіночку з синіми дзвінками
Тай пам'ятник закосичу Франкові для слави.
Заспіваю співаночку простого звичаю,
По-гуцульськи усі слова тай повикладаю.
Давно сліди заросли гірською травою,
Куди ішов Іван Франко тихою ходою.
Але пам'ятка в народі буде вічно жити,
Ск учив поет великий рідний край любити.*

*Ни раз сонечко сходить на гори високі,
А поет з дітьми виходит по гриби в толоки.
Любив поет гірські плаї та й гуцульські діти,
Любив з ними у гурточку ни раз посидіти.
Любив поет простий нарід, любив з ним бувати,
Говорити тай про долю людську записати.
Ни раз серце говорило щирими думками,
Що засвітит єсне сонце над цими верхами.
Прийде час, що рідна мати вільною рукою
Всіх дітий пригорне щиро до серця з любовю.*

***

*Стоїть хатка закитчена та й думку думає,
Тай в тій хаті гуцульській муза пробуває.
А в тій хаті дух незламний з каменю твердого,
Що витесав Іван Франко для народу свого.
Я син твій, народі рідний, навіки з тобою,
Своє серце залишаю та й пісні з душою.
Стоїть хатка закитчена, в ній Франкова слава,
Не одна тут людиночка з світу побувала.*

Відвідавши Криворівнянський музей Івана Франка, поетеса з Краснодона Антоніна Листопад залишила у книзі відгуків такий віршований запис:

*Криворівні нема рівні.
Рівень вищий від Говерли!
І на півночі й на півдні
Тут духовні зріють перли.
Нема рівні Криворівні
Ні на Заході, ні Сході!
То – Карпатська Королівна
Найпрадавнішого Роду!
Найвисокішого Духу!
Найглибокших назначень!
Криворівню треба чути...
Криворівню треба бачити!*

Використана література:

1. Дзурак М. Літературно-меморіальний музей Івана Франка в Криворівні.—Косів: Писаний Камінь, 2009.—76 с.
2. Спогади про Івана Франка/ упор. М. Гнатюк. – 2-ге вид. – Львів: Каменярь, 2011. – 814 с.
3. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.3, Т.5. – К.: «Наукова думка», 1976. – 447 с.

⁴⁴ Спогади про Івана Франка/ упор. М. Гнатюк. – 2-ге вид. – Львів: Каменярь, 2011. – С. 694.

ВІН ЛЕТІВ ДО КОЛОМИЇ, НАЧЕ МЕТЕЛИК НА СВІЧУ

Василь Рябий

Чи мав Іван Франко до Коломиї пістет? Деякі дослідники вважають, що вона йому свого часу принесла немало прикростей, гіркоти. Навіть в коханні, яке піднесло душу, викликало вогонь почуттів, що вилились згодом у цикл «Зів'яле листя». У цьому місті йому явно не щастило. Але до нього все одно тягнуло магнітом, він летів до Коломиї, наче метелик на свічу.

А чому ж так склалося у місті над Прутом? Річ в тому, що Франком цікавилася жандармерія. Він висів на гачку, бо лякав цю службу вільнодумством, а ще точніше - думками про соціалізм, який мав бути галицьким. Недремне око пильнувало контакти з активістами, зокрема, з однодумцем Кирилом Геніком з Нижнього Березова, який підпільно поширював відповідну політичну літературу. До нього і приїжджав Іван Якович в справах та на гостини. 12 лютого 1880 року в листі до Франка його любов Ольга Рошкевич запрошує до Коломиї: «Виїдеш зі Львова денним потягом...,стрінемося хоть на двірці, а хоть в місті на ринку..., до котрого дому зайдемо, також сказати не можу, бо не знаю, як їх означити..., щобиць 1 марта був уже в дорозі, бо мені той день найдогідніший».

Та 1 березня 1880 року, коли відбулося перше знайомство з Коломиєю, був не вельми щасливий приїзд. Зустріли на вокзалі жінка його мрії Ольга Рошкевич з чоловіком, священиком В. Озаркевичем, що не могло принести особливої радості, тільки переживання. З березня письменник переночував у місті. 4 березня Франка і Геніка в Яблунові затримали жандарми, коли вони дорогою на Нижній Березів вирішили перекусити в заїзді Йосля Глікштерна.

Франко не мав особистого документа, назвався, як дослідив біограф Іван Білінкевич, Карлом Строчинським. Це прізвище було вказано на залізничному квитку безплатного проїзду. Підозрюваного разом ще з кількома людьми кинули в камеру коломиїської ратуші, а наступного дня перевели в тюрму окружного суду, обвинувачуючи в поширенні соціалістичної ідеї і в замаху на вїйта села Москалівки.

Однак не було доказів. Затримали за порушення паспортного режиму. Повітовий суд засудив його 6 червня 1880 року на три дні арешту. Під конвоем 11 червня відправили поїздом з Коломиї через Станіслав, Стрий, Дрогобич, а звідси пішки в рідні Нагуєвичі, де вже хворого Франка чекали неприємності, його не підтримав вітчим. Він повертається до Коломиї. Жде на паспорт з

Дрогобича. Прожив у готелі, згадує, «страшний тиждень». Щоб не збожеволіти від важких думок, 21, 22, 23 червня тут пише вірші «Моя любов» і «Ой що в полі за димове», похмуру новелу «На дні». Почуває себе покинутим, допікає голод. Франко не має за що купити хліба. На березі Пруту знайшов три цента. Мучить депресія, dokonує пропасниця.

Мало не помер. Готельний слуга врятував кількома ложками супу. Оклигавши, Франко, можливо, побував у Нагуєвичих, отримав 28 червня у Дрогобичі посвідчення особи, що засвідчує донесення дрогобицького старости. Пішов пішки до Нижнього Березова, де написав оповідання «На вершку».

Все ж австрійсько-польська влада домоглась свого, звинувативши письменника у всіх гріхах. Та й була причина - не мовчав, критикував безкарність уряду, який довів народ до крайнього зубожіння. Боячись Франка, вірні цербери влади підірвали йому здоров'я. Їм вдалося пиття крові, цькування. Вони таки запроторили письменника на три місяці за ґрати, щоб потримати там якийсь час, випустити і далі вести пильний нагляд за кожним кроком. Терпіти ворога з радикальними поглядами не мали наміру, шукали нових звинувачень. Звідки взялася ота сила бойового духу, щоб писати? Можливо, викликала опір сама ж тюрма. Як не дивно, але він написав тут чотири вірші з циклу «Веснянки», шість «Скорбних пісень», сім віршів з циклу «Думи пролетарія», три поезії з циклу «Нічні думи», гімн «Вічний революціонер», «Вільні сонети».

Незабутній дослідник Іван Білінкевич відносить до коломиїського періоду такі твори, як «Від того дня вже другий рік пішов», «Тетяна Ребенщукова», «Гриць Турчин», «Досить, досить слова до слів складати», «Ей, думи золотії», «Шевченко і поклонники», поема «Ботокуди». Він порахував, що Франко побував у Коломиї тільки десять разів. Насправді Франко був у місті частіше. Мав видавничі, редакторські та авторські клопоти. Підтримував зв'язки з відомим друкарем Білоусом, який 1865 року заснував друкарню, де виходили журнал «Народ», газета «Хлібороб» за редакторування Франка і Павлика. В Коломиї побачили світ Франкові поеми «Іван Вишенський», «Мойсей», повість «Захар Беркут», збірка віршів «З вершин і низин» та інші твори.

Як дослідив Петро Арсенич, 7 жовтня 1883 року Франко приїжджав до Коломиї на зустріч з громадсько-політичним діячем Михайлом Павликом. 7 серпня 1884 року побував тут з київськими гостями – письменником Олександром Кониським і прогресивним студентом університету Федором Миколайчиком, закликав молодь готувати літературно-науковий журнал. 2 лютого 1891 року брав участь у першому народно-радикальному вічі. 30 липня 1893 року виступив з промовою на установчих зборах політичного товариства «Народна воля» про підвищення свідомості селян. 29 жовтня 1893 року – учасник наради радикальної партії. 19 травня 1896 року в міській ратуші закликав голосувати за тих, хто захищає інтереси народу. 11 січня 1912 року озвучив поему «Мойсей».

Пам'ятним приїздом до Коломиї вважають той, коли Франко дві години тихим, сумним голосом читав свого «Мойсея» в переповненому залі ошадної каси. Шанувальники його творчості нагородили великого поета гучними оплесками. Опісля прочитання твору він не зронив жодного слова...

Всевишній послав Івана Яковича Франка на землю боротися за краще життя, істинну незалежність, кликати за собою і «лупати скалу» пороків. Сьогоднішня Коломия слухає биття небайдужого серця великого Українця.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. ФРАНКА ТА ЙОГО УЧАСТЬ У ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСАХ В ГАЛИЧИНІ

Сергій Кондратюк, Володимир Кондратюк

Молодим 22-літнім студентом Іван Франко, автор «Каменярів» (1878 р.), визначив у даному творі мету свого власного життя, яка одразу знайшла своїх прихильників і послідовників серед студентів, молоді Галичини та Буковини.

На переломі 80-х і 90-х років ХІХ сторіччя І. Франко долучився до польського політичного життя, що виражалось у його роботі в редакції польського демократичного щоденника «Kurjer Lwowski». Його редагували і видавали Ревакович і Вислоух. Навколо цього польського щоденника гуртувались у Львові польські поступові демократи та українські студенти (пізніше такі політичні діячі як В. Охримович, Є. Левицький та інші). Українські члени згаданого гуртка, і не в останню чергу І. Франко, звертали увагу польських членів на потребу політичної організації польських селян (мазурів) в окрему демократичну політичну структуру та видання для них окремого друкованого органу. Така організація польських селян, на думку І. Франка, а також В. Охримовича і Є. Левицького (майбутніх послів до австрійського парламенту), мала би послабити позиції польської шляхти, ворожої до потреб народу. А це, в свою чергу, надихне українців на боротьбу за свою національну, політичну, соціальну емансипацію. Така партія виникла під назвою Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) з друкованим органом – тижневиком «Przyjaciel Ludu», і відіграла визначну роль в історії тогочасної Польщі [1, с. 440-441].

Суспільно-політичним життям І. Франко цікавився зі студентської лави. На його політичний світогляд великий вплив справив М. Драгоманов. Проте Франко не став догматом, швидко усамостійнився і пішов власним політичним шляхом.

Іван Франко належав до творців-організаторів Української радикальної партії в Галичині, брав активну участь в її роботі та у видавництві радикальних пресових органів: газети «Громадський голос», «Радикал», місячника політики, науки і письменства «Народ», місячника для селянства «Хлібороб» [1, с. 442].

Українська (Русько-Українська) радикальна партія (УРП) заснована на І з'їзді, що відбувся 4-5 жовтня 1890 року у Львові під головуванням І. Франка. З'їзд схвалив програму партії, яку підготували І. Франко, С. Данилович, М. Павлик, Р. Яросевич. УРП вела широку агітацію за загальне і рівне виборче

право, проголошувала соціально-економічні ідеї, домагалася національного самовизначення народу, обстоювала необхідність всеукраїнської національної єдності. IV з'їзд партії, що відбувся 29 грудня 1895 року, доповнив її програму положенням про необхідність політичної самостійності українського народу [2, с. 181].

Нова партія, хоч і мала бути селянською, була заснована без участі селян. Але, як відзначав І. Франко, її засновники не сумнівалися в успіху розпочатої справи: «І справді, заснування радикальної партії сталося початком небувалого у нас досі руху в народних масах. Віча, яких давніше було одно-двоє в році, тепер ішли раз за разом у різних повітах; звільна на перший план почали виступати збори за запросинами, без контролі властей. В народні маси кидано нечувані досі гасла: загальне голосування, свобода друку, податкові та аграрні реформи» [3, с. 52].

Духовним провідником на початках існування УРП був М. Драгоманов. УРП внесла багато нових політичних ідей, організаційних та пропагандистських методів у працю серед селянських мас і взагалі пожвавила українське політичне життя в Галичині. В її програмі зазначалось, що вона спирається на науковий соціалізм. Хоча С. Баран вважав, «що соціалістичною організацією аж до 20-х років ХХ ст. вона не була, як і з марксизмом теж взагалі не мала нічого спільного. Вона повела боротьбу з духовенством і церквою – так звана попофобія, – що припиняло її працю в переведенні практично конструктивних завдань у ділянках політичній, економічній і соціальній» [1, с. 442].

Северин Данилович у своїх спогадах «І. Франко як духовний батько Радикальної партії в Галичині» згадує про суперечки, що велися через те, яке становище мала зайняти партія щодо суспільного питання. С. Данилович наполягав, «що наша програма мусить бути іншою, ніж програма робітничих партій, бо наш народ – це маса дрібних малоземельних рільників і мусить мати передовсім на увазі те, що треба для їх суспільного і культурного піднесення, що у нас нема ніякого капіталістичного промислу, який би витворював і заразом освідомлював пролетаріат, але маємо дбати, щоб наш дрібний рільник, мужик, міг оборонятися від пауперизації, просвітитися і через добровільні продукційні спілки доходити поступово до соціалізації рільничої продукції. Отже, щоб наш український мужик мав землю, просвіту і свободу організування і розпорядження собою...» [4, с. 182] Така позиція була підтримана Франком і Павликом. Програма радикальної партії складалась з двох частин – з програми максимальної, «яка може обіймати основи остаточних цілей партії», і програми мінімальної – «обіймаючої справи найближчої мети». «Максимальна» частина була підготовлена І. Франком та Євг. Левицьким, а в цілому проголошена у часописі «Народ», ч. 20 1890 року за підписами С. Даниловича, І. Франка, Євг. Левицького, Р. Ярославича як членів першої управи Русько-української радикальної партії в Галичині. «Це була перша спроба розв'язання питання дрібного рільництва в дусі соціалізму... А програма ця як цілість була остаточним підсумуванням всієї духовної праці, яка

відбувалася у франківському кружку молоді на протязі кільканадцяти років» [4, с. 182].

У виробленій програмі Франко намагається перенести соціалістичні ідеї на український селянський ґрунт. У своїх спогадах Тарас Франко згадує про батька, який «кидається у вир передвиборчої агітації, їздить по містах і селах, виступає на численних зборах, вічах, нарадах. Промовляє до селян передусім розумно і дотепно, без дешевого пафосу і афектації, не обдурює людей порожніми обіцянками, заохочує до організації й освіти, орієнтує трудящих на їх власні сили» [5, с. 10].

У праці «Реалісти чи кар'єристи?» Франко висвітлює особливості програми радикальної партії [6, с. 309].

Першим селянським вічем, організованим радикалами, було передвиборне віче у Коломиї в 1891 році. Цю подію І. Франко описав у двох окремих статтях, які опублікував на сторінках революційно-демократичного журналу «Народ» та газети «Kurjer Lwowski» [7].

Автор повідомляв, що у вічі взяло участь близько 800 селян з Коломийського, Косівського і Снятинського повітів. Віче висунуло своїм кандидатом на наступних виборах до рейхсрату одного з керівників радикальної партії – С. Даниловича.

Особливо докладно І. Франко описує хід Снятинського віча в 1892 році, вміщений знову ж таки в журналі «Народ» (у співавторстві з М. І. Павликом) та в газеті «Kurjer Lwowski»: «...Бесідники-мужики говорили майже всі коротко, ясно і до речі, а декотрі, як Іван Сандуляк, Мандій, Мардарович, Чернявський, Сулятицький, з такою прецизією (*точністю* – С.К.), що міг би їм позавидувати не один інтелігентний бесідник із тих, котрих промови ми чуємо не раз у ратуші львівській» [8, с. 65].

Поступово селяни ставали вправними пропагандистами і організаторами радикального руху. Звичайно, це був успіх усієї партії, її керівників. Наприклад, І. Франко тільки на Снятинському вічі виступав п'ять разів, і селяни завжди підтримували його: «Дивіться, аж серце радується, – яка велика наша радикальна партія» [8, с. 72].

За спогадами Володимира Охримовича УРП в перших роках свого існування у своїх лавах мала два покоління людей: старшого і молодшого, які мали «дуже великі різниці і в поглядах, і в темпераментах». До старшого покоління належали Михайло Павлик, Іван Франко, Щасний Сельський, Северин Данилович, Іларіон Герасимович, Творовський, Роман Ярославич; до молодшого, – Кирило Трильовський, Євген Левицький, Микола Ганкевич, Володимир Охримович, В'ячеслав Будзиновський, Василь Стефаник, Іван Кунців, Юліан Бачинський, Євген Вацик, Василь Бережанський, Денис Лукіянович та інші [9, с. 90].

Суспільно-політичні погляди і переконання перших засновувались на «бездержавнім, федералістичним громадянстві Михайла Драгоманова, на «раціоналізмі в релігії» й «реалізації в мистецтві». Другі (молодші радикали) «переймалися «історичним матеріалізмом» і «колективізмом» Карла Маркса та

націоналістично-централістичним державництвом (статизмом) [9, с. 91]. Старші радикали вважали себе суспільно-політичними практичними діячами, молодших радикалів називали теоретиками і доктринерами. У свою чергу молодші закидали старшим опортунізм, компромісовість, непослідовність, – особливо проти Франка. Проте, як ми вже згадували, І. Франко критично ставився і до драгоманівщини і до марксизму та схилився до ревізіонізму та фабіанства, за що молоді радикали поважали Франка, «бо хоч він і закидав нам...доктринерство, та все ж таки він нас.. ліпше розумів і легше міг з нами зговоритись, ніж Павлик, Данилович і інші старші радикали» [9, с. 91].

Радикальна течія, на погляд Франка, «досить різко зазначилася була в другій половині 70-х років соціалістичними процесами та нецензурними виданнями, а в початку 80-х років заявила себе тільки двома неповними річниками часопису «Світ» та деякими окремими виданнями і публікаціями по газетах своїх і чужих...» [10, с. 146].

Микола Шлемкевич у своєму творі «Галичанство» пише: «Можна було тоді і можна тепер критично ставитися до її дій (*до дій УРП – С.К.*). Але не вільно забувати про те історичне завдання, яке вона сповнила, і не вільно забувати того, що радикальна партія ввела в наш світ розуміння й почуття твердої організаційної форми» [11, с. 47].

З плином часу погляди на суспільно-політичні процеси в Галичині серед членів УРП стали суттєво різнитись і призвели до виокремлення нових партійних угруповань. Сецеоністи Охримович і Левицький започаткували видання у 1899 році у Львові двотижневика «Будучність», що мав переломне значення в історії українських політичних партій у Галичині. Разом з представниками старої політичної організації «Народна рада» – Юліаном Романчуком і д-ром Костем Левицьким та групою, що гуртувалась біля молодого проф. Грушевського в кінці 1899 року вони утворили Українську національно-демократичну партію (в Польщі від 1925 р. під назвою УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання). Засновником цієї партії був і І. Франко, який увійшов до її керівного органу – Ширшого народного комітету. Протягом сорока років – до 1939 року, ця партія тримала в руках кермо української політики і громадського життя в Галичині як українська соборницька державницька партія [1, с. 442].

У 1990 році Народний комітет, як керівний орган УНДП, оприлюднив відозву, в якій проголосив, «що ідеалом українства має стати незалежна, соборна Русь-Україна». У листуванні з Михайлом Павликом свій відхід від радикалів Іван Франко пояснює тим, «що радикальний рух ігнорує національний момент...» і заявляє, «що чує себе насамперед русином, а потім радикалом» [12, с. 218].

Радикальна партія після утворення націонал-демократії ніколи не переймала влади в українському світі. Але як І. Франко, який окреслюючи свою роль в суспільстві, «говорить про своє завдання собаки, що гавкає раз-у-раз, щоб господар не заснув», так і радикальна партія «рیشала зупинитися на своїх

радикальних позиціях і, пригадуючи їх, не давати оновленій українській верхівці заснути на лаврах» [11, с. 52].

Відокремилися і Яросевич, Ганкевич, Бачинський, які утворили у 1900 році українську соціал-демократичну партію з марксистською програмою австрійського зразка. (Роком створення УСДП вважають виступ М. Ганкевича на Брюнському 1899 року з'їзді австрійської соціал-демократії з заявою про напрямки діяльності партії).

Потреба проведення політичної організації і політичної активізації українських мас у Галичині було тією справою, що їй Іван Франко присвячував велику увагу і брав у ній найактивнішу участь. Ім'я І. Франка було популярне в українських галицьких селянських масах, які вважали його за свого духовного провідника і раді були бачити в лавах своїх політичних виборців на посаді посла до австрійського парламенту [1, с. 443].

Під час виборів до сейму у 1895 році І. Франко зрікся своєї кандидатури на користь С. Новаківського. В період сеймових сесій С. Новаківський проживав разом з Д. Остапчуком у домі І. Франка та пригадує: «... Що для нас потрібно було в сеймі, – чи які промови, чи подання або інтерпеляції, – все те виготовляв нам І. Франко, а ми з тим матеріалом ішли до сейму, як учні до школи» [13, с. 163].

На виборах 1897 року Франка висунули кандидатом від радикальної партії з селянської курії в окрузі Перемишль-Доброміль-Мостиська і загальної курії в окрузі Перемишль-Мостиська-Рудки-Самбір-Дрогобич [14, с. 48].

Як згадує І. Косак: «Були це голосні свого часу на весь світ «криваві вибори», що коштували селянам і робітникам Галичини 9 трупів, 29 ранених і коло 800 арештованих. Це часи режиму колишнього цісарського галицького намісника...графа Баденього... Це режим диких і брутальних репресій польсько-шляхетських сатрапів...» [14, с. 48].

За даними І. Я. Франка, під час виборчої боротьби владою було вбито 10, поранено 30 і заарештовано понад 500 чоловік [15, с. 177].

До судової відповідальності було притягнуто лише в с. Стоянцях Перемишльського повіту 82 селян, в тому числі 58 українців і 24-х поляків [16].

Секретар радикальної партії Семен Вітик описує «мурав'їну працю Івана Франка» по числених поїздках на віча й збори, «які тоді розгорнулися по наших повітах, бо села, пробуджені соціальними кличами, масово тягнулись до організації» та згадує: «Франка теж висунули ми як кандидата на посла до ради державної у Відні на 1896 р. (*дата за С. Вітиком*). Хоч ці вибори були надзвичайно важливі, бо ординація виборча була така складна, що давала навіть у сільських громадах можливість виходити поміщикам, та все ж таки Франко ставав як кандидат для використання виборчого часу й для агітації» [17, с. 401-402].

Спогади С. Вітика перегукуються з оцінками І. Косака про перебіг тодішніх виборів. С. Вітик згадує: «Майже половина виборців сиділа в тюрмах. Увесь час виборчої акції держали й мене в тюрмі, а навіть і вибраного тоді послом до сейму Стефана Новаківського. Комісари староства й урядовці

фальшували вибори, пускаючи цілі громади виборчих шахраїв, розбивали виборчі урни, й жандарми стріляли на виборців та брали їх до в'язниць... І коли Петра Новаківського засадили до тієї камери, що й я сидів, він сказав, що ніхто не міг би зробити ліпшої агітації, як жандарми й гусари» для кандидатури Франка [17, с. 402].

Опозиційні народовці, що вели спільну виборчу агітацію, не виставляли проти І. Франка свого кандидата, але й не підтримували його, а іноді ставились і вороже. Іван Франко отримав у селянській курії 205 голосів, його опонент польський поміщик Павло Тишковський – 392 голоси; на виборах загальної курії у Франка – 320 голосів (у Мостиськах – 85, Перемишлі – 78, Рудках – 70, Дрогобичі – 44, Самборі – 43), а у його опонента демократа (поляка) д-ра Вітольда Левицького 506 голосів. У виборчій компанії 1897 року українські політичні сили зазнали поразки, з 78 галицьких послів до віденського парламенту потрапило лише 9 українців [14, с. 49].

Іван Франко відзначав, що вибори «сталися справою голосною не тільки на всю Австрію, але на цілу Європу. З приводу тих виборів про Галичину і про русинів голосно заговорила печать російська, німецька, французька». Під час виборів відбувалась дальша консолідація революційного селянського руху – і це Іван Франко вважав великим успіхом Української радикальної партії [18, с. 172-173].

Українське селянство, робітництво, єврейська і польська біднота віддали голоси за І. Франка, але терор, тюрми і шахрайство влади перемогли. І хоч кандидатура Івана Франка не пройшла на виборах, «але на довгі роки ці вибори принесли селянам великий підйом, масовий рух міцнішав і розгортався» [17, с. 402].

Використана література:

1. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка / Спогади про Івана Франка // Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка; Худож. оформ. Б. Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 440 – 452.
2. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX століття: програмові і довідкові матеріали / Упоряд. В. Ф. Шевченко та ін. – Київ: Консалтинг, Фенікс, 1993. – 336 с.
3. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. Молода Україна, ч. 1, Львів, 1910. – С. 52.
4. Данилович С. Франко як духовний батько радикальної партії в Галичині // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка; Худож. оформ. Б. Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 177 – 182.
5. Франко Т. Про батька. Статті. Оповідання. Спогади. / Громадська діяльність Івана Франка. Видання друге, доповнене і перероблене. Київ: Державне видавництво художньої Літератури, 1994. – 224 с.
6. Франко І. Реалісти чи кар'єристи? // «Життє і слово». – 1896. – кн. 4. – С. 309.
7. Франко І. Віче Коломийське // «Народ». – 1891 – №4.
8. Франко І. та Павлик М. Народне віче в Снятині // «Народ». – 1892. – № 5-6.
9. Охримович В. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників [ред. П. Ящук]. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956.
10. Кравець М. М. Іван Франко – історик України / Відпов. ред. д.і.н. Я. П. Кісь. Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. – 204 с.

11. Шлемкевич М. Галичанство. Життя і мислі. Книжка третя. Нью-Йорк – Торонто: Друкарня Р. Крупка – М. Пирський; В-во «Ключі», 1956. – 120 с.

12. Рябоконт В., Іщенко О. Іван Франко й національна ідея // Франківські читання. Збірник статей, 150-річчю з дня народження Івана Яковича Франка присвячуються. – Черкаси: Видавництво ЧНУ, – С. 216–219.

13. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. – Львів: Тріада плюс, 2010. – 228 с.

14. Косак І. Іван Франко та його брати. // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка; Худож. оформ. Б. Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 44–49.

15. Франко І. Поляки і русини // «Життє і слово» – 1897. – кн. III. – С. 177.

16. Fanko I. Bunt w Stoiancah // «Kurjer Lwowski» – 1897. – № 98.

17. Вітик С. Із моїх споминів про Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка; Худож. оформ. Б. Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 399–402.

18. Франко І. Політична хроніка // «Життє і слово». – 1897. – кн. 6. – С. 172–173.

АРЕШТИ ІВАНА ФРАНКА

Сергій Братель

У сузір'ї талантів, якими пишається український народ, вирізняється ясний, гордий, мужній і невмирущий голос письменника, публіциста, економіста, науковця, громадського діяча – Івана Яковича Франка. Небагато можна назвати в історії людства постатей, рівних йому за різнобічністю таланту й наполегливістю, що гідні титанів Відродження. Активна громадська діяльність Франка стала приводом до кількох арештів і ув'язнення Великого Каменяра. У вогких казематах провів Іван Якович майже 24 місяці.

Івана Франка тричі заарештовував австрійський уряд. Хоча найдовше ув'язнення тривало «лише» 8 місяців, та кожен арешт мав дуже тяжкі наслідки. Так, перший (1877 р.) зруйнував Франкові надії після закінчення університету працювати викладачем у гімназії. Другий (1880 р.) остаточно розлучив його з коханою, Ольгою Рошкевич, яка за наполяганням батька вийшла заміж за Озаркевича. Третій, у 1887 році... Можливо, саме цей арешт спричинився до важкої недуги дружини Івана Франка. Адже вона начебто була до цього причетна.

Розглянемо детальніше історії цих трьох арештів. Найзагадковіший є перший. Тут усе настільки дивне і нелогічне, що, мабуть, мав рацію Франко, коли запідозрив провокацію. Справа в тому, що австрійський уряд ніяк не міг вирішити, хто з його ворогів найстрашніший для держави. Хоча в тій частині Польщі, яка після «третього поділу» ввійшла до імперії Габсбургів, польська магнатерія утримала за собою і маєтки, і титули, і становище в суспільстві, проте поляки всіх трьох частин розділеної Польщі не могли примиритися з втратою державності. Польські повстання відбувалися в російській частині Польщі, а після їх придушення повстанці, як правило, емігрували в Австрію, були дуже непевним, вибухонебезпечним елементом. Австрійський уряд дуже насторожено ставився і до Росії, знаючи звичку російського уряду брати під свою руку все, що вдасться. Напруження особливо посилювалося під час балканських походів Росії. Адже не виключено, що «допомагаючи» болгарам звільнитися від турецького гноблення, російська армія могла мимохідь «звільнити» і Галичину, населену «руськими». Недаремно ж з державної скарбниці постійно фінансувалися москвофіли. Третім ворогом Австро-Угорщини були соціалістичні ідеї, які мало хто розумів (сам Франко тоді зізнався, що він їх не розуміє), але, може, саме від того вони здавалися ще страшнішими.

Отож, прелюдією до першого арешту Івана Франка послужив приїзд до Львова одного загадкового чоловіка. Поселяючись у готелі, він зареєструвався як Станіслав Барабаш. Цей чоловік приїхав з Женеви, мав з собою велику пачку книжок, переважно російських, а також рекомендаційні листи від закордонних революціонерів до різних львів'ян-українців і поляків. Але поведився цей Станіслав Барабаш дуже дивно: він бував у польських робітничих товариствах, зустрічався з різними людьми, ні від кого не крився, та чомусь не поспішав передати листи адресатам-українцям. Навіть збирався повертатися назад, так їх і не віддавши. І тут львівська поліція, яка пильно стежила за кожним приїжджим, робить у нього обшук і знаходить ті книжки й листи. Складається враження, що Станіслав Барабаш цього і чекав. Арештований, він зізнається, що його справжнє ім'я Михайло Котурницький (насправді це був Еразм Кобилянський, студент з Петербурга), але відмовляється давати будь-які інші свідчення. Знайдені в нього два листи від Михайла Драгоманова послужили підставою для арешту Івана Франка, Михайла Павлика, а також Сельського, Мандичевського і Терлецького.

11 червня 1877 року у Франка було зроблено обшук, після чого його посадили до в'язниці. Досить цікавим є опис Франка, що заміняв фотографію: «21 р., місце народження Нагуєвичі, останнє місце побуту Львів, віросповідання греко-католицьке, стан вільний, студент університету, будова тіла середня, волосся ясно-блонд, брови так само, очі сиві, чоло, ніс, уста звичайні, зуби здорові, борода і вуса рудаві, підборіддя заросле, окремі признаки ніякі, мова польська, українська і німецька, одяг міський».

Також загадкою залишаються і листи Драгоманова. Оригінали не збереглися, вони відомі тільки з поліцейного перекладу й резюме судового перекладача. Якщо вірити цим перекладам, то Драгоманов у листі до Павлика давав вказівки, щоб Франко поїхав до Сигота, познайомився там з гімназистами, далі до Мукачева і до Ужгорода. Франкові ніби доручається збирати пісні, перекази і т.п. для збірника, проте є вказівки, щоб він «не мав собі нічого, що компрометує». Це давало підстави вважати, що мета поїздки інша, мало не створення конспіративних організацій, а збирання етнографічних відомостей було лише прикриттям.

Пізніше, у некролозі про одного з учасників процесу, Терлецького, Франко згадує, що в листах «були повиписувані не лише численні назви знайомих, але й говорилося також про різні плани і надії Драгоманова, що були в смішній диспропорції до сил і здібностей адресатів».

Слідство, яке вів суддя Крігсайзен, за свідченням самого Франка, «один із найглупіших і найлінівіших урядників львівського суду», тривало вісім місяців і скінчилося судом 19 січня 1878 року.

Усі виправдання були ні до чого, суд виніс вирок: Івана Франка було засуджено на шість тижнів суворого арешту (це після того, як він відсидів вісім місяців) і 5 гульденів штрафу.

Сам Іван Франко так пояснював те, що сталося: це було зроблено навмисно, щоб неіснуючим соціалістичним товариством відвернути увагу поліції від існуючого таємного польського товариства.

Про своє перше перебування в казематі І. Франко писав так : «Мене трактовано як звичайного злодія..., посаджено між самих злодіїв та волоцюг...Протягом дев'яти місяців, проведених у тюрмі, сидів я переважно у великій камері, де перебувало 18-28 злочинців, де зимою ніколи вікно не зачинялося і де я, слабкий на груди, з бідною допомогою привілею спати під вікном... але зате прокидався майже завжди з повним снігу волоссям на голові... Все що я писав, я записував на случайно здобутих картках паперу...» Холод у камері був такий, що волосся примерзало до стіни.

Попри невеликий термін покарання, його наслідки для Франка були жахливими. По-перше, за законом людина із судимістю не могла стати вчителем, тому мета навчання в університеті стала неясною (до того ж у Франка відібрали стипендію). Його виключили з «Просвіти», йому заборонили приходити в «Бесіду», його однаково сторонилися і русофіли і народовці. По-друге, під час ув'язнення Франко важко застудився; пізніше ця хвороба стала хронічною і переслідувала його все життя. По-третє, отець Михайло Рошкевич (батько Ольги Рошкевич, нареченої І. Франка) відмовив Франкові у його сватанні і навіть заборонив дочці бачитись і листуватись із «злочинцем». Їх шлюб так і не відбувся.

Важливо пам'ятати : перше ув'язнення (1877-78) остаточно сформувало ідейно-естетичне кредо митця, який, як твердить С. Єфремов, не тільки не звернув «з дороги нечестивої», а й став «співцем боротьби і контрастів».

Вдруге із австрійським правосуддям І. Франко зустрінеться під час мандрівки до Нижнього Березова. По дорозі його заарештовують місцеві жандарми Домінікій Капустинський та Альберт Філь. Свої дії вони пояснили так:

Капустинський: коли я зажадав від підозрюваного документа, незнайомиць не відповів і був збентежений, а коли я вийшов в іншу кімнату, він вибіг на вулицю.

Філь: незнайомиць не мав при собі паспорта і назвав себе Кароль Сорочинський, показавши на таке ім'я проїзну карту. Для того ми завели його на постерунок, а звідтіля припровадили у Коломию.

Коломийський староста Кучковський влаштував «незнайомцеві» допит, а коли Іван Якович признався, що він і є той Франко, якого судили у Львові «за соціалізм» у 1787 році, староста наказав відправили поета до Коломийської окружної в'язниці, де І. Франка помістили у камері №6. Рішення про початок слідства проти І. Франка ухвалив повітовий суддя Анджейовський. І хоч Іван Якович подав скаргу до радної палати, її відхилили як безпідставну. Незабаром у в'язниці опиняться Кирило Геник, Микола Колцуняк, Антон Мельник, Порфирій Гладій. Суд над групою І. Франка відбудеться 4 червня 1880 року.

Після розправи 6 червня 1880 року Івана Яковича перевели до камери повітового суду, де він відбув триденний арешт за порушення паспортного режиму.

10 червня 1880 року Іван Франко ознайомився з вироком суду і поставив свій підпис у книзі доручень повітового суду. Після цього арештанта передали у розпорядження староства і посадили під арешт у міській ратуші. Вже наступного дня І. Франка під жандармським конвоєм відправили до рідного села. 13 червня 1880 року поет переступив поріг батьківського дому. Так закінчився другий арешт Івана Франка, який тривав 3 місяці, а точніше 102 дні. Незабаром про все, що було пережито, Іван Якович розкаже так :

«З початком (мабуть, в марті) 1880 року я виїхав в пов. Коломийський до Кирила Геника до Березова, щоб там пробути якийсь час, по дорозі був арештований в Яблонові і потім ураз із К.Геником, Ковцуняком і ще кількома іншими пришпилений до процесу, що вівся в Коломиї проти сестер Павликівен і селян Фокшеїв. Нас тримали три місяці і пустили, а мене спеціально, як неналежного до цього повіту, велено було відставити під ескортою поліції на місце уродження. Цей транспорт по поліцейським арештам в Коломиї, Станиславові, Стрию і Дрогобичі належить до найтяжчих моментів в моїму життю. Вже до Дрогобича я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі «На дні», а звідти ще того самого дня (через протекцію) післано пішки з поліціантом до Нагуевич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну пропасницю, прожив тиждень вдома в дуже прикрих обставинах, вернувся до Коломиї, щоб удатись до Геника, прожив там страшний тиждень в готелі, написав «На дні» і на останні гроші вислав її до Львова, опісля жив три дні трьома центами, знайденими над Прутом в піску, а коли й тих не стало, я заперся в своїй кімнаті в готелю і лежав півтора дні в гарячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя. Один із моїх союзників, посланий Геником, спас мене від голодної смерті. Я ще раз поїхав до Дрогобича, взяв собі паспорт і вернув до Коломиї, а відтак пішки пішов до Березова, де в гостиннім домі Геника прожив кілька тижнів, лікуючись від пропасниці і гуляючи на свіжому повітрі. В коломийській тюрмі я зібрав значне число пісень, приповідок і інших матеріалів етнографічних, а також написав ряд віршів, з котрих тільки невелика частина досі була надрукована. Але недовго я міг попасати в Березові. Староста коломийський дізнався про мій побут і наказав жандармам приставити мене до Коломиї, а що у мене не було грошей на підводу, то жандарм, ще хворого, в літню спеку, погнав мене туди пішки. Тяжка це була дорога, після котрої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях. Староста дуже озлився, побачивши мене...»

Враження з цього ув'язнення лягли в основу повісті «На дні».

Як відомо, по багатьох роках самотності Іван Франко одружився з киянкою Ольгою Хоружинською. У травні 1889 року Ольга Франко отримує з Києва листа з проханням прийняти групу киян, які хочуть познайомитися з Галичиною і Карпатами. Це студенти університету, які особливо цікавляться

українською мовою, серед них Сергій Деген (до речі, син генерала) і його сестри. Молоді люди приїздять, спочатку поселяються в готелі, потім Деген перебирається до Франка. Вони вдвох відвозять Дегенових сестер, Наталію і Марію, в село Дидьова, потім їдуть у Нагуєвичі, де саме перебувала Ольга Франко з дітьми, після – Франко повертається у Львів, а Деген їде в Болехів, знайомитися з Наталею Кобринською. Безумовно, такі мандрівки не могли залишитися поза увагою австрійської поліції. Коли Деген повертається до Львова, його арештовують. Були заарештовані також його сестри, і, зрозуміло, Іван Франко.

Свій третій арешт Іван Франко відбував у «Бригітках» на вул. Городоцькій. Це була страшна в'язниця, у подвір'ї якої здійснювали езекуції і покарання в'язнів.

Дегенів звинуватили, що вони «російські емісари» й хочуть «відірвати Галичину від Австрії», а Франко звинувачувався у злочині рафом 65 «с» та «можливо, в поступку за параграфом 185 карного кодексу». Були проведені обшуки в Нагуєвичах, і в Наталі Кобринської, але вони нічого не дали. У листопаді слідство Дегенів було припинене за браком доказів.

Ці три спіткання з цісарським правосуддям дали Іванові Франку матеріал для написання кількох поетичних творів. Зокрема, за визначенням літературознавця Ігоря Качуровського, Іван Франко ввів у сонетарій новий різновид сонета - тюремний сонет. Потім цей різновид продовжили Богдан Кравців, Володимир Янів, Михайло Драй-Хмара, Михайло Орест, Іван Світличний, Іван Гнатюк, Зиновій Красівський та багато інших, імена яких залишилися невідомими.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР ІВАНА ФРАНКА

Роман Голод

Наприкінці XIX століття відомий на той час французький літературознавець і мистецтвознавець, палкий прихильник російської культури і полум'яний пропагатор російсько-французьких літературних зв'язків А. Давид-Соважо оптимістично стверджував: «В это заветное время, Россия принесет нам свою веру, свою юность, свою отзывчивость, свою искреннюю любовь к низшим, свое страстное стремление проникнуть в высокие таинства вселенной; мы дадим ей наши привычки к точности и методичности, более ясное представление об истинных проблемах, более верное чувство меры и равновесия, более ясное созерцание красоты. Таким образом искусство будет обновлено одновременно светлыми и теплыми лучами» [2, 349–350]. Подібно й І. Франко, в особистій бібліотеці якого, до речі, зберігалася цитована вище книга французького дослідника, у статті «Формальний і реальний націоналізм» в унісон із Давидом-Соважо диференціює значущості європейських та російської літератур: «Коли твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених» [12, т. 27, 362]. Хоча сам факт пошуку різниці між творами російських і європейських авторів засвідчує Франкове бачення російської літератури *поза* європейським культурологічним простором, все ж у такій оцінці прочитується симпатія до літератури сусіднього народу. Позитивне ставлення українського письменника до очевидних художніх здобутків російських колег зумовлене різними чинниками. По-перше, тим, що такі здобутки справді були (російська література XIX століття стала частиною класики світового літературного процесу). По-друге, загальноєвропейською тенденцією, що розпочалася ще в першій половині XIX століття, стало уважне прочитання творів російських авторів, пошук у них прихованих змістів, відмінного від західноєвропейського розуміння правди, справедливості, моральності й загалом пошук свіжого літературного *подиху* чи то містичного *духу* загадкової російської душі. Європейцям, особливо французам, було невтямки, як у 1812 році потужну армію Наполеона змогла розбити темна і напівдика біомаса народу без культури, цивілізації, освіти, просвіти і свободи; відтак наслідком того, що Росія «уважать себя заставила», стали пошуки й фетишизація європейцями в російській *культурі* навіть найменших проявів *культури*. Тобто одним із європейських культурних впливів була мода

піддаватися впливам російським. Це захоплення Росією набрало таких обертів, що почало навіть викликати зворотну реакцію в окремих європейських письменників (не завжди коректну і толерантну стосовно росіян). Одну з таких інвектив іспанського письменника щодо естетичної нерозбірливості європейців наводить як приклад несправедливої оцінки явищ російської культури учитель і наставник Івана Франка Михайло Драгоманов: «Іспанський писатель, за котрого почавсь у мене спір з «Правдою», осердивсь на свою публіку й узагалі на західноєвропейську за те, що вона борзо чита тепер твори російських писателів (Гоголя, Тургенева, Достоевського, Л. Толстого й ін.) в перекладах французьких і інших. Він схотів показати іспанцям і взагалі західним європейцям, що їм не личить звертати увагу на російські писання, бо вони, мовляв, не підходять до європейського духу, а надто іспанського. Замість того, щоб радіти з життя, – каже він, – росіяни сумують. Вони все говорять про нещасних та бідних та оступаються навіть за покараних в криміналах. (Бачите, росіянам мало того, що людина засуджена сидить в криміналі; вони довідуються, за що засуджено? що довело людину до вини, навіть коли вона справді винна? і піднімають питання, чи не була яка загальна причина вини, котра тільки виявилась на тій людині, та чи не можна б усунути ту причину: горе, бідноту, темноту й т. ін.?) Покиньте, каже той іспанець своїм землякам, читати такі книжки: їх пишуть люди не нашого духу, не нашої навіть крові, а азійської, жовтої, перейняті наскрізь не нашою вірою, а буддівською. [3, 10]. Зрозуміло, що М. Драгоманов обороняв несправедливо, на його думку, звинувачувану російську літературу не тільки від невідомого іспанського русофоба, але й від добре йому знайомих галицьких народовців. Обороняв так заповзято й натхненно, що незабаром обороняти довелося його самого. Відтак третім чинником Франкової позитивної оцінки літературних здобутків північно-східних сусідів була спроба, підтримуючи тезу про любов росіян «до бідних та покривджених», захистити властиво космополітичні й соціалістичні погляди свого товариша і наставника М. Драгоманова від звинувачень народовців в «обрусительстві» й «об'єдинительстві», які друкувалися зокрема на сторінках газети «Правда». Франко цілком логічно критикує критиків Драгоманова, акцентуючи, що не слід плутати літературу та політику і нарікаючи, що автори у «Правді» виступають не проти московської держави, а проти «московської бесіди та московських писателів». «Се так значить, – пише Франко, – як коли б хто казав лишати в супокою того, хто нас б'є, а термосити того, хто, хоть і сам слабий, силується нас боронити» [12, т. 26, 9].

Шовіністичні ідеї, загорнуті у блискучі соціалістичні позлітки, активно пропагували *тогочасні* провісники «русского мира». Пізніше, у 1906 році, у передньому слові до видання «Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм» І. Франко вже із сарказмом згадує: «Тямлю, як приїзжі до Львова російські соціялісти, бачучи наші дрібні змагання коло просвіти народу і творення свого письменства, сьміялися з нас і говорили зовсім категоричним тоном:

– І що вам заходиться коло таких дурниць! Час пре до того, що всі люди мусять бути рівні, отже всі національні ріжниць мусять щезнути, а ви працюючи для здвигнення своєї якоїсь нації робите тільки назадницьку, реакційну роботу.

І даремно було говорити їм, що вже хоч би для пропаганди тих самих ідей рівності серед нашої суспільности ми мусимо вживати того язика, яким вона говорить і думає.

– Не нужно! Не нужно! – відповідали диктаторським тоном наші розмовники (а були між ними й родовиті Українці). – Малі нації мусять приставати до великих і вчитися їх язика. Отсе найпростійша дорога до вселюдської рівности» [13, 7].

Слід зазначити, що не всі сучасники й соратники Каменяра знаходили в собі силу чинити опір подібного роду пропаганді. У статті «Д-р Остап Терлецький» Франко висловлює жаль, що його товариш не зміг уникнути облудного впливу ідей «обрусительства»: «Та загалом у тих промовах, у тих широких узагальненнях ми бачимо сліди розмов Остапових з росіянами; спеціально, як стара знайома, вітає мене фраза про майбутнє зілляння всіх національностей і індивідуальностей у якусь загальну гармонію, в якій годі буде розпізнати окремі кружки» [12, т. 33, 326].

Однак критичний розум Франка, його вміння самотійно й незалежно від *будь-яких* упливів *будь-яких* авторитетів аналізувати факти і робити висновки взяли верх над тенденцією до абсолютизації соціал-демократичних чи анархістських ідей щодо майбутнього об'єднання всіх слов'янських рік і потоків в одне російське море. І ось уже в одній із статей І. Франко не погоджується з М. Дашкевичем, що, по мірі зближення великорусів та українців, українській літературі доведеться «все меншати і меншати» аби стати частиною літератури російської: «Може бути, що колись усі народи й зіллються в одну сім'ю, досі, однако ж, того не видко, а освіта, близьке та мирне життя і тісні взаємини не змогли злити водно, наприклад, німців, французів і італіянців в Швейцарії». Відповідно, в уяві Франка змінюється і образ «бідних та покривджених» братів-росіян, які усе менше нагадують слабосилих оборонців ще слабших, ніж вони самі, а все більше асоціюються з підступними й агресивними загарбниками, за ментальністю і способом життя не здатними до мирного співіснування зі своїми сусідами. Відтак «чоловікові незалежному і самотійному», на переконання Франка, «просто встидно говорити про «единение», «великое будущее», там, де брат брату наступає ногою на горло і кричить: або гинь, а ні – то смерть твоя! Яке там буде «великое будущее» – се ще журавель в небі; ми, котрим ті «временные невзгоды» не дають дихати, тим будущим ситі не будемо» [12, т. 27, 194–195].

Неоднозначно в різні періоди життя і творчості ставиться Франко й до самого Драгоманова (зрештою, як і неоднозначними були погляди останнього). Письменник високо оцінює *позитивні* наслідки драгоманівського виховання. Зокрема вміння М. Драгоманова розбудити в молодого покоління галицьких українців дух вільнодумства, критичного мислення, бажання йти «в ногу» з

цивілізованим світом, цікавитися культурою, політикою, науковими здобутками передових європейських народів. Розворушити застійне життя українців Галичини було нелегко хоч би через те, що під впливом певних історичних обставин (відсутність державності, провінціалізм, слабка культурно-просвітницька діяльність) тут сформувався специфічний тип галицького «рутенця», про який Франко пише: «Усякі зусилля втягнути його на дорогу реального, конкретного думання стрічають із його боку непереможний опір, так як зусилля змусити рибу марширувати по пішому» [12, т. 35, 201]. Із цим галицьким феноменом, здатним до «пустомельства» і нездатним до повноцінного самостійного державного життя, нещадно боровся М. Драгоманов: «Він бачив, що то прокляття народу, замкненого з усіх сторін від Європи, – той малий Китай, де кожний знає усе те, що другий знає, а всякий мало знає такого, що б варт було знати» [12, т. 35, 209].

М. Драгоманов, як і цитований вище А. Давид-Соважо, плекав утопічну мрію про майбутню європеїзацію Росії чи росіїзацію Європи, про можливість поєднання тогочасної російської емоційно-інстинктивної пасіонарності з багатовіковою європейською культурно-цивілізаційною традицією. Як уже зазначалося, певні об'єктивні обставини для такого зближення на той час історія вкотре підготувала. Не випадково один із найпопулярніших в останній третині XIX століття французьких письменників Еміль Золя, за висловом Франка, «найшов прихильнішу критику і нечувану досі популярність та симпатію в Росії, де після критики Белінського, Добролюбова, Писарева і др. публіка, так сказати, більше дозріла до притяжчого корму, який подає д. Золя» [12, т. 26, 49]. «Через Росію, – підкреслює Франко, – Золя прийшов і до нас, особливо коли в «Друзі» 1876 р. д. Українець в своєму дописі звернув увагу галицької молодіжі і всієї читаючої громади на нього і на цілу новішу реалістичну школу» [12, т. 26, 109]. Про діяльність М. Драгоманова щодо популяризації європейської культури та літератури в Галичині йдеться у статті з промовистою назвою «Михайло Драгоманов і європеїзація літературного процесу в Галичині 70 – 90-х років XIX ст.» Володимира Матвіїшина. Науковець слушно стверджує, що під впливом наполегливих порад старшого товариша галицька молодь, до якої належав і Франко, зацікавилася творами французьких, англійських, німецьких письменників. Саме завдяки цим порадам Драгоманову «вдалося поступово вивести галицьку перекладну, критичну, публіцистичну літературу з рутини й підняти її до належного європейського рівня». На думку В. Матвіїшина, «своєю діяльністю М. Драгоманов відірвав від «рутенства» покоління галицьких громадсько-політичних діячів, вивів їхню працю на широку європейську дорогу, що прискорювало процес утвердження української ідеї у найширших верствах народу» [7, 136]. Принагідно зазначимо, що й деякі інші українські літературознавці власне євроінтеграційну діяльність М. Драгоманова вважали його внеском у розвиток української національної ідеї. С. Єфремов, наприклад зазначав: «Та будучи «європейцем української нації», «западником» у найкращім розумінні слова й консеквентним

космополітом щодо мети своєї праці, Драгоманов так само був консеквентним націоналістом щодо форм і способів» [5, 466].

Справді, немає жодних об'єктивних підстав вважати М. Драгоманова винятково пропагатором «обрусительства», оскільки його внесок у «європросвітництво» українців теж надзвичайно вагомий. Навіть більше, саме за прикладом М. Драгоманова І. Франко теж стає популяризатором європейської реалістичної літератури в Галичині та Польщі. Не без впливу космополітичних ідей учителя І. Франко однаково толерантно ставиться до будь-яких націй і народностей, зокрема й до росіян. Він, скажімо, солідаризується з Драгомановим, коли той критикує шовіністичну працю Стодольського «Етнографія слов'янщини» – «переживання теорії Духінського про монголізм росіян і про винятковий слов'янizm і європеїзм русинів-українців» [12, т. 27, 220].

У літературно-критичних працях І. Франко неодноразово порівнює творчість російських письменників із творчістю Е. Золя, жодного разу не применшуючи здобутків перших і не перебільшуючи впливу другого. Так, у статті «Влада землі в сучасному романі» І. Франко зіставляє методи Е. Золя та Г. Успенського; у статті «Еміль Золя, його життя і писання» він порівнює великого «натураліста» Золя з великим «реалістом» Достоевським; а в літературному портреті «Лев Толстой» між іншим зазначає: «Правду уявляє він [Толстой] собі не в огидливій, брудній і смердючій одежі, як Золя, не з відштовхуючим обличчям трупа, як Гі де Мопассан, але у вигляді чудової, вічно прекрасної і вічно молоді богині» [12, т. 28, 231].

Так само з увагою та повагою І. Франко ставився й до інших російських письменників, зокрема М. Салтикова-Щедріна та М. Горького, яким присвятив однойменні літературні портрети.

Загалом уплив М. Драгоманова значною мірою інтернаціоналізував світогляд І. Франка (маючи на увазі «інтернаціоналізм» у власне інтернаціональному, а не специфічно-російському, розумінні слова). У цьому націо-інтернаціо-нальному дусі письменник підтримує редакційну політику видання «Товариш»: «національність є рамка, яку слід заповнити здобутками нової науки і європейської культури» [12, т. 27, 219]. А в статті «Шевченко і критики» Франко з приємністю відзначає: «На підставі порівняльного методу переконуємося, що загальні літературні прояви не поминають і нашого народу і літератури, доказом чого можуть послужити: романтизм, реалізм, натуралізм, декадентизм і т. д.» [12, т. 35, 235].

Значну лепту в те, що «загальні літературні прояви не поминають і нашого народу і літератури» вніс саме М. Драгоманов, і в цьому читається його позитивний вплив на галицьку свідому молодь, зокрема й на І. Франка. Однак, на відміну від інших «молодих духів», які не могли протистояти авторитетові «женевського громовержця», І. Франко поступово ставав рівнозначною вчителю, самодостатньою і самоцінною особистістю, відтак не всі погляди та ідеї М. Драгоманова сприймав як аксіоми. Навіть більше, у зрілому віці Франко від молодечого повного захоплення Драгомановим кидається в іншу крайність

– категоричне, а тому й, мабуть, не зовсім справедливе, заперечення його позитивного впливу. У передмові до видання листів М. Драгоманова (1906) Франко нарікає: «Тільки тепер, прочитуючи їх у цілості, я зрозумів, як мало ті листи дали мені для розширення мого світогляду, а зате як багато важкої муки вони причинили мені»; Драгоманов «робив собі з мене жорстоку гру, мучив, відпихав і знов притягав мене, зовсім безцільно...»; «поводився зо мною не педагогічно» [12, т. 37, 190]. Психологічно розбіжності з учителем давалися Франкові нелегко. Існує багато спогадів сучасників письменника, які стверджували, що в «смеркальний період», коли під впливом хвороби Франкові доводилося переживати важкі галюцинативні стани, йому найтяжче (аж до фізичного болю) давалися «зустрічі» з духом Драгоманова, який скручував письменникові пальці дротом, не даючи писати.

Проте, як би важко це не далось, Франко все ж зумів критично переоцінити драгоманівські ідеї. У статті «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» він зазначає, що як політик Драгоманов «до кінця життя лишився тим, чим був при виїзді з Росії – gente Ukrainus, natione Russus...» [12, т. 45, 430]; а в знаменитій «Поза межами можливого» деталізує підстави такої характеристики: «Бо ж пригадаймо, що головною характеристикою політичних поглядів Драгоманова в його київським періоді було переконання про конечність міститися українству і політично, і літературно під одним дахом з російством. Українська література – популярна, для домашнього вжитку; все, що понад те, повинні українці за приміром Гоголя й Костомарова писати по-російськи, наповняючи здобутками свого духа спільну всеросійську скарбівню» [12, т. 45, 282]. В усвідомленні зрілого Франка, який не лише заперечує хибні переконання вчителя, але й вчиться на його помилках, західноєвропейські ідеали так само безплідні в українському духовному середовищі, як і русофільські, якщо їх протиставляють ідеалам національним: «Одним словом, глибока і сильна віра в західноєвропейські ідеали соціальної рівності і політичної волі заслонювала перед його [Драгоманова, – Р.Г.] очима ідеал національної самостійності, ідеал, що не тільки вміщує в собі оба попередні, але один тільки може дати їм поле до повного розвою. І навпаки, не маючи в душі сього національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійським морі, а ті, що лишилися на своєму ґрунті, попадали в зневіру і апатію. Для нас тепер не підлягає сумнівові, що брак віри в національний ідеал, продуманий до крайніх консеквенцій також на політичнім полі, був головною трагедією в житті Драгоманова, був причиною безплідності його політичних змагань, бо ж теоріями про басейни рік і про сфери економічних інтересів не загриєш людей до політичної діяльності» [12, т. 45, 283].

У виборі політичних орієнтирів зрілий Франко проявляє більше раціоналізму і прагматизму, ніж його вчитель. Він, скажімо, скептично ставиться до спроб «захвалювання московського кнута, що нібито має бути ліпший для нашого народу від австрійської конституції» [12, т. 35, 402]. Зневажливе ставлення до європейських цінностей у прихильників «русского мира» – давня й запущена хвороба. Причому російські наймити поза межами

Росії у вишукуванні європейських недоліків традиційно перевершують навіть своїх панів у метрополії. Ось як Франко описує подібну підлу і підступну старанність галицьких москвофілів: «Коли задля сеї (російської, – Р.Г.) помочі Гушалевиц іменем усього руського народу готов відцуратися свободи, тобто австрійської конституції, то ми бачимо в тім прояви загального москвофільського світогляду, тої шаленої програми, яка думала спровокувати інтервенцію Росії, вмішання її в австрійські діла ненастанним плачем та криком на польсько-німецько-жидівсько-румунсько-мадярські кривди та утиски, а для піддержання і оправдання того крику рада була кожній дійсній чи хоч би лише мнимій кривді і роздувала її до неможливих розмірів, нехтуючи, промовчуючи або навіть руйнуючи все добре та корисне, що осягнули русини в Австрії чи то з ласки правительства, чи завдяки власній праці. Чим гірше, тим ліпше – се був девіз тої партії; чим гірше загалові, народові, тим ліпше для нас, тим ближча російська інтервенція! Скільки підлоти та деморалізації наплоджено! Скільки брехень нагороджено!» [12, т. 35, 70].

Загалом доморощене москвофільство зрілий Франко не те, що засуджує, він його зневажає і водночас співчуває занедбаним і занапаченим долям його носіїв: «Гушалевиц не був одиноким здібним і талановитим чоловіком, якого – ще вжю вульгарного вислову – пожвякало і виплювало наше москвофільство. Яків Головацький, Іван Наумович, Ізидор Шараневич, Антін Петрушевиц і многи інші зазнали сеї долі... Напрям, що має метою умертвити живого духа та живий національний рух серед нашого народу, мертвить, ломить і деправує поперед усього своїх чільних діячів. Немов упир, він висмоктує з них живі соки, а відриваючи їх від живого ґрунту, засуджує їх на неминучу духову загибель. Виссаних, здеправованих ветеранів він не може потребувати, бо йому треба чимраз свіжих сил; та не може й шанувати, бо у них нема того, що все і всюди збуджує пошану, нема ореолу ідейності, характерності та власного почуття чесної праці для високого, живого діла» [12, т. 35, 8]. Прихильникам «радикального язикового москвофільства» І. Франко нагадує дотеп митрополита Яхимовича, «який після одної вечірки, на якій гостив у себе більшу компанію таких москвофілів, мав сказати з нехіттю: «Тьфу! Прийшли, наштокали, накакали, аж хата смердить!» [12, т. 35, 56-57]. На думку Івана Франка, особистою драмою Івана Гушалевица, є те, що він, «викинувши зі свого човна той перший фундаментальний баласт – рідну мову, помалу позбувається й чисто формальних прикмет душі й сумління, доходить при живому тілі до повної моральної гнилизни». Франко переконаний: приклад Гушалевица мав би бути засторогою для молодих «москаликів-соколиків», «що так і рвуться повторити сей експеримент» [12, т. 35, 73].

Про дволичність і дводушність молодих москвофілів, про їхній «національний гібридизм», який «не міг будити симпатії до себе» у представників інших національностей, і з яким «рука в руку йшла «ретроградність» і «безідейність» [12, т. 45, 413], Франко пише у статті «“Ідеї” й “ідеали” галицької москвофільської молоді» (1905) [12, т. 45, 413]. Автор викриває облудність проповідованого москвофілами псевдомиру та

лжеінтернаціоналізму: «Ваші слова про “вселюдське братерство і всемирну любов” мов блискавка відкрили мені порожнечу вашого серця. Qui nimis probat, nihil probat (хто багато доводить, нічого не доводить, – Р.Г.). Хто ставить собі занадто широкі ідеали, той показує, що для життєвої потреби не має ніяких» [12, т. 45, 420]. В іншій статті про вірш Гушалевича з промовистою назвою «Мир вам, браття» Франко пише: «Кожде слово того гімну, як на ту пору, було кричучою брехнею. Ані русини не приносили нікому миру, бо самі, уперве збудившись, мусили своїм хоч би найскромнішим рухом заважати іншим та гальмувати потроху їх рухи; ані мир не був знаком наших отців, які, власне, лише війною та боротьбою здобули собі те, чим були, а миром та застоєм утратили все; ані, врешті, русини не мали причини просити миру, бо мир мусив би знов приспати їх ледве що розбуджені сили» [12, т. 35, 10].

У статті «Східно-Західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад»)» Франко глузує з «вічних» російських пропагандистських байок про рятівну місію «здорового Сходу» відносно «загниваючого Заходу»: «Серед малоосвічених, усяких писарів та дрібних чиновників, без сумніву, довго ще не переведуться охочі до таких широких, загальникових балаканин, оті «патриоты свого отечества», яких серце росте при думці, що Москва – се центр усього світу, а «наша матушка Рассея всьому свету галава», що Захід гниє і ось-ось розвалиться, і тільки зі Сходу, з-над Волги та Оки, прийде відродження світу – розуміється, в виді містичної трійці: православія, самодержавія і (московської) народності». Цікаво, що Франко вважає Галичину з її москвофільством більш прихильною до такого типу байок, тоді як «на Вкраїну (йдеться про підконтрольну царській Росії частину України. – Р.Г.) такі балакання та теорії якось досі не доходили; чи то тому, що українець загалом думає конкретніше, не любить пустого теоретизування, чи, може, тому, що спеціально від такого самозасліплення хоронила українця його іронічна вдача, а окраїнне, поневолене положення України в Росії не дозволяло надто ентузіастично підхоплювати вигуки про вищість Росії над Заходом» [12, т. 35, 199-200].

Лапідарно Франкове ставлення до москвофільства найкраще характеризують його ж слова: «У такому значенні москвофільство, як і усяка підлість, всяка продажність і деморалізація – це міжнародне явище, гідне загального осуду і боротьби з ним» [12, т. 46, кн. 2, 261].

Звичайно, Франко не ідеалізує і ліберальну доктрину, що поступово оволоділа свідомістю інтелектуальної європейської еліти. Ту ж австрійську конституцію сам Франко неодноразово критикує і висміює (досить згадати його оповідання з промовистою назвою «Свинська конституція»). В одному з листів до М. Драгоманова (11 – 12 жовтня 1892 р.) він поготів стверджує: «Австрія нічогісінько суцного для мужика руського не думає зробити, а тут у Відні дехто прямо говорить, що Австрія і польські пани згори махнули рукою на Галичину, певні, що в разі конфлікту вона пропаща, і стараються тільки як можна більше її експлуатувати» [12, т. 49, 357]. А в «Одвертому листі до гал[ицької] молодезі» Франко *одверто* вказує на всі недоліки і небезпеки

«ліберального доктринерства», яке в Росії пустило коріння не гірше, ніж у європейських країнах: «Нехай і так, що доктрина православія стратить своє жало ексклюзивності (ліберал тим і ліберал, що до обрядових доктрин йому байдуже); але доктрина самодержавія й обрусенія дуже легко може подати собі руку з ліберальним доктринерством: вистарчить замість самодержавної особи поставити самодержавну ідею – ідею нероздільності та єдності Росії, непорушності російського великодержавного становища і фундаментального, кат'екзохен державного становища «руського», т. є. великоруського народу, – і маємо знов продовження дотеперішньої політики руйнування, визискування та оглуплювання окраїн для «добра» центра, маємо національний автократизм у ліберальнім і конституційнім плащі, на взір угорського» [12, т. 45, 403]. Водночас Франко усвідомлює: «Тільки там, де сей доктринерський автократизм стрічав діяльний, організований, елементарний опір, – у Польщі, в Фінляндії, потроху в Литві, – він нарешті виявляв склонність до концесій, а бодай до якихось перетрактацій» [12, т. 45, 403]. Тому-то Франко жалкує (знову-таки не без натяку на негативний приклад М. Драгоманова): «Найменше такого опору знаходив собі автократичний доктринаризм на Україні. Не тому лише, що українське слово було сковане і закнебльоване, а головно тому, що велика часть світлич українців, вихована в тих самих ідеях автократичного доктринерства, й сама ігнорувала свій український партикуляризм, у душі стидалася його, в душі признавала себе gente Ukraini, natione Russi, в душі й явно дорожила й дорожить фантомом “великої, неподільної Росії”» [12, т. 45, 403–404]. Франкові нарікання цілком зрозумілі й читаються у руслі європейських цінностей: жодна держава Європи не дала жодних конституційних прав і свобод для своїх громадян без боротьби, з доброї волі добрих правителів. Але в тих країнах, у яких громадяни відстоюють власну національну чи соціальну гідність і більше сподіваються на себе, ніж на прищестя доброго царя-батюшки, автократизм виявляє схильність до якихось (зокрема й конституційних) «перетрактацій».

Драгоманівське критичне ставлення до «рідних» хиб і недоліків стало характеристичною рисою і Франкового літературно-критичного стилю. Так, у статті «Наше літературне життя в 1892 році» літературознавець скаржиться, що «в найбільшій часті нашої країни, серед маси нашої нації властиво нема ніякого руху літературного», нема повноцінного літературного життя [12, т. 29, 7–8]. На думку Франка, для поживлення українського літературного життя його передусім необхідно «централізувати»: «Типовим приміром такого осередку літературного є Париж. Від XVI віку майже без перерви є він духовим і літературним серцем Франції, ба, в значній мірі цілої освіченої Європи. Німеччина не має досі такого центру... Многота університетів, музеїв, великих бібліотек... і загалом огнищ наукового життя і книгарської торгівлі... не дають в Німеччині зцентралізуватися життю літературному так, як се бачимо у Франції» [12, т. 29, 10].

Не маючи власного повноцінного культурного центру, українці нерідко змушені були шукати його в сусідів. За тим-таки Драгомановим, «на Україну насувалась нова філя європейських думок, на сей раз більше через

Московщину, яка, маючи в собі все таки центр із людьми по європейському вивченими в Петербурзі, багато в чому випередила Україну. То була філя матеріалістичних і соціалістичних думок» [4, 24] Справді, у Росії (традиційно для імперських країн) центр культурного життя сформувався навколо центру життя політичного. У другій половині XIX ст. весь російський літературний бомонд сконденсувався у столиці – Санкт-Петербурзі. Як уже зазначалося, Росія тоді вкотре обрала курс на євроінтеграцію, захопилася до безпам'ятства культурою «побитої» нею ж на початку століття Франції. Причому про *безпам'ятство* національне можна говорити у прямому розумінні слова: дворянство, владна російська еліта масово впадали в забуття рідної мови заради спілкування французькою. Стара добра наївна Європа відповідала Росії навзаєм, шукала в таємничій російській душі прихованих сакральних змістів і філософських сенсів, чекала нових ідей від російських літераторів і здобувала нових прихильників серед російських читачів. На якомусь етапі розвитку цієї ідилії склалася навіть ситуація, коли російська та французька літератури розвивалися практично в унісон. Скажімо, деякі літературознавчі статті Еміля Золя інколи в перекладі російською мовою у петербурзьких журналах виходили швидше, ніж у Франції мовою оригіналу. Значний внесок у євроінтеграцію російської літератури зробив Іван Тургенєв, який особисто був знайомий із чільними представниками тодішнього французького мистецького бомонду. Тож тим цікавіші міркування І. Франка про європейські впливи на російський літературний процес, висловлені в літературному портреті «Іван Сергійович Тургенєв». Віддаючи належне творчості видатного росіянина, Франко торкається також питань ширших контекстів і дискурсів. Зокрема йдеться про історію та характер європейських прагнень російської еліти: «На початку XVIII ст. могучою рукою Петра Великого вирвана з вікового просоння і випхана в «Європу» тота упривілейована часть російської суспільності з гарячковою сквапливістю кидаєсь хапати з західноєвропейської культури все, що блищить, що впадає в очі, що незвичайне і нове». Водночас Франко констатує, що «інтелігенція російська цивілізуєсь лиш поверха: під модною фризурою і модним фракком сидять давні варвари; культура приплила до них зверху, але не ввійшла в кість і кров; куплена за гроші, нахапана мимоїздом, по дорозі, сталась їх здобичею, але не власністю, не хлібом насущним. Але не кінець на тім: як та чужоземна бранка, введена в дім дикого варвара, хоч і не стала йому рідною, а все ж таки своєю красою сліпить його непривичні очі, каже йому забути про все, що діється в домі, а тільки на неї заглядатися, так і тут сталося. Для «культури», для «європеїзму» ніби образовані росіяни почали далеко живіше інтересуватися тим, що діялось в Парижі і в Берліні, аніж тим, що творилося в їх власнім домі». Звідси – «двоїстість в їх привичках» (Катерина листувалася з Вольтером і водночас дарувала козаків та їхні землі своїм коханцям) [12, т. 26, 293]. «Мов чорна нитка, тягнеться те внутрішнє роздвоєння в характерах російських інтелігентних людей аж до нинішніх днів. Воно становить основну ноту майже цілої російської літератури...», –

переконаний Франко. Причому це недуга, «з котрої Росія і досі ще не видужала помимо тисячних і не раз навіть геройських ліків» [12, т. 26, 294].

Ще раз підкреслимо, що це І. Франко пише в статті про передового російського євроінтегратора. Складається враження, що Франко радить росіянам припинити даремні «європотуги»: мовляв, через власну ментальність не перескочиш! Навіть більше, розширюючи контекст аналізованої статті, можна зауважити чітку Франкову установку на позитивне сприйняття органічних проявів автентичної національної ментальності російських письменників, у якій, на переконання українця, власне й слід шукати якщо не панацеї від описаного вище «роздвоєння», то, принаймні, найдієвіших ліків із усіх «геройських».

Водночас наслідки самоізоляції Росії від європейських цивілізаційних цінностей теж були добре відомі Франкові: «А діється там щось таке, чому не легко прибереш назву, чому паралелі вказує історія хіба в перших віках християнства. Ми знаємо, що безмежність самовладства доводила тодішніх римських володарів до недуги, до спеціальної форми божевілля, яку наука називає *Casarenwahnsinn*. Останні десятиліття російської історії – се образ подібного божевілля, але не одиночного, а масового. Всевладний російський чиновник дуріє. Не знаходячи меж ані опору своїй самовладі, він стратив почуття різниці між можливим і неможливим. Не почувуючи ніякої одвічальності за свої вчинки, він стратив почуття різниці між дозволеним і недозволеним. А властиво він станув на тім, що все вільно, йому все вільно. Розуміється, під одною умовою – благонадьожності» [12, т. 45, 353]. Основною ознакою «вічного» чиновницького беззаконня в Росії завжди постає розгул бюрократії. «Оповідати скажені, з усякого погляду безцільні вчинки сучасної російської бюрократії за останні десятиліття було б занадто багато» [12, т. 45, 354], – зазначає Франко. Благословляє всевладність російської бюрократії церква: *варварська цивілізація* «потребує лише фіктивного, мальованого, фарисейського православія, зведеного до абсурду і втопаного в болото, здеградованого до ролі слуги, поліцейського та шпіона душ, бо тільки таке православіє може давати санкцію всім її огидним заходам» [12, т. 45, 354].

Звичайно, попри критичне ставлення І. Франка до «унії», остання таких негативних характеристик від нього не отримувала. Про греко-католицьку церкву, яка, як і більшість західно-європейських церков, керується принципом «кесарева кесарю, а Богові Боже», Франко пише: «Що унія вважала злуку з римською церквою умовою спасення, се так, але се була догма така сама, як догма православної церкви, що обіщувала спасеніє в злуці з Москвою». Проте «для народної просвіти унія була не менше, коли й не більше толерантна, як православіє; навіть більше остільки, що не витискала народної мови з проповіді, з катехізації, з початкової школи» [12, т. 33, 37]. У зв'язку з цим Іван Франко позитивно відгукується про Андрея Шептицького, хвалить його мову, близьку до народної, а у зверненні до гуцулів (йдеться про пастирське посланіє «О квестії соціальной») – навіть із використанням діалекту («річ, досі нечувана у наших церковних достойників, які в своїм обмеженні вважали себе, мабуть,

не лише владиками душ, але також владиками мови» [12, т. 45, 378]). За Франком, митрополит Андрей говорить зі своєю паствою «як європеєць, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним» [12, т. 45, 378–379].

«Каков поп – таков и приход» – стверджує російська приказка. Яка церква – така і моральність. Франкові неодноразово особисто доводилося переконуватися у моральній ущербності деяких його російських візаві. Тому до чергових «сюрпризів» з їхнього боку ставився навіть без гніву, а радше «з розумінням», поблажливо-іронічно. Як-от у статті «Причинки до автобіографії», де між іншим зазначає: «Добрим російським звичаєм видання виходить без повідомлення і якого-будь відшкодування автора; мабуть, девіз московського товариства «Польза» треба би докладніше висловити «Собственная польза» [12, т. 39, 36]. Тут-таки Франко спростовує закиди автора його біографії до російського видання творів письменника, про те, що майже всі вони автобіографічні й обурюється висновками росіянина про жахливу систему освіти в Галичині. «Російський автор, згадуючи про «дореформенну» школу, має на думці, очевидно, російські школи часів царя Николая; сей тип шкіл не має нічого спільного з тим типом галицької гімназії, який виробився в Галичині на німецькій основі і давав, крім науки класичних мов, також основне знання німецької мови, всесвітньої історії, природничих наук, фізики та математики, чого російські гімназії не дають й досі» [12, т. 39, 39]. Наслідки розповзання «русского мира» в освітній сфері теж були добре відомі Франкові: «Ще перед повстанням, коли 1827 р. почалися зміни в польських шкільництвах в Україні, почалася їх русифікація, а з нею занедбування науки, погоня вчителів за наживою та просте хабарництво» [12, т. 35, 123].

Негаразди в російському суспільстві розповсюджуються на всі сфери життя, і це цілком нормально як для імперії варварства чи «зла», чи «русского мира», – як її не назви. Парадоксально, але порядком для всіх сусідів агресивного «варвара» часто стає те, що ці ж загальні негаразди розповсюджуються і на російське військо. За Франком, «непорядки в армії, непідготовленість та боязливість офіцерів та недотепність воєнного плану – вічні і невідступні хвороби російської армії» [12, т. 35, 415].

Безперечно, зрілий Франко все це відчував. Франко ж «присмеркового» періоду все це отримав можливість побачити. Під час російської інвазії в Галичину письменник на собі відчув «переваги» тодішнього «русского мира»: від замороження коштів у банку «Дністер» і неможливості отримувати свої скромні виплати – до відправки синів на службу в лавах Легіону Українських січових стрільців та масових арештів нелояльної до російських «визволителів» галицької інтелігенції. Я. Мельник спростовує фантазії деяких ідеологічно заангажованих радянських франкознавців на тему прихильності письменника до російських загарбників, що нібито проявилася в розмовах з гуцулами про «велику надію на Росію», де «є велика людина, яка дбає за волю трудящих всіх національностей»; або на тему участі Франка в братерській зустрічі львів'ян з «визволителями» 3 вересня 1914 року, коли він «піднесено розмовляв з

офіцерами й солдатами російської армії» про життя в Росії та в Україні та «про великих російських і українських письменників Толстого, Горького, Шевченка» [9, 99–100]. Дослідниця аналізує низку віршів І. Франка останнього періоду антимілітаристського спрямування («Царські слова», «Інвазія», «Успіх фортуни», «Під сей воєнний час», «Муж довір'я»), у яких «поет майстерно викриває прикриті лицемірними гаслами, фальшивою риторикою істинні плани Росії» і в яких, «на відміну від пропагандистського штампугарства царизму – патетичного образу Росії – «собирательниці русских земель», захисниці братів-слов'ян від австрійського панування, поет показує справжню суть експансіоністських прагнень Росії»:

Чим ті люди себе тішать,

Що Росія якась мати?

Конче треба стрілять, вішати,

А то як же панувати?

І хто буде шанувати? [8, 191–192]

У непомильності й вічності Франкових бачень і передбачень ми маємо можливість переконуватися і досі. Ще 1998 року О. Пахльовська слушно зауважила: «Нині, з нашої історичної перспективи, бачимо лазерно націльну точність теоретичного мислення І. Франка. Адже після становища «резервації», на яку прирік Україну царський режим, невдовзі почалися форми радянського «гетто». Та І. Франко, разом з Лесею Українкою, зробивши цю потужну «ін'єкцію європеїзму» в організм української культури, безпосередньо підготували мистецьку революцію «Розстріляного Відродження» під знаком Європи і в цілому поворот українського суспільства до реінтеграції в європейський культурний материк, – процес, як відомо, актуальний і нині» [10, 30]. З нашого ж історичного часу можемо констатувати, що актуальність українського виходу з російської неволі та повернення до Європи обітованої у ХХІ столітті тільки зростає. Франкова «ін'єкція європеїзму» рятувала нас упродовж цілого століття. Євроінтеграційну справу Франка підтримували цілі покоління його послідовників. Франкова євроспрямованість векторно збігається з відомим гаслом М. Хвильового «геть від Москви!». На переконання останнього, «Європа – це досвід багатьох віків. Це не та Європа, що її Шпенглер оголосив «на закаті», не та, що гниє, до якої вся наша ненависть. Це – Європа грандіозної цивілізації, Європа – Гете, Дарвіна, Байрона, Ньютона, Маркса і т. д., і т. п. Це та Європа, без якої не обійдуться перші фаланги азіатського ренесансу» [14, 426]. Хвильовий, як і Франко, шукає *органічно-національні* шляхи для подальшого розвитку національної ідеї. Найсприятливіше середовище для українського культурного ренесансу він бачить винятково у системі координат європейських духовних цінностей. Франко теж не відділяє проблему реалізації української національної ідеї від загальноєвропейського культурологічного контексту. Має рацію Я. Прихода: «Зміст концепту Європа в публіцистиці Івана Франка містить різні контексти – і географічний, історичний, філософський, і передусім – культурний та цивілізаційний. Франко презентує ідеї спільної Європи, й у цьому контексті –

ідеї єдиної України» [11, 145]. Дослідниця наголошує: «Не викликає сумніву в Івана Франка і те, що Україна – це частина Європи» [11, 144], адже українсько-руський народ, за словами самого ж письменника, «живе, безперечно, також у Європі», і є «живим огником у сім'ї європейських народів і діяльним співробітником європейської цивілізаційної праці» [12, т. 46, кн. 2, 340].

Справді, органічність європейського шляху розвитку для України Іван Франко ніколи не ставив під сумнів. У статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» він зазначав, що «народність» і «національність» не є «жодні провідні принципи, так як принципом не можна назвати спання, їдіння, дихання і т. п., хоч се також речі правдиві, природні і для чоловіка конечні» [12, т. 26, 14]. Так само для нього не була «жодним провідним принципом» європейськість. Франко, як людина, яка отримала європейську освіту, вільно володіла кількома європейськими мовами, приймала європейську систему цінностей, мислила по-європейськи, надихалася кращими зразками європейського мистецтва і літератури, просто не мав іншого вибору, ніж спати, їсти, дихати, бути галичанином, українцем і європейцем. Це зовсім не означає, що він зневажав, чи ігнорував, чи не любив російський народ чи російську культуру та літературу. До них він теж ставився з повагою і цікавістю, так само, як до культури та літератури поляків, євреїв, арабів, індусів чи представників будь-яких інших націй і народностей. Та тільки це була цікавість і повага *іншого*. Це була цікавість і повага людини, інтегрованої в *іншу* систему координат, *іншу* систему духовних цінностей.

В оповіданні Миколи Лескова «Загон» створено символічний образ Росії: «тёмный загон, окружённый стеною, в которой кое-где пробивались трещинки, и через них в сплошную тьму сквозили к нам слабые лучи света». Психологію та геополітичне мислення мешканців такого «загону» російський письменник порівнює зі світосприйняттям офіцерського денщика з літературного твору Ф. Достоєвського. Денщик «разделял свет на две неравные половины: к одной он причислял «себя и своего барина, а к другой всю остальную сволочь». Незважаючи на те, що таке розділення смішно і глупо, в нашому суспільстві ніколи не переводились охотники подражать офіцерському денщику, і притом в гораздо более широкой сфере», – зазначає Лесков [6, 5–6]. Як доводить історія, російським правителям (від Петра I, до В. Путіна) кожного разу після героїчного зведення стін «загону» чи чергового китайського муру чи нової залізної завіси доводиться не менш героїчно прорубувати в цьому архітектурному «диві», коли не двері, то бодай вікно... Тож берімо приклад з Франка: поважаймо, цікавмося літературою, співчуваймо братньому російському народові, спостерігаючи за його насиченим внутрішнім культурним життям крізь ним же прорубане вікно в ним-таки зведеній новій старій залізній завісі. Спостерігаймо знадвору... З європейського боку...

Використана література:

1. Веретейченко І. Функціонування концепту європеїзму в літературно-критичних текстах українських письменників / І. Веретейченко // Мандрівець, 2015. – №1 (січень-лютий). – С. 62-66.
2. Давидь-Соважо А. Реализм и натурализм в литературе и в искусстве / А. Давидь-Соважо. – Москва, 1891. – 350 с.
3. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу / Михайло Драгоманов. – 3-тє вид. – К.: [Криниця]: Друкарня А. І. Гросмана, 1913. – 159 с.
4. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм / М. Драгоманов // Драгоманов М. Вибране. – К.: Либідь, 1996. – 682 с.
5. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К., 1995.
6. Лесков Н. С. Загон. (Сборник рассказов). – М.: Директ-Медиа, 2012. – 330 с.
7. Матвіїшин В. Михайло Драгоманов і європеїзація літературного процесу в Галичині 70 – 90-х років ХІХ ст. // Український літературний європеїзм: монографія / Володимир Матвіїшин. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
8. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка / Я. Мельник. – Львів, 1999. – 208 с.
9. Мельник Я. І остання часть дороги... Іван Франко: 1908-1916 / Я. Мельник. – Дрогобич: Коло, 2006. – 439 с.
10. Пахльовська О. Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Львів: Світ, 1998. – С. 19–31.
11. Ярослава Прихода. Європа в публіцистичних текстах Івана Франка / Я. Прихода // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2007. Вип. 30. С. 142-147.
12. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1978 – 1986.
13. Іван Франко. Передне слово // Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм. – Львів, 1906 – С. 3-11.
14. Хвильовий М. Твори: у 2 т. / М. Хвильовий. – К.: Дніпро, 1995. – Т. 2. – 924 с.

Розділ другий

**«Я СИН НАРОДА,
ЩО ВГОРУ ЙДЕ»**

DEVS MEVS AD TE DELVCE VIGILO GF⁴⁵

(Незнищеність Франкового духу)

Володимир Качкан

Мабуть, в історично-розвіднювальній ході України, як ніде інде, лакмусово-проявними є ті моменти простування до будучини, саме на шальках терезів яких і виважуються вічні та ніколи до кінця незбагненні парадигми розвитку: що було, а що має статися; що ми осібно й купно надбали за віки, а що розгубили, легковажно розтринькали і безповоротно втратили. А ще саме від ембріону державності і до її нинішнього фактичного стану – на цій довговіковій ниві зрощення українськості, садимо, сокотимо серцями і теплом долонь ті безцінні зерна правди, що з їхніх ядер і виростає багатозначне й до болю рідне – Батьківщина.

Серед тих першоратаїв і сівачів, тих плугатарів великої і незнищенної української ідеї були Володимир Великий і княгиня Ольга, Ярослав Мудрий і Григорій Сковорода, вічний апостол нації Тарас Шевченко і чи не найбезцінніший її інтелект – Іван Франко.

На довжелезній і звивистій дорозі суспільно-літературного й науково-просвітницького подвижництва І.Франко протоптав міріаддя стежок, здолавши які, він вийшов на той широкий гостинець, з котрого сягнув своїм високим чолом аж європейських та світових горизонтів.

І.Франко увійшов до золотої книги велетів української нації і як чорнороб-каменярь, і як торувач нового слова. Саме він – провісник і творець нового за змістом і формою слова, новатор думки, як ніхто інший збагнув трагізм власного народу, його задубіле мовчання, німотну покірність. “І коли гіркість невдоволення, образи, часами гніву за рідний народ, що не доріс до співця, могли отруїти поетову свідомість, то та чорна, виснажлива праця, за яку змушений був узятися Франко, щоб творити культурну й громадську міць рідного народу, і яка декого відстрашувала, бо була нова й смілива і, здавалось, небезпечна - ще збільшувала трагізм переживань поета-діяча” (Петлюра Симон. І.Франко – поет національної честі // Петлюра Симон. Статті, листи, документи / Упоряд. В.І.Сергійчука. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1999. – С.161. Далі, цитуючи це видання, у дужках вказую тільки сторінки).

І дійсно, у Франковій творчості можна відчутти скорботу співця і пророка, спостерегти сліди ран від протиріч життя і загального, і національно-українського.

⁴⁵ Мій Бог там, де не змарнований день (лат.)

Навіть перші лірично-романтичні цикли, окремі збірки, як “Балади і розкази” (1876), відтак – пізніші поетичні вияви: “З вершин і низин” (1887), “Зів’яле листя” (1896), “Мій Ізмарагд” (1898), “Із днів журби” (1900), “Semper tigo” (1906) показали епохальність Франкового слова у пошевченковій добі, розкрили позитивістське значення Франкового подвигу – творця цілої могутньокроної літератури, у якій є блискучі зразки натуралізму й реалізму, модернізму й імпресіонізму та символізму. Будучи новатором, він не соромився нерідко писати вступи-прозаїзми до своїх поетичних книг, бо думав не про вишукану читацьку публіку, а про найширші кола читачів, власне, яким і вкладав у руки ключик до осягнення його ж структурного ладу, “артистичної суцільності” (Корнійчук Валерій. Ліричний універсум Івана Франка: Горизонти поетики. – Львів, 2004. – С. 468).

Справедливо кажемо, що після Шевченкового естетично-емоційного пафосу Франкова філософсько-поетична праця утвердила “національний інтелектуальний первень”, “європеїзувала” віршову поетику. Новаторство Франка зафіксувало здатність до поступу, художньої еволюції, на випередження естетичних тенденцій розвитку національної літератури.

Перечитуючи світової сили поему власного нещасливого кохання (“Зів’яле листя”, “Украдене щастя”, численні ліричні цикли) – драму людських “незагоєних ран”, які не годна людська душа затамувати ні власною піснею, ні зануренням у невичерпне джерело народного пісеннатхнення, ані уявною піднебесною музикою, - з тремоло жалю, суму підступаємо до поетичного престолу Франкового храму. Тут вчувається у кожному рядку – пісня. Але в тій пісні, як це тонко спостерігає Симон Петлюра, - багато смутку і розпачливих нот. Та чи винен поет, що уста його мимоволі нашіптують слова його пісні „в хвилях недолі, задуми тяжкої”, що недоля народу, будучи й поетовою долею, стала „матір’ю скорботних дум”, що вилилися у пісню й породили її? Не будемо шукати відповіді на запитання: вона є в самому питанні. Так було і так довго ще буде, що життя народу покривдженого історією, визначить своїм змістом і зміст творчості свого співця, увійде у його свідомість як щось органічне, первинне, що превалює над усім іншим матеріалом поетичного натхнення. І що чутливіший співець, що витонченіша поетична вдача його, тим сильніше відчуваємо вплив народності на зміст його творчості, тим глибше пройде цей первень у лабораторію, яка творить художні образи слова. Це — „закон его же не преїдеши”, і Франкова творчість стверджує внутрішню силу цього “закону” (Петлюра Симон. – С. 163).

І хоч нерідко бачить І.Франко, як гасне соціально-патріотична ініціатива, як ворог отруєє пригнічену свідомість розламом духу, деморалізацією, розсіпанням тужного з прадідівським перевеслом снопа – на стебла, на осібні колосини, - та не картає огульно той простолуд, не докоряє йому, а борше – жаліє і співчуває.

Перечитаймо заново “Великий шум”, “Бориславські оповідання”, “Перехресні стежки”, його романтичні й соціальні цикли – і збагнемо: Іван

Франко ніби зняв з себе плащ інтелігента-навчителя, а накинув наопашки свитину і побачив:

*“Ой ідуть, ідуть тумани
Над дністровими луками ...
Тільки в мряці тонуть села
І уява мари плодить.
Тільки дума невесела
Мов жебрак по душах ходить...”*

*“Понад селом згущаються,
Розляглися по полях,
Щоб затьмити людям шлях,
Щоб закрити їм стежини,
Ті, що вгору йдуть з долини.
В тую кузню, де кують
Ясну зброю замість пунт...”*

*“Ходіть люди, з хат, із поля.
Тут кується краща доля,
Ходіть люди, порану, —
Вибивайтесь з туману!”...*

*“Нехай той люд потомлений
Хоч трохи відпочине
Нехай та згорблена спина
Ярмо важкеє скине.
Хай він, що був волом весь вік,
Робив немов машина
Почус в собі дух живий,
Пізна, що він людина”*

(Тут і далі цитую за виданням: Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976-1986).

І.Франко, як і Ет’єн у Верхарна („Зорі”), певен, що „ніколи не слід зневірюватись у народі”. Дарма, що цей народ дасть “йому багато розчарувань, тяжкої задуми, часами відчаю”. Франко достеменно знає муки цих переживань. Життєва мудрість і досвід поєднанні з гарячою вірою, підкажуть народному співцеві вірний шлях до перемоги і допоможуть знайти джерело сили у дні, коли віра занепадає. Цією мудрістю щодо розуміння життя, обміркованістю мети його і досвідченим знанням реальних умов, що чекають на народного діяча і співця в його діяльності, а разом з тим негасимим за ніяких умов світлом ідеалу просякнутий один з найсильніших віршів (з серії громадянської лірики) Франка „Каменярі” (Петлюра Симон. – С.165).

Поетові снівсья “дивний сон”. Серед тисяч подібних до нього він стояв прикутий до високої кам'яної скелі. У кожного в руках був тяжкий залізний молот; від цього вони були подібні один до одного і ще тому, що чоло в кожного „прикованого до скелі” було покарбоване „життям і жалем” і в очах у всіх горів „любові жар”. Згори чути сильний, як грім, голос, що закликає довбати скелю, стерпіти і важку працю, і спрагу й голод, бо їм призначено розбити її. І всі, як один, підняли руки, і тисячі ударів молотами, як „водоспаду рев, мов битви гук кривавий”, посипались на скелю, добуваючи, „п'ядь за п'ядею” доступ до широкої дороги, що схована за скелею. Каменярі знають, який тягар, яку неймовірно важку працю взяли на себе: вони чують, як за ними плачуть матері, діти і жінки, що вони їх залишили для „праці, поту й пут”; до них досягають докори і друзів, і ворогів, що проклинають і їх самих, і їх „намір”, і „діло”. Вони самі терплять муку:

“...і в нас не раз душа боліла

І серце рвалося, і груди жаль стискав”...

Як бачимо, І.Франко утверджує в метафорі “каменярів” формулу суспільної праці, важкої, до самозречення, зі стражданнями, муками і навіть з втратами, але освяченої вірою і вогнем перспективи.

Сподіване не приходить, посіяне зерно не сходить – ця філософська константа бажаного й можливого, напруги терпіння і вічного шукання досконалого так зримо прочитується в геніальному творі Франка – поемі “Мойсей”:

“Все, що мав у житті, він віддав

Для одної ідеї,

І горів, і яснів, і страждав.

І трудився для неї.

Із неволі в Мицраїм свій люд

Вирвав він, наче буря,

І на волю спровадив рабів

Із тіснин передмур'я.

Як душа їх душі, підіймавсь

Він тоді многи рази

До найвищих піднебних висот

І вітхнення, й екстази.

І на хвилях бурхливих їх душ

У дні проби і міри

Попадав він із ними не раз

У безодню зневіри...” (Іван Франко. - Т.5. – С. 216).

Щоби збагнути психологію раба й розгорнути її до художнього узагальнення, І.Франко кличе у власну робітню переспіви вавилонських в'язнів (“На ріках вавилонських так само сідохом і плакахом”), передуває давній порох

подій жидівського народу – і з полоненого й воскреслого раба постає Поет. Франко цього відкрито не каже, але перед нами – зрима аналогія. Як твердить С.Петлюра, “вдивляючись в історичну постать, що її покликала до життя мистцева творча фантазія, і вслухуючись у невільницьку пісню, що роздирає душу, ми відчуваємо, як тривожна і болем проймаюча дума охоплює нас: так, в цій пісні багато нот споріднених і співзвучних з тими, що ми чуємо в наших піснях, а образ вавилонського в'язня, який він схожий до української сучасності! З невільницьких уст ллється ця, викликана насильством, пісня. Це ж бо пісня ганьби, пісня сорому й безсилля. Ми чуємо її в пісенних творах того народу, що пережив історичну катастрофу. Аджеж про ганьбу співав і наш геній Шевченко; щоб розбудити наш сором, така сама пісня ллється і з уст талановитого Франка” (Петлюра Симон... – С.169).

Ось у Франковій поетичній харизмі історично пройдене й новітнє рабство мають одне “обличчя”:

“Я на світ народився під свист батогів

Із невільника батька, в землі ворогів.

Я хилитись привик од дитинячих літ

І всміхатись до тих, що катують мій рід.

Мій учитель був пес, що на лапки стає

І що лиже ту руку, яка його б'є.

Хоч я вольним зовусь, а як раб спину гну...

Вольне слово в душі наче свічку гашу...

І хоч душу манить часом волі приваб,

Але кров моя раб. Але мозок мій — раб”.

Роздумуючи над висновками Франка, пише Симон Петлюра, що й справді можна жаліти раба і співчувати йому; можна пояснити риси рабської психології у пізніших вільних поколіннях, але жити з ними, але завжди бути серед них і разом з ними йти до спільної мети — неможливо. Немає певності, не може бути твердого оперття: не підтримають до кінця, швидко охолонуть, а то й зрадять. Такий логічний висновок, що до нього неминуче приходить співець боротьби, яким, до речі сказати, у значній частині своєї творчості був І.Франко, і тому не без підстав Сергій Єфремов назве Франка „Співець боротьби і контрастів”. Здається, що до такого висновку не раз приводила Франка зболіла поетова свідомість, від чого він мав багато гірких хвилин і переживань. У поета з менш виразним характером борця, такий висновок трагічно вплинув би на все його світовідчуження, яке заломившись у національній стихії, забарвило б у безнадійно похмурі відтінки поетову творчість. Але для цього Франко занадто суцільна людина, занадто вірить у невичерпні сили української нації. Він знає, що невільничі риси у рідному народі хоч і довго живуть і виявляються протягом сторіч, але все-таки колись мусять поступитися перед своїм антиподом. Сила розвитку і віковичних напружень робить з національного раба людину, що усвідомлює ціну свободи і зриває довголітні пута „з ніг і рук” і, звичайно зі свідомості (Петлюра Симон. – С. 169–170).

Щоби з людини витворити “нову людину”, людину-будівника, І.Франко у методі й засобах контрастування уміло “експлуатує” сором та почуття національної гідності. “Слово його б'є, як батіг, і очищає, як каяття. При цьому він часто прибільшує, нападає на „уявні величини”, „визнані святощі”, що з них зробили ідолів, скидає тих ідолів з високих постаментів, і тут рука його така сильна, що біль відчувається ще довго після її ударів” (Петлюра Симон. – С. 170).

У Франковому патріотизмі немає ні особистої користі, ані ідеалізації традицій. Зате є плакатно-відкрите, як забрало з предковічних легенд:

*“Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, –
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.
Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво, –
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.
Ти, брате, любиш Русь,
За те, що гарно вбрана, –
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.
Бо твій патріотизм –
Празнична одежина,
А мій – то труд важкий,
Гарячка невдержима.
Ти любиш в ній князів,
Гетьманя, панування, –
Мене ж болить її
Відвічне страждання.
Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь, і шана,
У мене ж тая Русь –
Кривава в серці рана.
Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови, –
Я ж не люблю її
З надмірної любови.”*

Тому учімося у Франка: усе поверхове, галасливо-декларативне, формальне, нечесне, деморалізує – нічого спільного не має з національним патріотизмом. Поет вказує на подвійного ворога: “реального, частково історичного, частково сучасного, що його насильство сковувало й сковує розвиток українського народу; ворога, що затаївся у колективній душі українській у здавен понівеченому історією національному “Я”, який ще небезпечніший, ніж перший” (Петлюра Симон. – С. 172).

Практично у кожному творі І.Франка будь-якої художньої форми зріє або виказаний протест, закладений динаміт розриву кайданів, гнобительських скель. Як і в Шевченка, у Франка – проводиторська місія до кінця випробувати націю на тривкість у неї ідеалу і перевести віру у певність, переконаність. І це вдалося Франкові: він “залишається історично правдивий і не тратить почуття міри, коли малює образ відродження, хоч психологічно міг би несвідомо піддатися почуттю перебільшеної радості від того, що бачить, як це й сталося пізніше з деякими молодими українськими поетами, що їхні художні твори, присвячені відродженню рідного краю, саме й мають цю хибу: перебільшеність і невідповідність до історичних обставин. Відродження – справа складна й довготривала, “вчорашній раб” сьогодні не зробиться вільною людиною, вибух та бунтарство – це не свідомо боротьба з обміркованою метою й розумною організацією її, “край рабів” лише поступово можуть заселити вільні володарі його” (Петлюра Симон. – С. 173).

Узагальнений образ вільного відродження у Франка сформульовано у такий спосіб:

*“Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життям;
З давних брудів і думка розкута, –
Ожисмо, брати, ожисем!”*

І як біблійний Мойсей, що сповідався на межі Ханаану за свою многотрудну путь, так і Франко-мойсей нації виказав і підписав свій вердикт:

*“Сорок літ я трудився, навчав
Весь заглиблений в тобі,
Щоб з рабів тих зробили народ
По твоїй уподобі.
Сорок літ, мов коваль, я клевав
Їх серця і сумління...”* (Іван Франко. – Т. 5. – С. 242.)

Із тем “старих”, “давноминулих” І.Франко видобуває, як бджола нектар з квітки, оту історичну живильність, що уособлюється з еством української жінки, її материнсько-провидницькою місією. Франко як незрівнянний знавець народної пісні й легенди, казки і притчі, літописів та історично-правдивих вчинків свого народу, нерідко інтуїтивно в'яже минуле з сучасним. І в тій генетичній сув'язі, як у фразі із “Слова про Ігорів похід” – “жени руськія восплакашася”, – його геній кодує всю драматичну долю, весь хресний хід української жінки, що уособлює Долю, Батьківщину:

*“Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі –
Чи то в Половеччині, чи то в князівській удалщині,
Чи то в козаччині, ляччині, ханщині, панщині,
Руській сльози жіночі?*

*Скільки сердець розривалось ридаючи,
Скільки зв'ялими страждання!*

*А як же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!*

*Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих розритих,
Жалоців скільки неситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню такую”.*

Моральну крицевість, етичну міць українця з давньої епохи як своєрідний еталон репрезентує нам творча фантазія Франка у поемі “Іван Вишенський”. Пишучи:

*“О, Розп’ятий! Ти ж лишив нам
Заповіт отой найвищий:
Свого ближнього любити,
За рідню життя віддати.
О, Розп’ятий...”*

*Дай мені братів любити
І для них життя віддати!
Дай мені ще раз поглянуть*

На свій рідний, любий край”, – І.Франко оспівує героїзм духа, опоетизовує цього благочестивого шукача істини, визначного краснослова-полеміста, зразкового патріота, який у дисгармонійних поборюваннях у власній душі явив перемогу обов’язку, честі, любові й жертвовності в ім’я Вітчизни.

Коли нині спраглий ківш пізнання генності націоісторії зачерпне з криничної глибизни її вартостей, то саме з допомогою Франкових зусиль добудемося до збагнення психології діяльного українця, що зрозумів і збагнув лихість його становища, хиби національного характеру, “червоточини національної волі”.

Заакцентуємо: Франкова любов ніколи не була підсліпкувато-каправою, не була огульно-нападною, вона не ховала у пеленках обурення, докір, навіть – ненависть, якщо до цієї любові підповзали доокільні зрадливі вужі. Мислитель, якщо на те були підстави, гнівався, ображався, ганьбив, таврував, не шкодуючи власного здоров’я, інтелекту, досвіду, аби знешкодити отруту національної зарозумілості, удаваної повсюдної діяльності, грімких словоздвигів.

Будучи “мужем світла”, віщуном-прогностиком націооновлення, він добирався потребою пізнання, осмислення й науково-прагматичного освоєння феномена нації до потаємощів української душі; він, будучи, за висловом Гете, талантом “милості Божої”, карбував таке всесильно-діяльне Слово, що несло у собі виховавчий код, віддавало енергію космосу, Божої благодаті; це Слово – збагачувало.

І не тільки виключно художнє, а й слово глибоко-наукове, інтелектуальне сьогодні, як ніколи, має кредит доцільності, коли важиться історико-майбуттєва

ціна кожного слова і чину задля утвердження націоідеї та доленосного ідеалу. Франко саме у цьому сенсі трактує, що ніякі “вселюдські” фрази не годні перекрити своє духове відчуження від рідної нації”, бо найвищий ідеал – “се синтез бажань, потреб і змагань...”; ідеал “національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичнім..., ми мусимо серцем почувати..., мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближатись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина”. Тому-то за цим правильним раціональним прагматизмом І.Франко зроджує високопоетичну строфу:

*“У зорях небесних великий закон
Написаний, золотолитий,
Закон над закони: свій рідний край
Над все ти повинен любити.”*

(Іван Франко. Поза межами можливого // Іван Франко. Т.45. – С.284–285).

Отож, пора вже не кадити над Франковим словом, як це дозволяють собі у наш час деякі писарчуки з так званого постмодерністського коша, продукуючи “тексти” (бо дійсно цю млявотину під жодне усталене в теорії літератури визначення їх не підведеш, не підтасуєш); годі вже плодити огульне заперечення (до речі, як і Т.Шевченка), мовляв, патріархальна доба давним-давно проковтнула цього письменника, і досить плакати над його “Зів’ялим листям” та намагатися у новочасі перейти його ж таки “Перехресними стежками”.

Доконечно треба, ми є в обов’язку усвідомити, що, не засвоївши соціально-художній досвід І.Франка, не збагнемо українське суспільство 80-90-х років ХІХ століття, особливо ж в Галичині, і на крок не просунемося вперед до пояснення тих хиб, на які шпорталосся українство у першій чверті ХХ століття і на які, на жаль, набиває собі гулі уже у дні сьогоднішньому.

І немає такої сфери прикладання зусиль, де б Франків розум і його роботяща рука не полишили знакові сліди: поезія і драматургія, художня проза й документалістика, публіцистика дня й редакторсько-видавнична справа, фольклористика й етнографія, культура і мистецтво, історія і філософія, економіка і право, мовознавство і краєзнавство, бібліографія і книгознавство, – у цьому нескінченному ланцюгу видів і виявів сили творчого духа Франка – тривкі основи нашого духовного храму.

ТЕАТР ІВАНА ФРАНКА

*Ростислав Держипільський,
Галина Держипільська*

Поет, вчений, політичний діяч, перекладач, критик і публіцист Іван Франко проявив себе в багатьох галузях культурної діяльності. Втім, мало хто по-справжньому обізнаний у його наукових, публіцистичних, чи то політичних працях. Чого не скажеш про письменницьку діяльність і драматургію Франка. Пов'язані між собою, з одного боку глибинні дослідження театру, зокрема, театру Галицького, а разом і українського, а з іншого - самі драматургічні твори Івана Яковича якраз і послужили надміною основою для розвитку театрального мистецтва в Україні. Переоцінити цю працю важко.

«Драма – то моя стародавня страсть», щиро признавався він в одному з листів до свого товариша Агатангела Кримського. Драматургії і театрові надавав мислитель величезного значення, а рівень розвитку театру Франко вважав «свідоцтвом дозрілості» того чи іншого народу.

Дослідники творчості Франка називають всього 15 драматургічних творів. Зо п'ять без проблем зможе назвати кожен, хто знайомий із постаттю Франка: «Украдене щастя» і «Учитель», «Сон князя Святослава», «Кам'яна душа» і «Послідній крейцер»... Що в них? Думки, герої, події? Найперше – дія, певний драматичний конфлікт, людські характери, цільні і послідовні. А ще – емоції. Сильні і справжні, адже не міг не розуміти Франко, читаючи і перекладаючи Байрона і Шекспіра, Данте і Пушкіна, яку силу має драматична дія, що її проковує висока людська емоція. Іван Якович як поліглот, що тонко відчував звучання і колорит інших мов, починав драматургічну діяльність не з рідної української мови. Перша спроба була польською. Щоправда, текст п'єси «Югурта» 1873 року написання, на жаль, не зберігся. А от у драматичному епізоді «Ромул і Рем», написаному на тему античної легенди про заснування Риму німецькою мовою, не зважаючи на юний вік драматурга (17 років!), вже відчувається вміння автора будувати діалог, надавати мовними засобами індивідуальних рис героям, у діях і поведінці персонажів розкривати суть, властивості характерів. Роком пізніше, у свої 18, Іван Франко зрештою вже українською пише історичну драму «Три князі на один престол», п'єси на історичну тематику «Славой і Хрудош», «Мість яничара», «Ахіл», будує плани на написання п'єси про Богдана Хмельницького. У відділі рукописів Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка зберігається архів та особиста бібліотека письменника, є автографи початків і планів драматичних творів, які думав

написати Франко – тоді ще учень останніх класів гімназії у Дрогобичі. Втім, геній Франка веде активний пошук своєї ідентичності, свого покликання в сучасному світі. Тож, він поступово відходить від юнацької фантастики та наслідувальної історичної тематики.

В той же час його драматургія починає жити сценічним життям. Через два роки після появи його першої історичної драми завдяки сценічній обробці Михайла Вагилевича побачила світ вистава львівських студентів «Три князі на один престол». Хоч і до того, ще на початку 70-х років 19 століття Іван Франко радо співпрацював із мандрівною трупю Омеляна Бачинського, яка приїздила тоді до Дрогобича. Справа в тім, що Франко вже тоді чимало перекладав. Для галицького театру Бачинського він переклав низку оперет Гуцкова («Прекрасна Єлена», «Осада корабля», «Уріель Акоста»), комедію «Шутники» Миколи Островського та інші п'єси. Уже один цей перелік ранніх драматичних творів Франка є переконливим свідченням і сильного інтересу до драматургії, і великої роботи над собою в оволодінні секретами драматичного мистецтва, і безперечного таланту драматурга.

Паралельно з написанням і перекладанням п'єс Іван Франко багато працював над історією і теорією драматургії і театру і часто виступав у періодиці із статтями в цій галузі, найбільша з яких — «Русько-український театр». Провідною думкою цих розвідок було обстоювання Франком театру як школи життя, правдивості, повноти і щирості зображення дійсності в драматичному творі. Цих теоретичних засад дотримувався Іван Франко і в своїх власних п'єсах.

Як і всім величним особистостям, Іванові Яковичу був притаманний дуже критичний, прискіпливий погляд на власну творчість. Ось що пише вже у 90-ті роки Франко в одному з листів до А.Кримського: «Щодо моїх драматичних творів, то скажу Вам, що драма – моя справжня пристрасть. Ще в гімназії я писав історичні драми, а, будши студентом університету, виставив (...) одну драму на аматорськiм спектаклі. Але тоді я зневірився в своїй драматичній здібності і надовго покинув писати драми. Тільки стаття (...) про те, що мої новели мають у собі багато драматизму, спонукали мене думати знов про komponування драм, а конкурс (...) заставив мене написати «Украдене щастя». Сю драму я кілька разів переробляв. Її успіх спонукав мене писати дальші драми».

Отже, історія написання найвидатнішого твору з усієї драматичної спадщини великого письменника доволі цікава і неоднозначна. Справді, 1890 року у Львові було оголошено конкурс на п'єсу з народного життя. І. Франко написав і подав драму «Жандарм», яку відразу ж відхилило журі, побачивши в драмі революційну тенденцію і аморальний зміст. Коли ж через два роки Іван Якович знову подав на цей же продовжений конкурс згадану п'єсу вже під назвою «Украдене щастя» і з приглушеним звучанням соціально гострих епізодів, йому присудили третю премію. Рішення це було несправедливим, про це свідчить той факт, що жодна з п'єс, які здобули першу й другу премії, не витримали не лише проби часу, але й не побачили справжньої сцени.

А «Украдене щастя» вже понад 120 років є окрасою і гордістю українських (і не тільки) театрів. Ще за радянських часів драма міцно ввійшла до репертуару багатьох театрів Союзу РСР, а також була неодноразово екранізована.

Менш популярні і не таку багату сценічну історію, як «Украдене щастя», мають інші драматичні твори Івана Франка. У зрілому віці він написав комедію «Рябина» про становище галицьких селян-бідняків, драму «Учитель» з життя народних педагогів, віршовану драматичну казку «Сон князя Святослава», романтичну віршовану драму «Кам'яна душа» з життя опришків, невелику драму «Будка ч. 27» про моральну розбещеність сільських глитаїв, комедію «Майстер Чирняк» про долю ремісника в добу розвитку капіталізму, комедію «Жаби» (що, на жаль, не збереглась) та ряд менш значних драматичних творів.

Та все ж в історію світової драматургії Іван Якович Франко увійшов, в першу чергу, як автор драми «Украдене щастя». Що ж в ній, цій історії з сільського життя? Кожен митець читає цю історію по-своєму. Можна тут побачити тему протесту жінки проти насильного шлюбу, відстоювання високого почуття любові. Головна героїня твору Анна сміливо ламає церковний шлюб з старим і нелюбим Миколою Задорожним, і відкрито, за покликом серця, кохає Михайла Гурмана. Можна зацентувати на жертвності Миколи. Останній, як і Анна, став жертвою її ненависних братів, що зробили все, аби віддати Михайла в солдати і розбити сестрину любов. Видавши її заміж за Миколу, брати забрали собі належну їй частину батьківської землі. Про всю цю передісторію трагедії всі ми добре знаємо. Можна розповідати цю історію, як історію кохання, адже у драмі йдеться і про новий спалах любові Анни до Михайла після його повернення з солдатчини та появи в селі як жандарма. А ще тут можна говорити про трагедію Михайла. Солдатчина й жандармерія морально викривили його світогляд, але він і далі любить Анну, хизуючись, проте, перед людьми її безоглядною відданістю й великим відвертим коханням. Навіть у момент трагічної розв'язки конфлікту (Микола вбиває жандарма Михайла) Анна залишається вірною своєму почуттю.

Основою сюжету цієї драми послужила І. Франкові «Пісня про шандаря», записана ще в 1870-х роках сестрою Ольги Рошкевич — Михайлиною. І з того часу письменника невпинно хвилював образ селянки-героїні, що рветься до світла й свободи свого жіночого серця, рветься не потай, а кидає перед громадськістю виклик церковним шлюбним путам.

Справжні глибокі пристрасті вирують під час розвитку сюжету цієї соціально-психологічної драми. Тема вічна, як і вічні людські почуття. У цьому і є секрет довговічності сценічного життя цього твору. Важко знайти театр в Україні, який би не брався за постановку «Украденого щастя». А вперше після нескінченних цензурних удосконалень року п'єсу Франка на сцені театру товариства «Руська бесіда» в листопаді 1893 року здійснив Кость Підвисоцький, який і виконав роль Миколи Задорожного. Анну грала Антоніна Осиповичева, а Михайла Гурмана — батько Леся Курбаса Степан Янович.

Про величезний успіх драми свідчить той факт, що на другій виставі глядачі влаштували авторові бурхливу овацію, а молодь піднесла йому на сцені

лавровий вінок. Виставі були присвячені численні статті. Зокрема, театральний оглядач Теофіл Мерунович писав, що твір Франка має «дійсні мистецькі прикмети» і що для драми характерні «жива і послідовна акція, гарна мова, правда і міра, що характеризують високий талант». Оглядач робить висновок, що поява в Україні «Украденого щастя» — «це політична подія», що така драма для української сцени є «оригінальним твором, де кожна сцена, кожний вислів дихають правдою... Це вірний вираз оригінальних прикмет українського народу».

До кінця 1893 року п'єсу, окрім Львова, було поставлено ще у дванадцяти містах Галичини, де вистави мали сценічний успіх, за висловом Франка, завжди і скрізь там, де її добре грали.

На початку лютого 1904 року за режисурою Івана Карпенка-Карого драму було вперше поставлено в Києві у приміщенні театру «Бергоньє» в першій редакції Франка. Ролі виконували: Микола — Карпенко-Карий, Анна — Любов Ліницька, Михайло — Микола Садовський. 1924 року за однойменною драмою Івана Франка чеський композитор Владімір Амброс написав оперу «Украдене щастя». Опера була поставлена Народним театром у Брно (1925р.) і Оломоуці (1927р.). У доробку визначного українського композитора Юлія Мейтуса також є опера «Украдене щастя» за п'єсою Івана Франка (лібрето Максима Рильського). До сьогодні її з успіхом виконують у Львівському національному академічному театрі опери та балету ім.С.Крушельницької.

Звісно, багато з наших театрів вважають за необхідне збагатити свої репертуари саме драмою «Украдене щастя». За 120-літню історію вона принесла сценічне щастя не тільки львівському театру товариства «Руська бесіда», але і театрам Луцька, Львова, Вільнюса, Москви, Рівного, Харкова, Дніпропетровська, Польщі, Словаччини, Росії, багатьом акторам і режисерам. Втім, не маємо тут на меті охопити неохопне. Зупинимось на столітті двадцять першому і на різних точках театральної мапи України: Івано-Франківську, Одесі, Житомирі та Луцьку.

Всі чотири постановки «Украденого щастя» в цих обласних українських академічних музично-драматичних театрах позначені мистецьким пошуком, грою з формами, прагненням віднайти свої змісти. Вони спільні і різні водночас. Вдячне спільне першоджерело в різній мірі, але на новачі піддається.

От, до прикладу, «Украдене щастя» в постановці Ігоря Бориса (донедавна вистава була в репертуарній афіші в Івано-Франківську) орієнтована на кореневі традиції українського мистецтва, культури і ментальності. Мистецтвознавець Валентина Заболотна у статті «Не загралися б до апокаліпсису...» пише: «В івано-франківській виставі багато давніх звичаїв, ворожінь, пісень, танців, символів. А ось там, де режисерові не вистачало фольклорного матеріалу, він сам вигадав і переконливо поставив ці обряди, чаклування, рухи, таємні знаки. Вистава І.Бориса трагічна і жорстока, але водночас поетична. Жорстокість долі й сама смерть передані тут через образи народного світовідчуття. Видатний український сценограф Олександр Семенюк вибудував на сцені темні лісові хащі, серед яких тьмяно блимає самотня

лампадка, завалив сцену «попелом» —чи то згорілих доль, а чи неприборканих пристрастей, померлого щастя? А все починається з початку — з глибокої ями на темну сцену під музичні удари долі, або серця, або часу, або думки вилазить відземник, безсловесний божевільний з каганцем у руці (Дмитро Благушин). Він мовчазним контрапунктом тихого божевілля ненав'язливо пройде через усю виставу, інколи задаючи ритм ударами свого бубна, спостерігаючи за подіями і наче випромінюючи розладнаність розуму. Саме від його каганця запалить свій хатній вогник газдиня Анна Задорожна (Жанна Добряк-Готвянська). Вона внесе в свою бездітну оселю на зимового Миколая зелену живу смерічку і прикрасить-закутає її гаптованим рушником, наче дитину. Пізніше Микола (Володимир Пантелюк) вже «влітку» принесе в хату мертве осипане деревце і Анна, жандармова любка, напівбожевільно буде прикрашати його різнокольоровими стрічками. Її божевілля почнеться тоді, коли Михайло (Олександр Шиманський) потягне її на любові до тої ями, куди вона зійде з вогником-каганцем у руці охоче, але сором'язливо. В ту ж яму у фіналі потягне її, вже майже нетямущу, жандарм, а Микола наздожене їх і там, у ямі, зарубає кривдника. А потім обоє Задорожних блукатимуть серед яскравого людського натовпу убогими причинами. Божевілля Анни виникає спроквола і наростає поступово, з миттевостями просвітлення і майже здорового глузду. Але шалена пристрасть, розбуджена в ній воскреслим коханим, який, мабуть, і не любить її тепер, а прийшов взяти своє украдене щастя, спопеляє і її, і оточення. Отже, тут не тільки Анна, але й всі в тій чи іншій мірі божевільні. Михайло від затишності відібрати відібране. Микола від безпорадності захистити власне нормальне (?) життя і гідність. Сусіди і селяни — від азарту спостереження за їх смертельною коридою. А чи всі ми зараз при повному розумі? І чи не спопеляють наш обкрадений народ шалені, аж до смертельних жертв, пристрасті дикого капіталізму і перерозподілу влади?...»

В тій же статті мистецтвознавець аналізує більш експериментальну та парадоксально загострену інтерпретацію хрестоматійного твору Франка режисера Дмитра Богомазова у постановці «Щастя поруч» Одеського українського театру ім.В.Василька. Полігоном для випробування традицій на міцність і авангардних експериментів на доцільність називає її Валентина Заболотна: «Молоді митці часто принципово поривають зі своїм корінням — часовим (історичним), національним, генетичним, етичним. І тоді стає можливим будь-що —телевізори, чавунна ванна з душем-чаплею і залізне ліжко з продавленою панцирною сіткою і брудною білизною в хаті гуцулів позаминулого сторіччя (художник-постановник Олександр Друганов). У виставі виникає дивна реальність, в якій стільки ж побутової впізнаваності, скільки і метафоричної жуті. Не менш «оригінальними» у виставі Богомазова є чорні молодики в глухих масках ОМОНу чи бандитів серед персонажів вистави, біла довга бальна сукня і шолом із рушника на мокрому волоссі Анни (Ольга Петровська), її ж яскраво червоне міні та співана нею в мікрофон російська пісня, незугарна сільська дискотека біля корчми і численні колоди з встромленими сокирами, серед яких примарами блукають «кат» Микола (Ігор

Геращенко) і «жертва» Михайло (Яков Кучеревський)...». Творці вистави в Одесі намагались за допомогою драми Франка показати світ, в якому людина фатально невилітна, де є єдине право – право сильного, де щастя є поруч із кожним, і кожен з героїв відстоює право на нього, але трагічна розв'язка неминуча. Чи саме про це писав Франко? Може, і так...

А от ще одну сучасну інтерпретацію п'єси Івана Франка «Украдене щастя» втілює Житомирський академічний музично-драматичний театр. Класична вистава у модерновому переосмисленні режисера, Наталії Тімошкіної, художника-постановника Валерія Кулавіна супроводжується музикою відомого українського етно-гурту «Даха-Браха». Тут, на відміну від одеської постановки, побутові моменти залишаються поза увагою. Щодо гри акторів, то тексти Франка пробудили цілий вир емоцій на грані зриву. Пристрасть, ненависть, біль та навіть нотки істерики перемішуються у неймовірному любовному трикутнику. Зрада на очах у закоханого, проте розлюченого чоловіка веде лише до одного фіналу – смерті. Шалені та глибокі враження підкріплює моторошно-прониклива музика упереміш із автентичним жіночим голосінням.

Також на новітнє переосмислення канону претендує вистава волинян — «Не шукайте щастя, бо я його украв» (інсценізація Ольги Оноприюк, Андрія Білоуса, художник Олександра Плавінська). І хоча така режисерська концепція — максимальне загострення психологічної складової драми за рахунок виведення на сцену лише головних її учасників — не є новою, проте ця вистава, на думку театрального критика Ельвіри Загурської, пропонує інший погляд на, знову ж таки, психологічне підґрунтя цієї історії: «У лаконічному сценічному оформленні, що складається з чурбанів і велетенської дерев'яної дошки, все постійно трансформуються то у стіл, то у стільці, то взагалі у домовину Михайла (Сергій Єрмакович). У рамках цієї концепції мінімалізм виправданий, але в подіях вистави час все одно присутній, його ігнорувати не варто, хоча це й додає складнощів для акторського виконання. Вистава має назву «Не шукайте щастя, бо я його украв», тим самим викреслюючи Анну (Олена Гайова) зі списку «претендентів на крадіжку». Особливий погляд режисера на трактування подій драми полягає в тому, що, як не парадоксально, у ній немає тієї приреченої любові, через яку стається трагічне. Цей варіант «Украденого щастя» — про помсту. Це історія «долі й волі» (або її відсутності) Михайла Гурмана та Миколи Задорожного (Микола Герел), в якій Анні відводять невдячну роль засобу, а не цілі. Фраза Миколи «він її з розуму звів, щоби посміятися наді мною» є більш ніж знаковою для такого трактування. Волинський театр у виставі «Не шукайте щастя, бо я його украв» показав спробу переосмислення «вічного» тексту Івана Франка у позачасовому просторі.»

Отже, драма Франка «Украдене щастя» — є вічним текстом про людські пристрасті. А позаяк ідеться про драматургію, то все ж таки не текстом, а справжньою історією, яку кожен читає по-своєму, щоразу вкладаючи нові

змісти. На те вона і класика, хрестоматійний твір, що надається до щоразу нового прочитання.

Втім, не тільки драматургічні твори Франка надихали служителів Мельпомени на цікаві інтерпретації. Маємо багато прикладів інсценізацій новел та повістей видатного українського мислителя і будителя дум і почуттів. Іван Франко був майстром складних характеристик. Часом саме психологічна деталь у нього ставала основним стрижнем новелістичного сюжету. Тож, і не дивно, що новели та повісті письменника надихали не одного режисера на інсценізації. В цій статті акцентуємо на чотирьох таких виставах: «Воа Constrictor» Коломийського драматичного театру ім.Озаркевича, а також сценічні версії повісті «Сойчине крило» Івано-Франківського академічного облмуздрамтеатру ім. Франка, Харківського недержавного театру «Р. S.» і Національного академічного драматичного театру ім.Франка.

Однією з вершин прози Франка дослідники називають повість «Воа Constrictor». В полі зору одноіменної вистави коломиян – безпощадний та жорстокий розпорядник людських доль, король у джунглях людських пристрастей та бажань. «Воа Constrictor» режисера Максима Голенка – драма про життя, про жадобу до грошей, у якій тане внутрішня схильність до добра і любові, про наслідки, які проявляються якщо не у власному житті, то принаймні у характері нащадків. Воа Constrictor – латинська назва виду удава. Головний герой - мільйонер, колишній сирота, який став злодієм, потім одружився з розрахунку і врешті доробився до шаленого статку. На початку вистави він виправдовує свої дії словами: «Хіба винен удав, що не може жити травою, а лише козою?». А потім з кутка на сцені спостерігає історію свого життя, яке тут розігрується змалку і до смерті. Мільйонера Гольдкремера грають три актори – семирічний хлопчик (Анатолій Кравчук), молодик (Петро Чичук) та старший пан (Зиновій Симчич). У цих трьох героїв зовсім різні характери. Подивившись на перших двох, третьому, найстаршому, хочеться співчувати, його хочеш зрозуміти. Та як це робити, коли він каже: «Вид злиднів викликає у мене огиду, а не милосердя»? Кожен із трьох образів одного героя сприймався як окремих пазл, скласти який в одну картину життя було важко, бо не відчувалося переходів від одного до іншого. Та саму суть трагізму історії і її наслідків не вловити було неможливо. Однак, на вершині суспільного визнання, власна Доля готує неприємний сюрприз – вона як удав душить зарозумілого багатія, вказуючи на оманливість його уяви про своє місце у цьому світі... Таким чином, твір майже 140-річної давності отримав, чи не вперше на сцені театру, нове життя. Життя, до болю зрозуміле сучасникам.

Повість-новела Івана Франка «Сойчине крило» має цілу низку сценічних історій. Практично в один час поставили її щонайменше у трьох театрах – Національному театрі імені І. Франка (під назвою «Увертюра, До побачення»), Івано-Франківському академічному облмуздрамтеатрі ім. Франка, в Чернівецькому театрі імені О. Кобилянської. Таємнича історія кохання у всіх трьох постановках має свої яскраві акценти. Так, на сцені Харківського недержавного театру «Р. S.» режисер Степан Пасічник сам взявся за

інсценування франкової повісті, вилучивши окремі недієві фрагменти тексту і дещо змістивши акценти, але майже не втручаючись у фабулу твору. Головний герой-відлюдник у день Нового Року і свого сорокаріччя отримує лист від коханої, з якою не бачився ось уже три роки. У письменника сюжет побудований саме на думках і міркуваннях Массіно, котрий і стає головною дійовою особою. Навколо нього все зосереджується, а інші персонажі показані через призму його сприйняття. А у виставі С. Пасічника головний герой не один: режисер не лише матеріалізує Марію-Сойку (актриса Катерина Бакай), але й створює цілу галерею образів її чоловіків, яких у виставі грає один актор – Сергій Москаленко. Головного ж героя-оповідача, Массіно, зіграв сам режисер Степан Пасічник. Харківська вистава зачаровує швидкістю перетвілень, безліччю режисерських та акторських знахідок.

В цілому, всі персонажі вийшли дещо гротесковими – артист знаходив в кожному якусь характерну рису і посилював її. Гротеск тут використовувався як свідомий прийом, завдяки якому глядач побачив більш рельєфні та повнокровні типи людських характерів і поведінки. За таку кропітку і цікаву роботу над настільки різноплановими ролями журі IX фестивалю недержавних театрів «Курбалесія» нагородило Сергія Москаленка відзнакою фестивалю «За перетворення ремесла на мистецтво, а мистецтва на священнодіяння».

Не менш пристрасну історію кохання розповідають глядачеві творці вистави «Сойчине крило» на сцені театру Франка в Івано-Франківську. Він (Андрій Кирильчук) і Вона (Світлана Овчарова), головні герої цієї сценічної версії режисера Станіслава Якубовського, проживають у виставі вишукану любовну гру з усіма її колізіями, гру, сповнену нелогічних, на перший погляд, вчинків. Тут на перший план виходять любовні страждання, що зцілюють душу. На камерній сцені театру – мінімум декорацій, що дозволяє вивести на авансцену стосунки між чоловіком та жінкою – справді “скомплікований паралелограм сил”, де логіку взаємин визначають неспівмірні темпераменти персонажів, різні погляди кожного з них на предмет захоплення, різні сподівання від пасій, кохання, яке, незважаючи на всі перепони, могутньою силою притягує закоханих. “Що таке чоловік для чоловіка? І кат, і Бог. З ним живеш – мучишся, а без нього ще гірше! Жорстока, безвихідна загадка!” – каже один з героїв історії фатального кохання. Втім, сповідь двох душ, що через непорозуміння та неувагу загубили одна одну в цьому жорстокому світі, не зважаючи на мінорну тональність, все ж дарує оптимістичний заряд – це незламна віра у добре людське серце.

Вистава «Увертюра, До побачення» за мотивами повісті Франка «Сойчине крило» відкрила свого часу довгоочікувану Камерну сцену Національного академічного драматичного театру ім.Франка. На сьогодні ця вистава для франківців вже є знаковою, вона представляла українське театральне мистецтво на численних міжнародних театральних фестивалях та форумах.

Прийменник «до» навмисне написаний і вирішений режисером Андрієм Приходьком з великої літери – це й увертюра до побачення, і обіцянка зустрічі, і надій. Безкінечних надій на примарне щастя двох самотностей. Час,

егоцентризм владні з'їсти почуття, але не душі. І бодай найменша надія спроможна зробити неможливе можливим, жевріє в кожній людині, як маленька свічечка в долонях героя оповіді Масіно (Остап Ступка), освітлюючи шлях його колишнього кохання, Марії (Наталя Корпан). Ось як прокоментувала цю постановку театральний критик Олена Раскіна: «Увертюра, До побачення» – дує і навіть двобій стосунків. Марія і Масіно благополучно переходять від ненависті до любові та від відчуження до близькості. Головне – вчасно, мов хамелеон, змінити окрас. Режисер Андрій Приходько прочитав оповідь Івана Франка як увертюру до побачення героя і героїні, що має відбутись поза текстом. Тому постановка і має таку назву із часткою «До». Це і передчуття побачення, і обіцянка зустрічі, і надія на цю скору зустріч, підігріта традиційним прощальним вітанням, і можливість розпрощатись із минулим, переживши його наново.»

Живі людські стосунки, переживання, рух думки і душі, правда життя і співзвучність соціальним викликам, – ось що, на думку Івана Яковича, має бути основою живого театру. Це право театру він відстоював і як драматург, і як критик. Погляди Франка на драматургію і театр склалися в процесі глибокого аналізу стану цього мистецтва в Галичині і в Україні загалом. А в своїй оригінальній драматургічній творчості він продовжував кращі традиції Котляревського і Шевченка. Франко дуже добре розумів, що драматична література при сприятливих умовах розвитку може стати засобом піднесення всіх інших видів літератури. Тому то з-під його пера вийшли численні літературно-критичні статті, присвячені питанням української драматургії і театру, аналітичні праці стосовно театральних течій західноєвропейського та російського театру. До проблеми українського, а зокрема, і Галицького театру Франко підходив фундаментально. В своїх працях вдумливо і послідовно відстоював право на життя народного театру, який «повинен обіймати всю суспільність, зображувати всі верстви і поодинокі і в їх взаємнім діланні одна на одну», писав Франко в одній зі статей 1892 року, а вже в наступному, 1893 році продовжив: «Хай він буде народним театром в дещо ширшому значенні, хай дає картину української громадськості, громадськості нашого краю...».

Погляди Івана Франка на завдання повноцінного народного театру були викладені в статті «Наш театр». Без сумніву, це одна з найкращих статей, де автор розгорнув і виклав з найбільш можливою ясністю свої думки про народний театр: «Коли театр має бути школою життя, то мусить показувати нам те життя, зображувати і аналізувати його прояви, будити в слухачах критику свого життя, будити почуття, що такі і такі прояви є добрі, а ті погані. А щоб така критика була вірна, мусить бути повною і всесторонньою, опиратись на повні і широкі зображені суспільності.»

Шлях реорганізації театральної справи в Галичині, який вказував Франко, не знаходив тоді широкої підтримки серед громадськості, але найцікавіше те, що вже через десять років естетичні принципи, проголошені у статтях Франка, присвячених театру, почали активно розвивати, пропагувати і до сьогодні продовжують його послідовники.

ІВАН ФРАНКО У МУЗИЦІ: УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Василь Тимків

Оцінюючи масштабність постаті Івана Франка, ми виходимо з того, що франкознавство, як окрема галузь українознавчих студій, зародилося ще за життя цієї багатогранної особистості. Проте досі відсутнє цілісне ґрунтовне вивчення музикознавчих поглядів Франка, системне дослідження його музичного світу та діаспорної музичної франкіани [1; 2].

Разом з тим пропонуване дослідження найперше стосується методологічного, українознавчого та етнологічного наукового доробку Івана Франка, які відображають загальноцивілізаційні, національні та регіональні аспекти музикознавчих поглядів вченого, що надає цьому дослідженню актуальності.

У роботі розглядаються окремі аспекти діяльності І. Франка як фольклориста, історика музики, музичного критика і публіциста, культурно-громадського діяча.

Формування особистості Івана Франка склалося так, що народна пісня з уст рідної матері та простого народу дала йому можливість досягнути світовий та український поетичний фольклор у всій його повноті, яка "...доростає до відчуття органічної єдності з вселюдством, бо митець мислить глобально" [3]. Народна пісня була його ментальною суттю, тому у віці 27-ми років він зміг сказати такі зрілі слова:

*“Пісне, моя ти сердечна дружино,
Серця відрадо в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно,
К тобі любов у житті я приніс.
Тямлю, як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого тяжкого життя”* [4, т. 1].

Акцент фольклористичних досліджень Франка був зосереджений на українській народній пісні. Ще у гімназії від своєї матері Марії, а потім у Дрогобичі від ремісників, він записав 800 народних пісень і, навіть під час перебування у тюрмах Коломиї та Львова, невтомно продовжував їх збирати. Не випадково його перший, надрукований у 1874 році вірш, так і називався – “Народна пісня” [5].

І. Франко не оволодів нотною грамотою настільки, щоб записувати звучання пісень нотами, але завдяки вродженим здібностям запам'ятовував досконало інтонації кожної народної пісні, а потім з його голосу музичну складову пісні записували, зокрема, Лисенко М., Квітка К., Колесса Ф..

Народна пісня стала основою науково-етнографічної діяльності Франка. Ще студентом, як член редакції журналу “Друг”, він ініціює рубрику “Із уст народа”, де вийшли у світ пісні з села Белелуя (Снятинщина), зібрані Кобринським Т.; пісні з Косівщини записані Павликом А.; весільні пісні-ладканки записані Франком І. у селі Лолин (Долинщина) та інші. Згодом у журналі “Світ” він започатковує рубрику “Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу”.

Аналізуючи розвиток урбанізації на Галичині та еміграцію, він прогнозує розширення ареалу народної творчості регіону, а значить можливі зміни і неминучі втрати та формує галицьку школу фольклористики, до якої належать Гнатюк В., Колесса Ф., Людкевич С., Роздольський О. та інші. Франко організовує комітет для запису мелодій народних пісень у складі Колесси Ф., Нижанківського О., Павлика М., Роздольського О., Січинського Д. Опираючись на реферат Івана Франка, як голови етнографічної комісії філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка, видано 11 том Етнографічного Збірника зі 225 мелодіями пісень, записаними у селі Ходовичах на Стрийщині Колесою І., старшим братом Колесси Ф., під назвою “Галицько-руські народні пісні з мелодіями” (1902 р.), 21 том (1906 р.) та 22 том (1908 р.) Етнографічного Збірника у двох частинах під назвою “Галицько-руські народні мелодії”, який містить, за уточненими даними, 1541 народну мелодію записану на фонограф у 59 селах. Розшифрував фонографічні записи Роздольського О., якого вважають одним із піонерів звукозапису у світовій фольклористиці, Людкевич С. [6].

Серед великої кількості (понад 50) науково-етнографічних праць Франка виділяються передусім “Жіноча неволя у руських піснях народних” (1883 р.) та фундаментальні “Студії над українськими народними піснями” (1913 р.). В архіві І. Франка зберігається величезна кількість різножанрових записів народної творчості, які дають уявлення про багатство фольклору Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століть [7].

У 1875 році трупа театру “Руська бесіда” перебувала в Дрогобичі. Очолював її Бачинський О.. Ще за два роки перед тим він замовив 17-и річному Франкові переклади п'єси Раймунда Ф. “Марнотратник”, оперети “Пенсіонерка” Сут'є Г., переробку оперети Оффенбаха Ж. “Прекрасна Єлена” на мелодраму, а опери “Моряки в пристані” (“Осада корабля”) австрійського композитора Зайца Й. на оперету. Твори опереткового жанру, окрім п'єси Раймунда Ф., з великою кількістю арій, вокальних ансамблів відзначаються легкістю сприйняття. Переклад та переробка передусім вимагають розуміння специфічної закономірності побудови музичної фрази, відчуття музичного ритму, смислових акцентів, якнайтіснішого поєднання словесного та нотного змісту й підтексту. Перекладач мусить проспівувати перекладений текст, перевіряти на слух поєднання музично-поетичного матеріалу. Успіх цих п'єс у

театрі дає підстави констатувати, що Франко мав дуже добрий як поетичний, так і музичний смак, надзвичайно розвинене музичне чуття [7]. Далі автор наводить слова Щурата В. (1871–1948), що ймовірно, саме тоді зародилася у Франка звичка писати віршовані тексти, наспівуючи мелодії. У такій манері віршування мабуть криється причина надзвичайно вдалого музичного втілення творів Франка: “Вічний революціонер”, “Не забудь юних днів”, “Безмежне поле” Лисенком М.; “Як почувеш вночі” Січинським Д.; “Місяцю-князю” Барвінським В.; “Ой ти, дівчино, з горіха зерня” Кос-Анатольським А.; імпресіоністичний романс на той сам текст написаний Людкевичем С.; кантата “Весна” написана Скориком М. та багато інших.

Однак і досі залишаються маловідомими окремі музичні твори на слова Івана Франка, інструментальна музика за мотивами його творів, їх творці та виконавці [2]. З цього приводу вартує наголосити на краєзнавчому та діаспорному аспектах музикознавчих досліджень у франкознавстві.

Краєзнавчі аспекти дослідження творчості великого Каменяря представлені у роботах Арсенича П., Горака Р., Грещука В., Дея О., Карась Г., Левкуна Я., Полека В., Сокола В., Черепанина М. та інших.

У діаспорі музичну спадщину Франка І. пропагували уродженці Івано-Франківської області, зокрема, хорový диригента Гнатюк Ю. (Канада, народився у селі Бистрець), хорový диригент і композитор Пицко О. (Велика Британія, народився у місті Івано-Франківську), музикознавець Антонович М. (Нідерланди, народився у місті Долина) та інші.

Іван Франко мав щирю симпатію і дружні почуття до співаків, посправжньому відданих високому мистецтву і водночас свідомих своїх громадянських обов'язків. І насамперед, до Крушельницької С. (1872-1952) та Мишуги О. (1853-1922) – найвидатніших представників української вокальної культури того часу, артистів всесвітньої слави. І те, що ці співаки виступали на сцені у будівлі, де нині розташована Івано-Франківська обласна філармонія, тільки додає до тих 19 адрес у нашому місті, пов'язаних з іменем Франка. Його твори входять до репертуару національного академічного гуцульського ансамблю пісні і танцю “Гуцулія”. Цікавою є репертуарна франкіана солістки Івано-Франківської обласної філармонії, заслуженої артистки України Велки О.. Це, перед усім, романс на музику Кос-Анатольського А. “Ніч на Підгір'ю”, народні пісні записані Лисенком М. з голосу Франка “Жалі мої, жалі” та “Журю я сі, журю”.

Як перший український історик міста Станиславова Франко характеризує місто як українське та послідовно застосовує народну пісню як історичний документ. Описуючи бій російського війська з польськими конфедератами у Станиславові 1764 року, він наводить “Піснь свічку о ляхах з москалями” як характерне для нашої території свідчення про настрій русинів супроти поляків та москалів [8].

Вроджена музикальність Франка відобразилася і в його власних художніх творах. Музика у творах Франка співзвучна настроям дійових осіб, підсилює або контрастує з ситуацією. А народна пісня “Про шандаря”, як відображення

трагедії, що розігралася наприкінці ХІХ століття в одному з бойківських сіл, стала поштовхом до написання драми “Украдене щастя”.

Твори класичної музики також знайшли відображення у творчості Франка. Прикладом такого емоційного сприйняття музики, з елементами психоаналізу, її впливу на визрівання прихованих почуттів під час слухання опери Россіні “Вільгельм Телль” є одноіменне оповідання [4, т. 16]. Описаний Франком процес формування емоційного стану двох різних людей під впливом музики робить оповідання незвичним, яскравим, цікавим за літературною формою.

Багато роздумів Франка про музику є і в його листуванні [7]. Звертаючись до Кравченко У. (1883 р.) він пише: “... Жаль, що не можу Вам передати понурої, та дикої мелодії сеї пісеньки... Не менший жаль, що не знаєте й мелодії до “Похоронів”, здається композиції Шуберта; обі ті пісні уклав я до мелодії і після мелодії, співаючи, і тільки в співі вони можуть зробити враження”.

Ще одним з перекладних творів Франка, тісно пов’язаних зі світом музики, є “Моцарт і Сальєрі” Пушкіна О. (1914 р.). У невеликій післямові, коментуючи події драми Пушкіна, він зазначає, що драматичний образок Пушкіна “Моцарт і Сальєрі” властиво не відповідає біографії великого німецького музиканта і Пушкін не лише представив Моцарта перед самою смертю значно молодшим, зовсім здоровим, веселим і безтурботним, коли натомість дійсне життя Моцарта, особливо в останніх роках, було досить невеселе задля матеріальних клопотів, але й видумав його отруєння італійцем-музикантом Сальєрі. Він подає розвідку про А. Сальєрі, його творчий доробок та зазначає, що останній удержував у Відні школу музики, з якої вийшли такі майстри німецької музики, як Бетховен, Шуберт і Ліст [4, т. 11]. До подібних висновків дійшов швейцарський музикознавець Г. Гольдшміт у книжці “Франц Шуберт – життєвий шлях” (1954 р.). Він вказує, що в Сальєрі вчилися три покоління композиторів, серед яких Бетховен, Гуммель, Шуберт, Ліст і навіть, на прохання вмираючого Моцарта, – його наймолодший син Франц Ксавер. Сальєрі дійсно був суперником Моцарта, однак поширення легенди про таємне отруєння Моцарта Г. Гольдшміт також покладає на Пушкіна [7]. Цей факт вказує на ретельний підхід Франка до фактів у його наукових дослідженнях.

Окремо потрібно зазначити розгляд Франком проблеми методології досліджень у музикознавстві. Розглядаючи книги Бажанського П. (1836–1920) “Історія руского церковного пінія” (Львів, 1890 р.) та “Малорускій музикальний народний тон” (Львів, 1891 р.) як перший крок до наукової роботи у царині, де досі майже нічого не зроблено [4, т. 28] І. Франко вказує, що відсутність методів наукового пошуку привело Бажанського П. до неправильних висновків про окремішність розвитку українського музичного мистецтва, його ізоляцію від загального музично-історичного процесу. Тільки правильно, детально розроблений метод, який охоплює музикознавчі й історичні обставини, може дати потрібний результат на підставі наукового аналізу.

У статті “Як виникають народні пісні” (1887р.) він справедливо зазначає, що на народні пісні протягом віків наука не звертала жодної уваги. У кінці ХVІІІ століття під впливом сентименталізму, нових напрямів у суспільних, історичних, філологічних науках та зростання уваги до природи почалося їхнє активне збирання. Як зазначає автор, перші збирачі народних пісень звертали увагу на пісні, які найбільше відповідали їхнім науковим або політичним інтересам, чи пануючим у літературі смакам. Для прикладу, шотландський поет (у автора швед) Джейн Макферсон (1736 – 1796) видає поеми і пісні Оссіана (1765р.) під назвою “Твори Оссіана, сина Фінгала”, як знайдені і перекладені ним з гельської мови, пам’ятки стародавньої шотландської поезії — оригінальні твори легендарного співця ІІІ століття Оссіана. Іван Франко прямо вказує, що той знаменитий фальсифікат став прабатьком романтичної школи і залишив свій слід на літературному колориті цілої епохи [4, т. 27].

Зауважимо, що на зламі ХVІІІ – ХІХ століть це видання здобуло популярність у Європі, зокрема в Україні. У літературній підробці Макферсон був запідозрений ще за життя, а після смерті це було доведено остаточно.

За часів Шевченка був поширений переклад, здійснений Костровим Є. (1792, 1818). Цікаво, що поет у листі до Залеського Б. (1854 р.) згадував поеми Оссіана, використав “оссіанівські” пейзажі в повісті “Близнець” та навіть порівняв з ним одного з героїв твору. Ця збірка, крім того, стала класичним прикладом псевдоперекладу [9].

Франко дивився на усну народну творчість як на матеріал до історії народної культури, як на документ і стверджував, що етнографічна наука під впливом методу індуктивної реконструкції стає частиною історії культури. Тому першим і найважливішим питанням для нього є питання автентичності, а отже, генезису, походження даного документа. У нашому випадку – виникнення і походження народної пісні.

Дослідник приходять до загальноцивілізаційного розуміння народної творчості і стверджує: “...так що повністю розмотати цей заплутаний клубок у межах одного краю і народу абсолютно неможливо без одночасного проведення такої роботи у всіх майже народів нашої раси і навіть інших рас, з якими історія приводила нас у контакти” [4, т. 27].

Подібну, більш узагальнену думку, за якою спільні мовні форми залишають стійкі ідентифікаційні маркери у культурах етносів і являються безперечною вказівкою на первісну єдність їх походження, висловлено також у роботі А.Кемпа «Марш титанів: історія Білої раси» (2001р.)[10]. Таким чином, історичні маршрути різних культур (а отже, і народів, котрі їх породжували) можна відстежити на прикладах прямих мовних аналогій, тим більше у народній творчості, зокрема народних піснях.

Іван Франко доходить висновку, що у випадку народної пісні ми маємо колективну творчість. Народна пісня твориться шляхом еволюції, подібно до виникнення та розвитку видів тварин і рослин.

Аналіз праці Івана Франка “Наші коляди” (1889 р.). [4, т. 28] свідчить про послідовне використання ним запропонованої методології дослідження, яка дає цікаві результати.

Говорячи про значення церковних пісень, Іван Франко розглядає партитуру, видану Нижанківським О. з 20 найпопулярніших коляд церковних. Він зазначає, що ці пісні церковні значно відрізняються від гімнів, славословій і канонів церковних, “...які обняті уставом церковним і співаються од віків під час богослужіння по грецькому обряду. Пісень “набожних” грецький устав церковний не знає; в церкві православної в Росії вони не існують, а введені почасти в богослужіння, вони являються тільки в церкві греко-католицькій, уніатській. В значніші празники вони співаються декуди під час павз, які заходять між поодинокими чинами богослужіння, ... під час обходів по полях і інших процесій, особливо ж під час богомольних вандрівок на одпусти в більших компаніях і під час обходів тих компаній по місцях одпустових” [4, т. 28].

Духовенство пропагувало ті твори, щоб ними замінити “поганські”, властиво світського змісту колядки і другі обрядові пісні народні, що призвело до втрати останніх.

Коляди церковного змісту перейшли “...в уста народу не тільки в сторонах і донині уніатських, але удержалися і в таких сторонах, де унія упала ще в XVIII віці (на Волині), або й у таких, де вона ніколи міцно не стояла, напр., в Київській губернії. Доказом їх існування на Волині й Поділлі, в Брацлавщині і т. д. є збірник пісень Чубинського, в котрім находимо книжні коляди (“Ой бачить бог, бачить творець”, “Нова радість стала” і т. ін.). Що в Київщині вони співаються ... на се маємо доказ в Шевченковому “Назарі Стодолі”, де колядуючі козаки в 1-ім акті під вікном сотника співають звісну пісню з “Богогласника” (Почаїв, 1790), що починається словами “Виді бог, виді сотворитель”, тільки перешліфовану на народний язик”.

Дослідник доводить вплив цих пісень на творчість Шевченка Т. “...яко одні з перших взірців книжної поезії, які дійшли до відома бідного сільського школяра в дяківській школі...”.

Звідси автор робить висновок, що “...можемо затим без великої помилки прийняти, що наші, уніатські пісні набожні од самого малку полишили значний слід в пам’яті Шевченка і мали деякий вплив на його поетичну творчість. Вплив той я вбачав би головню в релігійній окрасці його поезій, в тій чудовій наївності і простоті, з якою поет наш привик у всяких нагодах обертатись до бога; наївність та є одним з перших характерних признаков Шевченкової поезії, який впадає в очі чужинцеві” [4, т. 28].

Олександр Кониський стверджував, що і в селі Кирилівці і в селі Моринцях були церкви греко-католицької релігії святого Івана Богослова. Акт хрещення Тараса Шевченка зареєстровано у церковній метричній книзі українською мовою. Він посилається на документ “метрична випись з книг Моринецької церкви, надрукованої у 1891 році в “Київській старині” та у “Зорі”. Це об’єктивне неупереджене свідчення як про самого новонародженого,

новоохрещеного Тараса – парафіянина церкви святого Івана Богослова, так і про його односельців та батьків. [11].

Відомо, що одними з перших, хто розпочинав запровадження церковних метричних книг, був останній львівський православний єпископ Йосиф Шумлянський та київський митрополит Варлам Ясинський. Перший із них 1680 року видав “Зерцало до преїзренія і латвейшаго зрозуміння віри святой”, в якому запропонував кожному священику вести реєстр хрещених та вінчаних мирян, а другий скликав 1 березня 1691 року єпархіальний собор духовенства, на якому було обговорено проблему метричного обліку людності в церквах і згодом підготовлено “Заповіді от древних правил церковных”. Згідно з дев’ятою заповіддю кожний священик Київської єпархії обов’язково повинен був мати дві книги: для запису хрещених і для запису вінчаних. У найдавніших метриках, що дійшли до наших часів, записи робилися скорописом українською та польською мовами, дати вписувалися кирилицею.

У Російській імперії (1721р.) приділяли веденню метричних книг велику увагу і не випадково Святійший Синод, починаючи з 1724 року, регулярно видавав укази, якими регламентував їх ведення [12].

У другій половині XVIII століття було впроваджено російську мову в діловодство українських консисторій та зобов’язано священиків виголошувати проповіді церковно-слов’янською мовою з російською вимовою. Клопотання Києво-Печерської Лаври 1769 року про дозвіл друкувати для українського населення абетки українською мовою Святійший Синод відхилив. Політика зросійщення поступово охоплювала всі ділянки суспільного життя, спершу на Лівобережній Україні, в Києві й на Слобожанщині, а після придушення польського повстання 1830–1831 роки, також на Правобережній Україні [13]. Отже ведення українською мовою метричної книги церкви святого Івана Богослова села Моринці є ще одним підтвердженням, що ця церква належала до греко-католицької конфесії.

Наведена розвідка вказує, що методологія етнографічних досліджень Івана Франка не втратила актуальності і в XXI столітті. Його праці мають не тільки історичне, але і теоретично-прикладне значення.

Розглядаючи постать Франка у музиці і задекларувавши українознавчий аспект фокусу дослідження, варто навести думку про музикознавчі погляди Франка його сучасника, композитора Людкевича С. [6]. Сподвижник і послідовник поета і вченого згадував, що саме Франко замість відстоювання традиційного тематичного принципу у відборі народних пісень не тільки схвалив план групування за мелодикоритмічною структурою, але й накреслив чітку схему відношення текстової тематики до мелодикоритмічної сфери пісень. Далі, зазначає автор, Франко підкреслив, що “... пісні зв’язані з обрядовим культом, як веснянки, весільні ладкання, колядки, похоронні голосіння, а також такі жанри, як дитячі ігрові та колицькі пісні, утворили свою специфічну ритмічно-тональну структуру, не подібну до інших побутових пісень, і їх, очевидно, можна і треба виділяти в окремі групи, натомість усі інші побутові пісні (любівні, сімейні, балади, жартівливі) слід групувати не за

змістом тексту, а за музично-тональною структурою, бо тут текст не може бути вирішальним критерієм, тут до однієї мелодійної структури підтасовуються тексти різного змісту, і навпаки – до того самого тексту підбираються різні, неподібні мелодії. Тут мірилом групування мусить стати виключно музично-ритмічна і тональна форми” [14]. Ці слова якраз і характеризують власне рівень музичного обдарування Івана Франка як фундаменту його музикознавчих поглядів.

Використана література:

1. Черепанин М. Музикознавчі дослідження Франка / М. Черепанин. – Режим доступу : <http://lib.if.ua/franko/1328102189.html>.
2. Карась Г. Іван Франко в контексті музичної культури української західної діаспори ХХ ст. / Г. Карась. – Режим доступу : <http://lib.if.ua/franko/1325767834.html>.
3. Кононенко П., Кононенко Т. Від Тараса Шевченка до Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, гуманіст, патріот. Матеріали Всеукраїнської конференції з нагоди 150-річчя від дня народження І. Франка (23 листопада 2006 року). – К., 2007. – С. 22.
4. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. / І. Я. Франко; Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1976-1986.
5. Коротя-Ковальська В. Українська народна пісня у творчості видатних письменників України ХІХ–ХХ ст. Нариси. — К. : УАІД “Рада”, 2010. – 60 с..
6. Смоляк О. С. Збірник Йосифа Роздольського-Станіслава Людкевича “Галицько-руські народні мелодії” та його оцінка українськими вченими / О. С. Смоляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство. – 2014. – № 2. – С. 153-159. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2014_2_24..
7. Воробкевич Т. Музика в житті Івана Франка // Т. Воробкевич – Вісник Львів. ун-ту. Серія мист-во. 2006. Вип. 6. С. 55-69..
8. Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник / Автори-упорядники: Карась Ганна, Діда Роман, Головатий Михайло, Гаврилів Богдан. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. – 496 с..
9. Кальченко О. Псевдопереклад як проблема перекладознавства Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи: колективна монографія / за ред.: Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка, О. В. Ребрія; Кафедра теорії та практики перекладу англ. мови Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – Вінниця : Нова нига, 2013. – 568 с. – (Серія: Dictum Factum).
10. Кемп А. Марш титанів: історія Білої раси / А. Кемп – Режим доступу : <http://ar25.org/sites/default/files/node/2015/06/30676/p7-1-2.pdf>.
11. Мартиник Б. Тарас Шевченко – греко-католик / Б. Мартиник. – Режим доступу : <http://uagolos.com/taras-shevchenko-hreko-katolyk/>.
12. Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України : міжархів. довідник: Том 1: Метричні книги у фондах державних архівів Волинської, Дніпропетровської, Закарпатської областей / Держкомархів України, Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: С. Зворський, М. Ковтун. – К., 2009. – 810 с..
13. Вікіпедія – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
14. Людкевич С. Іван Франко і музика // С. Людкевич. Дослідження і статті ; [упор. та відповідальний редактор доктор мистецтвознавства М. М. Гордійчук]. – Київ, 1976.

ІВАН ФРАНКО ЯК ЖУРНАЛІСТ І ПУБЛІЦИСТ

Ганна Марчук

Сучасні дослідники багатогранності творчої постаті Івана Франка аргументовано доводять, що цього справжнього, неповторного у своїй величчю художника і мислителя ми ще не змогли осягнути, адже лише останнім часом з’являються ґрунтовні монографічні праці про окремі грані творчої особистості письменника. Це насамперед книги Івана Денисюка, Михайла Гнатюка, Валерія Корнійчука, Богдана Тихолоза та інших авторів. Аналізу й узагальненню праць Івана Франка-журналіста присвячені наукові розвідки Михайла Возняка, Володимира Дмитрука, Олексія Дея, Михайла Нечиталюка, Івана Курганського. Метою нашого дослідження є з’ясування значення творчого доробку Івана Франка для розвитку української журналістики та узагальнення деяких теоретичних засад функціонування журналістики.

Видатний письменник, учений та громадський діяч Іван Франко ґрунтовно проаналізував розвиток української преси і висловив певні свої міркування щодо теорії журналістики. Журналіст у концепції Івана Франка – це чесна, порядна людина, яка вміє «переконувати не самою силою аргументів, але моральним і психологічним впливом особи на особу, живого слова, тону, колориту бесіди» [1, с. 71]. На думку дослідника вітчизняної журналістики І. Курганського, саме Івана Франка слід вважати першим істориком української преси [2, с. 3]. М. Нечиталюк обґрунтовано вважає Івана Франка зачинателем теорії публіцистики [3, с. 211].

І. Франко не залишив цілісної теоретичної праці про журналістику. Однак досить чітка система поглядів щодо його розуміння теорії преси постає в окремих працях. Теоретичним питанням журналістики присвячені праці: І. Франко "Альманах чи газета" (1891), "Поза межами можливого" (1900), "Журнал і публіка" (1900), "Принципи і безпринципність" (1903), "Дещо про нашу пресу" (1905), "Новини нашої літератури" (1907), "Передмова (До збірки "В наймах у сусідів")" (1914), М. Грушевський "До наших читачів в Галичині" (1906), "Наша газета" (1907), "До наших читачів в Росії" (1907), "До наших читачів" (1907, 1908), "На українські теми. Видавнича криза" (1909), цикл статей "Відгуки з життя та письменства" С. Єфремова, написаних протягом 1906–1907 років.

Іван Франко теоретично обґрунтував принципи і функції публіцистики, визначив її властивості й внутрішні закономірності. Визначаючи шляхи

розвитку української журналістики, Франко використав науковий метод історико-літературних досліджень, який передбачає розгляд культурних явищ залежно від національної свідомості народу, насиченості політичного життя та інших чинників.

Особливу увагу, за твердженням І.Курганського, Іван Франко зосереджував на науковості публіцистики, яка має ґрунтуватися на принципах взаємозв'язку, а головне історизму. Саме публіцистика, її природа, вироблені величезною історичною практикою, від ораторського мистецтва античного світу та багатою усною та рукописною публіцистикою Київської Русі і досвідом видатних попередників І. Франка до сучасних йому українських та європейських мислителів, була найсуголоснішою природному покликанню письменника, оццюму внутрішньому зрощенні раціонального, логічно-абстрактного та емоційно-образного начал. Публіцист має оперувати незаперечними достовірними фактами, на яких і базуватиметься його твір, таку думку висловив письменник у повісті "Лель і Полель" [6]. А головною функцією журналістики І. Франко вважав функцію формування громадської думки, а під основним завданням журналіста розумів вироблення у читачів чіткого і правильного уявлення про суспільні процеси та роз'яснення складних суспільних проблем. Таке наше твердження доводять слова самого вченого: "показати, крім моментального освітлення біжучих справ, також розвій найважливіших суспільно-політичних питань у короткій, по змозі популярній формі" [5, с. 262].

Також Іван Франко вимагав від публіциста глибокого розуміння конкретної соціальної ситуації. Актуальність будь-якого публіцистичного твору, який є своєрідним відгуком на ту чи іншу суспільно-політичну подію, на думку І. Франка, залежить від уміння його автора побачити у ній значне соціальне явище і проникнути у саму його суть. До вибору теми публіцистові, за порадою І. Франка, необхідно підходити аналітично, визначаючи міру злободенності майбутнього твору. Творчість публіциста повинна відповідати пекучим потребам часу, адже саме публіцистика є засобом єднання народу без достатньої кількості свідомої інтелігенції, масових політичних партій, міцного національного капіталу, власної армії. Публіцистичний твір, на думку І. Франка, повинен містити у собі елементи наукового пізнання дійсності. У гостропубліцистичній статті "Наша публіка" він розкриває своє бачення взаємозв'язків: видання – журналіст – публіка та відстоює право читача отримувати різноманітну і правдиву інформацію, яка б задовольняла "економічні, громадські чи духовні" потреби. Завдання публіцистики – впливати на громадськість, торкатися життєвих проблем читача, цікавити його. Вчений був переконаний: найголовніше зняряддя журналіста – слово. Франко вважав, що цінність видання визначається не кількістю передплатників, а його якістю: змістом, тематикою, актуальністю, тим, яке "не хехтуючи високими вселюдськими і народними ідеалами, вміє промовляти до широкої громади зрозумілою для неї мовою, вміє зацікавити, зігріти її до тих ідеалів". Як визначає І. Курганський у своїй праці "Майстерність Франка-публіциста",

Каменяр використовував різні публіцистичні методи. Перший – принцип взаємозв'язку, в основі якого лежить тлумачення суспільно-політичного явища з точки зору взаємозв'язку різних предметів і подій. Другий – принцип історизму, який вимагає від публіциста дослідження різних явищ в залежності від їх виникнення, розвитку і відмирання. Саме цьому принципу І. Франко відвів найголовнішу роль, вбачав у ньому головну умову правильного, наукового пізнання суспільних явищ [2, с. 19–24].

Цікаві думки про те, яке місце займала публіцистика і чому саме публіцистика зіграла таку знакову роль у творчій долі І. Франка, висловив В. Здоровага у праці «Іван Франко і українська публіцистика» [11]. Щодо кількісних вимірів, то у передмові до збірки „У наймах у сусідів” Іван Франко, підбиваючи підсумки власної праці за період до 1890 року, навіть з певним здивуванням для себе самого повідомив, що із майже 900 публікацій за чверть століття 525, тобто значно більше половини, — це публіцистичні та наукові статті та ще понад 80 рецензій. Разом з тим він робить висновок про вирішальний вплив саме публіцистики на власну художню, зокрема поетичну, творчість, розцінюючи її як „початок школи політичного думання, якого в такій формі і в такім об'ємі не має, мабуть, ні одно слов'янське письменство” [5, с. 264]. Треба зазначити, що ці підрахунки були зроблені і ці принципові слова були сказані ще до того, як розпочинався принципово новий етап у політичній та мистецькій долі І. Франка. Попереду, тобто вже після 1890 року, були вихід із радикальної партії і проголошення спільно з М. Грушевським, Єв. Левицьким, В. Охримовичем наприкінці 1999 року Української національно-демократичної партії, публікації таких принципових статей, як „Поза межами можливого” (1900), „Журнал і публіка” (1900), „Принципи і безпринципність” (1903), „Децо про нашу пресу” (1905), цитована „Передмова (До збірки „В наймах у сусідів”)” (1914), монографія „Іван Вишенський і його твори” (1895), поем „Мойсей”, „Похорон” та інших творів.

Домінуюче місце публіцистики у творчому арсеналі І. Франка пояснюється декількома взаємопов'язаними між собою причинами. По-перше, за своїм характером, за темпераментом, внутрішнім покликанням він протягом усього свого життя не міг не вболівати за громадські справи. Перефразовуючи його відоме висловлювання про поета, він постійно болів чужим і власним горем, не міг бути байдужим до того, що стосувалось долі власного народу. Почавши свою творчість з лірики, постійно обсервуючи життя, він наполегливо прилучався до того, що сам назвав школою політичного думання [11].

Значне місце у журналістикознавчому доробку вченого відведене ролі редактора [4], який повинен цінувати різні погляди та різні літературно-естетичні уподобання: "Всякий літературний твір, у кому видно іскру таланту та працю автора, всякий публіцистичний чи критичний голос, продиктований любов'ю до рідного слова й його поваги та щирим змаганням, автора до вияснення речі, а не якихось особистих, побічних цілей знаходив і знайде й на ділі місце на сторінках нашого видання. Редакція, шануючи права своїх

співробітників на свобідний вислів думки, особливо коли вони підписані і власною особою відповідають за неї» [6, с. 22].

Як редактор "Літературно-наукового вісника" Іван Франко визначав спрямованість часопису як органу Наукового товариства імені Шевченка. У жодному разі "Літературно-науковий вісник" не міг бути органом ані жодної політичної партії, ані жодної літературної школи, а «...зادля свого становища як одинокий літературно-науковий орган українсько-руської нації він мусив давати місце різним поглядам, різним літературним напрямам і змаганням, уважаючи, власне, одноманітність та їх уніформ великим лихом, проявом застою» [8, с. 494–495]. Таким чином, І. Франко вважав, що періодичне видання позапартійного типу не тільки можливе, а й конче необхідне.

Восени 1893 року, будучи у Відні, Іван Франко працює над програмою журналу, назва якого була запропонована Драгомановим: "Жите і слово". Журнал повинен був виходити раз на 2 місяці, обсягом 10 аркушів. Половину місця в часописі відводилося белетристиці, оригінальній і перекладній, критичним статтям та історико-літературним матеріалам. Другу половину журналу І. Франко думав надати фольклорному матеріалові: статтям з теорії фольклору, зразкам народної творчості. Проектувалося розповсюдження журналу також у Великій Україні. У грудні 1893 року був надрукований перший номер. Незважаючи на постійну фінансову скруту, "Жите і слово" виходило регулярно. Наклад його був невеликий - в середньому 500 примірників, журнал був збитковий, і Франко був вимушений займатися випрошуванням пожертв серед своїх численних дописувачів, здебільшого у Східній Україні. І.Франко настільки захопився розміщенням в журналі найцінніших, як на його думку, літературних творів, що протягом першого року видання практично не включав до журналу публіцистичних статей. Як журнал політично нейтральний, "Жите і слово" було схвально оцінене у галицькій пресі, а також і за кордоном. Загострення ворожнечі з усіма колишніми політичними опонентами та набуття нових, а також хронічний брак фінансів мусив Франка піти на закриття журналу "Жите і слова" влітку 1897 року. Проте закриття це вдалося оформити як "злиття" журналів "Зоря" та "Жите і слово" у спільний друкований орган - "Літературно-науковий вісник", що його заснувало новостворене "Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка". У журналі "Жите і слово" Франко застосував увесь свій редакторський хист, показав себе як зрілий журналіст, вмільний упорядник і справді геніальний літератор.

Актуальною на сьогодні залишається і система поглядів І. Франка на майстерність журналіста, де важливе місце він відводить проблемі факту. Адже, за його переконанням, факти повинні становити основу публіцистичного твору. Так, приміром, до проблеми важливості добору і вивчення фактів І. Франко звернувся у своїй повісті "Лель і Полель". На прикладі роботи свого головного героя Начка, редактора газети, І.Франко показав необхідність для журналіста мати фундамент з точних і незаперечних фактів [6, с. 390].

За І. Франком, першочерговим обов'язком преси є інформування читачів про поточні події суспільно-політичного життя, а газетна інформація має бути

оперативною, об'єктивною, правдивою, систематичною. Головною ж функцією журналістики І.Франко вважав формування громадської думки через постановку актуальних суспільних проблем і загострення загальної уваги до них шляхом ведення публічної дискусії. А полеміка в пресі повинна вестися виключно предметно з дотриманням етичних норм, виникати на базі програмних настанов друкованого органу, торкатися гострих суспільно-політичних і культурно-мистецьких проблем.

Загалом, у своїх публіцистичних, літературно-критичних та історико-літературних працях І. Франко не лише виробив деякі теоретичні засади функціонування журналістики, але й подав значний матеріал з тогочасного розвитку та історії української преси.

Іван Франко виробив власну концепцію історії української журналістики, змалював цілі етапи розвитку вітчизняної преси, подав характеристику різних періодичних видань, від відомого альманаху "Русалка Дністровая" і до періодики початку ХХ століття, а також визначив їх роль у громадсько-політичному і культурному житті. У таких працях, як "Симптоми розкладу в галицькій суспільності", "Українська альманахова література", "З останніх десятиліть ХІХ ст.", "Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р." І. Франко відобразив весь процес розвитку української літератури і журналістики, показавши при цьому розвиток української періодики.

Основною метою написання І.Франком "Нарису історії українсько-руської літератури" було показати розвиток українського письменства від часів Київської Русі і до кінця ХІХ століття. Однак письменник досить детально подає тут характеристику найбільш помітних явищ і видань в українській журналістиці, від харківського "Украинского вестника" (1816) до галицьких газет і журналів 80-х років позаминулого століття. Зокрема, при характеристиці "Зорі галицької", як "першої руської політичної часописі", І.Франко зазначає, що "на початку свого існування вона була виключно політичним органом, а пізніше перетворилась на літературно-інформаційне видання" [9, с. 292].

За твердженням сучасного дослідника історії української преси І. Михайлина [10, с. 34], Іван Франко, на прикладі описів найбільш помітних часописів в українській журналістиці ХІХ століття, запропонував канон дослідження історії газет і журналів. Для Франка історія української журналістики виступала в обов'язковому синтезі з історією народу, його економічного, політичного, культурного життя. А його публіцистика була найчутливішим, найоперативнішим і практично найрезультативнішим вираженням його Духу печаті.

Дослідження І. Франка про історію української журналістики актуальні, адже письменник заклав основи методології дослідження української журналістики, яка розглядається ним як галузь духовної діяльності людини, предметом якої є відображення на газетних шпальтах життя народу в усіх його виявах: політичному, економічному та культурному. У багатьох своїх працях І. Франко розробив типологію тогочасної української журналістики у Галичині

– "москвофільські" видання і "народовська" періодика. У російській же Україні вчений виокремив українські альманахи та російськомовні, але українські за змістом, часописи. Історію журналістики І. Франко подавав як явище, що, відтворюючи дійсність у різних інформаційних формах, активно ж на неї і впливає.

Загалом, Іван Франко одним із перших в Україні визначив завдання журналістики: інформувати читачів про поточні події. Інформація має бути оперативною, систематичною, об'єктивною, правдивою; формувати громадську думку шляхом загострення уваги до актуальних суспільних проблем та ведення публічної дискусії; головний і визначальний принцип журналістики – принцип міжпартійності, що є запорукою об'єктивності та правдивості преси; підтримувати тісний контакт з політичним життям, журналіст повинен бути літописцем суспільних подій, активним їх учасником, аналітиком соціальних явищ; дотримуватися морально-етичних норм суспільного життя.

Отже, досліджуючи проблему Івана Франка й української журналістики, варто зважити на те, що, по-перше, Франко виступив дослідником минулого української публіцистики та журналістики. Його вважають першим найкомпетентнішим істориком, який зосередив увагу не тільки на фактажі та класифікації історико-журналістських процесів, а й методиці підходу до них. По-друге, він дав виважену оцінку сучасних йому літературно-публіцистичних явищ на тлі тогочасних літературних та суспільно-політичних подій, будучи центральною фігурою цього процесу, роблячи наукові висновки, він заклав добрі наукові основи теорії журналістики.

Використана література:

1. Франко І. Іван Вишенський і його твори / Іван Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1981. – Т. 30. – С. 7–211.
2. Курганський І. Майстерність Франка-публіциста. – Л.: Вища школа, 1974.
3. Нечиталюк М. Ф. "Зоря галицька" з погляду сучасного пресознавства // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27–28 листопада 1998 р. / За ред. М. М. Романюка. – Л., 1999. – С. 195–212.
4. Маляренко Л. Л. Іван Франко - редактор. – Львів, 1970.
5. Франко І. Передмова / До збірки "В наймах у сусідів" // Зібрання творів: У 50 т. – К., 1984. – Т. 39. – С. 262.
6. Франко І. Лель і Полель // Зібрання творів: У 50 т. – Т. 17. – К.: Наук. думка, 1979. – С.390.
7. Франко І. Передмова / До збірки "В наймах у сусідів" // Зібрання творів: У 50 т. – К., 1984. – Т. 39. – С. 258–264.
8. Франко І. Передмова (до "Покажчика 1903") // Зібрання творів – Т. 34. – с. 469–495.
9. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Зібрання творів – Т. 41. – С. 194–470.
10. Михайлин І. Нарис з історіографії історії української журналістики: Методологічні уроки Івана Франка // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повід. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 17–18 травня 2002 р. / За ред. М. М. Романюка. – Л., 2002. – С. 30–36.
11. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика // Зеркало тижня. 9 червня 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ivan franko publitsistika.html>.

ІВАН ФРАНКО І МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: СТОСУНКИ ТА СПІВПРАЦЯ

Василь Педич, Віталій Тельвак

В українській інтелектуальній історії накопичилась значна кількість тем, інтерпретація яких більшою мірою залежить від світоглядних уподобань дослідника, а не від його поінформованості про наявні джерела чи ознайомленості із контекстом ситуації. До таких тем, передусім, належать міжособистісні стосунки видатних представників нашої історії другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., значно ускладнені, попри особливості власного характеру, також неприхильними обставинами суспільно-політичного життя та вузькістю, через організаційну слабкість українського національного руху, поля для якомога повнішої реалізації власних ідей. Все це робило достатньо непрості відносини, характерні для будь-якого творчого середовища, ще більш напруженими, а подекуди й гостро-конфліктними. Дослідники цих взаємовідносин, попри бажання залишатися незаангажованими, на практиці мимоволі змушені були дивитись на хід подій очима одного з своїх героїв, адже залишена та доступна джерельна база не завжди вповні репрезентативна. Чи не найбільш типовим прикладом таких тем, на нашу думку, є відносини найпомітніших українських інтелектуалів зламу ХІХ-ХХ ст. Івана Франка та Михайла Грушевського. Тональність, в якій переповідалися їхні стосунки, особливості авторського підходу до структурування наявних джерел слугували своєрідним ключем для пізнання світогляду самого дослідника та розуміння його ідейних настанов.

Загалом, джерельна база вивчення взаємин двох учених є добре знана та навряд чи поповниться чимось новим і суттєвим. Перша згадка про М.Грушевського у спадщині І.Франка – це його фраза у листі до М.Драгоманова: "Про Грушевського я не знаю багато. Він дебютував у нашій літературі декількома новелами під підписом Михайло Заволока і навіть написав був роман "Свої й чужі" – річ зовсім слабу. Щодо політичних поглядів він, здається барвінщанин..."⁴⁶. М.Грушевський, натомість, своє перше ставлення про Каменяра формує на підставі неприхильного відгуку про нього О.Барвінського. Не зважаючи на отримані застереження, М.Грушевський, одразу після переїзду до Львова, знайомиться з І.Франком і його планами щодо видань Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ), сприяє йому в обранні до

⁴⁶ Лист І.Франка до М.П.Драгоманова // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Том 49. Листи (1886-1894) – К.: "Наукова думка", 1986. – С. 508

складу Товариства та залучає до широкого кола найрізноманітніших організаційних і видавничих справ. Відтоді й до перенесення "Літературно-наукового вісника" до Києва їхні стосунки є товариськими, хоча й, як зазначає більшість дослідників, не переростають у дружні. Розлоге листування того часу дозволяє пересвідчитись у глибокій взаємоповазі та подібності позицій як у наукових, так і в громадсько-політичних справах. Першими тріщинами, що надалі поглибили взаємне непорозуміння, було перенесення "Вісника" до Києва, котре позбавило І.Франка довголітнього сталого заробітку, та неприхильна позиція М.Грушевського, зайнята по відношенню до праці Каменяра з історії української літератури. Ще більше погіршили стосунки фінансові претензії письменника до М.Грушевського, як голови Товариства, за несплачену виконану роботу для його видань. Не зважаючи на такі обставини, І.Франко підтримав голову НТШ у тих численних конфліктах, що виникали всередині організації, а його критичний огляд історичних праць М.Грушевського залишається взірцем наукової коректності. На схилі віку, виснажений хворобою та зломлений сімейними негараздами, І.Франко в листі до В.Дорошенка пише про "фальшиві" наукові конструкції свого довголітнього колеги, що різко дисонують зі схвальними оцінками, викладеними в "Причинках до Історії України-Руси". Після смерті Каменяра, М.Грушевський одним із перших відгукнувся розлогим некрологом, де надзвичайно високо було оцінено внесок письменника до скарбниці національної культури. Також М.Грушевський був одним із організаторів відзначення 10-ї річниці смерті Каменяра. Спеціальне франкознавче число "України" відкривалося статтею історика "Апостолові праці", в якій зустрічаємо як особисті теплі спогади про письменника, так і надзвичайно проникливий та доброзичливий погляд на його життя і творчість. Крім названих джерел, маємо також розлогу та численну літературу мемуарного характеру, де відображено оригінальне бачення сучасниками взаємин І.Франка та М.Грушевського.

Про взаємини І.Франка та М.Грушевського почали писати одразу після смерті Каменяра у перших, присвячених йому працях. Це й зрозуміло, адже один із найбільш плідних у науковому плані періодів життя письменника був пов'язаний із активною діяльністю М.Грушевського у Галичині. Перші дослідники творчості І.Франка, що були особистими свідками обставин його життя, характеризували взаємини двох діячів однозначно-позитивно – лише у руслі товарищескості та співпраці. Вони відзначали залучення М.Грушевським І.Франка до роботи в НТШ, писали про тісну співпрацю двох учених у напрямі перетворення Товариства на осередок наукового українознавства, наголошували на подібності громадсько-політичних ідеалів тощо⁴⁷. Події Першої світової війни та Визвольних змагань зробили практично неможливою скільки-небудь постійну дослідницьку діяльність, тож перші ґрунтовні франкознавчі студії почали виходити лише в другій половині 20-х років.

⁴⁷ Див. напр.: Лозинський М. Іван Франко. – Відень: Накладом Союзу Визволення України, 1917. – С. 23, 30; Дорошенко В. Іван Франко. – Львів: Накладом Видавництва "Громада", 1924. – С. 28.

Перший солідний поштовх для розвитку франкознавства дало широке відзначення в УРСР та на західноукраїнських землях 10-ліття з дня смерті та 70-ліття від дня народження І.Франка. Ювілейні заходи були позначені численними франкознавчими академіями та появою значної кількості літератури, в якій чи не вперше докладно та ґрунтовно досліджувались різноманітні аспекти життя та творчості Каменяра. В УРСР у межах ювілейних урочистостей відбулись численні святкові заходи, редакції багатьох наукових часописів (наприклад, "Життя та революція") відвели спеціальні числа для франкознавчої тематики⁴⁸. У ВУАН організацією урочистої академії на пошану І.Франка займався голова історичних установ М.Грушевський. Тогочасне активне листування вченого з багатьма дослідниками-франкознавцями свідчить про визнання провідної ролі Каменяра у вітчизняній інтелектуальній традиції та бажання історика надати ювілеєві загальноукраїнського звучання, залучити до співпраці й західноукраїнських учених⁴⁹. Також за ініціативою академіка окреме число журналу "Україна" за 1926 рік було присвячене франкознавчій тематиці. У більшості ювілейних публікацій, що зосереджувались на науково-організаційній та громадсько-політичній діяльності І.Франка наприкінці XIX – на початку XX ст., містились згадки про тісну співпрацю двох учених, хоча, з причин незначної часової перспективи, були відсутні якісь докладніші оцінки цієї співпраці⁵⁰. Посилена франкознавча рефлексія спричинила появу багатої мемуарної літератури, що розкривала обставини діяльності І.Франка крізь призму життєвого досвіду того чи іншого близького до письменника сучасника. Для нас важливою стала поява званої статті М.Грушевського у ювілейному номері "України", присвячена провідним ідеям творчості Каменяра та сповнена живих і теплих рефлексій про нього⁵¹. Праця видатного історика, що багато в чому заклала традиції інтерпретації спадщини Каменяра, у подальшому стала одним із важливих джерел для вивчення стосунків двох учених.

З кінця 20-х – початку 30-х років, коли було розгорнуто боротьбу проти М.Грушевського та його школи, в радянському франкознавстві поступово формується теза про антагоністичність ідейних позицій двох учених, що нібито наклало відбиток і на їх особистісні стосунки – з І.Франка цілеспрямовано формувался образ письменника революційно-демократичного напрямку, натомість історика було проголошено чоловіком постаттю "буржуазних націоналістів". Та оскільки необхідних джерел для підтвердження такого уявного антагонізму не вистачало, з франкознавчих праць того часу ім'я М.Грушевського поступово зникає. Після смерті історика в 1934 році ці тенденції до протиставлення світоглядних позицій І.Франка та М.Грушевського ще більше загострились та отримали своє логічне продовження у повоєнні часи.

⁴⁸ Див. докл.: Ф. Б. Ушанування пам'яті Ів. Франка: 3 нагоди 10-річ. з дня смерті (1916- 1926) // Життя й революція. - 1926. - № 6. - С. 94-95.

⁴⁹ Див. напр.: Листи М.Грушевського до М.Возняка // Великий Українець. Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського. – К.: "Веселка", 1992. - С. 298-312.

⁵⁰ Див. напр.: Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // Україна. - 1926. - № 6. - С. 113-163.

⁵¹ Грушевський М. Апостолові праці // Україна. - 1926. - № 6. - С. 3-20.

Вивчення спадщини І.Франка та М.Грушевського з позицій національної парадигми нетривалий час здійснювалось зусиллями західноукраїнських учених, а згодом перемістилось в діаспорні наукові центри, де у повоєнні роки взаємини двох видатних діячів розглядалися як дослідниками-франкознавцями, так і спеціалістами новозаснованої силами співробітників Українського Історичного Товариства та журналу "Український Історик" міждисциплінарної галузі грушевськознавства. Особливої інтенсивності ці дослідження набували в ювілейні роки, що, як відомо, співпадали у М.Грушевського та І.Франка. Надзвичайно плідним на різного роду ювілейні заходи став 1956 рік, коли широко відзначалося 100-ліття від дня народження Каменяра, та 1966 рік - позначений численними науковими імпрезами з нагоди століття М.Грушевського. На думку більшості дослідників, ці ювілейні дати надали унікальний привід для того, щоб надихнути новими ідеями глибокий та безпристрасний аналіз проблеми "Франко та Грушевський"⁵². Тому на численних франкознавчих і грушевськознавчих форумах, що організовували українські наукові інституції за кордоном, нерідким було спеціальне обговорення взаємин І.Франка та М.Грушевського. Така увага була зумовлена, у першу чергу, необхідністю дати відповідь на тотальне фальшування взаємин двох видатних діячів в СРСР. Більшість дослідників зосереджувались на загальному аналізі взаємин учених, намагаючись здійснювати це в широкому контексті суспільно-політичної та культурної ситуації кінця ХІХ – початку ХХ ст.⁵³. Щоправда, нерідкими були публікації популярного характеру, де взаємини І.Франка та М.Грушевського подавались безконфліктно та некритично, без серйозного вивчення суті проблеми та обставин її генези⁵⁴.

Особливо плідно серед діаспорних дослідників над вивченням взаємин І.Франка і М.Грушевського працював В.Дорошенко. Його студії над цією проблемою, надзвичайно коректні в науковому та методологічному плані й

⁵² Ю.Б. [Бойко Ю.] І.Франко і М.Грушевський // Наукові записки Українського вільного університету. – Мюнхен, 1965-1966. – Ч. 8. Філософічний факультет. – С. 1-4.

⁵³ Дорошенко В. Великий Каменяр (життя й заслуги Івана Франка). З нагоди 100-ліття народження й 40-ліття смерті. – Вінніпег: Накладом Комітету українців Канади, 1956. – С. 42-43; П'ятдесятиліття Івана Франка. 1916-1966. Збірник матеріалів. – Лондон: Франківський комітет у Великій Британії, 1966. – 35 с.; Луців Л. Іван Франко. Життя і творчість // Календар-альманах на 1966 рік. У 110-річчя народження і 50-річчя смерті Івана Франка. – Джерзі-Сіті-Нью-Йорк: Видавництво "Свобода". – С. 24-25; Луців Л. Іван Франко. Життя і творчість. – Нью-Йорк-Джерзі Сіті: Наукове Товариство ім. Шевченка і "Свобода", 1966. – С. 20-21. Огляди ювілейних публікацій див.: Зарубіжне франкознавство: Бібліографічний покажчик / Упорядник М.Мороз; відп. ред. Ф.Погребенник. – Львів, 1997. – С. 34-39; Хроніка // Український історик. – 1966. – № 1-2. – С. 130-135; Стахів М. Проблеми суспільно-політичного світогляду Івана Франка // Записки НТШ. – Т. CLXXXII. Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. Ч. 1. – Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1967. – С. 83-102; Чубатий Р. Спогади про Івана Франка // Визвольний шлях. – 1967. – № 6. – С. 711-720; Мухин М. Професор Михайло Грушевський // Визвольний шлях. – 1968. – № 3. – С. 324-336.

⁵⁴ Див. напр.: Сімович В. Іван Франко. Його життя та діяльність. – Мюнхен: Видавництво "Дніпрова хвиля", 1966. – С. 59, 68, 87.

оперті на солідній джерельній базі, збагачувались цінними особистими враженнями людини, що була безпосередньо знайома з цими найвидатнішими діячами та мала можливість спостерігати за розвитком їхніх відносин. В.Дорошенко наголошував, що взаємини І.Франка та М.Грушевського пройшли складну еволюцію від звичайного знайомства в 1894 році до тісних дружніх взаємин, що склалися наприкінці ХІХ ст. Учений пише про їхню спільну працю в наукових та громадських інституціях, редакціях багатьох часописів, суспільно-політичних організаціях⁵⁵. Саме така співпраця, посилена взаємоповагою та відвертістю, на переконання дослідника, дозволила досить швидко перетворити львівський осередок на центр українського інтелектуального життя. Аналізуючи критичні відгуки І.Франка на праці М.Грушевського, дослідник показував, що вони, по суті, торкалися лише окремих дискусійних моментів, пов'язаних із тим чи іншим розумінням подій давньоруської історії, або ж правильності перекладу текстів іншомовних джерел. Все це не заважало І.Франку визнавати фундаментальність історичних студій М.Грушевського, їх важливість для пробудження національної свідомості українців. Також, наголошував В.Дорошенко, видатний письменник визнавав слушність основних положень історичної концепції М.Грушевського, більше того – поклав її в основу своїх історико-літературних праць. "Тим часом у Франка не було розходжень із Грушевським на цьому кардинальному пункті [визнання історичної схеми – В.Т.], – зауважував дослідник, – лише у другорядних чи й третьорядних питаннях, як от – норманська теорія, яку відкидав Грушевський, а обстоював Франко, або таке чи інше розуміння скитської чи хозарської доби, старої колонізації, молдавської політики Хмельницького тощо. Але не згоджуючися в цих справах із Грушевським, Франко не заперечував велетенських заслуг історика"⁵⁶. Багато місця у своїх студіях, присвячених взаєминам двох видатних українців, В.Дорошенко присвятив критиці аргументів, які висували прихильники конфліктного зображення стосунків І.Франка та М.Грушевського. Особливо докладно він зупинявся на листі І.Франка до себе від 1915 року, зміст якого посилено цитували радянські франкознавці. Дослідник наголошував, що останні роки життя І.Франка, позначені прогресуючою хворобою та різким погіршенням фізичного та психічного здоров'я, були відзначені розривом стосунків із багатьма діячами тогочасного українства (наприклад, з С.Єфремовим, М.Мочульським і ін.), а не лише з М.Грушевським, на чому наголошували деякі франкознавці⁵⁷. Тому зміст різких зауважень Каменяра на адресу

⁵⁵ Дорошенко В. Великий Каменяр (життя й заслуги Івана Франка). З нагоди 100-ліття народження й 40-ліття смерті. – Вінніпег: Накладом Комітету українців Канади, 1956. – С. 26, 42-43; Дорошенко В. Наукова діяльність Івана Франка // Київ. – Філадельфія, 1956. – Кн. 4 (липень-серпень). – С. 174-182.

⁵⁶ Дорошенко В. Радянське франкознавство // Збірник "Української літературної газети" – 1956. – Мюнхен: Видавництво "Українського товариства закордонних студій", 1957. – С. 38.

⁵⁷ Дорошенко В. Страдницький шлях Івана Франка // Записки НТШ. – Т. CLXVI. Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Івана Франка. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1957. – С. 41-43.

М.Грушевського, на його думку, слід сприймати саме в цьому контексті сумних обставин останнього періоду життя письменника та співставляти зі значно переважаючими кількісно позитивними висловами попереднього часу.

Якщо дослідники-франкознавці зосереджувались на комплексному вивченні взаємин І.Франка та М.Грушевського, то грушевськознавців цікавили насамперед відомі критичні зауваження Каменяра на історичні праці львівського професора, викладені, передусім, у розлогих "Причинках до історії України-Руси". Така увага до праці І.Франка була викликана кількома обставинами. Насамперед, це дослідження містило перше в українській історіографії докладне обговорення як змістовно-джерельної сторони праць М.Грушевського, так і їх теоретико-методологічного підґрунтя. Також, критикуючи деякі погляди видатного історика, Каменяр не обмежувався лише констатацією недоліків, а намагався викласти власне бачення досліджуваних проблем і шляхів їх вивчення. Врешті, розпочата І.Франком дискусія мала своїм наслідком не тільки поглиблення наукової рефлексії довкола праць самого М.Грушевського, але й дала імпульс широкому обговоренню ключових проблем української історіографії. Діаспорні історики не тільки виявляли слушність історичних поглядів І.Франка та М.Грушевського на окремі події української минувшини, але й, що значно важливіше, акцентували ті моменти їхньої інтелектуальної спадщини, що взаємодоповнюючись склали ідеологічні підстави нової України⁵⁸.

Цілісний аналіз критичної аргументації І.Франка на історичні праці М.Грушевського дав у своїй розвідці Л.Винар. Формулюючи проблему дослідження, він зауважив, що "як не дивно, але значна частина праць Франка була своєрідною антитезою й науковою критикою історичних синтетичних студій проф. Грушевського"⁵⁹. Дослідник докладно розглянув всі критичні зауваження письменника, а також його власні, відмінні від М.Грушевського, погляди на ті чи інші аспекти української минувшини. Порівнюючи наукові аргументи обох інтелектуалів з сучасним баченням відповідних проблем, Л.Винар дійшов висновку, що М.Грушевський, як професійний історик, все ж ближче знаходився до наукової істини аніж І.Франко. Натомість останній, як видатний майстер слова та досвідчений перекладач, слушно критикував стилістику наукових праць М.Грушевського та деякі переклади історичних джерел, якими насичені перші томи "Історії України-Руси"⁶⁰.

Досить подібно до оцінок Л.Винара, критичні зауваження І.Франка на праці М.Грушевського розглянув у низці публікацій О.Домбровський. Він зосередився на вивченні поглядів обох учених на ранню історію України в контексті історіографічної ситуації другої половини ХХ ст. Дослідник висунув

⁵⁸ Андрусяк М. Іван Франко та історичні концепції Михайла Грушевського // Записки НТШ. – Т. CLXXXII. Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. Ч. 1. – Нью-Йорк–Париж–Торонто, 1967. – С. 103-116.

⁵⁹ Винар Л. Історичні праці Івана Франка // Збірник "Української літературної газети" – 1956. – Мюнхен: Видання "Українського товариства закордонних студій", 1957. – С. 48-49.

⁶⁰ Там само. – С. 48-63.

цікаву тезу про те, що висловлені у "Причинках до історії України-Руси" зауваження І.Франка доцільніше розглядати не антагоністично - як контраргументи ідеям М.Грушевського, а компліментарно - як доповнення до праць останнього, альтернативний рівноцінний погляд, що розширює дослідницькі обрії української історіографії⁶¹. Загалом же, на думку О.Домбровського, з позицій історичної науки другої половини ХХ ст., М.Грушевський виявився значно сучаснішим щодо більшості обговорюваних проблем. І.Франко ж виявився професійнішим у перекладі іншомовних джерел українською мовою. "...Франко тут і там у подробицях нераз має рацію, - робить висновок О.Домбровський, – але при конфронтації з більшими проблемами й концепціями історичної науки далеко не додержує кроку Грушевському. Бо один був поет, письменник, літературознавець, а другий – історик величезного формату. Обидві ті великі постаті доповнювали одна одну на полі української науки під кінець ХІХ і на самому початку ХХ століття"⁶².

Академічний тон у вивченні взаємин І.Франка та М.Грушевського було порушено після виходу в світ спогадів доньки Каменяра – Анни Франко-Ключко. Опубліковані спочатку на сторінках діаспорної періодики, вони в 1956 році вийшли окремою книгою в Торонто засобами Ліги Визволення України. Зміст всієї книги виявився просякнутим різко негативним ставленням до особи М.Грушевського та його діяльності⁶³. Вченого змальовано бездарним ученим ("Грушевський сам людина пересічна, як професор мав на своїх викладах пересічно трьох студентів. Викладав тихо, затинаючись, нецікаво (свідком я сама)") та ще більш невдалим політиком ("...як був він нездарним професором, ще більш нездарним став головою держави"). Повернення М.Грушевського в радянську Україну в 1924 році подається у спогадах як акт національної зради, намагання видатного історика забезпечити собі спокійну та ситую старість. З тексту спогадів історик постає надзвичайно корисливим, підступним і безпринципним. Особливо темними фарбами змальовано взаємини М.Грушевського та І.Франка. Так, приїзд М.Грушевського до Галичини авторка назвала "катастрофою для всієї родини". Вона стверджує, що саме її батько ввів М.Грушевського до кола галицької інтелігенції, сприяв його просуванню в Науковому Товаристві імені Шевченка, щиро та безкорисливо допомагав у різноманітних справах. М.Грушевський же, натомість, відплатив рідкісною невдячністю: відсунув І.Франка на другі ролі; завантажував великою кількістю чорнової роботи, щоб "здеградувати", як пояснює авторка; створював різні труднощі у виданні праць письменника; підкреслено демонстрував власну соціальну та фінансову перевагу тощо. Найбільш підступним вчинком

⁶¹ Домбровський О. Відношення Івана Франка до проблеми античної історії // Записки НТШ. – Т. CLXVI. Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Івана Франка. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1957. – С. 134-137.

⁶² Домбровський О. Критичні завваги І. Франка до "Історії" М. Грушевського // Український історик. – 1970. – № 1-3. – С. 130.

⁶³ Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина: Спомини. – Торонто: Ліга Визволення України, 1956. – С. 50-51, 60-62, 75-76, 115-116, 118.

М.Грушевського А.Франко називає перенесення редакції "Літературно-наукового вісника" в 1907 році до Києва, що позбавило І.Франка сталого заробітку. Авторка передає розмову між батьком та М.Грушевським, що її ніби оповів сам письменник по приході від останнього: на запитання І.Франка, як той зможе тепер фінансово вижити, історик нібито знущальним тоном порадив перенестися з сім'єю до Києва. Саме ця розмова, стверджує авторка, призвела до паралічу її батька. Численні ж схвальні публікації М.Грушевського, присвячені І.Франкові, авторка називає наскрізь фальшивими та закликає не вірити у їх щирість. Мотивація такого суцільного негативізму стає дещо зрозумілою, коли кілька разів у спогадах наголошується, що дружина І.Франка одразу незлюбила родину М.Грушевських і постійно налаштовувала всіх домашніх проти нього, наголошуючи на підступності "попового сина".

Після своєї появи на світ, спогади викликали широкий резонанс. Прихильники конфліктного бачення стосунків двох українських діячів отримали нові аргументи, підсилені ефектом безпосередності. Особливо популярними спогади А.Франко-Ключко, в аспекті негативу до М.Грушевського, стали в радянському франкознавстві та були незамінними при ілюстрації ставлення І.Франка до М.Грушевського як провідника українського націоналізму. Натомість у діаспорному франкознавстві та грушевськознавстві, наведене у спогадах бачення стосунків двох діячів було сприйняте достатньо критично. Дослідники показували фактологічну помилковість більшості наведених у спогадах тез (наприклад, про допомогу Франка у кар'єрному зростанні М.Грушевського), суб'єктивні ж оцінки пояснювали дитячою навіюваністю, впливами психічно невірноваженої матері. Окремо наголошувалося на шкідливості різких випадів А.Франко-Ключко проти М.Грушевського, антагоністичного зображення його стосунків із І.Франком, оскільки це дало додаткові аргументи радянським ідеологам від науки. "Можна лише шкодувати, - зазначав В.Дорошенко, - що в спогадах п. Анни Ключко знайшлися дуже негідні випадки проти М.Грушевського, що їх підхопила радянська преса для дискредитації великого українського історика. Очевидно ніяке українське національне видавництво не пустило б у світ подібних інвектив, опертих на незнання або навіяних хворобою висловах чи то самого Франка, чи його дружини"⁶⁴.

Радянське франкознавство досить схематично та тенденційно інтерпретувало стосунки І.Франка та М.Грушевського у дусі традицій боротьби з буржуазним націоналізмом. Як влучно зауважила З.Франко: "На одну тальку терезів – прогресивну – ставився Франко, на другу – реакційну – Грушевський, і таке протиставлення беззастережно підводилося під ленінське положення про дві культури в кожній національній культурі"⁶⁵. Для підтвердження такої

⁶⁴ Дорошенко В. Радянське франкознавство // Збірник "Української літературної газети" – 1956. – Мюнхен: Видання "Українського товариства закордонних студій", 1957. – С. 42.

⁶⁵ Франко З. Михайло Грушевський і Іван Франко // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-річчю з дня народження М.Грушевського. – Львів, 1994. – С. 291.

штучної конфронтації радянськими дослідниками вибірювались та виривались із контексту відомі критичні зауваження І.Франка стосовно праць і діяльності М.Грушевського, особливо експлуатовалася риторика письменника останніх років його життя, позитивні ж зауваження, яких було незрівнянно більше, замовчувались⁶⁶. Переважно, радянські франкознавці оперували критичними зауваженнями І.Франка на праці М.Грушевського, зібраними в "Причинках до Історії України-Руси". Вони наголошували на тих місцях, де письменник дискутує зі своїм молодшим колегою, не погоджується з його баченням певних моментів української історії, критикує мовностилістичні особливості творів М.Грушевського. Там, де не можна було оминати схвальних відзивів Каменяра, радянські дослідники зазначали: "Слід підкреслити, що позитивні висловлювання І.Франка про праці М.Грушевського мають, як правило, загальний характер і в більшості розходяться з його конкретними критичними оцінками окремих їх розділів, місць, тверджень"⁶⁷. Конструйоване радянськими франкознавцями наукове та ідеологічне протистояння двох учених підтверджувалося ними посиленням на текст відомого листа Каменяра до В.Дорошенка. Останній документ, незважаючи на те, що адресатом І.Франка був знаний діяч української діаспори, був одразу після свого віднайдення опублікований на сторінках періодики⁶⁸. Також радянські дослідники посилено експлуатовали тексти спогадів дітей видатного письменника. Особливо популярними були мемуари А.Франко-Ключко, передусім, з огляду на її авторитет у середовищі української діаспори. Радянські франкознавці робили акцент на тих місцях, де М.Грушевського було звинувачено у погіршенні матеріального та психічного стану Каменяра, котрі в результаті призвели до його передчасної смерті. З метою популяризації цих поглядів, характерні уривки зі спогадів було опубліковано в радянських журналах, а згодом кілька разів перевидано в збірках мемуарів про І.Франка, що було нечуваною акцією в тогочасних умовах інформаційного вакууму⁶⁹. Не менш гостро від доньки Каменяра про його сосунки з М.Грушевським писав син письменника Тарас. У численних виданнях його франкознавчих праць з постійною регулярністю наголошувалося, що Франко "... не міг читати фальшиві концепції М.Грушевського"⁷⁰. У випадках, коли не можна було оминати мовчанкою

⁶⁶ Див. напр.: Кравець М.М. Іван Франко – історик України. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. – С. 181-182; Микитась В.Л. Ідеологічна боротьба навколо спадщини Івана Франка. Дослідження. – К.: Дніпро, 1978. – С. 38; Дей О.І. Іван Франко. Життя і діяльність. – К.: Дніпро, 1981. – С. 277, 322, 335; Сарбей В.Г. До питання про наукову спадщину академіка М.С.Грушевського // Український історичний журнал. – 1989. – № 10. – С. 123-124.

⁶⁷ Франко І. Причинки до історії України-Русі. Часть перша. Коментарі // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Том 47. – К.: "Наукова думка", 1986. – С. 704.

⁶⁸ Лист І.Я. Франка В.Дорошенку від 4 листопада 1915 р. // Жовтень. – 1955. – № 12.

⁶⁹ Див. напр.: Франко-Ключко Г. Останній поцілунок // Спогади про Івана Франка. – К.: Дніпро, 1981. – С. 316-333.

⁷⁰ Франко Т. Про батька. Статті, спогади, розповіді і нариси. – К.: Радянський письменник, 1956. – С. 151.

позитивні відгуки І.Франка про діяльність і творчість М.Грушевського, схвальні тези письменника подавались як "прояв обмеженості і непослідовності"⁷¹. Також, зрозуміло, не наводились жодні слова М.Грушевського про І.Франка, або його відповіді на критику свого старшого колеги. Тенденційність радянського франкознавства, в аспекті показу стосунків двох діячів, дуже влучно показали в своїх публікаціях В.Дорошенко та М.Стахів. Останній, зокрема, зауважив: "...Советські автори навмисне перекручують життєпис Івана Франка так, що твердять, що нібито найбільшу шкоду Франкові заподіяв Грушевський"⁷².

Новий етап української історіографії позначився радикальною ревізією основних тез радянського франкознавства. Серед пріоритетних завдань франкознавчих студій на новітньому етапі вказувалось на необхідність перегляду усталених стереотипних оцінок в аспекті розгляду стосунків І.Франка та його знаних сучасників, особливо тих, чия спадщина тенденційно оцінювалась радянською наукою. Як зазначив у своїй статті "Перебудова і франкознавство" І.Денисюк: "Сьогодні по-новому треба висвітлювати всю складність відносин між Франком і Драгомановим, Лесею Українкою,... Грушевським"⁷³. В руслі таких настанов, залучаючи раніше замовчуваний, а також нововіднайдений першоджерельний матеріал (переважно, листування та мемуари), дослідники вивчають генезу стосунків двох учених, їхню співпрацю, причини та мотивації конфліктних ситуацій, взаємне бачення творчих здобутків і прорахунків тощо. Це призвело до суттєвого зміщення дослідницьких акцентів, як у тематичному, так і в методологічному плані. Вивчаючи взаємини І.Франка та М.Грушевського в широкому контексті культурно-наукового та суспільно-політичного життя українських земель на зламі XIX-XX ст., учені доводять плідність розгорнутого ними наукового діалогу, нормальність обговорення дискусійних моментів, коректність у вирішенні суперечок. Попри традиційне вирішення проблеми взаємних впливів і запозичень, питання ставиться ширше – що саме зі здобутків тогочасної світової культури і яким чином було сприйняте та на українському ґрунті адаптоване обома вченими⁷⁴. Щоправда, однобічно-конфронтаційне бачення взаємин І.Франка та М.Грушевського тепер подекуди змінилось таким самим некритичним змалюванням їх неодмінного однодумства та безконфліктності⁷⁵.

⁷¹ Див. напр.: Коваленко Л.А. Историчні погляди І.Я.Франка // І.Я.Франко як історик. – К.: Видавництво АН УРСР, 1956. – С. 29.

⁷² Стахів М. Проблеми суспільно-політичного світогляду Івана Франка // Записки НТШ. – Т. CLXXXII. Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. Ч. 1. – Нью-Йорк–Париж–Торонто, 1967. – С. 94.

⁷³ Денисюк І. Перебудова і франкознавство // Слово і час. – 1990. – № 10. – С. 57.

⁷⁴ Див. напр.: Денисюк І. Фольклористичні концепції М.Грушевського і І.Франка // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів: Світ, 1995. – С. 229-234.

⁷⁵ Див. про це докл.: Франко З. М. Грушевський і І. Франко // Український історик. – 1991-1992. – № 3-4, 1-4. – С. 278.

Перехідний період українського літературознавства та історіографії нерідко був позначений намаганнями формального перегляду стосунків І.Франка та М.Грушевського без попереднього кількісного і якісного розширення джерельної бази та зміни методологічних пріоритетів, що подекуди призводило до необґрунтованих висновків. Наприклад, в одній із перших статей, що з'явилися на початку 90-х років та були присвячені взаєминам І.Франка та М.Грушевського, цілком алогічними виглядають спроби поєднати суперечливі твердження, зокрема, про те, як М.Грушевський перевантажував І.Франка другорядною технічною роботою, а в той же час сам був змушений вникати в не менш рутинні деталі фінансової та матеріально-технічної бази НТШ, котру, за словами того ж письменника, "успадкував у доволі занедбаному стані", привносячи туди необхідну дисципліну та тим самим наживаючи собі ворогів. З одного боку, автор статті рішуче засудив численні намагання сфальсифікувати та очорнити взаємини І.Франка та М.Грушевського, а з іншого – тільки поновив словесні форми давніх спекуляцій, не враховуючи широкого комплексу раніше замовчуваних джерел і тогочасного суспільно-політичного та інтелектуального контексту⁷⁶. На ці парадокси перехідного періоду української гуманістики неодноразово звертали увагу франкознавці та грушевськознавці⁷⁷.

Намагаючись розширити джерельну базу вивчення проблеми, сучасні дослідники звернулись, передусім, до замовчуваної раніше різноманітної за формами та жанром франкіани М.Грушевського. Так, чи не вперше на сучасному етапі було досліджено літературно-критичну інтерпретацію М.Грушевським письменницької спадщини І.Франка. Виявилось, що М.Грушевський пильно стежив за розвитком наукового та художнього таланту І.Франка, багато часу присвячував критичному розгляду його творів як з ідейно-композиційної, так і художньо-естетичної сторони. Зауваження історика відбивали його власне бачення ключових моментів письменницької творчості, а сама критика була коректною та доброзичливою, сповненою поваги до генія Каменяря⁷⁸. Характеризуючи літературну франкіану М.Грушевського, М.Гнатюк зауважив: "І хоча оцінка його [Грушевського] окремих творів чи творчості письменника в цілому не стали предметом ширших студій, його думка і

⁷⁶ Квіт С. Іван Франко і Михайло Грушевський // Слово і час. – 1991. – № 1. – С. 61-70.

⁷⁷ Див. напр.: Офіцинський Р. А. Михайло Грушевський та Іван Франко (Міжособисті та наукові взаємини корифеїв українського відродження) // Спадщина Великого Українця: Науково-методичний збірник матеріалів конференції, присвячених 130-й річниці ювілею М.С. Грушевського та п'ятій річниці незалежності України / Упор. В.Мельник, Р.Офіцинський. – Ужгород: ВАТ "Патент", 1997. – С. 61-62.

⁷⁸ Будний В. М.Грушевський – літературний критик // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М.Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 71-72; Калина В. До питання про політичні й літературні стосунки І.Франка та М.Грушевського // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М.Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 72-74; Астаф'єв О.Г. Літературознавча спадщина Михайла Грушевського // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя. – Том XVI, вип. 1. – Ніжин, 1996. – С. 85-89; Федоришин П. М.Грушевський – літературознавець і публіцист // Українське літературознавство. – Випуск 63. – Львів, 1996. – С. 60-64.

спостереження про окремі твори і творчість у цілому мають принципове значення для розуміння письменника"⁷⁹. Об'єктом спеціальної уваги у наш час стало листування двох учених. І якщо листи І.Франка до М.Грушевського в цілому були знані, то листи видатного історика до старшого колеги тривалий час зберігались у закритих фондах. Оприлюднені у першому томі "Листування Михайла Грушевського", вони створили цілісний образ особистісного інтимно-товариського спілкування вчених. Саме в листах найкраще проявилась їх взаємоповага та доброзичливість, щирість і відвертість, усвідомлення значущості праці один одного⁸⁰. Також у наш час були перевидані та по-новому осмислені франкознавчі публікації М.Грушевського мемуарного характеру. Вони продемонстрували, що під його пером вимальовується надзвичайно глибокий, психологічно насичений образ найвидатнішого українського письменника, просякнутий авторською симпатією та повагою⁸¹.

Дослідники взаємин І.Франка та М.Грушевського демонструють їх поступове зближення після переїзду історика до Львова. Результатом цього зближення стає залучення І.Франка до комісій та видань НТШ, що забезпечило його фінансово та дозволило зосередитись на роботі для української культури⁸². Як свідчення зростання взаємної довіри та симпатії, наводяться факти спільної побудови будинків, закордонної подорожі, частих взаємних відвідин, спільних дій на форумі НТШ, багате листування кінця XIX – початку XX ст., наповнене приятними висловами тощо⁸³. Розвінчуються найбільш одіозні стереотипи радянського франкознавства, як от твердження про негативне становище М.Грушевського у справі габілітації письменника. У той же час, ведеться спроба пояснити генезу тих конфліктних ситуацій, що виникали між ними. Передусім, звертається увага на надмірне завантаження І.Франка чорною та коректорською роботою в виданнях НТШ, неоднозначне становище М.Грушевського стосовно публікації його "Історії української літератури", фінансові претензії до М.Грушевського як голови Товариства з боку письменника, інші прояви не завжди толерантного ставлення. У чому ж полягала причина цих конфліктів, чому приятні відносини переросли у

⁷⁹ Гнатюк М. Письменницька діяльність Івана Франка у літературно-критичній інтерпретації Михайла Грушевського // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів: Світ, 1995. – С. 188-193.

⁸⁰ Бурлака Г. З листування М.Грушевського з І.Франком // Іван Франко і національне відродження. Тези республіканської наукової конференції. – Львів, 1991. – С. 19-20; Бурлака Г. Два листи М. Грушевського до І. Франка: [1898-1899 рр.] // Старожитності. – 1991. – Ч. 18-19. – С. 14; Антонович М. Михайло Грушевський в листуванні Івана Франка // Український історик. – 1991-1992. – № 3-4, 1-4. – С. 293-300.

⁸¹ Гнатюк М. У колі близьких і друзів. Іван Франко у спогадах сучасників // Дзвін. – 1995. – № 8. – С. 142-144; Офіцинський Р. А. Цит. праця. – С. 62-67.

⁸² Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. – К.: Четверта хвиля, 1996. – С. 147-149.

⁸³ Франко З. М. Грушевський і І.Франко // Український історик. – 1991-1992. – № 3-4, 1-4. – С. 278-292; Франко З. Михайло Грушевський і Іван Франко // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-річчю з дня народження М.Грушевського. – Львів.-1994. – С. 291-296.

ворожість з боку І.Франка та байдужість зі сторони М.Грушевського? Відповіді на ці питання сучасні дослідники дають різні. Більшість вважає, що "відповіді на це питання треба шукати не в ідеології, не в різних соціальних станах І.Франка та М.Грушевського. Головна причина полягає в тому, що часто двом талановитим людям важко співіснувати поряд"⁸⁴.

На сучасному етапі історіографічного розвитку новий імпульс отримали спроби комплексного розгляду франкової критики історичних творів М.Грушевського в контексті тих завдань, що стояли перед українською наукою на зламі XIX-XX ст. Дослідники єдині у визнанні наукової коректності зауважень І.Франка, їхній обґрунтованості та продуманості. На відміну від попереднього періоду, коли вивчення проблеми обмежувалося лише текстом "Причинок до історії України-Руси", сучасні дослідники звертають увагу на інші твори Каменяра, в яких відкрито чи завуальовано проводилась полеміка з історичними концепціями М.Грушевського, або обговорювалися інші аспекти його творчої спадщини. Проведений аналіз свідчить, що І.Франко зазнав помітних впливів історичних праць Грушевського, як у плані теоретико-методологічному – використання історичної концепції історика, так і в аспекті фактологічному, коли подієве тло того чи іншого літературного феномену подавалося у його працях за творами львівського професора⁸⁵. Також виявлені численні приклади, коли Франко намагався прокоментувати окремі події та факти, доповнити ті моменти української історії, на які М.Грушевський звертав недостатню увагу або, на думку письменника, невірно насвітлював. Особливо уважно вивчаються критичні закиди Каменяра на адресу історичних праць М.Грушевського, сконцентровані у "Причинках". Поряд із визнанням слушності деяких помічених І.Франком фактологічних помилок у творах видатного історика, загалом визнано першість М.Грушевського як історика, відповідність його ідей завданням становлення вітчизняної професійної історіографії. Разом із тим, традиційно повторюються тези про більшу вправність Франка як перекладача іншомовних джерел до історії України, слушність його закидів на рахунок стилістичної сторони творчості М.Грушевського. Загалом же робиться висновок про наукову коректність і доброзичливість критики І.Франка. Прикметно, що сучасні дослідники, вивчаючи Франкову критику праць М.Грушевського, справедливо припинили спекуляції довкола відомого виразу з листа Каменяра до Дорошенка від 1915 року, вважаючи таку гостру риторику наслідком важкої хвороби письменника, та протиставляючи негативні оцінки більш численним і аргументованішим позитивним відгукам⁸⁶.

⁸⁴ Див. напр.: Квіт С. Іван Франко і Михайло Грушевський // Слово і час. – 1991. – № 1. – С. 69.

⁸⁵ Корнійчук В. "Історія України-Руси" М. Грушевського в рецензії І. Франка // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів: Світ, 1995. – С. 93-96.

⁸⁶ Слободяник В.П., Тельвак В.В. І.Франко про історичні концепції М.Грушевського // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 1997. – Випуск II. – С. 164-168.

СВІТ ФРАНКОВОГО СЛОВА

*Олександра Пташник-Середюк, Тетяна Дем'янчук,
Наталія Пряхіна*

Сучасні дослідники вивчають також співпрацю І.Франка та М.Грушевського в наукових організаціях, передусім, в НТШ. Підкреслюється, що саме М.Грушевський, людина нова для галицьких обставин і тому незаангажована в політичні конфлікти, очоливши НТШ в 1897 році, відкрив його двері для І.Франка та інших представників лівої інтелігенції, вхід якої до того часу в Товариство був заборонений. Саме історик сприяє просуванню Каменяра в структурах НТШ, залучає до співробітництва у його виданнях, що уможливило письменнику зосередитись виключно на праці для рідного народу. Дослідники демонструють спільні дії двох учених по перетворенню НТШ в інституцію академічного типу, їх опір деструктивним силам у Товаристві, намагання позбавити наукове життя організації впливів політиканства тощо. Підкреслюючи підтримку І.Франком дій М.Грушевського на чолі НТШ, наводиться той факт, що під час кризи 1913 року у Товаристві письменник, вищий за всілякі власні амбіції, став на сторону його голови⁸⁷. Загалом, дослідники переконані, що тісна співпраця М.Грушевського та І.Франка на форумі НТШ перетворила аматорське на початку 90-х років XIX ст. Товариство на некороновану українську Академію наук, яким воно фактично стало напередодні Першої світової війни⁸⁸.

Також розкриваються обставини співпраці І.Франка та М.Грушевського на громадсько-політичній ниві. Дослідники намагаються реконструювати еволюцію їх національно-політичних концепцій під впливом різких змін тогочасних політичних реалій. На підставі аналізу та порівняння провідних ідей політичної публіцистики І.Франка та М.Грушевського простежуються їх взаємні впливи та запозичення, внесок до конституювання національної ідеї⁸⁹. У цьому контексті, наприклад, традиційним стало говорити про вплив М.Грушевського на еволюцію світоглядно-політичних поглядів І.Франка, що знайшла своє вираження у його відході від ідеї безнаціонального соціалізму М.Драгоманова⁹⁰. Багато місця присвячено спільним зусиллям обох інтелектуалів по структуруванню тогочасного розрізненого українського політикуму, особливо, їх участі у створенні та діяльності Національно-демократичної партії в 1899 році⁹¹.

⁸⁷ Франко А. Співпраця М. Грушевського та І. Франка у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів: Світ, 1995. – С. 35-38.

⁸⁸ Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка. – Львів, 1999. – С. 152-156.

⁸⁹ Калина В. До питання про політичні й літературні стосунки І.Франка та М.Грушевського // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М.Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 72-74; Нечиталюк М. Іван Франко та Михайло Грушевський про "Національний ідеал" // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів: Світ, 1995. – С. 273-277.

⁹⁰ Гирич І. "Народництво" та "державництво" в українській історіографії: проблема змістовного наповнення понять // Молода нація. Альманах. – 2000. - № 4. - С. 13.

⁹¹ Грицак Я. "...Дух, що тіло рве до бою...": Спроба політичного портрета Івана Франка. – Львів: Каменярь, 1990. – С. 156-157; Кухар В. М.Грушевський і створення Національно-демократичної партії // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і

Упродовж своєї більш ніж 40-літньої творчої активності Франко плідно працював як оригінальний письменник (поет, прозаїк, драматург) і перекладач, літературний критик, і публіцист, багатогранний учений – літературо-, мово-, перекладо- й мистецтвознавець, етнолог і фольклорист. Його творчий доробок, писаний українською, німецькою, польською, російською, болгарською мовами, за приблизними оцінками налічує кілька тисяч творів загальним обсягом понад 100 томів. Усього за життя Франка окремими книгами з'явилося понад 220 видань у т. ч. більш ніж 60 збірок його оригінальних і перекладних творів різних жанрів. Лише частина спадщини великого українського письменника опублікована в 50 томах, що є лише половиною творчого доробку І. Я. Франка. Але й при цьому вражають незвичайні здобутки, зокрема, 7 томів оригінальної поезії, 6 – перекладної, 9 томів оригінальної прози, 2 томи драматичних творів, 18 томів про літературу і мистецтво, 4 томи наукових праць.

Найбільшої слави Франко зажив як поет. Він називав поезію "вогнем в одежі слова". Стильово Франко належить до перших реалістів в українській літературі. Він — найвизначніший поет пошевченківської доби.

Його доробку притаманні зображення найтонших відтінків душевних переживань, скорбота, пафос, сміливість передбачень. Він використав величезний арсенал поетичних форм, засобів, прийомів, збагативши українську літературу світовим поетичним досвідом.

Перший вірш Франка мав назву "На Великдень 1871 року" й був присвячений батькові. У 1874 році у львівському студентському журналі "Друг" під псевдонімом "Джеджалик" уперше з'являються вірші вісімнадцятирічного Івана — "Моя пісня" і "Народна пісня".

Іван Франко писав вірші упродовж всього свого життя. Найраніший із збережених його творів – сонет «Котляревський» – він написав 17-річним

повідомлення наукової конференції. – Львів: Світ, 1995. – С. 277-280; Гнатюк М. Іван Франко і Національно-демократична партія в Галичині // Українське літературознавство. – Вип. 60. – Львів, 1995. – С. 7-14.

юнаком у 1873 році. Остання його поезія – «Приємний вид» – датована 8 лютого 1916 року, за 3.5 місяці до смерті.

Перша збірка поезій – «Балади і розкази» – була надрукована в 1876 році. В кінці життя Франко повернувся до неї, доповнив іншими ранніми творами і надрукував під назвою «Із літ моєї молодості» (1914р.). Ця поетична книга, хоча є найпізнішою за часом редагування і друку, висвітлює найранніший етап творчості Франка-поета.

Наступні поетичні збірки друкувались в тому ж порядку, в якому писались і редагувались. Частину творів сам Франко переносив з однієї збірки до іншої, так, зокрема, «Перший жмуток» збірки «Зів'яле листя» було передруковано з 2-го видання збірки «З вершин і низин». Слід знати також, що збірка «Давне і нове» (1911р.) є переробкою давнішої збірки «Мій Ізмарагд» (1898р.).

На час виходу збірки "З вершин і низин" (Львів, 1887р.) Франко був уже відомим громадським діячем, знаним письменником і ученим, твори якого читали й перекладали в Києві, Петербурзі, Варшаві, Відні. У цій збірці вміщено значну кількість поезій першого десятиліття літературної діяльності письменника.

Перший цикл збірки "З вершин і низин" — "Веснянки", в яких ліричні описи природи, весняного пробудження землі чергуються зі сподіваннями на пробудження й визволення людського духу. Поезія "Каменярі", вміщена у збірці, стала художнім узагальненням визвольної боротьби, а образ людей, які пробивають крізь скелю шлях до нового, цільного життя, — символом прагнень самого Франка і його однодумців.

Цикли "Осінні думи", "Скорбні пісні", "Нічні думи" виявляють багатогранність ліричного героя. У них відчутно смуток, але це смуток дужої, незламної людини. У циклі "Профілі і маски" вражають задушевністю й ліризмом автобіографічні замальовки.

Два розділи збірки написано сонетами. В "Сонетах", сповнених апологій до класичних європейських зразків, їхніх авторів та образів, — у вступному вірші ("Сонети — се раби") поет відзначає, що й ця форма може бути використана для "свідомої одної мети". У "Тюремних сонетах" перед читачем проходять великі мученики, мужні герої, які віддали життя за ідеї: Бруно, Пестель, Каракозов, Перовська, Достоевський і Тарас. Револьюційне ідейне спрямування поезій збірки "З вершин і низин", різноманітність тем, багатство жанрів і ритмічної будови визначили першорядне її значення в українській поезії другої половини ХІХ століття. Після Шевченкового "Кобзаря" це була найзначніша за змістом і формою поетична книга.

Наступна збірка "Зів'яле листя" (Львів, 1896р.) — цикл любовної поезії, де ліричний герой — "людина, яка глибоко відчуває, але мало пристосована до практичного життя". Проте його не можна повністю ототожнювати з Франком. У передмові до другого видання (1911р.) автор говорив про свої вірші, "що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значення". Але особистісні фактори, безперечно, відіграли свою роль. Тому в передмові

він називає вірші цієї збірки "найсуб'єктивнішими з усіх, які появилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка". За палітуркою "Зів'ялого листя" — особиста трагедія поета.

Збірка "Мій Ізмарагд" (1898р.), як і видана на її основі збірка "Давне й нове", — звернення до давніх переказів, притч, але з незмінною проекцією на сучасність. Збірка "Із днів журби" (1900 р.) була наслідком численних особистих драм і невдач. В ній звучить туга, передчуття "пізнього віку".

Перу Франка належать поеми: "Панські жарти" (1887 р.), "Смерть Каїна" (1889 р.), "Сурка" (1890 р.), "Похорон" (1899 р.), "Іван Вишенський" (1900 р.) та інші. В "Івані Вишенському" поет осмислює конфлікт особистого і громадського на прикладі долі видатного українського письменника і громадського діяча ХVІ—ХVІІ ст., котрий був об'єктом також потужної наукової дослідницької роботи Франка. Історичний малюнок Хмельниччини дано в поемі "На Святоюрській горі".

Новаторською була вже його друга збірка «З вершин і низин» (1887 р., поширена 1893 р.), охоплювала головні твори його суспільної лірики («Товаришам з тюрми», «Вічний Революціонер», «Каменярі», «Земле моя», «Тюремні сонети» та інші). Вона революціонізувала молоде покоління, через що в Росії була заборонена. Вершиною інтимної лірики Франка є його «Зів'яле листя» (1896 р.). У збірці «Мій Ізмарагд» (1897 р.) переважають філософські мотиви: рефлексії поета про добро й зло, красу і вірність, обов'язок і зміст людського життя. Але й у ній знаходимо зразок суспільної лірики, в якій Франко увіковічнив страждання рідного народу («По селах», «До Бразилії» та інші). Драму власного життя Франко відобразив у збірці «Із днів журби» (1900 р.). Програмова збірка «Semper tiro» (1906 р.) є містичним кредо поета-борця. Велику майстерність виявив Франко і в широких епічних поемах «Панські жарти» (1887 р.), «Сурка» (1890 р.), «Смерть Каїна» (1889 р.), «Іван Вишенський» (1900 р.) й інших. Багато автобіографічного вклав Франко у свою найвизначнішу поему «Мойсей» (1905 р.), в якій на матеріалі біблійного сюжету показано конфлікт вождя з народом, засуджується зрада національних інтересів та проголошується ідея служіння рідному народові.

Проза Івана Франка охоплює понад 100 оповідань, новел та десять повістей і романів. Вона починається з так званого «бориславського циклу» (від 1877 р.), в якому Франко подає жажливий образ і глибокий аналіз соціального зла в тогочасній Галичині. Зубожіння й пролетаризація галицького села лягли в основу його збірки «В поті чола» (1890 р.) і «Галицькі образки» (1897 р.), до яких належать автобіографічні оповідання «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Олівець», «Schönschreiben» та інші.

За життя І. Франка за його безпосередньою участю з'явилися такі збірки творів письменника:

Борислав. Картини з життя підгірського народу. Львів, 1877. Зміст: Вступне слово. – Ріпник. – На роботі. – Навернений грішник.

Галицькі образки. Львів, 1885. Зміст: Малий Мирон. – Грицева шкільна наука. – Олівець. – Schönschreiben.

В поті чола. Образки з життя робучого люду. Львів, 1890. Зміст: М. Драгоманов. Переднє слово. – Відривок з листа до М. Драгоманова. – Оповідання: Лесишина челядь. – Два приятелі. – Муляр. – Малий Мирон. – Грицева шкільна наука. – Оловець. – Schönschreiben. – На дні. – Сам собі винен. – Слимак. – Добрий заробок. – Хлопська комісія. – Історія моєї січкарні. – Цигани. – Ліси і пасовиська. – Довбанюк. – Домашній промисл. – Маніпулянтка. – До світла! – Між добрими людьми.

Obrazki galicyjskie. Lwów, 1897. Зміст: Nieco o sobie samym. – Dwaj przyjaciele. – Historia mojej sieczkarni. – Hawa. – Jeden dzień z życia uliczników lwowskich. – Pantalacha. (Частина тиражу вийшла без передмови).

Коли ще звірі говорили. Казки для дітей. Львів, 1899. Зміст: Передмова. – Осел і Лев. – Старе добро забувається. – Лисичка і Журавель. – Лисичка і Рак. – Лис і Дрозд. – Заєць і їжак. – Королик і Медвідь. – Вовк вїтом. – Заєць і Медвідь. – Ворона і Гадюка. – Три міхи хитрощів. – Вовк, Лисиця і Осел. – Лисичка-черничка. – Мурко і Бурко. – Лисичка-кума. – Війна між Псом і Вовком. – Фарбований Лис. – Ворони і Сови. – Байка про байку.

Полуйка і інші бориславські оповідання. Львів, 1899. Зміст: Полуйка. – Ріпник. – Вівчар.

Сім казок. Львів, 1900. Зміст: Рубач. – Казка про Добробит. – Звірячий бюджет. – Історія кожуха. – Свинська конституція. – Острий-преострий староста. – Історія одної конфіскати.

Добрий заробок і інші оповідання. Львів, 1902. Зміст: Передмова. – Добрий заробок. – Муляр. – Сам собі винен. – Слимак. – Історія моєї січкарні. – Домашній промисл. – Довбанюк. – У кузні.

Панталаха і інші оповідання. Львів, 1902. Зміст: Передмова. – Панталаха. – Хлопська комісія. – В тюремнім шпиталі.

З бурливих літ. Львів, 1903. Зміст: Передмова. – Різуни. – Гриць і панич.

Малий Мирон і інші оповідання. Львів, 1903. Зміст: Передмова. – Малий Мирон. – Грицева шкільна наука. – Оловець. – Schönschreiben. – Отець гуморист. – Гірчичне зерно. – Борис Граб.

Маніпулянтка і інші оповідання. Львів, 1904. Зміст: Маніпулянтка. – Лесишина челядь. – Між добрими людьми. – Чи вдуріла?

На лоні природи і інші оповідання. Львів, 1905. Зміст: На лоні природи. – Микитичів дуб. – Яндруси. – Дріада. – Щука. – Odi profanum vulgus. – Мавка. – Під оборогом. – Мій злочин. – У столярні. – Поєдинок. – Поки рушить поїзд. – Сойчине крило.

Місія. Чума. Казки і сатири. Львів, 1906. Зміст: Місія. – Чума. – Казки і сатири: 1. Куди діваються старі роки. – 2. Як пан собі біди шукав. – 3. Як русин товкся по тім світі. – 4. Наша публіка. – 5. Свиня. – 6. Як то Згода дім будувала. – 7. Доктор Бессервіссер. – 8. Із галицької «Книги Битія». – 9. Бодяки. – 10. Хома з серцем і Хома без серця.

Батьківщина і інші оповідання. К., 1911. Зміст: Переднє слово. – Батьківщина. – Вугляр. – Вільгельм Тель. – Геній. – Гершко Гольдмахер. – Гава і Вовкун. – Пирогі з черницями. – Задля празника.

Панщизнаний хліб і інші оповідання. Львів, 1913. Зміст: Переднє слово. – Панщизнаний хліб. – Ліси і пасовиська. – Цигани. – Історія кожуха.

Рутенці. Типи галицьких русинів із [18]60-тих та 70-тих рр. Львів, 1913. Зміст: Переднє слово. – I. Молода Русь. – II. Звичайний чоловік. – III. Знеохочений. – IV. Патріотичні пориви.

Як окрему збірку, видану трьома випусками, можна розглядати і Франкові «Староруські оповідання», опубліковані 1900 року у трьох книжечках товариства «Просвіта». Зміст:

вип. I: Переднє слово. – 1. Оповідання про смертну трубу і чотири скриньки. – 2. Оповідання про однорічних царів. – 3. Оповідання про царя Аггея. – 4. Оповідання про лакомого опікуна;

вип. II: 5. Оповідання про половчина. – 6. Оповідання про чоловіка, що позичав богу;

вип. III: 7. Оповідання про розбійника Флавіана. – 8. Оповідання про каменяра Евлогія.

З названих вище збірок оригінальними за складом, тобто такими, що утворені з оповідань, які вперше друкувалися разом в окремому виданні, є «Борислав» (1877 р.), «Галицькі образки» (1885 р.), «Коли ще звірі говорили» (1899 р.), «Сім казок» (1900 р.), «Староруські оповідання» (1900 р.), «З бурливих літ» (1903 р.), «На лоні природи» (1905 р.), «Місія. Чума. Казки і сатири» (1906 р.), «Батьківщина і інші оповідання» (1911р.), «Рутенці» (1913 р.). Решта збірок становить собою вибір оповідань з попередніх збірок з додатком кількох творів, що публікувалися вперше у складі збірки.

Вершиною прози Франка є повість «Воа constrictor» (1878 р.) і соціальний роман «Борислав сміється» (1882 р.). У них уперше відображені початкові форми революційної боротьби робітництва та стихійне пробудження його класової свідомості.

На основі старих українських літописів Іван Франко написав історичну повість «Захар Беркут» (1882 р.), в якій відобразив героїчну боротьбу українських верховинців проти монголів у 1241 році. До історичних творів ще належать «Герой поневолі» (1904р.) про революцію 1848 року у Львові та «Великий шум» (1907 р.) про скасування панщини.

Моральному розкладові «верхів» тогочасного суспільства в Галичині Франко присвятив повісті «Для домашнього вогнища» (1892р.), «Основи суспільности» (1895 р.) і «Перехресні стежки» (1899—1900 рр.). Повість «Лель і Полель» (1887 р.) має дидактичний характер. У прозі І. Франко виявив себе видатним майстром складних характеристик. Часом саме психологічна деталь у нього стає основним стрижнем новелістичного сюжету. Складними психологічними характеристиками відзначені твори "Основи суспільности", "Для домашнього вогнища", "Лель і Полель". Проза Франка відзначається жанровим багатством і реалістичним зображенням життя всіх прошарків суспільства.

Франко-прозаїк був новатором у багатьох жанрах. Зокрема, його можна вважати одним із піонерів українського детективу, хоча говорити про це

донедавна вважали ніби неетичним на тлі його соціально спрямованих та історичних повістей і новел. Наприкінці ХХ століття за повістю І. Франка "Перехресні стежки" було знято один із перших в Україні детективних телесеріалів "Пастка", автори якого кінорежисер О. Бійма та оператор Л. Зоценко одержали Державну премію імені Т. Г. Шевченка.

Драматургія І. Франка — невід'ємна складова українського театру. У драматургії Франко виявив себе майстром соціально-психологічної та історичної драми й комедії. Перші його спроби на цьому полі походять ще з гімназії: «Югурта» (1873р.), «Три князі на один престол» (1874р.), «Славой і Хрудощ» (1875р.), «Послідній крейцар» (1 пол. 1879р.).

Найбільше п'єс Іван Франко написав у дев'яностих роках. Найвизначніші з них — соціально-психологічна драма «Украдене щастя» (1893р.) й віршована історична драма «Сон князя Святослава» (1895 р.). Вершиною його доробку є соціально-психологічна драма "Украдене щастя", сюжет якої побудовано на живих джерелах народної творчості. Численні пісні про жіночу долю, що їх Франко називає "жіночими невольничими псалмами" ("Жіноча неволя в руських піснях народних"), лягли в основу сюжету, з них вибудовано сповнений журби й туги за кращою долею образ Анни. Ця драма уславлена такими зірками української сцени, як Амвросій Бучма (Микола Задорожний) та Наталя Ужвій (Анна).

З більших п'єс відомі ще комедії «Рябина» (1886 р.) й «Учитель» (1896 р.), з одноактівок «Останній крейцар» (1879 р.), «Будка ч. 27» (1893 р.), «Кам'яна душа» (1895 р.), «Майстер Черняк» (1896 р.) і «Суд святого Миколая» (вперше вийшла 1920 р.). А також такі п'єси як «Війт Заламейський» (1894 р.), «Будка ч. 27» (1896 р.), «Чи вдуріла?» (1904 р.)

Із великої епістолярної спадщини Івана Франка, що налічувала понад шість тисяч листів, збереглося лише близько 900 автографів листів та кілька десятків публікацій. Майже всі відомі на сьогодні листи Івана Франка опубліковані. Вони розташовані у хронологічному порядку, що дає змогу простежити в еволюції життя і діяльність письменника, розкрити багатогранність його інтересів та зв'язків.

Збирання і публікація листів Франка почалися ще за його життя. Були видані:

- Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). Зладив і видав Михайло Павлик, тт. 2 – 8. Чернівці, 1910 – 1912 (тут серед листів багатьох діячів до М. П. Драгоманова вміщені і листи І. Франка);

- *Драгоманов М.* Листи до Ів. Франка і інших. 1881 – 1886. Львів, 1906.

Після смерті І. Франка центром збирання листування письменника був Львів. Тут регулярно виходили збірники «Іван Франко. Статті і матеріали», а з 1966 р. – «Українське літературознавство», де опубліковано чимало листів (до В. Давидяка, О. Рошкевич, Уляни Кравченко, К. Попович, В. Білецького, П. Грабовського). Пізніше центром зосередження рукописів і листів І. Франка став Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України; тут зберігається майже вся епістолярна спадщина письменника (відділ рукописів, ф. № 3).

Окремі листи знаходяться в інших сховищах: у Ленінграді, Чернігові, Харкові, Києві тощо.

Чимало листів І. Франка опубліковано в різних виданнях:

- Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Т. І. Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928;

- Літературна спадщина. Т. 1. Іван Франко. К., 1956 (листи до І. О. Бодуена-де-Куртене, О. М. Веселовського, В. М. Перетца, І. Шишманова, Я. Врхліцького, М. В. Лисенка, М. Ф. Комарова, О. С. Маковея, Ф. К. Вовка);

- За сто літ (до Ф. Ржегоржа, В. М. Доманицького);

- Радянське літературознавство (до О. М. Пипіна, Б. С. Познанського);

- в журналах «Культура» (до І. М. Белея, О. О. Партицького),

- «Наша культура» (до М. Бучинського),

- «Червоний шлях» (до Олени Пчілки),

- «Життя й революція» (до М. М. Коцюбинського, О. Я. Кониського),

- «Україна» (до Василя Лукича, Щасного Сельського),

- «Літературна критика» (до О. М. Веселовського, М. М. Стасюлевича, В. Д. Спасовича, Е. Ожешко),

- «Жовтень» (до А. В. Крушельницького, Т. Кульчицького, А. Атласа, Є. Здзярського).

Частину листів уперше опубліковано в 20-му томі Творів у 20-ти т. К., 1956 (до В. М. Гнатюка, Б. Д. Грінченка, В. Загаєвича, І. М. Белея, В. Жуковецької, А. Ю. Кримського, О. С. Маковея, В. Якіб'юка).

З'явилися публікації листів, підготовлені закордонними вченими:

- *Мольнар М., Мундяк М.* Листи Івана Франка до чеських учених і письменників. – «Жовтень», 1956, № 4;

- Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. Братіслава, 1957 (до Я. Врхліцького, Б. Дрожа, І. Полівки, З. Тоболки, А. Черного);

- *Makowski S., Szyszko P.* Z nieopublikowanej korespondencji Iwana Franka z Adamem Wislickim. – «Slavia orientalis», 1958, N 1;

- *Jakóbiec M.* Iwan Franko i Vatroslav Jagić. – «Slavia orientalis», 1959, N 2.

У фонді І. Франка в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР зберігаються листи до осіб, що були найближчим родинним (дружина О. Ф. Хоружинська, перша наречена О. М. Рошкевич та її родичі) чи літературним оточенням І. Я. Франка – українські діячі та письменники (М. П. Драгоманов, М. І. Павлик, В. М. Гнатюк, М. М. Коцюбинський, А. Ю. Кримський, Леся Українка, М. В. Лисенко, М. П. Старицький, О. С. Маковей, П. А. Грабовський, Б. Д. Грінченко, Я. В. Жарко, В. Г. Щурат, В. М. Доманицький, Н. І. Кобринська, М. Ф. Комаров, П. Г. Житецький, Б. Заклинський, О. К. Коваленко, О. Я. Кониський, А. В. Крушельницький, Василь Лукич, М. Ф. Сумцов, Г. Кульчицький та ін.); редактори різних газет і журналів, російські вчені, письменники, культурні діячі (І. О. Бодуен-де-

Куртене, С. П. Венгеров, О. М. Веселовський, В. М. Перетц, О. М. Пипін, В. Д. Спасович, М. М. Стасюлевич, імператорська Академія наук); угорські, польські, чеські, болгарські та німецькі літератори, вчені, громадські діячі (Г. Антал, А. Вісліцький, Б. Вислоух, Я. Врхліцький, Е. Енгель, Ю. Жаткович, Є. Здзярський, Я. Карлович, І. Коперницький, Е. Ожешко, І. Полівка, Ф. Ржегорж, З. Тоболка, А. Черни, І. Шишманов, В. Ягич), редакції журналу «Auf die Höhe», наукового словника «Otto», газета «Słowo Polskie» тощо. Збирання листів І. Франка триває, час від часу з'являються все нові публікації.

Листи І. Франка є цінним джерелом для вивчення його біографії, творчості, літературно-естетичних та політичних поглядів, для висвітлення участі письменника у громадському та літературному житті, у революційно-визвольному русі. Вони дають багато матеріалу для вивчення тогочасної передової суспільно-політичної та естетичної думки України.

Особливо треба відзначити перекладницьку діяльність Франка, яку він не припиняв усе своє життя. Ще в гімназії хлопець брався перекладати твори Гомера, Софокла, Горація, "Слово о полку Ігоревім", "Краледворський рукопис" (одну зі знаменитих літературних містифікацій Вацлава Ганки, що спричинилися до чеського національного відродження). Перекладацький доробок Франка охоплює величезний діапазон світового письменства та усної народної творчості від найдавніших часів до початку ХХ століття. Письменник переклав українською мовою близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур, у тому числі зразки вавилонської, єгипетської, староіндійської, староарабської словесності, античного письменства, ліричної та епічної поезії народів світу, твори класиків зарубіжжя. З слов'янських класиків Франко перекладав Пушкіна, Лермонтова, Чернишевського, Герцена, Некрасова, Міцкевича, Гомуліцького, Асника, Гавлічка-Боровського, Яна Неруду, Махара, Халупку та інших.

Франкові належать переклади українських народних пісень та поезій Т. Шевченка німецькою мовою. Класикою українського перекладознавства стала праця „Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання" (1912).

В численних наукових працях ("Мислі о еволюції в історії людськості" (1881—1882рр.), "Панщина та її скасування в 1848 році в Галичині" (1898р.), "Знесення панщини в Галичині" (1898р.), "Польське повстання в Галичині 1846 року" (1884р.), "Причинки до історії України-Руси" (1912р.) різнобічно висвітлено проблеми всесвітньої історії.

Сучасний дослідник його етнографічної діяльності О. Дей зазначає, що Іван Франко написав загалом 50 праць з фольклору, близько 100 народознавчих публікацій і повідомлень. Найбільші його монографії „Студії над українськими народними піснями" та виданий в 1905-1910 рр. тритомник „Галицько-руські приповідки" в основному базуються на зібраній на Прикарпатті усній народній творчості.

Праці Франка з історії і теорії літератури, фольклористики, етнографії, мовознавства, орієнталістики, історії та економіки, суспільних галузей є могутнім внеском у розвиток української та світової науки.

Розділ третій

**«Я Є МУЖИК, ПРОЛОГ,
НЕ ЕПІЛОГ»**

ТЕНДЕНЦІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ОСМИСЛЕННІ І. Я. ФРАНКА

Євстахій Крижанівський

Сьогодні перед молодістю Українською державою, як і перед кожним її громадянином, стоїть питання: яке суспільство ми будемо? Наскільки процес становлення суверенної України рухає наш суспільний поступ? Які критерії застосовувати, щоб визначити нашу нинішню ситуацію і суспільний прогрес взагалі? Що визначальне у тлумаченні цього поняття?

Над пошуком відповіді на такі питання замислювалися кілька поколінь науковців, які виробили різні критерії суспільного поступу – від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, до самої людини, її свободи дій. Міркував над цими проблемами й Іван Франко.

Але, як виявилось у наші дні, визнавана і відчувана велич Франка залишається для надто багатьох книгою за сімома печатями, яку мало хто намагається по-справжньому прочитати. Драматизм ситуації поглиблювався тим, що за всі роки радянської влади значна частина його творчості була під забороною.

Лише останнім часом з'являються ґрунтовні дослідження про окремі грані творчої особистості письменника. Це, зокрема, дослідження І. Данилюка, М. Гнатюка, В. Корнійчука, В. Тихолаза, Я. Грицака, О. Забужко, Т. Синичич, М. Зубрицького, О. Салтовського та інших авторів. Одночасно, на нашу думку, не можна забувати дослідження минулих років М. Возняка, В. Дмитрука, О. Дея, М. Нечиталюка, І. Курганського та багатьох інших франкознавців, які уже не задовольняють потреби нинішнього суспільства, виходячи із значно ширшого виміру ролі Івана Франка в історії України та впливу її на сучасний розвиток.

Отримавши можливість об'єктивно аналізувати думки письменника щодо тенденцій суспільного розвитку, сучасні науковці стверджують, що статті, розвідки, твори видатного українця зазнали певної еволюції. Це видно, наприклад, із порівняння статей 1878 року «Наука і взаємини з працюючими класами», «Що таке соціалізм?», «Мислі о еволюції в історії людськості» (1881р.) з працею «Що таке поступ?», написаною 1903 року – через 25 років після юнацького захоплення соціалізмом.

Як слушно заявляє Т. Синичич, світогляд І. Франка на суспільно-політичний розвиток пройшов три етапи розвитку:

1. Становлення суспільно-політичних поглядів (кінець 70-х – поч. 80-х рр. XIX ст.) – етап романтичних захоплень соціалістичними ідеями;

2. Роки еволюції суспільно-політичних поглядів (др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. XIX ст.) – етап критичного аналізу марксистських концепцій;

3. Роки переходу на позиції національно-самостійницької ідеології (90-і рр. XIX ст. – 900-і рр. XX ст.) (1, с. 177-182).

У юні роки, ще студентом університету, Іван Франко визначив критерій суспільного поступу – щастя і свобода людини. Щастя, в його розумінні – це єдина мета, до якої людина прагне споконвіку, заради якої народжується на світ, навчається, взагалі живе. Він був глибоко переконаний, що «...само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Настільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу: без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому» (2, с. 345).

Він вважав, що людина того щастя «досягне аж тоді, коли наука і праця зіллються до неї воедино; коли всяка її наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки» (3, с. 33).

Як важливо звучать ці думки мислителя про місце та роль у сучасному суспільному поступі науковців вищої школи України!

Особливо актуальними є погляди І. Франка на тенденції суспільного поступу в роки третього етапу становлення його суспільно-політичного світогляду. Відгук на декларацію молодих українців «тарасівців» у статті «Програма молодих українців», його дискусія із Юліаном Бачинським (стаття «Ukraina irredenta»), з українськими соціал-демократами, яких представляла Леся Українка («З кінцем року», «Коли не по конях, то хоч по оглоблях»), статті «Поза межами можливого», «На склоні віку», «Що таке поступ?», «Одвертий лист до галицької української молоді», «Свобода і автономія», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», «Легкомисність чи щось інше» – підтверджують переорієнтацію світогляду Івана Франка, його перехід на позиції національно-самостійницької ідеології.

Центральне місце тут займає знаменита стаття «Що таке поступ?». У ній письменник піддає ґрунтовній критиці марксистську концепцію держави, її місце у суспільному розвитку. Комуністична ідеологія у різних її теоретичних виявах не може бути зреалізована через помилковість ряду її основоположних постулатів. Неможливо абсолютно усупільнити споживання, як і немає абсолютно колективного характеру виробництва. Є такі види діяльності надзвичайно необхідні для існування суспільства, які можуть здійснюватись лише індивідуально.

Щодо можливості реалізувати соціалістичні ідеї, як їх трактують комуністи, І. Франко пише: «... при самій думці про переведення і можливі наслідки комуністичних думок (проб переведення їх на ширший розмір у новітніх часах так і не роблено зовсім) показувалося стільки сумнівів і трудностей, що більшого числа прихильників сі думки не могли собі здобути.

Але вони були плодючим зерном, із якого вирости пізніші парості – різні напрями соціалізму.» (4, с.338).

Важливими є думки Івана Франка про місце та роль у суспільному розвитку майбутньої комуністичної держави. Він пише: «... по думці соціал-демократів, держава розуміється, будуча, народна держава – мала статися всевладною панею над життям усіх горожан. Держава опікується чоловіком від коліски до гробової дошки. Вона виховує його на такого горожанина, якого їй потрібно, запевнює йому заробіток і удержання, відповідне до його праці й заслуги. Вона, знаючи потреби всіх своїх горожан, регулює, кільки й чого треба робити в фабриках, кільки вся суспільність потребує хліба й живності, кільки кожний чоловік має працювати, а кільки спочивати, а кінець кінців може дійти й до того, кільки людей має в ній родитися... . Отся віра в необмежену силу держави в будучім устрою, то головна прикмета соціальної демократії... Життя в Енгельсовій народній державі було би правильне, рівне, як добре заведений годинник. Але є й у тім погляді деякі гачки, що будять поважні сумніви.

Поперед усього та всеможна сила держави лягла би страшенним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занідіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свобідних людей, але лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою духовною муштрою, казенною. Люди виростили б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою (4, с. 341).

Івана Франка цікавить і таке питання: хто буде керувати тією державою і охоронятиме її та права її громадян. Він зазначає, що хоча соціал-демократи і не говорять виразно, хто здійснюватиме владні функції, «... та у всякім разі ті люди мали би в своїх руках таку величезну владу над життям та долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти. І стара біда – нерівність, вигнана дверима, вернула би вікном: не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманічів – усе одно, чи родовитих, чи вибраних – над мільйонами членів народної держави. А маючи в руках таку необмежену владу хоч би лише на короткий час, як легко могли би ті керманічі захопити її навсігди!» (4, с. 342).

Іван Франко в статті «До історії соціалістичного руху», відзначаючи особливості соціал-демократичної програми та можливі наслідки для суспільного розвитку її реалізації, відзначав, що «... оброблена ними програма державного соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді в життя міг би статися великою гальмою розвою або ж джерелом нових революцій» (5, с. 149).

Мислитель твердо переконаний, що подібна «народна держава» не зможе існувати вічно, бо породжує в собі настільки потужні соціальні, національні та інші суперечності, що вони врешті-решт, розірвуть її з середини, однак буде здатна на довгий час загальмувати розвиток людської спільноти та існування її

обійдеться суспільству у величезні жертви. Він пише: « І як легко при такім порядку підтяти серед людності корінь усякого поступу й розвою і, довівши весь загаль до певного ступеня загального насичення, зупинити його на тім ступені на довгі віки, придушуючи всякі такі сили в суспільності, що пхають наперед, роблять певний заколот, будять невдоволення з того, що є, і шукають чогось нового. Ні, соціал-демократична «народна держава», коли б навіть було можливим збудувати її, не витворила би раю на землі, а була би в найліпшім разі великою завадою для дійсного поступу» (4, с. 342).

Саме така, здатна до придушення суспільного прогресу, побудована за енгельсівським рецептом, держава є, на думку І. Франка, головним недоліком та найбільшою небезпекою марксистського соціально-політичного вчення. Хоча сам мислитель і пройшов у своїх поглядах на проблему організації держави та державної влади для сприяння суспільному прогресу досить довгий та звивистий шлях еволюції- в зрілий період своєї творчості, глибоко вивчивши процеси суспільного життя, доходить висновку про те, що головним завданням держави є створення умов для самореалізації індивіда. Вона може обмежувати його діяльність у всіх сферах лише до тої межі, де інтерес індивіда починає суперечити інтересам інших індивідів. Будь – яке інше втручання держави в життя особи є невинуватим насильством і тому недопустиме (6, с. 284).

Держава повинна обмежити втручання в усі сфери життєдіяльності і, в першу чергу, у виробничий процес. Це сприятиме суспільному розвою. І. Франко ще 1890 року писав: «Ніяка громадська, крайова ані урядова постанова, ніякий параграф хліба не спече ані чобіт не вшиє, се так. Але малесенький параграф може зробити чоловікові неможливим печи хліб або шити чоботи» (7, с. 531).

Ще задовго до впровадження в дійсність марксистського соціально-політичного вчення Іван Франко зумів побачити ту основну небезпеку, яку воно становило для суспільного прогресу, – формування під прикриттям закликів до «дійсної» рівності, «реального» гуманізму не просто поліційної держави, а держави «реального», «дійсного» тоталітаризму, в якій практично всі сторони людської життєдіяльності були піддані під невсипущий контроль бюрократії. Головним достоїнством чиновника в такому апараті є не вміння виконувати управлінські функції, відповідаючи за якість своєї роботи, а здатність до вчасного цитування робіт провідників – вождів, демонстрація непорушної віри в правильність їх вчення та виконання розпоряджень тих, хто стоїть у службовій ієрархії на щабель вище, не задумуючись над наслідками. Недаремно І. Франко називає організацію твердих політичних прихильників К. Маркса «сектою», а вчення – догматичною «релігією» із плеканням культу непогрішності вождів (6, с. 293).

Головним же недоліком цього вчення, вважав Іван Франко, є ігнорування прав індивіда. Він був противником дискримінації особи за будь-якою зовнішньою ознакою – расовою, національною, статевою чи то класово-соціальною. Адже саме емансипація «людської одиниці», на його думку, була головним здобутком ХІХ століття, що виправдовувало усі його криваві війни

та революції. Втрата такого розуміння самоцінності свободи індивіда була б недопустимим відкатом назад у суспільному прогресі (6, с. 299).

У 1900 році І. Франко друкує статтю під назвою «На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901». У ній письменник найважливішим проявом звільнення від абсолютизму ХУІІІ століття вважає конституціоналізм. Він пише: «Ті конституційні форми, той парламентаризм, се не такі то вже дрібниці, як здається...», «що зробили ті конституційні форми за несповне півстоліття! Як привикли люди говорити, ходити, держати себе!» «Всі ми, вся Європа засвоїли собі принципи свободи, демократизувалась, зреспубліканшилась» (8, с. 289-290).

Ці досягнення Європи - важливі фактори суспільного прогресу, але І. Франко не абсолютизує конституціоналізм сам по собі. Він підкреслює, що юридична рівність лише створює умови для досягнення рівноправності, але ці умови є справжніми оскільки люди, які від самого свого народження не є рівними між собою, отримують рівність у тій сфері, де саме ця рівність і може існувати – у сфері міжлюдських інтересів. Юридична рівність, як основа політичної, повинна забезпечувати для членів суспільства рівність прав у можливості самореалізації.

Визнавши республіканізм та демократизм за головні тенденції політичного життя Європи, мислитель пише: «Головною підвалиною політичної емансипації народних мас я вважаю – коли позволите се назвати так – три загальники: загальну освіту, загальний військовий обов'язок і загальне голосування» (8, с. 290). Саме останні, на його думку, мають стати запорукою того, що в майбутньому широкі народні маси зможуть зрозуміти небезпеку прийняття певних рішень і обрати найоптимальніший шлях розвитку суспільства, покладаючись на власне знання, а не на сліпу віру в авторитет своїх вождів, мати можливість захистити, у разі необхідності збройно, свої соціально-політичні завоювання, а за умов забезпеченої демократії повернути собі право суверенітету та виражати свою волю шляхом демократичних процедур.

Демократія, за І. Франком, - це не просто спосіб забезпечення працюючої більшості в протигагу експлуататорській меншості, як вважали марксистки. Він особливо наголошував на необхідності забезпечення невід'ємних прав кожного людського індивіда на реалізацію своїх потенційних можливостей, своєї індивідуальності. Він вважав, що в кінці ХІХ століття умови для цього були створені в передових економічно - розвинених країнах. «Всюди проложено широкий вільний шлях свободній думці, безмірно інтенсивній праці одиниці, всюди дозволено їй виявляти весь засіб її сили, бистроумності, оригінальності і глибини, ... людський дух вплив на широкий, безмежний океан, де простору багато і за яким манять нові, широкі світи, що обіцяють багаті скарби тим, хто відкриє їх» (8, с. 292).

Одночасно Іван Франко визнає, що цей процес досяг найкращих результатів у сфері духовного життя, у творчості, де індивідуальність виявляє себе якнайкраще, але поступово, розвиваючись, він охоплює все ширші сфери

людської життєдіяльності. Тим самим розкриваються підстави розвитку демократії, не просто як одного з політичних режимів чи то механізму волевиявлення членів суспільства, а як способу існування суспільства, його розвитку, що базується на взаємній повазі індивідів один до одного і своїх та чужих прав, на взаємній відповідальності членів суспільства та його організаційних структур.

Одним із головних напрямків боротьби за звільнення людини в ХІХ столітті називає І. Франко емансипацію національну, що є важливим чинником суспільного розвитку. Однак, якщо в молоді роки він притримувався погляду, характерного для соціалістичного напрямку, а саме, що вирішення української проблеми полягає у вирішенні питання соціального, оскільки український народ репрезентується в абсолютній своїй більшості представниками експлуатованих класів – селянством, дрібними ремісниками та, частково, пролетаріатом, то пізніше підхід до вирішення національного питання був для нього одним із головних критеріїв оцінок політичної зрілості того чи іншого мислителя (1, с. 180).

Оцінюючи політико-теоретичну спадщину свого вчителя М. Драгоманова, І. Франко писав у 1900 році: «...глибока і сильна віра в західноєвропейські ідеали соціальної рівності і політичної волі заслонювала перед його очима ідеал національної самостійності, ідеал, що не тільки вміщує в собі оба попередні, але один тільки може дати їм поле для повного розвою. ...Для нас тепер не підлягає сумнівові, що брак віри в національний ідеал, продуманий до крайніх консеквенцій також на політичному полі, був головною трагедією в житті Драгоманова, був причиною безплідності його політичних змагань, бо ж теоріями про басейни рік і про сфери економічних інтересів не загриєш людей до політичної діяльності.» (9, с. 283).

У той же час він не відмовляв у важливості для національного визволення, суспільного розвитку поневолених народів і вирішення економічного питання. І. Франко писав: «Економічне питання таке важне, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народу не те що поминути його не можна, але треба класти як вихідну точку. Адже ж уся соціальна боротьба наших часів у головній мірі (не виключно!) зводиться до усунення економічного визиску в усякій формі. Та поставивши питання так, ми відразу бачимо перед собою просту і ясну перспективу. Адже змагання до усунення економічного визиску мусить тим самим бути змаганням до усунення визискувачів своїх чи чужих, а в разі даного вибору певно насамперед чужих, а потім своїх. А що значить політична несамоствійність якоїсь нації, як у остатній лінії такий її стан, що вона мусить без опору дати визискувати себе іншій нації, мусить віддати часть здобутків своєї праці на цілі, які з її розвитком і безпекою не мають нічого спільного? Значить, жолудкові ідеї, тобто національно-економічні питання самі собою, з залізною консеквенцією пруть усяку націю до виборювання для себе політичної самостійності, а в противнім разі розкривають перед нею неминучу перспективу економічного невільництва, за нидіння, павперизації, культурного застою і упадку» (9, с. 279-280).

Таким чином ми наблизилися до розкриття найважливішого фактора суспільного розвитку – це прагнення народу до визволення, утворення своєї незалежної держави. І. Франко в останній період своєї творчості однозначно виступав за здобуття українським народом політичної державної самостійності.

Добре усвідомлюючи, що національно-політичне визволення українців є справою не одного дня, і не найближчої перспективи, Іван Франко зазначав: «Ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його осущення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки» (9, с. 285).

Досягнення національної незалежності, як однієї з головних тенденцій суспільного розвитку, є справою довготривалої роботи, зокрема, просвітницької та організаційної. Головною силою, яка, на думку І. Франка, повинна взяти на себе основний тягар виконання цієї роботи, є молода українська інтелігенція. Саме вона, маючи глибоке коріння в товщі народних мас та національних традицій, повинна, вивчивши весь передовий світовий досвід і пристосувавши його до українського політичного менталітету, має виробити ту програму, той ідеал майбутнього, які зможуть сприйняти широкі маси селянства, робітництва і втілити його в життя. Інтелігенція повинна виробити у працюючих класів, які становлять абсолютну більшість населення, та українців – представників пануючих верств, волю до здійснення цього ідеалу, допомогти їм усвідомити, що ніщо в цьому світі не зробиться без їхньої волі або безвілля, коли інші вирішуватимуть їхню долю і не на їхню користь (10, с. 102).

Хоча Іван Франко і не визначає конкретно шляхів реалізації політичної самостійності українців, в основі необхідних дій він особливо виділяє виховання патріотизму в борців за волю Батьківщини. Але патріотизм цей повинен бути не абстрактним і не результатом холодного розрахунку на отримання матеріальної винагороди від його сповідування, легким патріотизмом, що не вимагає якихось надзвичайних зусиль. І. Франко пише: «Як син українського мужика, вигодований чорним мужицьким хлібом, працею твердих мужицьких рук, почуваюся до обов'язку панщиною цілого життя відробити ті дрібняки, які видавала мужицька рука на те, щоб я міг дістатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм – це не сентимент, не національна гордість, це – тяжке ярмо, вложено долею на мої плечі. Можу здригатися, можу тишком проклинати долю, але скинути його не можу, не можу шукати іншого рідного краю, бо я став би підлий проти власної совісті. І коли що улегшує двигання цього ярма, так це вид того українського люду, що хоч гноблений, темний і деморалізований довгі віки, хоч нині бідний, неповороткий і непорадний, усе таки поволі підноситься, відчуває щоразу в ширших масах жадобу світла,

правди, справедливості, і шукає до них доріг. Ото ж варто працювати для того люду і ніяка чесна праця не піде намарне» (11, с. 144-145).

І. Франко висловив ці ідеї в яскравій образній формі у вступі до однієї зі своїх найзнаменитіших філософських поем – «Мойсей». Описавши важке становище рідного народу, що «мов паралітик» вкритий презирством є слугою-наймитом в інших на своїй землі, він виражає непохитну віру у його світле майбутнє.

Підводячи підсумок сказаному, стверджуємо: І. Франко у своїй публіцистиці, листуванні, художніх творах, наукових розробках проаналізував весь комплекс факторів суспільного розвитку людства, чітко прив'язав їх до проблем українського народу і дав яскраві конкретні вказівки здобуття ним своєї політичної незалежності.

Використана література:

1. Синичич Т. Ідейна трансформація суспільно-політичних поглядів Івана Франка від соціалістичних до національних ідеалів (публіцистичний аспект) // Вісник Львівського університету Серія жури. 2009. Вип. 32. С. 177-182.
2. Франко І. Що таке поступ? // Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т.45. – С.300-348.
3. Франко І. Наука і її взаємини з працюючими класами // Іван Франко. Зібр. тв. 50 т. К., 1986. – Т. 45. С.24-40.
4. Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. –Т.45. – С. 300-348.
5. Франко І До історії соціалістичного руху // Іван Франко: про соціалізм і марксизм. – Нью-Йорк, 1966. – С. 122-151.
6. Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002, 396с.
7. Франко І. Народна програма// Франко І. Зібр. тв У 50 т. – К., 1985 – Т.44. к. 2 – С.521-549.
8. Франко І. На склоні віку// Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. –Т.45. – С. 286-299.
9. Франко І. Поза межами можливого// Франко І. Зібр. тв У 50 т. – К., 1986. –Т.45. – С.276-285.
10. Українська ідея. Історичний нарис. – К., 1995. – 131с.
11. Суспільно-політичні погляди Івана Франка в світлі його творів та листування. – Харків, 1932, - 200с.

ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА

Василь Савич, Олег Савич

*Мідь брудна, - на ній
Печаті смерті. В чийх се руках
Вони так стерлись? Чий то піт на міді?
Хто знає, може, баба заробляла
На нього днину тяжко, - а відтак
Цілими місяцями то тулила
За пазухою, щоб заплатить податок
За бідну, віврозвалену хатину?...
Хто знає, може, з рук твердих,
мужицьких,
Їх потом-кров'ю обкипілий, він
Дістався жидові за стухле збіжжя.
Котрим на передновку хлібороб
Дрібнії діти мусить годувати?*

Серед усіх діячів суспільно політичного та наукового життя Західної України останньої третини ХІХ – першої третини ХХ століття особливою наполегливістю, усестороннім розвитком та незчисленною кількістю економічних праць відзначився письменник, економіст, філософ, історик та політик – Іван Якович Франко (1856-1916), відомий українцям як поет та письменник, але далеко не всім відомий блискучими економічними знаннями.

Феномен Івана Франка, влучно названого Великим Каменярем, давно привернув увагу широких верств дослідників, результати творчого пошуку яких сформувалися в окрему науку - франкознавство. Він, як й у літературі, залишається так само геніальним і в інших напрямках своєї багатогранної діяльності. Його творча спадщина як ученого - теоретика літератури, мовознавця, фольклориста, історика, філософа, економіста - вражає масштабною доробку, багатством фактажу, неординарністю думки та зберігає свою актуальність і на сьогоднішній день. [1]

У 50-ти томному виданні творів І.Франка економічні праці займають дві книги. Тематика економічних дослідів надзвичайно широка. У її переліку помітне місце належить питанням економічної теорії або політичної економії. Він виступав головним чином її популяризатором, підпорядковуючи

практичним завданням суспільства та прагнучи привернути увагу населення до необхідності вирішення невідкладних економічних проблем, до розкриття причин тяжкого становища трудового люду Галичини.

Даючи загальну оцінку світогляду І. Франка, слід урахувати його еволюцію. У молоді роки, зокрема до ув'язнення 1877 року, Франко, як він сам писав, був «соціалістом по симпатії», але далеким від наукового його розуміння. У багатьох питаннях він наслідує Драгоманова, його ідеї соціалізму (громадівства).

Після ув'язнення він ставить собі за мету опанувати теорію соціалізму і починає вивчати «Капітал» К. Маркса, твори Лассалля, Чернишевського. Його, передовсім, цікавлять економічні проблеми соціалізму. Він сприймає соціалістичні ідеї, сприяє їхньому поширенню, намагається створити інтернаціональну (українсько-польсько-єврейську) соціалістичну партію. [2]

Проте згодом, спостерігаючи діяльність російських і польських соціалістів, які вороже ставились до українського визвольного руху і за діями яких виразно проглядали експансіоністські домагання Росії і Польщі, він виступає з критикою позицій соціал-демократії і проголошує необхідність урахувувати національний фактор у політичному русі.

Велику увагу приділив І. Франко дослідженню економіки Галичини, становищу селянства й робітничого класу. У працях «Земельна власність у Галичині» (1887 р.), «Панщина та її скасування в 1848 році в Галичині» (1897 р.) та інших[1] він дає глибокий аналіз феодальних відносин Галичини.

Існуючий в Галичині, а також у світі економічний лад І. Франко визнавав таким, який не відповідає інтересам населення. Головну причину цього явища вбачав у наявності поділу людей на багатих і бідних. Але таке становище, на його переконання, не є вічним. На зміну теперішньому економічному ладу повинен прийти більш ефективніший та досконаліший. Це може відбутися в результаті всесвітньої революції, де під словом “всесвітня революція” розумівся не світовий виступ бідних проти багатих, а “цілий ряд культурних, наукових і політичних факторів, будь вони криваві або й зовсім ні, котрі змінюють всі до тогочасні поняття і основу, цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу”[3].

Використовуючи великий статистичний матеріал, І. Франко розкриває історію пограбування селянства як в процесі скасування кріпацтва, так і після реформи 1848 року. Указом про скасування кріпацтва селянство було позбавлене частини його власної землі, права безкоштовного користування лісами й пасовиськами, що належали поміщикам. За звільнення селян встановлювались великі викупні платежі. Усе це призвело до непосильної заборгованості і масового розорення селянства. За підрахунками І. Франка, 1848 року було продано з молотка 881 господарство, а за період 1873–1883 рр. – 23 287 господарств, або в середньому 2 177 господарств щороку. [4]

Причину соціальної нерівності, експлуатації трудящих І. Франко бачив у існуванні приватної власності. Тому, на його думку, першою обов'язковою умовою для знищення експлуатації має стати ліквідація приватної і

встановлення суспільної власності на землю і всі засоби виробництва. Здійснення цих соціалістичних ідеалів І. Франко вважає можливим без насильства, хоч і закликає до боротьби і не пропонує відмовлятися від найрадикальніших ліків – революції.

Великого значення надавав І. Франко політичній економії, підкреслюючи, що вона «безперечно найважливіша з усіх наук». Якийсь час І. Франко викладав політичну економію в робітничих гуртках самоосвіти і навіть підготував, як він сам писав, «невеликий елементарний підручник економії суспільної по Мілло, Чернишевському і Марксу».

Він переклав українською мовою 24-й розділ першого тому «Капіталу», який мав намір опублікувати як додаток до підручника. Але підручник не було надруковано, і І. Франко почав видавати серію брошур і статей, присвячених окремим питанням політичної економії. Він виступав як популяризатор економічної теорії і, зокрема, економічної теорії К. Маркса. Аналіз категорій політичної економії в нього підпорядковується іншим завданням. І. Франко хоче привернути увагу суспільства до економічних проблем, до необхідності їх вирішення. На науковому рівні, але доступно, він намагається розкрити трудящим причини їхнього тяжкого економічного становища. Як писав сам І. Франко, за цензурних утисків про економічні й політичні справи не можна було говорити відкрито, а довелося «заходити з боків» і говорити про діла менш дражливі, як-от «про історію грошей, теорію людності, історію селянства і т. д.». [4]

З метою пропаганди ідей соціалізму серед робітників І. Франко надрукував у газеті «Раса» серію статей під назвою «Робітниче питання»: «Хто є робітником?», «Як постала наймана праця?», «Що приносить нам праця?», «На кого ми працюємо?», «Чия вина?». В 1881 році їх було видано окремим виданням під назвою «Про працю». У цих статтях І. Франко широко використовує категорії політичної економії для аналізу економічних питань. І не випадково реакційна польська преса характеризувала збірку як таку, «де на підставі елементарних економічних основ, або за їх допомогою викладено не тільки теорію праці, а й увесь катехізис соціалізму для робітничого класу». [1]

Підкреслювалось, що метою видання «є не наука суспільної економії, а соціалістична пропаганда».

Ще раз повернімось до політекономії. І. Франко дає визначення предмета політичної економії. Однак, це визначення не було чітким і сталим. Він розглядає політичну економію як науку про «суспільні зв'язки між людьми», називає її найважливішою з наук тому, що вона «досліджує причини злиднів і багатства людей, вчить про працю, її наслідки, її поділ».

Згодом він визначає політичну економію як науку про економічні закони розвитку суспільства. І. Франко поділяв марксистську думку про прогресивний характер суспільного розвитку і на цій підставі робив висновок про історичний характер політичної економії.

Іван Франко високо оцінює марксистську політичну економію і називає її політичною економією трудящих класів. «Безперечно, — писав він, — ця наука

(суспільна економія) має найбільше значення для працюючих класів, бо вчить, що єдиною основою людського щастя і добробуту є праця. Ця ж наука завжди сміливо і чітко вказує на право працюючих класів, їх потреби і недоліки і прагне до запровадження справедливого розподілу і самої праці, і її плодів». [5, с.39]

Як захисник інтересів трудящих він писав, що «лише ці класи входять в нашу програму, про них тільки говоримо і їм тільки передусім бажаємо добра».

В аналізі категорій політичної економії І. Франко звертає особливу увагу на такі: товар, гроші, капітал, рента. Аналізуючи товар, він дає йому кілька визначень, але зрештою пише, що це продукт праці, створений не для власного споживання, а для обміну. Він виділяє дві властивості товару — мінову і споживну вартість і дає досить популярне їх тлумачення.

І. Франко послідовно стоїть на позиціях трудової теорії вартості. «Наука економії каже, — писав він, — що без праці немає вартості»

Саме людська праця є мірою вартості товарів. Цю ідею І. Франко використовує для критики капіталістичного способу виробництва як експлуаторського. Капіталістичне виробництво І. Франко правильно розумів як виробництво, засноване на найманій праці. Для розкриття механізму капіталістичної експлуатації він використовує елементи вчення К. Маркса про додаткову вартість. [2]

Значну увагу приділяв мислитель також проблемі розподілу, котра, на його думку, безпосередньо впливає на економічне становище широких верств населення.

В питаннях заробітної плати Іван Якович поділяв погляди Лассалья. Так, він відзначав, що робітники, будучи змушені працювати на власників засобів виробництва - капіталістів, одержують від них стільки заробітку за свою роботу, скільки їм необхідно для життя. Підприємець звичайно платить більше, ніж робітник потребує на харчування й утримання своєї особи, бо він змушений утримувати сім'ю, щоб не згас рід білих негрів.

Проте піднімається зарплата також до певної межі, бо, коли вона підвищується, падає прибуток капіталіста. Останній робить вдосконалення, впроваджує машини, збільшуючи тим безробіття і конкуренцію між робітниками. Тоді зарплата знову знижується. Отже, незважаючи на свою змінність, заробітна плата ніколи не піднімається понад суму, конче потрібну для утримання робітника та його сім'ї, але й ніколи не спадає значно нижче її. „Лассаль, - на думку І.Я.Франка, - слушно називає цей закон „залізним законом”, бо робітник під ним стогне, як у залізних лещатах, і стогнатиме доти, доки буде окремий клас людей, що мають у своїх руках капітал”.[6, с. 74]

Особливу роль, на думку вченого, у формуванні заробітної плати виконує конкуренція на ринку робочої сили. Досліджуючи циклічні коливання її обсягів, він стверджував: „При сучасній сліпій конкуренції так і повинно діятися, і вчені називали ці постійні зміни заробітної плати „робочим законом Рікардо”, бо англійський учений Рікардо перший відкрив і довів той закон. Він гласить так: середня заробітна плата при нинішньому ладі не може

перевищувати тої квоти, яка неодмінно потрібна для утримання робітника при звичайних потребах тої країни і при тих відносинах, в яких він живе». [7, с. 49]

Сприймає І. Франко і відкритий К. Марксом загальний закон капіталістичного нагромадження, ілюструючи його численними прикладами з дійсності Галичини.

Як палкий захисник інтересів селянства і робітничого класу, що народжується, він бореться проти соціального гноблення за встановлення справедливого суспільного ладу. І. Франко визнає неминучість перемоги соціалізму. Шляхи переходу до соціалізму він зв'язував з еволюційним поступом, з поширенням освіти, науки й національної свідомості. [2]

Погляди І. Франка на предмет політичної економії під впливом марксизму поступово змінилися. Спочатку він трактував її як науку про розвиток народного господарства (під впливом ідей німецької історичної школи), потім вважав її наукою про багатство і працю як його джерело; а згодом став прибічником твердження, що політична економія — це наука абстрактна, її предметом є дослідження не лише економічних закономірностей розвитку суспільства, а й загальних законів праці людської.

Викладаючи суть закону капіталістичного нагромадження К. Маркса, І. Франко описав, як зростає багатство капіталістів за рахунок праці найманих робітників, котрі в свою чергу одержують мінімальну платню та не мають змоги заощаджувати.

Частину підручника «Основи суспільної економії», котрого так і не побачив світ, І. Франко переробив у працю — «Розмова про гроші та скарби». В ній вчений проаналізував походження грошей, їх функції (засіб обігу, засіб платежу, засіб утворення скарбів), особливу увагу приділяючи функції міри вартості.

Якщо в праці «Що таке соціалізм?» (1878 р.) він виступає як рішучий прихильник соціалізму, суспільної власності, то поступово погляди його змінюються. У статті «Що таке поступ?» (1903 р.) Франко, проаналізувавши еволюцію суспільства і визначивши головні фактори, які ведуть до зростання багатства і разом з тим зумовлюють його несправедливий розподіл, пише про можливість змінити цей стан.

Цю можливість він не зв'язує ні з поверненням до патріархальних відносин, ні з ідеями революційних анархістів, ні з ідеями соціалістів. Історична заслуга всіх цих напрямів, зазначає Франко, полягає лише в тім, що вони «бентежать людей, ворують їх думки і заставляють їх шукати нових доріг... Але певності, панацеї в них не шукайте».

Рушієм розвитку суспільства він, посилаючись на Гете, називає «голод і любов». Голод означає матеріальні й духовні потреби людини, а любов — це єднання з іншими людьми. Людина може бути щасливою тільки у співжитті з іншими людьми, «в родині, громаді, нації».

Варто також звернути увагу на цикл праць із проблем фінансів і бюджетно-податкової політики І. Франка, у яких розглянуто питання надання

державою певних видів послуг, у тому числі і тих, що стосуються суспільних товарів.

З поняття держави науковець виводить необхідність фінансового забезпечення розвитку культури і просвіти: «Зanedбання тої задачі не тільки причиняє і поодиноким краям, і самій цілості держави найбільшу шкоду, простягаючи своє руйнуюче дійство в пізні покоління, але нищить у обивателів довір'я до державного зв'язку, а з тим підкопує в самому корені і рацію бити того зв'язку». [8, с. 145]

У праці «П'ять літ нашої господарки крайової» вчений здійснює глибокий аналіз державних видатків, розподіли їх на продуктивні й непродуктивні.

Перші, на його думку, повинні йти на економічне і культурне піднесення краю, тому в бюджеті потрібно передбачити «видатки на публічні школи людові, субвенції і позички для шкіл приватних, запомоги для товариств, праць і видавництв наукових або шкільних, видатки на цілі штук красних». [9]

Питання суспільних товарів І. Франко розглядає під практичним кутом зору, порівнюючи соціально-економічне становище Галичини та інших регіонів Австро-Угорської імперії, закріплюючи за державою виконання певних функцій, що сприяють її розвитку.

Отже, еволюцію світогляду Франка можна визначити як перехід від захоплення ідеями Драгоманова до сприйняття ідей марксизму, а згодом їх критичного осмислення і заперечення, особливо методів їх реалізації.

Аналізуючи світогляд І. Франка, не погодимося з дослідниками, які писали, що він був соціалістом (такі твердження притаманні всім працям радянських вчених), або ж радикалом (як це зробили В.М. Ковальчук, М.І. Сарай) чи демократом.

Важливо розуміти його погляди як прибічника соціалістичних ідей в молоді роки, як радикала в певний період його життя та формування у вченого демократичних поглядів; прослідкувати зміну ідеалів, цілей, світобачення та ідей цього геніального вченого, щоб побачити цю його геніальність, здатність до самовдосконалення.

Однак варто наголосити, що навіть в період сильного захоплення І. Франко категорично не сприймав диктаторської природи соціалізму, а пізніше науково критикував методологічні засади цієї теорії.

Використана література

1. Злупко С.М. Іван Франко - економіст. - Львів, 1992.
2. Іван Франко про соціалізм і марксизм. Рецензії і статті 1897-1906. Нью-Йорк., 1966.
3. Франко І.Я. Лист до О. Рошкевич від 20 вересня 1878 року/ І.Я.Франко // Твори. У 20-ти т. Т. 20. – Київ: Держвидав, 1956.
4. Злупко С.М. Іван Франко і економічна думка світу. – Львів: Видавничий центр Львівського Національного університету імені Івана Франка, 2006.
5. Франко І.Я. Наука і її взаємини з працюючими класами // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. - Т.45. - К., 1986. С.24-40.

6. Франко І.Я. Про працю. // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. - Т.44. Книга 1. - К., 1984. С. 66-78.

7. Франко І.Я. Що таке соціалізм? // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. - Т.45. - К., 1986. С. 44-55.

8. Франко І. Що коштують наші школи? / І. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Франко. – Т. 44. – Кн. 1 : Економічні праці (1878–1887). – К. : Наук. думка, 1984. С. 145-150.

9. Франко. І. П'ять літ нашої господарки крайової / І.Франко // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Том 44. Книга 1. Економічні праці (1878-1887). – К. : Наук. думка, 1984.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА В РОЗУМІННІ ІВАНА ФРАНКА

*Іван Макаровський, Ярослав Мандрик,
Михайло Москалюк*

В умовах української самостійності ми маємо можливість глибше вивчати праці вітчизняних класиків суспільно-політичної та літературно-естетичної думки. Чільне місце серед них по праву посідає І.Франко.

У сучасному франкознавстві глибиною проникнення в суть Франкових ідей та образів і об'єктивністю їх висвітлення виділяються праці, представлені такими найвидатнішими діячами гуманітарної науки в Україні і діаспорних наукових центрах як О.Білецький, М.Возняк, С.Возняк, О.Гончар, Р.Горак, В.Горинь, Я.Грицак, І.Денисюк, І.Дорошенко, М.Жулинський, О.Забужко, С.Злупко, Є.Кирилюк, М.Климась, О.Копиленко, М.Копиленко, Лука Луців, Д.Павличко, М.Рильський, Т.Салига, О.Скакун, Анна Франко-Ключко, Т.Франко, З.Франко та багатьма менш відомими дослідниками. Їхні праці, помимо окремих думок, посідають почесне місце в золотому фонді франкіани. З їх сторінок перед нами постає реальний Франко як борець за соціальну справедливість, український революціонер, великий гуманіст, Каменярь, Учитель нації, український Мойсей, титан української культури. Саме таким Іван Франко, незалежно від будь-яких дослідників, своєю творчістю, громадською діяльністю, способом життя вріс назавжди в товщу художньої та політичної свідомості українського народу.

Консолідуючись з думками вищеназваних авторів, ми автори, робимо спробу простежити формування і розвиток національно-державницьких ідей І.Франка, показати значення їх для консолідації українського народу.

Суспільний устрій, який унеможлиблює привілеї, гноблення та експлуатацію окремих осіб, верств населення, народів, а натомість відкриває їм найширший простір для їх якнайкращого розвитку – такий соціальний ідеал І.Франка органічно взаємопов'язаний з його ідеалом національної самостійності. Синтез соціалістичних та національно-державницьких ідей складає основу національно-демократичної ідеології Каменяря, яка не вичерпується соціальними принципами соціалістичної доктрини, а залишається відкритою для інших ідей та вчень, позиточних для української державної незалежності. Основні риси і напрями формування цієї ідеології письменник намітив у своїй праці “Поza межами можливого” (1900р.).

Умовно їх можна звести до таких положень:

- теоретичне вираження і послідовний всебічний захист інтересів українського народу вимагає опори на наукові знання, а не на "простий хлопський розум" [24,278];

- комплексний підхід до осмислення органічної єдності і розв'язання економічних, політичних та національних проблем українського суспільства;

- соціалістична спрямованість ідеології ("усунення усякого визиску"). "Адже уся соціальна боротьба наших часів в головній мірі (невиключно!) зводиться, - писав Франко, - на усунення економічного визиску в усякій формі. Та постановивши питання так, ми відразу бачимо перед собою і ясну перспективу. Адже змагання до усунення економічного визиску мусить еoipso (тим самим) бути змаганням до усунення визискувачів, своїх чи чужих, а вразі даного вибору певне насамперед чужих, а потім своїх" [24,279-280];

- революційний характер боротьби за визволення. Не соціальний спокій, а постійна революційна боротьба проти будь-яких перешкод на шляху розвитку української нації, бо "соціальний спокій, це найкраща гарантія для п'явок – виссати їх жертви. Що з погляду ширших, навіть чисто економічних інтересів нації ані такий економічний прогрес, ані такий соціальний спокій не пожадані, - сього не треба й доказувати" [24,281];

- відмежованість від "одностороннього Марксівського економічного матеріалізму чи фаталізму", бо не лише економічні потреби, а "цілий комплекс фізичних і духовних потреб" людини, що вимагає свого задоволення, є рушійною силою історії людства. "Продукція (читай виробництво. – І.М.), невпинна і чим раз інтенсивніша культурна праця – це вплив потреб і ідеалів суспільності. Тільки там, де ті ідеали живі, розвиваються і пнуться чимраз вище, маємо й прогресивну і чимраз інтенсивнішу матеріальну продукцію. Де нема росту, розвитку, боротьби і конкуренції в сфері ідеалів, там і продукція попадає в китайський застій" [24,283-283];

- активна, творча роль національної свідомості і національного ідеалу в боротьбі за існування та розвиток української нації. "Ми мусимо серцем почути свій ідеал, - писав Франко, - мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина" [24,285].

Чи не тривожить нас це остереження Франка перед згубними наслідками нашого недбайливого ставлення до своєї політичної свідомості та свого національно-політичного ідеалу? Чи не актуальне воно для нас перед загрозою глобалізації? А якщо так, то що робить кожен з нас, зокрема, щоб не потрапити в небажані тенета світової конкуренції? Чи усвідомлює українське суспільство настанову І. Франка на те, що західноєвропейські ідеали соціальної та політичної демократії не можуть бути реалізованими в Україні без реалізації ідеалу національної самостійності, який "не тільки вмщує в собі обидва попередні, але один тільки може дати їм поле до повного розвою" [24,283]. На

жаль, здобутки національної політичної думки в цьому напрямку є дуже мізерними.

Не будемо забувати, що національно-демократична ідеологія І.Франка не вичерпується соціальними принципами соціалістичної доктрини, а живить і по нині нашу думку своїми гуманістичними та національно-патріотичними ідеями.

Про національну творчу сутність та соціально-гуманістичне ядро ідейного світу І.Франка добре сказав, чи не вперше, український письменник і академік О.Т.Гончар. "Мужній дух Каменяра, - підкреслював він, - очевидно, найповніше виявив себе у вірності ідеалам юності, коли син покутського коваля, творчо сприйнявши передові ідеї російської і західноєвропейської літератур, постав перед сучасниками в образі молодого соціаліста-правдборця, духовна ж зрілість, глибина переконань подвигли Франка на ту безпрецедентну працю-подвиг, яка назавжди забезпечила йому право репрезентувати українську націю у світовій гуманістичній культурі" [37,105]. Зазначимо, що ідея нації як духовної спільності, що впізнає і стверджує себе насамперед в актах матеріальної та духовної культури, була в ментальності І.Франка відправним пунктом національного самоосмислення. Вона розглядалась ним як суб'єкт історії. З його іменем пов'язується цілий період розвитку новочасної, секулярної української культури від кінця 70-х – початку 80-х років XIX століття до Першої світової війни. Йдеться про національно-політичну та духовну діяльність цілого покоління української інтелігенції, відомої під назвою "Молода Україна", що впродовж трьох десятиліть здійснювала місію відродження розчленованої між двома імперіями України як специфічної духовної цілості новітнього, так би мовити, секулярного типу. Духовним батьком цього покоління був І.Франко. Для нього, як і для більшості тогочасних теоретиків "національної ідеї", першорядним завданням було внесення національної ідеології в інертні народні маси, щоб таким чином сконсолідувати їх в націю новітнього типу. Вбачаючи в цьому історичний смисл діяльності покоління "Молодої України", він в 1905 році писав: "Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свобідніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьгодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися" [27,404].

Не важко помітити, що в цих словах письменника, адресованих безпосередньо галицькій українській молоді, наголошується не тільки на націотворчу функцію інтелігенції, але і на історично неперехідний характер цієї функції, яка становила сенс і його власного життя. Подібні роздуми І.Франка протікали в етико-антропологічному руслі і сконцентрувались в проблемі "будитель і маса", фокус якої лежить для письменника, як підмітила дослідниця Оксана Забужко, в "зіткненні цілеспрямованої, деміургічної активності

“будителя” із, сказати б, опором людського матеріалу – маса-бо не є піддатна, покірна активно-формуваальному впливові матерія” [39,41].

Реалізація таких ідей вже мала свою історію і становила головний зміст фракційного /львівського/ періоду новочасної, світської української культури, в якому тодішня передова національна інтелігенція все більше присвячувала себе роботі з масами з тим, щоб зробити з тих мас реальну політичну силу [див.34].

Ще в 1896 році І.Франко накреслив у статті “З кінцем року”, а згодом деталізував у ряді інших праць, контури, так би мовити, комплексної програми послідовного і цілеспрямованого національного будівництва: “Тільки...інтегральна, усестороння праця зробить нас справді чимось, зробить нас живою одиницею серед народу. Бо ані фіра книжок самих сего не зробить, ані копиця брошур самих, ані півкопи послів самих, ані Академія наук сама, ані тисяча шкіл з руською мовою викладовою самою, ані тисяча віч самих. Треба всего сего, але треба всего, на всі боки, щоб ми справді росли органічно...” [34,101]. Хвилювала Каменяра, і не безпідставно, кволість українського національного організму, що проявлялась в низькій національній та політичній свідомості народних мас, їх економічному та духовному зубожінні. Змінити і зробити цей організм конкурентоздатним було громадським обов’язком інтелігенції. “Сором українській інтелігенції, - писав Франко, - сором особливо молодому поколінню, коли вона не відчує тої великої потреби, не віднайде дорогу до народу, не покладе основи до того, щоб Україну зробити політичною силою. Адже упадок абсолютизму в Росії буде не нині, то завтра, а конституція управа дає поле готовим до конкуренції. Коли українство до того часу не буде готовою силою, то будьте певні, що найкраща конституція перейде над ним до дневного порядку і куватиме на него нові ярма” [34,107-108]. Пророчість цих слів великого українського мислителя очевидна. Під час розпаду царської російської імперії українство, як виявилось, не було готовою політичною силою, що пагубно позначилось на тодішньому українському державотворчому процесі. Слушно відмічає український зарубіжний історик І.Лисяк-Рудницький, що причини краху молоді української держави слід шукати не в більшовицьких полчищах, а в тому, що не наступило в 1917-21 рр. остаточне оформлення громадянства України в окремий політичний підмет [див.39].

Українство, на нашу думку, багато в чому залишилось таким же і під час розпаду Радянського Союзу і поки-що не спромоглося нагромадити інтелектуально-політичний капітал, необхідний для прориву на висоти сучасної цивілізації, що значно ослабило національно-патріотичну життєздатність сучасного молодого покоління. Проте політичне українство завжди виживало завдяки вірності ідеї української державності. В його біографії яскравою сторінкою є “Молода Україна”, душею якої був І.Франко. Вона ще в кінці ХІХ століття ідею української політичної незалежності проголосила синтезом всіх своїх стремлень і змагань. Таким чином є всі підстави твердити, що націотворення Каменяра спрямовано на державотворення.

Національні принципи державотворення І.Франко виробив теж в минулому столітті. Чи не щонайкраще вони викладені ним у статті “Поза

межами можливого”, в якій він писав:”...Синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не зв’язаного і необмеженого (крім добровільних концепцій, яких вимагають дружні стосунки з сусідами) життя і розвою націй. Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами прикрити своє духовне відчуження від рідної нації. Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнародних союзів для осягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статись аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів [24,284].

І тут життя не раз мстилось нам за нехтування цими попередженнями І.Франка. Чимало біди принесли людям також наші доморощені фарисеї, що під гаслом “радянського народу”, як нової історичної, соціальної і національної спільності людей, насаджували національний нігілізм, а нарешті штовхнули народи в багатьох регіонах колишнього Радянського Союзу на кровопролиття.

Національне питання завжди було в центрі уваги Каменяра. Проте він не розглядав його у відриві від соціальних проблем. І не марксистські чи інші впливи зумовили це. А така вже українська історія, що в нас експлуататори і гнобителі в масі своїй були чужинцями, іонаціоналами. Значить боротьба за соціальне визволення об’єктивно співпадала з боротьбою за національну свободу. Тож і природно, що майже в усіх творах І.Франка, посвячених чи то проблемам літератури, чи лінгвістики, чи економіки і політики, проглядає національне питання, бо воно виступає в нього найчастіше як псевдонім ураженої і відчуженої людської гідності. Звідси і критичні виступи письменника проти формального націоналізму, точніше лжепатріотизму тих, що нехтували соціальними бідами народу, проблемами його економічного і політичного стану, а зводили все до культурно-розважальної діяльності, пустопорожніх промов, декларації. В статті “Формальний і реальний націоналізм” (1889 р.) він писав: ”Нація, котра помирає з голоду, в котрій 90 проц. людей не вміє ні читати, ні писати і не має de facto ніякої політичної волі, - така нація потребує хліба, азбуки і конституції; театрами, концертами “національними”, романами й поезіями дуже мало їй можна прислужитися” [17,356]. Каменяра був переконаний в тому, що без роз’язання соціального питання збудувати самостійну демократичну українську державу неможливо, більше того, воно залишиться в числі першорядних і при політичній незалежності України. “Економічне питання таке важне, таке основне, - читаємо а статті “Поза межами можливого” (1900 р.), - що й при справі політичної самостійності всякого народу не то що поминути його не можна, але треба класти його як вихідку точку. Адже ж уся соціальна боротьба наших часів у головній мірі (не виключно!) зводиться на усунення економічного визиску в усякій формі”. І далі Франко підкреслює, що така боротьба мусить бути “змаганням до усунення визискувачів своїх чи чужих” [24,279-280].

У національній ідеології І.Франка також однаково важливі, як його виступи проти імперських доктрин, зокрема “єдності і неділімої Росії”, так і “демократичних” та “соціалістичних” порад К.Каутського, щоб соціал-демократи окраїн російської імперії не захищали окремі національні вимоги, а зачекали їх здійснення в центрі Росії, що означало б віддати вирішення національного питання на ласку центральному російському урядові. Принагідно відмітимо, що ще в 1880 році, застерігаючи російський робітничий рух від безпеки відриву від національного ґрунту та національних ідеалів, І.Франко в статті “W sprawie domowej” (“В домашній справі”) (1880 р.) писав: “Робітничий рух, як рух народний, мусить обов’язково спиратись на народність. Кожний народ має свої відрубні властивості, які треба знати і враховувати, бо інакше весь рух, який не може якимось чином увійти в кров народну, як чужий йому, не пустить коріння і буде звихнений. Тому народність є основою і пунктом виходу всякого народного руху...” (Ргаса, 1880 р. 12 квітня). А чи переживав би український народ в ХХ столітті страшні катаклізми, коли б не справдилось і це остереження Каменяря?

Було б недостатньо сказати, що розв’язання національного питання в Україні І.Франко пов’язував з утворенням української самостійної соціальної держави. Він, розвиваючи традиції Т.Шевченка і дещо М.Драгоманова, йшов далі, твердив, що в умовах нового світу (без експлуатації і гноблення людини людиною, народу народом) народи об’єднуються у вічну “федерацію” [29,113], залишаючи за собою “повне право самостійно управлятись, розвиватись і жити, без ніякого верховодства одної народності над другою, більшої над меншою” [22.138]. Незгоди, які можуть виникати між народами, розв’язуватиме міжнародний виборний суд [29,113]. Франкова формула вічна “федерація” фіксує його неприйняття тези про злиття націй та якість безнаціональне людство.

Важливою підвалиною національної ідеології І.Франка є його наукові положення про творчу, організаційну роль особи і еліти в історичному процесі. Йшлося перш за все про реалістичного ідеаліста, людину, котра не вміщається між чобітьми і шляпою, людину з найвищими пориваннями і прагненнями. Не раб сірої буденщини, чи матеріального виробництва, не юда – зрадник свого народу, а безстрашний вічний революціонер, будівничий, невтомний каменярь, що знає бажане життя і в душі його потреб виявляє велику вольову напругу й самозречення, невтомною працею рівняє людям шлях до щасливого життя, мудрий національний пророк, що виводить їх з неволі – цей тип людини є творцем історії, пориває за собою маси, і плеканню такого типу присвятив себе І.Франко. В цьому плані ваговими є думки Оксани Забужко про те, що в поемі І.Франка “Мойсей” “завдання історіософськи усправедливити національного героя, довести немарність його пасіонарної життєпосвяти справді виявляється тим основним питанням філософії Франкового життя, котре єдине здатне відіграти системотворчу роль, лягти наріжним каменем в основу скільки-небудь стрункої ідейної побудови” [39,72].

Український мислитель значну увагу приділяв психології людини як складному комплексу, в якому нерозривно сплетені воля, емоція, інтелект. Зanedбання кожного з цих компонентів збіднює людину, штовхає її на дорогу рабства та зради. А нація, щоб піднятись на висоти цивілізації і забезпечити собі щасливе буття потребує діяння найсильніших волей, щонаймогутніших психічних енергій, непересічних інтелектів, що в ідеалі повинні бути притаманні кожному її членові. Тож франківський сплав Вічного революціонера, Каменяря та Мойсея дає бажаний гармонійний тип української людини. Письменник показав нам канонічний взірець якісного переродження етнічної маси в новий тип спільноти (націю) зусиллям пророка – будителя. Український Мойсей, як культурний герой, дав українцям свого-таки Бога, свою секулярну віру і закон, і звідси їх готовність на мучеництво заради ідеї відродження національної державності.

Під національною елітою Каменярь найчастіше розумів творчу меншість суспільства, пройняту найвищим почуттям відповідальності, на противагу не творчій більшості. Призначення цієї меншості поривати маси за собою, виконувати функцію, як каже Мойсей у Франковій поемі, “квасу в прісному тісті”, дати народові те єдине, що робить його народом у духовному сенсі: “безсмертну силу – ідеал”.

І на кінець зазначимо ще дві, до речі найменш вивчені, проблеми, що органічно пов’язані з державотворчими ідеями І.Франка.

Це проблема національно-демократичної революції та проблема солідаризму.

Загальновідомо, що визначаючи різні форми революції, в залежності від обставин, І.Франко надавав пріоритет мирній формі. І суть справи не тільки в його гуманістичній натурі, а в глибокому переконанні, що революція не одноразовий акт зруйнування системи гноблення, повалення влади займанця. Вона перед усім духовне оновлення нації, що в ім’я свого “бути чи не бути” позбувається комплексу лагідного “гречкосійства”, і переймається активізмом по відношенню своїх внутрішніх та зовнішніх ворогів, об’єднується і цементується національною ідеєю, питаннями національності та патріотизму. Разом з тим революція довгий процес, що акумулює творчу енергію нації і прискорює набуття нею нової якості, необхідної для найкращого влаштування, постійного розвитку та захисту свого економічного, духовного і політичного життя. Подібні ідеї Каменяря висловив у багатьох своїх творах, зокрема у віршах “Національний гімн” (1890 р.) та “Новітні гайдамаки” (1903 р.). Не виключено, що останній написаний під впливом вірша Осипа Маковея “Гайдамацька пісня” (1901 р.).

Проведений вперше нами порівняльний аналіз названих віршів цих поетів показує, що О.Маковей цілком в душі Т.Шевченка оспівує традиції гайдамаччини в тих її формах, в яких вона відбувалась, як соціально орієнтованого українського визвольного руху проти польських гнобителів та їх поплічників. Передбачаючи появу нової гайдамаччини на Україні, він твердить, що “ножі свячені на серця скажені наострять знов потоптані раби”. При цьому

відповідальність за кровопролиття поет поклав, цілком справедливо, на гнобителів: “Доки сусіди нам людоїди, ми гайдамаки, як були так є;...”.

Присягу своїх гайдамаків О.Маковей формулює так:

*Наша присяга: правда, відвага,
помста за кривди, люта і грізна,
бо ми гайдамаки, месники однакі,
що за народ нам і смерть не страшна!*

І.Франко істотно корегує модель новітньої гайдамаччини, що вже глухо нуртувала в гущі мас. Він акцент з “святих ножів” переносить на науку, бо в ній, за його словами, “покривджених опора, слабих перемога”, та обстоює іншу присягу гайдамаків:

*Тримайтеся, люди добрі, одної присяги:
Най відважний боязливим додає відваги!
Най розумний нерозумних на розум наводить!
Най багатий немаючим pomoже, не шкодить!*

[11,263].

Тут помітне прагнення Каменяра до зближення різних соціальних верств в середині нації. Він ніколи не затушовував соціальні протиріччя та полярність між інтересами класів і соціально-станових елементів нації, проте в площині змагання “до волі і щастя, і честі рідного краю” прагнув звести їх до мінімуму і забезпечити щонайбільший національний ефект від їх співдії.

Коли йшлося про національну та соціальну долю українського народу, то І.Франко свою позицію визначив у вірші “Не пора, не пора, не пора...” такими словами: “не пора в рідну хату вносити роздор... Під України єднаймося прапор!” [11,255]. Виходячи з цього можна, на нашу думку, говорити певною мірою про солідаризм як елемент ідейної будови великого українського мислителя.

Покращення національної та солідарної долі українського народу Франко пов’язував з самовідданою працею і боротьбою за створення української самостійної держави. Вона розглядалась ним як знаряддя побудови якісно нового суспільства, без експлуатації і гноблення людини людиною. В дусі шевченківської традиції українська держава вбачалась йому в образі “рідної хати” розміром від Кубані до річки Сяну. Поет мріяв і боровся за неї, бо ж бачив, що бездомний народ як і бездомна людина – безталанні. Для боротьби потрібна сила. Одним із її джерел є віра в перемогу. В багатьох своїх творах Каменяр засвідчує цю віру.

Так у вірші “Розвивайся ти, високий дубе...” (1883 р.) читаємо:

*Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну – річки
Одна, нероздільна.*

[2,22].

Франко закликає до боротьби за українську державність, проголошує цю боротьбу “святим ділом”. Адже мати Україна дає наказ:

*Пора, діти, добра поглядати
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою
Перед світлом стати!*

[2,23].

Другим джерелом сили виступає єдність народу. Достатньо підкреслити, що цією ідеєю пронизаний вірш “Не пора, не пора, не пора...” (1880 р.), що здобув ранг національного гімну:

*Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапор!
Бо пора це велика єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжемо, щоб волю, і щастя, і честь,
Рідний краю, здобути тобі!*

[2-а,24].

У своїх поетичних рефлексіях та філософських роздумах про майбутню українську самостійну державу Франко постійно наголошує на тому, що вона на відміну від інших відомих йому держав, буде не знаряддям гноблення людей, а джерелом забезпечення свободи, рівності і щастя всім своїм громадянам. Держави змінювали впродовж своєї історії лише форму, а суть залишалась без змін:

*...Тільки те осталося без змін,
Що за кровавий труд запластою єсть голод,
Що волю й дотепер б’є самоволі молот,
Що гонять за любов, за правду висмівають,
Що втішній сумних, голодних ситі лають!*

[9,408].

Одержимий ідеєю боротьби, свідомий, організований, пройнятий духом патріотизму народ єдиними лавами змете несправедливий державний лад, знищить чужу йому владу й встановить свою, в умовах якої торжествуватиме в суспільстві справедливість, взаємодопомога і любов між людьми. У сонеті “Пісня будучини” (1880 р.) поет передбачливо писав про місію України:

*Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Останнього, за правду й волю милу.
Ти поведеш народи і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.*

[5,148].

Визвольним пафосом і передбачливістю пройняті також рядки із поеми І.Франка “Святовечірня казка” (1883 р.), в яких йдеться про українську державу як історичну територію українського етносу, що усвідомлює необхідність

усунення чужої влади та утвердження своєї державної влади, як знаряддя забезпечення свого майбутнього [див.9,409-410].

У понятті І.Франка “моя держава” міститься не тільки ідея української державності, але також визначається її функціональна основа, яку складає національна влада. “Моя держава” і “власть чужа” для Франка речі несумісні. Влада стає чужою тоді, коли ігнорує волю народу не лише в соціальній, але і національній сфері його буття, не кажучи вже про ту її особливу відчуженість від трудящих мас, коли вона перебуває у руках “зайд”, ворожих українству. Таке мислення Каменяра знайшло своє поетичне відображення у вірші “Гей, Січ іде”:

*Гей, Січ іде,
Підківками брязь!
В нашій хаті наша воля,
А всім зайдам зась!*

[3,46].

Апофеозом ідеї української державності є, безумовно, революційна, програмна, філософська поема – заповіт “Мойсей” – твір наскрізь державотворчий. В ньому промовляє Мойсеєвими устами до євреїв (читай – до українців) сам Франко:

*О Ізраїлю! Якби ти знав,
Чого в серці тім повно!
Якби знав, як люблю я тебе!
Як люблю невимовно!
Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава,
В тобі дух мій, будуще моє,
І краса, і держава.*

[15,237].

Державотворчий пафос поеми співзвучний з ідеями державності в його художніх творах, публіцистичних статтях, наукових працях з часу написання “Мойсея”. Насамперед, маємо на увазі статті “Поza межами можливого” (1900 р.), “Що таке поступ?” (1903 р.) та “Одвертий лист до галицької української молоді” (1905 р.).

Держава розглядалася Франком як знаряддя самозбереження нації, її основних елементів, якими за його визначенням є: спільна територія, спільна мова, спільна історія, традиції та почуття спільних обов’язків [див.35,436].

Провідну функцію держави Каменяр вбачав в організації виробництва матеріальних та духовних цінностей. На цій основі держава сприятиме народові в забезпеченні собі свободи і добробуту.

Франко виділяв також мобілізаційно-охоронну функцію, яку вбачав у мобілізації державою людських, матеріальних, фінансових, державних ресурсів для охорони нації від можливих внутрішніх і зовнішніх небезпек. Вся діяльність держави повинна спрямовуватись на захист національних інтересів українського народу. Письменник у своїй праці “Мислі о еволюції в історії

людськості” фактично через призму цих інтересів інтерпретував, головним чином, філософсько-економічне і політичне вчення марксизму. Він називав його “науковою теорією громадівства”, яка виражає такі інтереси українського народу як:

- утвердження в суспільстві суспільної властивості на засоби виробництва і на цій економічній основі “правдивої свободи і правдивого братерства”;

- створення шляхом загального, рівного, вільного і таємного голосування нової держави трудівників;

- створення нової сім’ї на основі “особистої любові і прихильності”, а не матеріального, економічного розрахунку;

- забезпечення кожному членові суспільства вільного розвитку його “вроджених способностей”, і в міру його розвитку і сил “використати його для добра громадського, зглядно для його ж власного добра”;

- в сфері громадського життя державні органи, а в майбутньому громадського самоврядування пильнуватимуть “тільки тих умовин, які конечні до вдержання людського життя і розвитку, т.е. праці і справедливості” [22,137].

Основоположний інтерес українського народу полягає, за Франком, в тому, щоб викоринювати тунеядців та лиходіїв в суспільстві, а не множити їх, утверджувати культ “обов’язку працювати та жити чесно з людьми”, а також здобути і забезпечити собі “повне право самостійно управлятись, розвиватись, і жити, без ніякого верховенства одної народності над другою, більшої над меншою” [22,138], а науку і освіту зробити доступною для всього народу.

Забезпечення цих постійних базових національних інтересів українського народу можливе лише в умовах майбутнього громадівського ладу, в якому “необмежена свобода громад і народностей робити і порядкуватись у себе по-своєму” [22,138].

Розглядаючи шляхи історичного розвитку держави, І.Франко доходить висновку, що буржуазна держава на певному періоді свого функціонування стала гальмом суспільного прогресу, звела його лише до матеріального виробництва, нехтуючи духовною, моральною сферою життя суспільства. Вона намагається також увіковічнити відчуженість робітників від засобів виробництва, ту, як каже письменник, “головну болячку теперішнього ладу”, яку, на його думку, можна вилікувати лише запровадженням суспільної власності в різних формах на засоби виробництва. Каменяр солідаризувався з висновками Маркса про те, що розвиток капіталізму об’єктивно і неминуче веде до соціалізму. Франко зазначив у своїй праці “Що таке поступ?”, що “великий соціаліст Карл Маркс” такі думки “дуже розумно і ясно виловив у своїх працях” [25,339]. Та це аж ніяк не означає сприйняття Франком всіх думок Маркса за свої. В цій своїй праці Франко розходиться з Марксом в поглядах на історію. Відомо, що К.Маркс розглядав історію людства як історію класової боротьби, а революції – як локомотиви історії. Позиція Франка в цьому питанні інша. Він визначив її такими словами: “А ціла історія людського

роду то властива історія здруження людей, зливання одиниць і дрібних родин у громади, племена та держави” [25,348].

Якщо К.Маркс висунув на перше місце в історії XIX століття пролетарський рух, то І.Франко – національно-визвольну боротьбу. В праці “На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901” Каменяря, наголошуючи на національно-політичній емансипації народних мас, писав: “Те, що заповнює історію XIX віку, – відродження національностей, державних і недержавних, і боротьба за їх рівноправність, емансипація національного самопочуття і самопізнання, все те для XVIII в. було чимсь неможливим. А тим часом у XIX в. се якраз зробилося основою державної політики на всіх полях” [23,291].

Аналіз всієї творчості Франка свідчить про те, що він окремі положення марксизму щодо загальних тенденцій розвитку капіталізму, проблем організації праці, розподілу її плодів, створення нової системи управління всіма сферами суспільного життя, в першу чергу відносинами між людьми, державами і націями використовував як матеріал для власних ідеологічних побудов, що засвідчує його намагання допомогти своєму народові віднайти свій власний шлях у майбутнє без панування людини над людиною, без гноблення і експлуатації, в якому процвітатиме справедливість і любов між людьми.

З цих позицій письменник гостро критикував суспільний та державний лад Австро-Угорської та Російської імперій. Констатуємо неприйняття Франком суспільного, політичного та державного устрою цих держав. Він ніколи не ідеалізував австро-угорські конституційно-автономічні порядки, які не давали повної свободи для розвитку національного, політичного та економічного життя галицьких українців.

Вказуючи на формальний, декларативний характер проголошуваних буржуазними конституціями свобод, Франко писав: “Конституціоналізм, так, як і капіталізм, опирається на свободі, але він ще не свобода. Свобода тут тільки ще в теорії, рівність тут тільки ще в букві права, а на ділі гніт сильнішого над слабшим, нерівність економічна. В теорії капіталізм знає тільки вольні одиниці, конституціоналізм знає тільки вольних горожан, а на ділі бачимо зовсім не те, бачимо два ворожі табори: багатих і бідних, т. є. економічно сильних і слабих, т. є. вольних і не вольників.” [22,132]. Це аж ніяк не означає, що він не розумів відносної прогресивності і демократизму прав і свобод проголошуваних буржуазними конституціями, необхідності використовувати їх в боротьбі за повне визволення українського народу від національного, економічного, духовного та політичного гніту. Створення буржуазної держави Франко розцінював порівняно з середньовічними монархіями як крок вперед на шляху політичного розкріпачення людства. Промовистою в цьому плані є його праця “На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901”, в якій читаємо: “Головною підвалиною політичної емансипації народних мас я вважаю – коли позволите се назвати так – три загальники: загальну освіту, загальний військовий обов’язок і загальне голосування” [23,290].

Політичну емансипацію Франко розглядав як необхідну передумову економічного та соціального визволення українського народу. Для цього

потрібна свідомо, організована, цілеспрямована, послідовна щоденна праця і боротьба за землю і владу, успіх яких знайде свій концентрований вираз у створенні самостійної української держави національної демократії.

І.Франко визнавав необхідність конкретно-історичного підходу до суспільних явищ, а тому вважав, що питання про державу майбутнього може бути розв’язане лише в загальному плані. З цих позицій він піддав критиці свободу німецьких соціал-демократів, зокрема Лассалья і Енгельса видати, без належного обґрунтування, свою концепцію майбутньої “народної держави” за істину в останній інстанції. Зазначимо, що Франко піддав критиці не саму ідею “народної держави”, в якій би через своїх вибранців панував увесь народ, не було би в ній ні визиску, ні кривди, ні бідності, ні темноти, а її соціал-демократичний варіант із всевладністю державної бюрократії. Заодно він критикував пропонований німецькими соціал-демократами шлях створення такої держави, згідно з якою виборні народні представники мали оволодіти буржуазною державою та її “перемінити на народну державу...” [25,340]. Франка насторожило те, що Лассаль і Енгельс обійшли по суті питання, хто замість капіталістів буде керувати цією державою? Чи нові керманічі будуть відрізнятися від старих, а коли будуть – то чим? Каменяря застерігає народні маси від некритичного сприйняття заяв німецьких соціал-демократів, які під гаслом “народної держави” сподівались отримати якнайшвидше перевагу в парламенті та використати владу “народної держави” для панування над народом [25,341]. Письменник підкреслив, що “по думці соціал-демократів, держава – розуміється, будуча, народна держава – мала статися всевладною панею над життям усіх горожан” [25,341]. Надмірна регламентація та бюрократизація всього суспільного життя, повсюдний контроль над діяльністю людей перемінив би народну державу в народну тюрму, а керівники цієї держави “мали би в своїх руках таку величезну владу над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти. І стара біда – нерівність, вигнана дверима, вернула би вікном: не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманічів – усе одно, чи родовитих, чи вибраних – над мільйонами членів народної держави” [25,342]. Така держава була би великою завадою для здійснення поступу.

Критичні виступи Франка на адресу ідейних побудов сучасних йому соціал-демократів були конструктивними і засвідчують послідовне відстоювання ним гуманістичних засад самої соціалістичної ідеї, при умові, що вона не спотворюватиме і не перешкоджатиме розвиткові української національної ідеї.

Глибина, самостійність і висока моральність мислення Франка забезпечують зростання його актуальності. На це неодноразово акцентували увагу Іван Денисюк, Микола Жулинський, Дмитро Павличко, Михайло Шалата та інші дослідники творчості Каменяря. Так, Михайло Шалата у статті «Вічний у вселюдському поступі» аналізує думки Франка крізь призму сьогодення стосовно більшості неукраїнців у верховному проводі України: “...Національний розвій може лежати в тім, щоб ми з-посеред своєї нації

виготовляли всі ті стани і верстви, що відповідають певним функціям народного життя, і не потребували пізнавати кривди це й від того, що ті функції серед нашого народного тіла будуть сповняти люди чужих народностей нам на шкоду” (з листа І.Франка до М.Павлика із кінця січня 1900 року). Або така поетова думка 1874 року, яку сміливо можна адресувати не одному сучасному патріоту: “Все говориш: єдності й згоди русинам треба! Але чому ж бо сам так незгідливий еси?”

Тож не випадково мудра реклама “Українського радіо” кілька років тому гласила: “Хочете зрозуміти, що відбувається сьогодні в Україні, - читайте Івана Франка”.

Слушну думку висловив автор дослідження “Суспільне тло творчості Івана Франка” (1930) І.Свенціцький: Франко “з люду вийшов, для люду жив і творив, через народ житиме й творитиме у віки...”. Кожне слово Каменяра правдиве і високоморальне. Не випадково С. Петлюра у своїй статті про творця поеми “Мойсей” дав назву “Поет національної честі”.

Не задля слави чи нагород спалював своє життя Іван Франко на жертovníку України.

Вічний будівничий української державності – ось хто такий Іван Франко.

Таким чином, доходимо висновку, що будівництво української державності Іван Франко розглядав як процес розвитку духу народу, його культури, зокрема національно-державницької свідомості. Національна культура, за його переконанням, – є духовним фундаментом української державності.

Використана література:

1. Франко Іван. Великі роковини // Франко Іван. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. У 50т.; Упоряд. З.Т.Франко, М.Г.Васиченко. – Львів: Каменяр, 2001. – С.38-45.
2. Франко Іван. Розвивайся ти, висовий дубе...// Мозаїка... – С.22-23.
3. Франко Іван. “Не пора, не пора, не пора...”// Мозаїка... – С.23-24.
4. Франко Іван. Гей, Січ іде. (вірш) // Франко І. Мозіїка... – С.46.
5. Франко Іван. До історії соціалістичного руху // Франко І. Мозаїка... – С.400-423.
6. Франко Іван. Пісня будучини [Вірш] // Франко Іван. Зібр. тв. у 50т. – Т.1 – С. 148 (Далі Т. і С. за цим виданням).
7. Франко Іван. Ще про нашу культурну нуджу // Т.44, кн.2. – С.293-298.
8. Франко Іван. Наймит (“В устах тужливий спів...”) // Т.1 – С. 60-62.
9. Франко Іван. На суді (Вірш) // Т.1. – С. 52-53.
10. Франко Іван. Святовечірня казка // Франко І. Вибрані твори. В 3-х т. Т.1. // Ред. колегія: Скотний В. та інші. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 408-410.
11. Франко Іван. Елегія [Вірш] // Франко І. Твори у 20т. Т. XIII. – К.: Держлітвидав, 1954. – С. 46.
12. Франко Іван. Писання Івана Франка. Т. У. Давнє і нове. Друге видання зб. “Мій Ізмагард”. – Львів, 1911. – С.268.
13. Франко Іван. Передмова (до зб. “Мій Ізмагард”) // Т.2. – С. 179-181.
14. Франко Іван. Смертельно ранений (Вірш) // Франко І. Твори у 50т. Т.2. – С. 354-355.
15. Франко Іван. Конкінстадори // Т. 3. – С. 104-106.
16. Франко Іван. Мойсей (поема) //Т. 5. – С. 201- 264.
17. Франко Іван. Критичні письма о галицькій інтелігенції. // Т. 26. – С. 74-93.

18. Франко Іван. Формальний і реальний націоналізм. // Т. 27. – С. 355-363.
19. Франко Іван. Про працю. // Т. 44. кн. I. – С. 66-78.
20. Франко Іван. Земельна власність у Галичині // Т.44, кн. I. – С. 546-576.
21. Франко Іван. Наука і її взаємини з працюючими класами. // Т.45. – С. 24-40.
22. Франко Іван. /Що таке соціалізм?/ // Т.45. – С. 44-55.
23. Франко Іван. Мислі о еволюції в історії людськості. // Т.45. – С. 76-139.
24. Франко Іван. На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901 р. // Т.45. – С. 286-299.
25. Франко Іван. Поза межами можливого. // Т.45. – С. 276-285.
26. Франко Іван. Що таке поступ? // Т.45. – С. 300-348.
27. Франко Іван. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. // Т.45. – С. 377-400.
28. Франко Іван. Одвертий лист до галицько-української молодіж. // Т.45. – С. 401-409.
29. Франко Іван. Галицьке українофільство. Відповідь на “Уваги русина” // Т.46, кн. 1. – С. 442-447.
30. Франко Іван. Ользі Рошкевич, 20 вересня 1878 р. м. Львів // Т.48. – С. 108-119.
31. Франко Іван. О.Ф. Хоружинській 6 квітня 1886 р. м. Львів // Т.48. – С. 53-55.
32. Франко Іван. Про соціалізм і марксизм: Рецензії і статті /1897-1906/ // Упоряд, вступ. Стаття і досвід. Богдана Кравцева. – Нью-Йорк.: Пролог, 1966. – 258 с.
33. Франко Іван. Із історії робітничого руху в Австрії // Франко І. Мозаїка... 2001. – С. 348-355.
34. Франко Іван. Соціалістичні протестанти. // - Kurjer Lwowski – 1896. – 17 werzesnia (№259)
35. Франко Іван. З кінцем року // Молода Україна – Львів: Укр. – рус. вид. спілка, 1910 – С. 96-108.
36. Франко Іван. Суспільно-політичні погляди – М.Драгоманова // Т.45. – С. 423-438.
37. Гончар О.Т. Подвиг Каменяра /Слово до 125-річчя з дня народження І.Франка/ // Чим живемо: На шляхах до українського відродження. – К.: Укр. письменник, 1993. – 400 с.
38. Денисюк І. Деякі зауваження стосовно концепції десятирічної академічної історії української літератури / Круглий стіл: Іван Франко в 10-томній академічній Історії української літератури/ // Слово і час. – 2006. - №4 – С. 55-58.
39. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – К.:Наук. думка. – 1992. – 119 с.
40. Копиленко М.Л., Копиленко О.Л. Слідами затривалої полеміки (Що Іван Франко не прийняв у марксизмі і що марксизм не зрозумів у Франка) // Філософ. і соціал. Думка. – 1990. - №12 – С. 97-107.
41. Макаровський І. Ідеологія Івана Франка: філософсько- політологічний етюд (До 140-річчя від народження письменника). – Івано-Франківськ: Облдрук. 1995. – 25 с.

ІВАН ФРАНКО ПРО НАЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І СУЧАСНІСТЬ

Йосип Цимбрикевич

Велике місце у творчості Івана Франка займають проблеми нації, українського націотворення, українська національна ідея. Особливістю існування людини, її суспільно-історичною потребою є життя в певній спільноті (рід, плем'я, етнос, народність, народ, нація). Така природна інтеграція людей на певному історичному етапі свого розвитку утверджується як нація, що є вищим і найвиразнішим духовно-культурним, територіальним, економічним об'єднанням. Нація – антропологічний феномен і згодом став політичним. Дослідження українських національних проблем було для І. Франка продовженням і розвитком його антропоцентризму.

В боротьбі за своє фізичне і духовне існування український народ зберіг себе як етнос спільністю господарсько-економічного життя, території, мови, традицій, культури, ментальності. Спільна родова основа, спільний менталітет генетично передавався від покоління до покоління, від епохи до епохи. Перед Україною в XIX столітті постала проблема з українського етносу витворити українську націю. Проблема полягала в тому, що український етнос пережив страшні лихоліття, руїни, етноцид і мовоцид, нищення історичної пам'яті і культури.

І. Франко виходить з того, що українська етнічна маса немає об'єднаної єдиної національної свідомості як свідомості українця і тому ще не існує української нації як цілісного явища. І. Франко ставить завдання, «дійову задачу»: «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися» [1, 404]. Нація – такий визначальний чинник, через який реалізуються всі сторони життя народу і окремої людської одиниці. «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими

«вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації» [2, 284].

Мова є визначальним чинником націотворення. Тому так планомірно нищили русифікатори українську мову. Нація, яка втрачає свою мову, втрачає і себе. Мова виражає дух народу. його культуру. Спосіб чуттєвого сприйняття і розуміння світу, ментальність нації відображено в мові і виражено в ній. Нація і мова нерозривні. В чому таємничість рідної мови? «На мою думку, тут лежить глибока психологічна проблема, коріння якої сягає мало досліджених доси тайників - зв'язку людської психіки з тими ніби конвенціональними, а проте так дивно органічними системами звуків, що називаємо рідною мовою. Здається, що таке рідна мова? Чим вона ліпша для мене від усякої іншої і що мені вадить при нагоді замінити її на всяку іншу? Практик, утилітарист, не задумуючись ані хвилини, скаже: пусте питання! Мова – спосіб комунікації людей з людьми, і маючи до вибору я беру ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей. А тим часом якась таємна сила в людській природі каже: Pardon, ти не маєш до вибору; в якій мові родився і виховався, тої без скалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою» [3, 233]. Рідну мову, як і Батьківщину не вибирають. Тою «таємною силою», на наш погляд, є архетип рідних звуків, штучно видуманих (культурних) знаків для позначення речей, явищ, процесів. Рідна мова як система звуків і знаків, які мають певні значення, виражає душевне і духовне життя нації.

І. Франко пов'язує національне питання з економікою і політикою. Соціальна боротьба в основному йде щодо «усунення економічного визиску в усякій формі» своїх і чужих капіталістів. Треба починати боротьбу з чужими визискувачами. А для цього треба вирішити політичне питання: добитись самостійності і незалежності. «Значить, жолудкові ідеї, тобто національно-економічні питання самі собою ... пруть усяку націю до виборювання для себе політичної самостійності, а в противнім разі розкривають перед нею неминучу перспективу економічного невільництва, занидіння, павперизації, культурного застою і упадку» [4, 280]. Економічні вимоги породжують політичні, а всі вони є національними і антропологічними, головним інтересом нації і людини є їх свобода: економічна, політична, соціальна, культурно-духовна.

Для І. Франка першою умовою українського націотворення є консолідація її окремих частин (Західна Україна, Східна Україна) і вироблення суспільного «культурного організму». Консолідована нація повинна бути здатною «до самостійного й політичного життя», «відпорною на асиміляційну роботу інших націй», не повинна замикатись «в собі», а бути відкритою до «загальнолюдських культурних здобутків», мати високий рівень самостійного господарсько-економічного і державно-політичного розвитку, мати свою землю-батьківщину, володіти своєю рідною мовою. Кожен з цих умов-повинностей грає свою роль, а всі разом у своїй взаємодії складають основу націотворення.

Назрівання революційних подій в царській Росії на початку ХХ століття стали для Франка надією на добрі перспективи для розвитку української нації, зокрема, щодо Наддніпрянської України, де мало місце зросійщення, але ще жеврів вогник українства, що вів до пробудження історичної пам'яті, породжував будителів національного духу. Проблема націотворення актуальна і сьогодні. Схід України зрусифікований, бо близький до Росії, а ми всі заражені соціалістичною радянщиною, бо вийшли з радянського Союзу. Сучасна українська держава, її уряд, влада, щоб національно оздоровити український народ, самі повинні бути українськими і добиватись соціальної справедливості. Поляризація населення на малу надвелику заможність людей і велику бідність (до 90 %) гальмує розвиток національної єдності.

Український народ треба сконсолідувати національною свідомістю, складовими якої є національна ідентичність, український патріотизм, національна ідея. Українська національна ідея – усвідомлення мети і способу творення української нації, української національної держави на засадах своїх національних духовно-матеріальних цінностей, соціальної справедливості. Сучасна незалежна українська держава ще не стала повністю національно українською державою.

Українська національна ідея була для І.Франка життєвим дороговказом впродовж всього життя. Вона в нього конкретизувалась в таких поняттях як національна незалежність, економічна самостійність, захист української мови та культури, національна свобода, рівність та братство, національно-визвольна боротьба. Принциповий виклад складових національної ідеї він давав у своїх художніх творах. У вірші «Не пора, не пора, не пора» (1880 р.) поет пояснював, закликав :

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві й Ляхови служити!
Довершилась України кривда стара, -
Нам пора для України служити.*

*Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Най пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднайтись прапор!*

*Бо пора се великая есть :
У завзятой, важкой боротьби
Ми поляжем, щоб волю і щастя і честь,
Рідний краю, здобути тобі!*

Свій національний світогляд Франко збагачував, розширював і в полеміці «між своїми». Леся Українка в статті «Не так тії вороги, як добрі люде» (1896 р.) закликала українців до спільної боротьби з росіянами проти самодержавства і не ставила питання, чи ця боротьба у спілці з російськими союзниками буде корисною для українців, взагалі обминала українське національне питання. У

статті «Коли не по конях, то хоч по оглоблях» Франко ще раз підкреслює, що треба «практичної агітації» учитись у «Поляків, Литовців, Латишів, Грузинів», які навчили народ читати національну літературу і привчили свої народи до політичної самостійності. Леся Українка на початку своєї творчої діяльності виступала як соціалістка, а вже потім як українка. Саме за це критикував її Франко. Згодом Леся виправила свою помилку.

М. Драгоманов у творчості Т. Шевченка бачив тільки боротьбу проти кріпацтва, за свободу селян і не побачив в ньому борця за національне визволення. М. Драгоманов вимагав прав і свобод для народу, але забував про права і свободи нації, українського народу. У духовному арсеналі Драгоманова «... не було поняття нації як чогось органічного, історично конкретного, нерозривного і вищого над всяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою не опертою на ній автономією» [5, 438] . За Франком, національність – не форма, не «спосіб вислову», а цінність, ментальність, духовність і вона є визначальною і щодо загальноєвропейського змісту і загальнолюдського, світового. Зауважимо, скільки бруду і огиди незалежна Україна прийняла від Європи і Америки (наприклад, привабливих для молоді порнографій, непристойного, деталізованого і вже набридливого сексу в різних фільмах та спеціальних передачах), саме тому, що вони не пройшли національного фільтру, вдерлися в наше буття всупереч українським національним традиціям. Ми некритично переймаємо багато інших практичних і теоретичних сторін буття щодо економіки, політики, освіти.

Науковий демократизм І. Франка не приймав драгоманівського розуміння українського народу, як тільки мужиків та робітників, «plebs», як виражався Драгоманов, що говорить українською мовою. До українського народу Франко залучав і інтелігенцію, а разом з нею велику частину духовного життя його. У Драгоманова, як і у марксистів-ленінців народ – робітники і селяни. Інтелігенція, творці культури та ідеологи цього народу не входили в даний народ чи націю. Ось до яких помилок приводив М. Драгоманова *відрив соціального питання від національного*.

М. Драгоманов до «суспільності», соціальності відносив продуктивну робочу силу, «хлопську масу», правда останню ділив на «чорноробів» і «білоробів». Білороби повинні спокутувати свої провини перед чорноробами, «в ім'я етики» робити добро, поширювати народну «просвіту». І. Франко звертає увагу на незавершеність проведення принципів етики. Слід побудувати справедливе суспільство, в якому загальне добро, благо не буде залежати від індивідуальних благодійних актів, а від законів розвитку суспільства. «Се домагання ставиться в ім'я самого етичного принципу, категоричним імперативом ; чи ті білороби, їх зароджування і весь їх спосіб поступування підлягають, крім етичних імперативів, ще яким соціологічним розвоєвим законам, не раз сильнішим від їх індивідуальної доброї волі, в се Драгоманов не любив запускатися...» [6, 426]. М. Драгоманов не допускав «вибриків націоналізму», вимагав зважати на «множество інтернаціональних елементів» і пропустив такі важливі для України питання про націю, національні права і

свободи, самостійність і незалежність нації, її вільний розвиток. «Демократ і республіканець, він занадто тісно розумів поняття суспільності, занадто низько ставив вагу і роль інтелігенції, занадто односторонньо, етично, а не соціологічно формулював її життєве завдання» [6, 430]. За Франком, «суспільність», суспільство не можна побудувати, спираючись тільки на робітничий клас і навіть селян, обминувши інтелігенцію, не можна будувати на основі етики, а на основі науки про суспільство – соціології. Зауважимо, що Франко не вносить в сучасне наукове суспільствознавство історичний матеріалізм Маркса, а соціологію, до якої не звертався марксизм-ленінізм.

У справедливому суспільстві право спирається на мораль і замінює її (хоча, звичайно, не повністю). І не потрібно жодних пільг і показового благодійництва. У несправедливому суспільстві хизуються благодійництвом (багатий бізнесмен незаконно і законно здер з народу гроші, але поставив капличку і думає, що таким чином змив свою вину). Сучасна українська влада зробила народ зубожілим, але натомість цій бідній масі видає субсидії, замість нормальної (хоча би прожиткової) зарплати і пенсії. Але наша держава не визначає і не дає ще певного мінімуму для навчання дітей (а це кілька тисяч навіть для школяра-першокласника) домашньо-побутового мінімуму (гроші ще потрібні для купівлі одягу, утримання в культурній нормі свого житла і свого власного тіла, дотримання індивідуальної гігієни).

Політикою та ідеологією нищення українства була русифікація (царської Росії і радянського Союзу). Русифікація ґрунтувалась на знищенні історичної культурної пам'яті українського народу, національної гідності, прищепленні національного нігілізму, терорі, шантажі. Різними засобами, політикою «кнута і пряника» ще з часів Петра I цілеспрямовано нищили українську державність, мову, культуру, все духовне життя. Русифікатори спекулювали різними способами антиукраїнства: висловлюваннями типу Валуєва «не было, нет и быть не может», ярликами - «мазепинці», «сепаритизм», указами про заборону української мови.

І як тільки під час революцій чи війн тріскала крига російського абсолютизму та деспотизму, українці плекали надії на поліпшення своєї історичної долі. І. Франко всебічно аналізував такі події, закликав до пізнавальної та революційної активності, щоб «велика доба» не застала нас «малими і неприготовленими». На зміну старому режиму (самодержавству), пояснює Франко, може прийти «лібералізм капіталістичного складу», «по-європейськи освічений російський дідич, польський шляхтич, багатий фабрикант, купець, адвокат, професор, журналіст, лікар і в якійсь невеличкій мірі інтелігентний пролетарій» [1, 402], які успадкують від абсолютизму найгірші і найшкідливіші для українців імперські принципи управління. І невдовзі сподівання І. Франка дістали підтвердження. Московський журналіст М. Й. Меншиков опублікував у 1907 році в журналі «Новое время» статтю «Россия для русских», в якій, зокрема, писав, що «нема більшої дурниці, як признати в будущій думі якісь права іншим народностям або признавати українців окремим народом».

Ідеологія царської Росії визначалася у внутрішній політиці відомими початками «православия, самодержавия и народности», а у зовнішній політиці – експансією та анексією, граючи роль «всеславянського об'єдинителя», «собирателя русских земель». Так, що сьогоднішня анексія Криму не є вибриком Путіна, а продовженням імперської політики Росії і СРСР. Правда, є дві Росії – Росія реакційна і Росія прогресивна, Франко це неодноразово підкреслював, в цьому ми переконуємося і нині.

До нищення українства долучалось і галицьке москвофільство. В умовах Австрії в житті галицького громадянства провідне місце займало греко-католицьке духовництво, яке було консервативним, прив'язаним до церковних традицій, церковнослов'янської мови, «старого письменництва» і неприхильно ставилось до нових літературних течій, розвитку літератури рідною мовою. Духовенство шукало зв'язків з шляхтою та урядовцями, вживало польську мову в домашньому житті і публічних виступах. Так духовенство приєднувалось до «вищої» культури і мови, хоча і не почувало себе поляками і відмежовувалися від політики абсолютної колонізації суспільного життя.

У 30-40-х роках XIX століття в Галичині з'явилась нова група культурних діячів, яка вносила нові прогресивні зміни в культурне життя. Гурток «Руська трійця» видав збірку поезій «Русалка Дністрова», яка пробуджувала національну свідомість в Галичині. Молодий літературний національний рух переростав в політичний і вимагав галицької автономії. Польська шляхта посилювала колонізацію. Адміністрація, суд і більшість шкіл були польськими. Духовенство виступало проти таких дій польської влади і перекидалось на православні обряди, «змосковшена церква» попадала під російський вплив, плекала надію на допомогу російського царя. Це був шлях до москвофільства. «Холопське москвофільство» 50-60-х років (бідної верстви населення) вірило, що «найясніший цісар» нічого не знає, як кривлять бідний народ внизу і «руський цар» зможе обдарувати бідних селян. Це була ілюзорна віра в доброго цісара і доброго царя.

Велику роль у формуванні москвофільства відіграв панславизм, що проголошував об'єднання всіх слов'ян під егідою російського царизму. Це була політика розширення кордонів Росії на захід і на південь. Російський царизм покладав чималі надії на галицьке москвофільство.

В основі галицького москвофільства, за Франком, «исторические русские начала» - православ'я, самодержавство і народність. Православ'я – захисник ідеології московської держави і це один із принципів ідеології самого москвофільства. Самодержавство вважали основою єдності всіх слов'ян, а народність як русифікація – фундаментальний принцип практичної та теоретичної діяльності москвофілів в галузі національної політики. На цій основі галицькі москвофіли (І. Наумович, І. Головацький, Д. Вергун) заперечували українську мову, вважаючи її діалектом російської мови. Охоче вживали мову польську, німецьку, але не українську. Критика і викриття І. Франком галицького москвофільства має історичне значення і актуальна

сьогодні в боротьбі проти сучасної русифікації з потужними засобами інформації путінської Росії.

За сто років після смерті Івана Франка суспільне життя у світі і в Україні кардинально змінилось. Франко не знав, чим закінчиться Перша світова війна і гадки не мав про Другу світову війну, не знав, що значить соціалізм на практиці і, на жаль, не довелося йому знати реальну незалежну і самостійну державу України. Проте національні питання, національні проблеми і далі актуальні, особливо для України. Варто зупинитись на сучасних найактуальніших національних проблемах для світу взагалі і для України зокрема, у зв'язку з новими реаліями життя – поширенням інформаційно-комунікативних технологій, глобалізацією, становленням суспільства знань, науки, техніки і технології, загрози національному суверенітету України з боку Росії.

Актуальними сьогодні стали *національні інтереси, національна безпека, реальний національний суверенітет*. Національний інтерес є державним інтересом. Народ, нація і держава стали синонімами. Тому і часто вживають поняття держава-нація. Переважна більшість сучасних держав – поліетнічні утворення з назвою титульної одної нації. Єдність поліетнічної нації складається впродовж багатьох поколінь. Національні інтереси зводяться до забезпечення реального суверенітету країни, національної конкурентоздатності, підвищення її суб'єктності у світовій політиці. Як правильно визначити національні інтереси? Національні інтереси виводяться із прогнозів довгострокових, середньострокових і короткострокових термінів внутрішнього і зовнішнього розвитку у світовій політиці, із врахуванням особливостей свого сусідського оточення націями-державами.

Сучасний український національний досвід життя свідчить, що чим більш сконсолідоване (економічно, політично, соціально, ідейно) суспільство, чим більш тісніші прямі і зворотні зв'язки між державою і громадянським суспільством, центром і периферією, тим більш однозначно визначаються національні інтереси. Великий розрив в доходах населення, в економічному та соціальному положенні верхів і низів створюють проблеми для тлумачення національних інтересів різними групами населення, особливо в кризових ситуаціях. Виробленню правильної політики національних інтересів допомагає погодження життєво важливих інтересів (матеріальне та духовне забезпечення потреб своїх громадян) і стратегічних інтересів. Україна займає останні місця по матеріальному забезпеченню населення, програє Росії в інформаційно-комунікативному просторі. У внутрішньому її стратегічний інтерес – подолання корупції. У зовнішньому плані стратегічний інтерес – входження в Євросоюз, де вища техніка і технологія, високі стандарти життя, більш вищий рівень демократизації та гуманізації суспільства. І входження в НАТО для забезпечення свого національного суверенітету, національної безпеки від агресивних намагань Росії.

Розрізняють формально-юридичний і реальний суверенітет. Реальний суверенітет означає здатність держави на ділі, а не декларативно проводити свою самостійну внутрішню і зовнішню політику. Україна не має реального

суверенітету, бо позичає гроші у відповідних світових і європейських банках, які їй диктують, які вона має виконати зобов'язання у внутрішній політиці. Та й процес входження в ЄС теж диктує певні вимоги для нашої держави. У зв'язку з глобалізацією має місце і десуверенізація. Ідеологія глобалізації, яка переважно формується в США, нав'язує країнам свою логіку розвитку, яка вигідна найбагатшим країнам і людям світу. Провідниками ідей глобалізації є всесвітні банки, всесвітня торгова організація (ВТО).

Глобалізація породжує космополітизм і протиставляється націоналізмові. Відомий німецький соціолог, автор теорії «суспільства ризику» У. Бек у новій книзі «Космополітичний світогляд» (2008 р.) вважає недоліком те, що і сьогодні міжнародні відносини тлумачаться поняттями національного та інтернаціонального, а не глобального. Поняття нація, держава і суспільство вважаються «природними» соціально-політичними формами, але ця аксіоматика «методологічного націоналізму» сьогодні, на його думку, є неправильною, вчорашнім днем в науці і в житті. В епоху постіндустріального суспільства, продовжує він міркувати, «Другого модерніті» капітал (і додамо від себе: інформаційно-комунікативна технологія, екологічні кризи, тероризм) розмивають всі національні кордони, змішують своє і чуже, вітчизняне і іноземне.

«Ми, – пише У. Бек, – відчайдушно чіпляємося за уламки колишнього порядку, за «міжнародне право», пронизане національно-державними кодексами... Ми відкидаємо космополітичну прихильність, безмежність і шукаємо прикриття в руїнах методологічного націоналізму... Теорія міжнародних відносин сліпа – вона не бачить динаміки глобальності...» [7,35]. Звичайно, глобалізація ламає сучасний світопорядок. Контроль в економічній сфері щобільше переходить від держав до транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків. Це звужує можливості держав впливати на економічні та політичні процеси. Сучасна Україна добре відчуває, як її суверенітет звужується, перш за все, в економіці і фінансах.

«Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» – це було гасло класового інтернаціоналізму, воно зійшло з політичного життя, як одностороннє і неправильне. Глобалізація формується під іншими гаслами: найбагатші капіталісти всіх країн, єднайтеся! Використовуйте найновіші соціально-економічні та науково-технічні досягнення для свого збагачення і домінування у світі! Капіталістична глобалізація теж зійде з політичної арени, але завдасть немало шкоди національному розвитку країн.

Взаємозалежність країн інша, ніж була колись. Але і сьогодні національні питання, національні проблеми не є анахронізмом, бо світ розвивається не одномірно і не всі держави вже розв'язали всі свої національні проблеми. Україна тільки почала їх вирішувати. Ці рішення їй даються важко із-за зросійщення українства і, звичайно, з настанням глобалізації. Та світ не став інтегрально цілим, без суперечностей (і національних теж). «Золотий мільярд» живе нормально, решта світу бідує, бореться за національне самовизначення, терпить нестатки. Глобалісти і космополіти забігають вперед, випереджують

час щодо кантівського «вічного миру», всесвітнього громадянського стану, «громадянина світу». Спочатку треба здобути свою реальну національну незалежність, стати патріотом, а потім вже можна ставати і громадянином Європи і громадянином світу. Не можна розв'язувати проблеми окремих держав-націй тільки з універсальних, глобальних позицій, ігноруючи конкретні, одиничні національні питання. Загальне життєздатне за умов існування розмаїття, існування унікально-одиничного, регіонально-особливого. Глобалізація і комополітизм не повинні Україні затемнювати національну самосвідомість. Навпаки, завдяки чіткій внутрішній і зовнішній національній політиці Україна зможе адекватно вписатись в союз національних держав Європи і в глобалізований світ.

Щодо національних питань треба поєднати примордіалізм (натуралізм), який онтологізує етнічність, об'єктивні характеристики нації, і конструктивізм, який наполягає на свідомому творенні нації, свідомому виборі. Відомо, що у тих країнах, в яких відчутно тиск міграційних потоків, порушують питання про національну ідентичність, пригальмування притоку мігрантів, тим більше, коли вони порушують права і свободи громадян даної нації-держави.

Світ знає три моделі національних відносин : асиміляційний (створення однорідного цілого), мультикультуралізм (змішане, неоднорідне ціле), етнонаціоналістичний (пріоритетність корінної, титульної нації). Зазнала краху така історична спільність людей як радянський народ, основана на комуністичній ідеології та пріоритетності російської нації, російської мови. США переходять від асиміляційності до мультикультуралізму.

То що ж таке нація? Нація – стійка історична спільність людей, яка об'єктивно склалась на основі спільності господарсько-економічного життя, побуту, мови, території, громадянських прав, психологічно-ментальних, поведінкових, душевно-духовних, соціально-культурних особливостей і суб'єктивно усвідомлюється належність до єдиного колективного цілого як організму, вимагає для свого самозбереження, самовизначення, незалежності, самостійності, захисту державного оформлення, утворення національної держави. Суб'єктивне усвідомлення нації, яке розвивається до ідеології національного самовизначення, створення національної держави, має вирішальне значення для утвердження нації. Без українських патріотів сучасна Україна не мала б своїх державних національних атрибутів, національного гімну, національних назв вулиць і не було б процесу декомунізації населених пунктів і пам'ятників. Вождь пролетаріату і далі б красувався в центрі Києва з викарбованими словами, що Україна як незалежна держава не може існувати. Національне глибше, ніж класове, бо є продуктом пізнішого утворення і сягає глибини колективного несвідомого. Цього психологічно-душевного компоненту в нації не брав до уваги марксизм і тому провалились всі соціалістичні спроби добитись дружби народів на соціально-класових чинниках. Але нації як єдиного цілого не можна сформувати і без врахування цього соціально-класового компоненту, не можна допускати існування надто великої поляризації населення, класово-групового антагонізму, поділу на

надбагатих і бідних, зубожілих і штучно створювати соціальну ворожнечу всередині нації, ділити її на два діаметрально протилежні способи життя – панське з вілами, побудованими за світовими зразками дизайну і обставленими художніми шедеврами, іномарками машин, обідами в дорогих ресторанах і злидарське, збідніле з зарплатами і пенсіями нижчими за прожитковий мінімум, з постійними чергами за житлом, субсидіями, підвищенням цін і тарифів, розбитими дорогами, вимушеними виїздами за кордон, щоб купити наддороге житло і оплатити дітям і внукам дороге навчання.

Важливою функцією держави-нації є національна безпека, внутрішня і зовнішня. У сучасній світовій політиці велику роль відіграє ядерний фактор. Ядерне стримування – важливий компонент національної безпеки, але Україна його втратила. Тепер ми можемо твердо сказати, що наше ядерне розброєння було величезною стратегічною помилкою незалежної України : ядерні держави активно не захистили Україну під час анексії Криму і військовим чином не допомагають їй у війні на сході України з Росією. Проте сьогодні є доповнення до ядерного стримування, йдеться про *неядерне стримування високоточною далекобійною зброєю*. Україна може цього добитись.

Посилення національної безпеки вимагає сильної економіки, розвитку промислової і військової технології, особливо інформаційно-комунікативної, які б забезпечили національну конкурентоздатність, розвивали національну могутність. Крім економіки для цього треба розвивати *людський капітал*, який формується під впливом системи освіти, розвитку фундаментальної і прикладної науки. Передові країни імпортують розуми.

Сьогодні ще важливу роль в розвитку економіки, політики, культури, техносфери, військової справи відіграє *кіберпростір*. Кіберпростір створюється за рахунок функціонального об'єднання мереж комп'ютерів, інформаційних систем, телекомунікаційних інфраструктур. Частина кіберпростору – інформаційно-комунікативна інфраструктура збройних сил держави, яка відіграє зростаючу роль в забезпеченні її військової сили. Кіберсила забезпечує національну безпеку.

На завершення звернемо увагу на світову тенденцію переходу від національності до громадянськості. Національна прив'язаність до своєї країни уступає перед прагненням підвищити свій матеріальний рівень життя або до знаходження більш сприятливого місця для самореалізації, більшої свободи в діяльності і самодіяльності. Українці їдуть переважно у Польщу, Італію, Іспанію, Португалію, а поляки, наприклад, в Німеччину, англійці і голандці – в США та Канаду. В цьому ж напрямку (свобода вибору) діють і міжнародні договори. Принципи Болонської декларації 2001 року дозволяють університетам вибирати студентами та викладачами той чи інший вуз, місце проживання. Країни добиваються визнання юридичної цінності своїх дипломів у всій Європі. Постанова Ради Європейського союзу 2005 року про національність надає кожному громадянину право вибору власної ідентичності, належність до вибраної ним культури, самостійно встановлювати свою національність. Національні відносини розвиваються, має місце тенденція

переходу від нації етнічної до нації громадянської (наприклад, громадянин України) як фактор соціального статусу людини, що не протистоїть національній ідентифікації. Національність трансформується у громадянськість, але через повний розквіт даної національності, даної нації.

Використана література

1. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Збір. творів у 50-ти т. – К., 1986. – Т. 45. – С. 401-409.
2. Франко І. Поза межами можливого // Збір. творів у 50-ти т.- К., 1986 – Т. 45 – С. 276-285.
3. Франко І. Двоязичність і дволичність. – ЛНВ. – Львів, 1905. – Т. XXX. – Кн. VI. – С. 231-244.
4. Франко І. Поза межами можливого // Збір. творів у 50-ти т.- К., 1986.- Т. 45. – С. 276-285.
5. Франко І. Свобода і автономія // Збір. творів у 50-ти т.- К., 1986. – Т. 45. – С. 439-447 .
6. Франко І. Суспільно- політичні погляди М. Драгоманова // Збір. творів у 50-ти т.- К., 1986 – Т. 45. С.423-438.
7. Бек У. Космополитическое мировоззрение // М.: Логос, 2008.

ПРАВОНАВЧІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА ТА ЇХ СУЧАСНА ЗНАЧИМІСТЬ

Ірина Басиста

Іван Франко завжди був, є і залишиться непересічною особистістю, літературним генієм, борцем за незалежність нашої держави та за дотримання прав усіх її громадян. Його літературному доробкові щиро заздять інші митці та цілі нації, а перед розмаїтістю праць, духом і силою Франкового слова ми низько схиляємося...

Незважаючи на те, що більшість граней творчості Івана Франка зазнали пильних досліджень цілої когорти науковців, однак існують і такі «закутки» його літературного доробку, які нам мало відомі. Як на мене, то правознавчі ідеї і погляди Івана Франка належать саме до них.

З цього приводу академік Василь Тимофійович Нор резонно відзначив, що Іван Франко написав чимало праць, присвячених саме питанням аналізу і критики діяльності суддів, засад організації судочинства та його здійснення тогочасними судами. Його критично-наукова робота знайшла своє відображення не тільки в наукових працях, а, що найцікавіше, у художніх творах, де він образно описав і розкрив усі недоліки тогочасного судочинства. Серед творів мислителя, які присвячені даній тематиці, можна назвати такі, як : «Перехресні стежки», «На суді», «Терен у нозі», «Моральні типи», «Рябина», «Для домашнього огнища», «До світла», «Мій злочин», «Основи суспільності», «Принципи і безпринципність», «Смерть убійці», «Оповідання про розбійника Флавіана» та інші. Не зважаючи на велику кількість напрацювань І. Франка щодо даної тематики, є дивною ситуація, що ці погляди мислителя залишались поза увагою франкознавців. Лише деякі невеликі як за обсягом, так і за змістом спроби зроблені ще в середині минулого століття, а саме Ольгою Скакун, Володимиром Сокуреном, однак така обмежена кількість інформації не в змозі повною мірою розкрити усю глибину думки мислителя з цієї проблематики. Названі автори в своїх працях лише констатували наявність таких напрацювань І. Франка, не вдаючись до їх безпосереднього дослідження. Можна виділити найновіші розвідки, проведені молодими науковцями, зокрема Н. Тодчук, О. Луцишин, А. Швець, І. Лучук. Однак тематика їх доробків спрямована на розкриття особливостей побудови кримінальних сюжетів й дослідження психології злочинців у творчості І. Франка [1, с.3-4].

Власне кажучи, саме В.Т. Нор вперше у нашій державі низкою своїх наукових публікацій «зробив прорив» на даному поприщі, досить детально провівши аналіз поглядів І. Франка на те, якими були і повинні бути основні принципи побудови і функціонування суду і судочинства. Крім того, В.Т. Нор відзначає, що І. Франко прагнув донести до усього загалу розуміння того, що від природи усі без будь-якого винятку є рівними і вільними, незалежно від економічного чинника. І тільки у подоланні економічної нерівності він вбачає можливість реального забезпечення обіцяної законом рівності усіх перед законом і судом [1, с.11].

При цьому, у своїй поезії Франко не розрізняє російського та польського поневолення України, але в наукових студіях висвітлює різницю між ними. Саме ці його екскурси в нашу історію мали б служити відновленій Українській державі в її зарубіжній політиці, щоб не діяла вона наосліп, добираючи собі партнерів за принципом: хто більший, той важливіший, щоб не піддавалася ілюзіям, що стратегічне партнерство України і Росії та України і Польщі – тотожні поняття [2, с.11].

Д.В. Павличко, провівши глибоке дослідження творчості Каменяра, відзначає про те, що Франко підкреслював різницю між польським та російським гнобленням України та вважав, що «московська плетть» була так само дошкульна, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу і цивілізації, а в безодню темноти і застою [2, с.13].

Франкова думка про те, що братні взаємини між українцями та поляками можуть встановитися тільки тоді, коли польська сторона будуватиме власну державу у власних етнографічних кордонах, виявилася пророчою. Сучасна польська політична еліта, хоч не від Франка, а від видатних поляків ХХ ст. Єжи Гедройця, Збігнева Бжезинського та Кароля Войтили прийняла ту ж таки його ідею, – відреклась від західно - українських земель і Львова. Цим самим польська держава зміцнила свої позиції на східних кордонах. Сьогодні політична мудрість українців і поляків полягає в тому, щоб не «відрубно», а разом використовувати свої спільні сили, здатні змінювати політичний клімат Європи на користь обом народам, незважаючи на те, що роз'єднувало їх у минулому [2, с.14]. І саме на сьогоднішній день наша українська спільнота має змогу запозичувати від таких прогресивних європейських сусідів позитивні надбання у найрізноманітніших галузях, юриспруденції в тому числі.

Але у роздумах І. Франка присутня критика і до тогочасних робіт деяких «ідейників» [3, с.125-147]. Так він, дискутуючи над статтею в «Правді», відзначає дослідник М.Ф. Нечиталюк, автор якої доказував, що література українська має бути самостійною від «московської», констатує, що автор аналізованої ним статті «змішав» літературу з державою, її урядом та жандармами [4, с.120].

Повна незалежність України, її політична самостійність щодо Росії – це те, в що Франко вірить, що обдумує і ненастанно пропагує як ідейний провідник українського народу. Він не підтримує ані автономії, ні федералізму,

але мріє про рівність кожної людської одиниці, забезпечення її людських прав [2, с.18].

Людська рівність у всіх сферах життя – основна ідея багатьох творів Каменяра. В.Т. Нор у даному руслі резонно підкреслює, що розуміючи той факт, що у тогочасному суспільстві рівність в цілому, а також усіх перед законом і судом, зокрема, могла бути виключно на папері, І. Франко описує і порівнює випадки, коли до суду звертаються за захистом заможні верстви, а коли прості селяни, але чомусь у житті вони не є рівними у своїх правах, та й покарання для них диференційоване. Із властивою йому емоційною силою І.Франко вказує на кричущі парадокси навколишнього життя та намагається знайти хоча якісь проблески раціональності [1, с. 11].

На ілюстрацію таких «тогочасних» парадоксальних речей, які, на жаль, залишили «деякі сліди» у нашому сучасному житті, можна навести уривки із низки тематичних статей, творів та дописів І.Франка.

Щоб «гідно» пригнітити тих інакодумців, хто пропагував і хоч якимось відстоював рівноправність, вартіві державного механізму вишукували найрізноманітніші форми та методи. У «Критичних письмах о галицькій інтелігенції» мислитель відзначає: «Що ж так воно діється не тільки на заході Європи, але й у нас, того доказом служить один цікавий випадок в нашій літературі, котрий тутка наведу і без котрого характеристика галицького письменства до 1848 р. була б неповна. 1837 року в Будапешті вийшла невеличка малоруська книжечка під назвою «Русалка Дністровая». Були в ній напечатані пісні народні, дві-три статі прозою і 20 карток оригінальних поетичних творів. Видавці тої книжечки, молоді семінаристи, – казав би-сь люди зовсім супокійні та благонамірні; в самій книжечці нема ні ясних ідей, ні смілих намогів революційних, ні навіть ярих образів або виразних згадок про жите народа. Ну, сказати одним словом, книжечка ніяким світом, щоб того... небезпечна або що. Так ні, – не туди пішло! Ще до її виходу на світ видавці потерпіли формальне гоненіє від поліції і від консисторії. Але по її виході почалася правдива трагікомедія, котрої кінець був такий, що книжку (більшу часть накладу, привезеного з Угор) забрано і уміщено в місті темнім і прохладнім, – в пивниці консисторській, де лежить і досі, – а видавців по висвяченю розіпхало по самих мізерних адміністраціях, здалека від людей обрзованих та мислячих» [5, с. 89-90].

Але ж Каменяр був ідейним оптимістом, із вірою дивився у майбутнє, не дивлячись на те, що вважав його не таким близьким. У власних роздумах «Чи вертатись нам назад до народу?» І. Франко відзначив: «Правда, послідніми часами вихапувалися голоси – переважно з-посеред молодого покоління – звіщаючі, що вже й для галицько-руської інтелігенції настає пора критичного розгляду власних поступків; але голоси ті були надто ще єдиничні; серед загальної за давненої глуші видались надто острими і різкими, і непривична інтелігенція поквапилась затикати собі вуха перед ними, або, що більше, подати руку поліції і жандармам для придавлення непрошених і немилих голосів» [6, с.140].

Звертаючись до тематики правосуддя, В.Т. Нор констатує, що на думку І. Франка, воно повинно здійснюватись в єдиному процесуальному порядку щодо усіх громадян. Жодна особа не може бути звільнена від будь-яких встановлених законом процесуальних обов'язків або навпаки, бути наділеною будь-якими додатковими процесуальними правами. Усі ці порушення доволі образно знайшли своє відображення у ряді праць мислителя. Згідно з тогочасним законодавством, певним вимогам мало відповідати також проведення дізнання і слідства. Зокрема, під час досудового розслідування кримінальної справи повинна була виявлятися повага до честі і стану обвинуваченого. Однак і ця норма закону масово порушувалась не тільки поліційними органами й органами прокуратури, але й суддями. Особливо яскраво це виражалось у ставленні суду до підсудних, які походили з нижчих соціальних верств, на яких судді без будь-якої перестороги дозволяли собі кричати і залякувати. Тогочасне бюрократизоване судочинство не вважало селян і робітників за повноправних членів суспільства, а тому й не визнавало за ними будь-яких прав, не говорячи вже про наявність у них якоїсь гідності. І. Франко, як поборник соціальної справедливості, не бажав миритись із існуючим становищем пригнобленої верстви населення, яка беззастережно сприймала таке ставлення до себе як належне, вважаючи його природним станом речей. Намагаючись зламати дану хибну думку, І. Франко прагнув нагадати цій знедоленій верстві, що вони є нація, яка має свою гідність [1, с.11-12].

На ілюстрацію таких поглядів І. Франка слід процитувати наведений ним аналіз одного із відомих тогочасних судових процесів, де критика Каменяра є особливо гострою, а резюмуючим є питання: «Чи ми хоч тепер прокинемось?»: «Мов важка сонна змора перевалив понад нами 34-дневий процес «Ольги Грабар і товаришів» о головну зраду. Прямий наслідок душного, спертого воздуха, серед котрого ми живемо, – процес той показав нам з усіх боків тільки поганих, гидких і сумних образів, що повинен би до глибини потрясти всі чуття і мисли наших проводирів і наших партій, повинен би показати їм досадно всю хибність тих доріг, котрими йшли доси, а навести їх на нові дороги.

Ми не будемо говорити о тім процесі, котрим усі газети певне вже кожному з наших читачів аж до переситу натуркали вуха. З того ще не виходить, щоб газети сказали о нім усе, що можна і слід би сказати. Газети краєві, обсуджуючи процес, мусіли бути вже з конечности односторонніми, т.е. розбирати тільки хиби самих підсудних, не розбираючи хиб сторони судячої і не згадуючи навіть о них і словом. Газети ж заграничні, особливо в Росії і Німеччині, хоч і могли розбирати й похибки судів, і властей галицьких, які в тім процесі показали, то однак ж робили се або без знання діла та встанов австрійських, та й ще з цілею оправдати підсудних, або крутили діло по своїй волі, бачучи на злучайну політику своїх держав зглядом Австрії.

Зато тим основніше розібрано вину і похибки підсудних, і треба признати, що з малими виїмками суд газет і своїх і чужих випав для них некорисно. Та й справді, дивно би було, якби випав інакше. Казали міряти себе

мірою провідників народних, а самі не доросли не то до міри провідників, людей політичних, але навіть до міри просто чесних і характерних людей. Їх політика – опозиція для опозиції, без згляду на те, чи вона корисна рідному народови, чи ведеться чесними і справедливими способами. «Наші газети – опозиційні, а в опозиційних газетах усе малюється противника начорно, хоч би він був і зовсім білий» – така була суть опозиційної науки. Кілько важких і великих блудів породила тота наука в дотеперішніх політичних діланях галицьких русинів, се ми надіємся показати колись обширніше. Але минувший політичний процес найдосадніше виказав її нещирість і дурноту, коли самі провідники тої опозиції змушені були нераз признаватися, що підпирають її брехнями і пересадним чорненням противника. Правда, противник той далеко не білий, – так що з того? Невже ж підлість обов'язує? І коли підлий противник, то й нам його поборювати підлими і нечесними способами?

А далі! Що ж се за люде, ті наші проводирі, котрі ставали в процесі? Газетники, котрі не вміли чи не сміли одверто перед судом висказати, якої ідеї боронять їх газети, щоб здобути прихильність то суд'їв присяжних, то трибуналу, то прокуратора, малювали себе то чорно-жовтими австрійськими патріотами, то рутенцями, не зазираючи поза границі своєї «тісної» вітчизни, то щирими прихильниками згоди з поляками. Немов той стародавній Протей, міняють вони свої форми, перекидаються то сюди то туди, боячись одного тільки, щоб борони боже хто не підозрівав, що у них є характер, є консеквенція! Може воно тим і усправедливляється, що наші коротковидячі добровільні поліціянти і безплатні прокуратори – польські і другі газетники та урядовики, так остро нападали на підсудних. Читаєш справоздання, коментарії, доноси, напади, реляції, і раз за разом говориш до себе: своя своїх не познаша!» [7, с.329-331].

Проводячи такий виправдано прискіпливий аналіз судового процесу, І. Франко веде також мову і про «неумістні і глупі питання голови присяглих ...», і про відсутність «гідності, такту, до твердої оборони прав особистих і народних», і про «гидкі факти доносів і шпінства, котрі показалися на процесі», і про «велику нещирість, не мудрість, не безкорисність» [7, с.330-331].

У статті «Нечувана, безпримірна річ!» Іван Франко, висловлюючи своє обурення, відзначає дослідник його публіцистики М.Ф. Нечиталюк, ілюструє фактами нечуване здирство і самоуправство польських дідичів Конарських і місцевого судівництва [4, с.206-207]. Якщо звернутися до оригіналу статті, то можна відстежити низку несуразних фактів у функціонуванні тогочасної судової системи, які, на жаль, певні свої прояви мають і за сучасних умов правосуддя, що підтверджується, як рішеннями Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, так і рішеннями Європейського суду з прав людини.

Так, Іван Франко, опираючись на слова «одного львівського дописователя» відзначає, що «Звістний з руської інтерпеляції факт, що в повіті Лискім 219 моргів громадського лісу продано на ліцитації судовій за

60 крейцарів в.а., видався так неімовірним, що в першій хвилі уважано його за містифікацію або щонайменше за нечувану пересаду. Тим часом факт сей правдивий, а понеже щодо правдивості його нема вже ніякого сумніву, тож годиться його виточити перед суд прилюдний, щоби тії, що суть в силі ще зло направити, почувлися до того обов'язку і тим спинили дальші і немилі наслідки.

З актів судових в Перемишли річ так представляється. Громада Ветлин в повіті Лискім видала процес наслідникам дідича Конарського о віддане ґрунтів рустикальних в тій же громаді. Процес випав для громади не користоно, а засудом судовим з 30 червня 1876 року громада зістала засуджена на зворот коштів спору в квоті 143 зр. 75 кр. Дідичі Конарські, одержавши засуд користний, рішили не уступити ані на крок громаді і судово почали доходити своєї претензії о зворот коштів процесу. Наслідком сего нового процесу було судове заряджене екекуції на 219 моргах ліса, котрі громада одержала яко еквівалент сервітутовий. Ліс той оцінено судово на 1324 зр. 44 кр. і розписано в Балигородскім суді повітовім ліцитацію, в котрій на третім речинци, дня 24 червня 1880 року цілу просторонь 219 моргів набули Конарські яко (кажучи язиком судово-ліцитаційним) «найвисше жертвуючи» за 60 крейцерів в.а.! Як дальше стверджують судові акти, «ухвала, приймаюча протокол ліцитаційний до відомости суду, сталася вже правосильною». Вже тоє становит дивовижу, що діло таке могло удержатися так довго в тайні; це треба хиба приписати лиц недбальству громади і легковаженю вартости ліса в околицях, богатих в матеріал деревляний.

Але се ще не досить. Конарські, набувши 219 моргів ліса за 60 кр., узнали ще потрібним пошукувати дальші свої претензії на громаді. «Внаслідок одержання так малої ціни купна, – читаємо дальше в актах суду перемиского, – не лише висшенаведені кошти спору, але й опісля назначені кошти екекуційні в певних квотах з ціни купна ліса заспокоєними бути не могли і для того Конарські внесли на покритє всіх висшенаведених коштів спору і коштів екекуційних прошенє до суду о уділенє їм права заставу на записах державного довгу до громади Ветлин приналежних і о заставний опис решти ґрунтів тої громади». До сего прошеня суд в Перемишли вже прихилився!

Доси представив я лише сам хід діла. Що оно само собою становит «hogrendum» (жахливо), нечуване доси в суспільности, судівництві, адміністрації, се так ясно, що всякий зрозуміє, хто лише коли-небудь чув що о лісі і его вартости, о праві і его органах, о процесі і его цілі. Ба, не можна собі уявити драстичнійшої критики аномальности нашого устрою. Що найсумнійше, то рівнодушність, з якою дотичні власти гляділи на весь хід справи» [8, с.244-247].

Іван Франко, слушно кепкуючи над несусвітніми нормами «праводавців», відзначає про різне правове становище «імущих» та «неімущих» у всіх, без винятку, сферах буття. Автор цитує: «робітник,

котрий нанявся до роботи при господарстві сельськім, обов'язаний ставитися до роботи в означенім часі. Але сам уплив часу, на який заключена була умова службова, не розв'язує ще відносин службових без попереднього вимовлення. Противно, умова мовчки зістає продовжена, если слуга, нанявшійся на рік, не вимовит служби на 6 неділь перед упливом служби, а нанявшійся на коротший час, не вимовит служби на 2 тижні перед упливом служби. В такім разі слуга мусит оставатися, чи хоче чи не хоче, ще другий рік, в взглядно другий такий протяг часу, на який первісно був нанявся». Франко цим аналізом доводить безправ'я «неімущих», більше того – констатує: «слуга обов'язаний єсть вступити на службу до того службодателя, у котрого находится его книжка службова, а що без тої книжки він не може бути прийнятий на жадну иншу службу, бо «кто приймає слугу без книжки службової, той буде караний так само, як той, кто приймає слугу, втікшого з служби», то єсть книжка службова єсть тим путем, котре приковує слугу до одного пана на так довгий час, як довго пану сподобаєсь его держати.

Службодатель має право коли-небудь, без виявлення причини, переглянути в присутності слуги і ще одного свідка скрині, куфри і всі переховки слуги (зарубника, гуртівника і т.д.), а се означає, що звичайно більша половина селян остає в таких відношеннях з двором, то, очевидна річ, що сей тихенький параграф дає дідичеві або його заступникови безвзглядну власть поліційну над цілим селом, над всім тим, що «слуги» мають, читають, говорять і думають».

Слуга обов'язаний сповнювати охітно і докладно, після наказу службодателя не тільки ті услуги, до котрих виразно нанявся, але також і всякі інші услуги, які звичайно на слуг покладаються. Самовільне усунанє від роботи уповноважнює службодателя не тільки віддалити слугу зі служби, але також наймити на его кошт кого іншого до виконання тої роботи – ну, і, як ми бачили, примусити слугу «оружієм і дрекольми». Слуга не міг ухилюватися від роботи в дні свят скасованих, ані в свята не его віросповідання. Навіть в неділі і свята урочисті свого віросповідання повинен слуга виповнювати звичайні роботи домові, а також такі надзвичайні, котрих без небезпеченства відложити не можна. Службодатель має право заборонити слугі припинання відвідин від якихось осіб або ж і взагалі» [9, с. 263-265].

Пророче дивлячись у майбутнє, відзначає В.Т. Нор, І. Франко передбачав, що таке безправне становище більшості населення держави, а саме зрівняння його із «худобою» не може тривати довго. Тому він ще на порозі двадцятого століття передбачав, що нам відкривається вже «інша глава всесвітньої історії», коли ці маси будуть вести «боротьбу за рівність, боротьбу у стократ складнішу від усіх попередніх, боротьбу, яка врешті-решт принесе справдження всіх чесних людинолюбних змагань» [1, с. 12].

У дослідженні «Чого хоче Галицька робітницька громада?» Іван Франко погоджується із товаришами-поляками («що клопочуть о уладженню такої робітницької громади в Галичині і випустили невелику книжечку на

польській мові, в котрій розказують, чого хоче Галицька робітницька громада») в тому, що існує нерівність, зокрема:

- «у ділах господарських (економічних) – купка людей багатих держить в руках мільйони бідних, які на них працюють та ледь виживають і платять найбільше податків, на їх гроші пани та багатирі держать війська, поліції та жандармів, щоби самих тих бідних держати в притиску, страсі і темноті. Бідність доводить людей до проступків, до зіпсуття, крадіжі та вбійства, а пани карають їх за те, хоча самі нічого нічого не роблять, щоб не стало причини тих проступків – бідності. Хоча набагато тяжчі проступки багатирів залишаються безкарними;

- в ділах громадських (соціальних) і державних (політичних) – бідність одних і багатство других є головним джерелом усілякої кривди. Бідний не має жодних прав, на нінащо здалися йому й суди, прилюдні чи не прилюдні, справедливі чи несправедливі, – в судах усе не його правда, а хочь би могла бути і його правда, то тота правда для нього задорога...» [10, с.159-161].

У мене виникає запитання: чи не простежуються паралелі такої сумної Франкової бувальщини із нашою сучасністю? Думається, що, на превеликий жаль, відповідь більшості із нас буде ствердною.

Радикальними є погляди І. Франка і на тогочасні способи, методи і розміри оподаткування. У своєму дописі «Здирання недоїмок» Іван Франко різко критикує ексекційні способи збирання податків на селі, чим, як вірно відзначив дослідник його публіцистики – М.Ф. Нечиталюк, нанівець спростовує фальшиві заяви польської газети «Неділя» про «нове податкове улекшення» [4, с.176]. Іван Франко глибоко аналізує податкові справи до вказаного «нового податкового улекшення» та відзначає про існування ексекторів податкових, котрі щокварталу по 5-6 особин (потентатів – морально і матеріально збанкрутілі люди, без постійного заняття, а ждучих тільки з місяця на місяць на подібну оказію) їздили на села для «уловлення вселенной». Уряд податковий давав їм виказ залеглостей кожної громади і власть неограничену – секвеструвати (насилно привласнювати майно боржника) і «грабити» для стягнення тих залеглостей. Повномочія їх були великі, – відвічальність майже ніяка, тому ексектор заїздив до вїта, где зараз предкладано єму «со страхом і трепетом» табелю і дневник податковий, не забуваючи і о їді та напитках, і то найліпших, яких тільки можна було в селі дістати. Покріпивши сили, ексектор брав з собою вїта, присяжних, десятників і яка тільки була дрібніша власть в селі, лаштували драбинастий віз і рушали в процесії в село, від хати до хати «за грабежом». Такі порядки тривали довго, однако міністерство фінансів ограничило компетенцію ексекторів податкових. Поперед всего віднято збанкрутованим індивідуам і проблематичним екзистенціям (заявам) привілей бути ексекторами, а зато створено посади «секвестора податкового», якому заборонено побирати ексекутне до своєї кишені і в довільній кількості та визначено квоти до сплати.

«Нове податкове улекшення», крім зазначеного вище, полягало і в тому, «щоб ввести рівновагу до бюджету австрійського і усунути щорічний дефіцит, тому визначено стару дорогу – натискати шрубку податкову, доки тільки буде можна (коли податник по 14 днях не сплатит своєї залеглости, приходит секвестрація на его движимість: її описують, таксують, переносят в місце урядове, відтак оголошують (в теорії в урядовій часописи) термін ліцитації і ліцитуєт (публічно продають)).

Аж ось дня 28 вересня 1883 року видало міністерство скарбу до ч. 24.266 нове розпоряджене, а на його підставі львівська дирекція скарбова своє розпоряджене, котрі містят в собі справді значне полекшене долі найбільшніх і з кождою ратою податковою залягаючих податників. Але, з другого боку, чи і річний додаток до податків державних титулом ексекції, а виносячий 170% цілого податку, причинится значно до добробиту і економного піднесеня найбільшніх верств нашої людности, чи може противно, – се, здаєсь, також не єсть так надто велика загадка економічна, на котру трудно було б відповісти. Ми, розумієся, не сміємо тут дальше нічого говорити, але закінчимо своє оповідане словами найбільшої часті наших податників: «Дай боже витримати!» [11, с. 225-227].

Щодо деяких кримінально-виконавчих тогочасних положень, то В.Т. Нор звертає нашу увагу на подвижницькі переконання І.Франка, який підняв голос протесту проти тілесних катувань, які масово застосовувалися в тодішніх тюрмах, свавілля адміністрації тюрем та відсутності регламентування режиму утримання в тюрмах [1, с.12-13]. Це була надто болюча для Каменяра тема, адже всі «прелесті» цієї системи він відчув особисто на собі. Так як «атипово» проводилися ревізії у соратників Івана Франка «на основі вислідів» яких поліція вперше заарештувала, серед інших, і Івана Франка у 1878 році, на що звертає нашу увагу дослідник Лука Луців [12, с.130-133]. Подальші затримання і арешти Івана Франка теж не мали ні логічних, ні юридичних підстав, звертає нашу увагу вище зазначений дослідник, для прикладу, оповідання «На дні» написав Франко в днях 17-20 червня в Коломиї. Дістався він туди, коли їхав до свого приятеля К. Геника в село Березів Нижній. Автор пише про це у своїх спогадах під заг. «Як це сталося» в першому томі київського 20-томника Франкових творів на ст. 415-418: «Взимку 1880 року, не маючи ніяких засобів, щоб жити у Львові, подався я на село, в Коломийський повіт, де мав одержати приватну лекцію. Під час подорожі до місця мого призначення задержали мене жандарми в містечку Яблонові, заарештували і відпровадили до Коломиї. Чому? Недалеко в Косові стався злочин: селянин стріляв у вїта, правда, не вбив його, але все таки поранив. Селянин і його спільники були заарештовані, а що він заявив себе атеїстом, то негайно була посаджена в тюрму сестра засудженого разом зі мною в 1878 році Павлика, Ганна, яка також жила в Косові. А що я тепер саме випадково попав у повіт, хоч і до місцевости досить віддаленої від Косова, то для тих панів було зовсім природно уплутати мене в коломийську історію, хоч я не мав найменшого поняття про неї. І таким чином я мусив знову зазнати

тримісячного слідчого арешту. Тільки тоді побачили ті панове, що я таки непричетний до справи. Президент коломийського суду прийшов особисто до мене в камеру сказати, що мене визнали зовсім не винним, і велів приставити мене до місця мого народження, бо я не був приналежний до повіту. Цей транспорт по поліцейських арештах в Коломиї, Станиславові, Стрию і Дрогобичі належить до найтяжчих моментів в моєму життю. Вже до Дрогобича я приїхав із сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі «На дні», а відти ще того самого дня (через протекцію) послано пішки з поліціантом до Нагуєвич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломиї, щоб удатися до Геника, прожив там страшенний тиждень в готелі, написав повістку «На дні» і на останні гроші вислав її до Львова, опісля жив три дні трьома центами, найденими над Прутом на піску, а коли й тих не стало, я заперся в своїй кімнатці в готелю і лежав півтора дня в горячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя. Тільки бідний готельний слуга приносив мені іноді декілька ложок супу. Леше через три дні надійшов знайомий, у якого я мав одержати лекцію» [12, с.189-191].

«Всі Франкові твори з «тюремною тематикою» визначаються плястичністю вислову, поет малював своїм словом те, що пережив глибиною своєї душі, що відчув, як соціальну несправедливість, як глум над людиною збоку суддів, керкермайстрів, капралів та нелюдських в'язничних сторожів» [12, с.195].

Завершуючи наш екскурс до правознавчих ідей і поглядів Івана Франка, хочеться навести слова його четвертого тюремного сонету, написаного 4 вересня 1889 року, який вважаю квінтесенцією уявлень Великого Каменяра про тогочасний каральний, несправедливий і жодним чином не правовий державний механізм:

*Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір поперед мене мчить,
Не криється від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.*

*Лис – злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк – не музикант, а просто вбивця,
Медвідь – дерун і лютий кровопивця,
Забув про жарти, бубон і танець.*

*Тут всяку видно наголо особу,
Мов, фрак роздівши й мундир урядовий,
Вони і людську скинули подобу.*

*Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій, все готовий –
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я ціли!*

Використана література:

1. Нор В.Т. Погляди Івана Франка на засади організації та функціонування суду і судочинства / В.Т. Нор // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – №1. – С. 1-27.
2. Павличко Д.В. Іван Франко – будівничий української державності: есе. – 2-ге вид. / Д.В. Павличко. – К.: Веселка, 2008. – 39 с.
3. Франко І. Література, єї завдане і найважливіші ціхи: збірник творів / Упорядник Д. П. Лесів. – Нью-Йорк – Джерзі-Сіті: Видавництво «Поступ», 1989. – 354 с.
4. Нечиталюк М.Ф. Публіцистика Івана Франка (1875-1886 рр.): семінарій / М.Ф. Нечиталюк. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1972. – 238 с.
5. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції / Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Література і мистецтво томи 26-43. Т. 26. Літературно-критичні праці (1876-1885). – К.: Вид.: Наукова думка, 1980 – 462 с.
6. Франко І. Чи вертатись нам назад до народу / Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці томи 44-47. Том 45. Філософські праці. – К.: Вид. Наукова думка, 1986. – 574 с.
7. Франко І. Чи ми хоч тепер прокинемось?: збірник творів / Упорядник Д.П. Лесів. – Нью-Йорк – Джерзі-Сіті: видавництво «Поступ», 1989. – 354 с.
8. Франко І. Нечувана, безпримірна річ! / Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці томи 44-47. Том 44. Книга 1. Економічні праці (1878-1887). – К.: Вид.: Наукова думка, 1984. – 694 с.
9. Франко І. «Дальші прояви «PRACY ORGANICZNEJ»1. Проект виділу кураєвого до устава о слугах і зарібниках» / Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці томи 44-47. Том 44. Книга 1. Економічні праці (1878-1887). – К.: Вид.: Наукова думка, 1984. – 694 с.
10. Франко І. Чого хоче Галицька робітницька громада / Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці томи 44-47. Том 45. Філософські праці. – К.: Вид.: Наукова думка, 1986. – 574 с.
11. Франко І. Здирання недоїмок: збірник творів / Упорядник Д. П. Лесів. – Нью-Йорк – Джерзі-Сіті: Видавництво «Поступ», 1989. – 354 с.
12. Лука Луців. Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість / Л. Луців. – Нью-Йорк – Джерзі-Сіті: Видавництво «Свобода». – 654 с.

ІВАН ФРАНКО: СУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ЖИТТЯ

Андрій Луцький, Інна Данилюк

Людина, яка потрапляє в ціль – талант, людина, яка потрапляє в ціль невидиму – геній.

Артур Шопенгауер

Неосягненими залишаються глибини величних геніїв нашої культури – митців, філософів, літераторів. Їх прагнення підвищити рівень державності, підняти дух національності, возвеличити мову, патріотизм та свободу знаходять своє джерело у підвалинах власних душ, думок, почуттів.

Такою геніальною перлиною нашого письменства, “дивним самітником”, славним “європейським мужем” є Іван Якович Франко, “невсипущий дух” якого не тільки вдихнув у галицьку культуру “ідею національної всеукраїнської цивілізації, але й європеїзував її, вивів на шлях світового літературного процесу” [5, с. 235].

Як не дивно, але український Прометей актуальний зараз набагато більше, адже власним інтелектуальним та духовним поступом він випереджав свою добу та сучасників. Недаремно один з дослідників творчості І. Франка Б. Якимович підкреслював, що “генії завжди випереджують час, у якому живуть. Вони незручні для загальної маси людності, бо ідеї, які народжуються в головах геніїв, часто-густо незрозумілі, складні для осмислення, власне, передчасні. Франковими вершинами є його твори, поетичні і прозові збірники, наукові трактати, врешті – вся його кипуча сорокалітня видавнича діяльність. Його низинами – глуха стіна нерозуміння сучасників. Останнє – вже в минулому. Для нащадків залишилися тільки вершини” [17, с. 522].

Ставши “виявом національного інтелекту”, Франко сформував свою філософську систему, надзвичайно глибоко занурюючись у різні синкрети національного мислення, категорії життя та часу, історію з намаганням “олюднити” її; посилено звертався і до проблем психологізму в суспільстві (масова психологія) та, особливо, в літературі (сфера підсвідомого, художня сутестія); не оминав автор і вчень, пов’язаних з історією та філософією християнства, догм віри як рятівних для людської душі сил.

Істинно П. Загребельний зауважив, що “ми не можемо назвати, мабуть, жодної ділянки людського духу, в якій би не працював Іван Франко і в якій він

би не був великий” [3, с. 64]. Це був духовний лідер української спільноти, присутність якого відчуваємо і зараз.

Пріоритетними константами життєвої філософії Івана Франка є національна ідея свободи України, художнє слово як лікувальний бальзам душі для українців та національна еліта як поступ, що приведе до створення української нації. Вчений розумів ці синкрети з висоти власного життя, на підставі особистісних духовних пошуків, ґрунтовних знань з багатьох дисциплін, здобутих ще у Львівському, Чернівецькому та Віденському університетах.

Найбільшим виявом філософського мислення Великого Каменяра була ідея незалежної України, українців і, особливо, мови своєї української – “таємної сили в людській природі”. І хоча діяльність його охоплювала значний географічний ареал за межами України – Польщу, Росію, Чехословаччину, Австрію, Італію, а поле його мовознавчих зацікавлень визначалося вільним володінням 14 мов, лише рідну українську він вважав “наріжним каменем буття нації як самостійного і культурного організму”. Так, академік І. Ягіч у листі О. Шахматову писав: “Сьогодні у нас Іван Франко, з’ясувавши питання мови, ставить питання створення незалежної України” [цит. за: 2, с. 2].

Повноцінність кожної нації, на думку І. Франка, залежить великою мірою від пізнання історії держави як вказівки на формування патріотизму, гордості та величчя за Батьківщину, відповідальності за її майбутнє, тому він закликав “навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою... Ми повинні... засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її [України – І. Д.] частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її [України – І. Д.] успіхом” [14, с. 405].

Ще одним концептуально значущим явищем життя і творчості письменника-мислителя, незважаючи на те, чи розкрито воно в його науковій праці, чи в художньому витворі, є ідея “для України жить”, єднання під “України прапором”. Рушієм цього руху, на думку І. Франка, є національна еліта – українська інтелігенція, яка має “вершити націотворчу місію” і бути “світочем для поневоленого народу”: “Народ есть тая родима скала, на око холодна і пасивна. Але во внутрі її дримають іскри великого вогню. Треба доброї сталі, треба смілої і совісної праці, щоби з того каменю викресати іскру. Такою сталлю повинна бути інтелігенція” [15, с. 317]:

*Одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з гора й голоду не бігли геть від тебе
Твої найкращії сини [10, с. 184], –*

таким духовним заповітом виховував І. Франко українців, здійснюючи при цьому аналіз передумов, за яких народ підніметься до свідомого засвоєння не тільки національних, але і світових духовних скарбів [4, с. 28].

Особливо актуальним і доречним вважаємо покладання І. Франком великих надій на молоде покоління, яке повинно належним чином реалізувати

та втілити українську національну ідею, “набратися всякого теоретичного знання, як пчоли, літати по всіх нивах людської освіти і культури, збираючи все, що піднімає і окрилює людський ум і ублагороднює серце” [14, с. 247-248]. Мислитель був превеликим вчителем як для сучасників, так і для нащадків, бо своїм впливом, працею і прикладом виховував ціле молоде покоління, яке за його вказівками пішло на новий шлях. В одній зі своїх статей, І. Франко зауважив, що “історія на завсіди останеться таким будинком, котрий кожде нове покоління в більшій або меншій часті перебудовує і пересипає відповідно до власних потреб, до власних поглядів” [14, с. 77]. Тому, не дивно, що саме молодь – жива, щира, свідомо своїх слів та вчинків – повинна виробити таку систему цінностей, яку б сприйняли не лише українці, але й інші етноси, які проживають на території України, і яка б пробудила почуття всезагальної єдності та “підняла общеукраїнське народне самопізнання” [16, с. 528].

Ціннісною настановою Великого Каменяра є прагнення до свободи – справедливого, раціонального та відповідального використання життєвих можливостей: “Та тільки ж розумний чоловік не стане на тім, не вдовольниться осягнутою свободою, а переконавшись досвідом, яка небезпечна та свобода, коли не приложена до відповідної цілі, почне глядіти, кому й нащо може вона придатися” [12, с. 177]. Не обмежуючись поняттями вільності держави, автор визначає і свободу слова, думки, мистецтва.

Філософія життя І. Франка особливо оприявлена любов’ю до художнього слова та літературної праці. Вміло змальовуючи у своїх творіннях естетичне і прекрасне, він відстоював таким чином право митця писати на будь-які теми, оскільки “всякий твір буде добрий, крім скучного та безхарактерного” і який “враження...викличе в нашій душі”. Все, що визначалося продуманим, обмеженим певними формами та ідеями, було для письменника неприйнятним. Неважливо, чи це красиве, чи бридке, головне, як це художник використовує і представить читачеві:

*Якби ти знав,
Як много важить слово,
Одне сердечне, тепле слівце!..
Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце* [11, с. 172].

Очевидно, саме цей рівень літературно-мистецької обдарованості і є геніальністю Франка – найвищим даром його художнього таланту.

Процес творчості для Каменяра завжди був складним і напруженим, супроводжувався інтелектуальними втратами та емоційними переживаннями, але таке його покликання, такою є та праця, яка й досі змушує сміятися і плакати, хвилюватися і переживати, сумувати й радіти... Кожне Франкове художнє полотно насичене доскональними мовними виражальними засобами, крізь призму яких глибоко усвідомлюєш сутність людського життя, вічні проблеми існування живого. Завдяки своїй відкритості та універсалізму феномен Вченого поєднав “допитливий інтелект мислителя з проникливою

інтуїцією митця, фантазією поета зі спостережливістю журналіста, селянську працьовитість із глибокими рефлексіями інтелігента” [8, с. 3].

Майстерні по-філософськи змальовані ідеї та думки в І. Франка поетизуються, вивільнюються, а людина постає відкритою серцем і душею до світу. Недаремно Митець закликав шукати “землю обітованну” – істину, без якої “жити ніхто не годний”. Процес пошуку – безперервний та нескінченний, наповнений сумнівами і випробуваннями, втратою і новим вибором, переживаннями та тривогами – має бути джерельно чистим та істинно щирим, бо життя висуває інші тернисті шляхи:

*Профілі й маски – ось поле розлоге!
Ось все, що дає нам життя наше вбоге* [9, с. 73].

Оця “справжність” І. Франка – в істинності, в обґрунтованості його задумів, його позиції в тогочасному (історичному, суспільно-політичному, морально-духовному) контексті; в актуальності ідей, в тому, що упродовж кількох десятиріч роки свого життя і кількох десятиріч років після смерті вчив нас ставати і бути європейським народом, піднімати статус української мови на світовий рівень. Ментальне чуття мови та історії письменником, оприявлене пізнанням всього, що стосується людини та її життя. Так, з дитинства малому Миронові (як називали Івана Франка рідні) було притаманне чуття вслухатися і чути кожне слово, мовлене кимось, почуте десь чи просто видумане в тенетах власних думок. Мова, зокрема, слово, повинні насамперед виражати ідеї, думки, почуття людей і таким чином впливати на розвиток суспільства, держави, народу.

Цінним надбанням Франкового філософсько-естетичного мислення є усвідомлення того, що розвиток мови залежить від багатьох чинників, найосновнішими з яких є “стан душі народу і переконання в тому, що ставлення до мови перебуває в тісному зв’язку з духовним світом людини” [7, с. 153]. Причому функціонування живого слова в українському просторі автор поєднував з утвердженням мови в публічному житті, в атмосфері інтелігенції, а не тільки в “домашньому обиході”.

Дар живого слова Франко любив підкреслювати у висловлюваннях своїх друзів, виокремлюючи особливі прикмети мовної особистості, яку найтісніше пов’язував з людською індивідуальністю: “Найцінніше і найкраще в кожному чоловіці [...] се його індивідуальність, його духовне обличчя зо всіма його окремніми прикметами [...]. До таких прикмет, що відповідають складові душі, належить і мова, і чим більше у людини вироблена духовна фізіономія, тим багатша її мова” [13, с. 276]. Таким чином, утвердження в житті нації єдиної літературної мови номінувало І. Франка як філософа мови, причому на рівні європейської спільноти.

Іван Франко, як ніхто інший, був особливо вимогливим до власної діяльності та творчості, бо відчував відповідальність перед своїм народом та часом, в якому жив:

*Благословлю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й щире душі
І щоб ти не зазнав сирітства духового,*

В якому я свій вік коротать мушу [11, с. 102]

Спадщину генія українського народу важко достойно поцінувати навіть крізь призму тисячоліть. Хоч його ідеї створені в іншому просторі, але вони споріднюються з нами, нашою дійсністю. Влучно відзначив І. Лизанівський (секретар І. Франка), що «такі люди рідко родяться. Так багато страждань могли винести тільки інтелігенти. І яка гірка б не була історія їх життя, але з любов'ю треба зібрати всі і найдрібніші факти їхнього життя, праці, страждань. Бо йдемо... з печаттю їхнього духу» [6, с. 87].

Використана література:

1. Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упор. Дмитро Павличко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 640 с.
2. Жулинський М. Іван Франко – речник культурного націоналізму / Микола Жулинський // Універсум. – 2013. – № 5–6. – С. 1–7 / Електронне видання. – Режим доступу: <http://www.universum.lviv.ua/journal/2013/3/zhul.htm>.
3. Загребельний П. Пам'яті Івана Франка / Павло Загребельний // Перевал. – 2006. – №12. – С. 58–72.
4. Круглій Б. Національна ідея, політична свобода та шляхи до неї у творчості Івана Франка / Богдана Круглій // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць. – Дрогобич, 2011. – Вип. 27. С. 23–35.
5. Маньо А. Формування естетичних поглядів Івана Франка / Андрій Маньо // Іван Франко: дух, наука, думка, воля [Текст] : матеріали Міжнарод. наук. конгресу, присвяч. 150-річчю від дня народження І. Франка, м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р. – Т. 1. – Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 234 – 245.
6. Салига Т. Іван Франко. Погляд із третього тисячоліття / Тарас Салига // Шевченко. Франко. Стефаник: матеріали Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 80–92.
7. Сербенська О. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка / Олександра Сербенська // Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали: монографія. – Львів, 2006. — 372 с.
8. Тихолоз Б. Іван Франко – Doctor Universalis (секрети успіху) / Богдан Тихолоз // Каменяр. – 2011. – № 6 (червень). – Режим доступу: <http://kameniar.franko.lviv.ua/cms/>.
9. Франко І. Профілі й маски // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 1. Поезія. – К.: Наук. думка, 1976. – 502 с.
10. Франко І. Мій ізмарагд // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 2. Поезія. – К.: Наук. думка, 1976. – 544 с.
11. Франко І. Поезії // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 3. Поезія. – К.: Наук. думка, 1976. – 448 с.
12. Франко І. «Фавст» Гете // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 13. Поетичні переклади та переспіви. – К.: Наук. думка, 1978. – 664 с.
13. Франко І. Михайло Петрович Старицький // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 33. Літературно-критичні праці. – К.: Наук. думка, 1976. – 526 с.
14. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 45. Філософські праці. – К.: Наук. думка, 1986. – 576 с.
15. Франко І. Наше теперішнє положення // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 46. – Кн. 1. Історичні праці. 1883–1890. – К.: Наукова думка, 1985. – 672 с.
16. Франко І. До М. П. Драгоманова // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи. – К.: Наукова думка, 1986. – 768 с.
17. Якимович Б. З. Іван Франко – видавець. Книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Богдан Якимович. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 691 с.

ПОЕЗІЯ ІВАНА ФРАНКА НІКОЛИ НЕ ЗІВ'ЯНЕ!!!

Степан Зубик, Анна Дінтер

Новий формат таланту Івана Франка розкрився у збірці «Зів'яле листя» (1896), саме біографія письменника надихає його до таких рядків, яку митець називав «ліричною драмою». Це дійсно драма. Це сумна розповідь про невимовні страждання людської душі, зраненої як життєвими негараздами, так і нещасливим коханням. «Моя бо й народна неволя - То мати тих скорбних пісень», - писав І. Франко. У цій збірці розкривається душевна трагедія ліричного героя (самого Івана Франка), викликана важкими обставинами особистого життя, зокрема нерозділеним коханням. Цей шедевр інтимної лірики понад сто років бентежить серця читачів, обпікає жагучою пристрасстю, і дарує естетичну насолоду. Збірка складається з «трьох жмутків», де розкривається туга і страждання ліричного героя, породжені складними суспільними та особистими обставинами, непростий перебіг внутрішнього життя закоханого — від зародження почуття до його краху. Ці психологічні процеси здійснюються через самоаналіз самого автора. Причиною своїх мук він вважає «три недолі», що стали супутницями його життя: перша недоля — «м'яке серце», друга — «хлопський рід», третя — «горда душа». Розповідаючи про муки свого нерозділеного кохання, герой розгортає жмуток за жмутком, розкидає зів'яле листя своїх пісень, щоб воно, підхоплене вітром, щезло безслідно. У «Першому жмутку» є вірші і з громадянськими мотивами, але переважає скорботна інтимна лірика:

*Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне
І в груді щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і цвітів, – молода любов...*

Долаючи власну душевну травму, він зміг піднятися над нею, глянути на факти особистого життя очима художника, об'єктивізуватися від них. Ліричні пісні «Зів'ялого листя» він вважав найсуб'єктивнішими з усіх, що появились у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, але «найбільш у способі малювання складного людського чуття». Збірку відкриває передмова автора,

яка говорить про те, що герой віршів був слабкою людиною, яка після того, як зробила рішучий крок, застрелила себе, але це не факт, а лише літературна фікція. Давати пояснення до цих віршів Франко не вбачає потреби, адже вони мають самостійне літературне значення.

Поезія посідає провідне місце в багатогранній творчості Великого Каменяра, що стала найбільшим досягненням українського поетичного слова після Шевченкового "Кобзаря", значна її частина належить до кращих надбань світової поезії. Але яскравою зіркою у поетичному доробку поета, все ж таки, сяє його незвичайна поетична збірка "Зів'яле листя". Вона об'єднала поезії переважно з сумними, журливими мотивами, написані протягом найважчого періоду життя поета.

Жорстоке переслідування письменника польською та українською буржуазією, його третє ув'язнення, недопущення Франка до викладання у Львівському університеті - це ті болючі удари, що завдавало йому життя у ці важкі роки. Вони сипались на поета один за одним, затьмарюючи душу, шарпаючи серце. Саме вони і викликали сумні мотиви в його поетичній творчості. І тому цілком зрозуміла поява цієї поетичної збірки. Цих невимовно тяжких страждань неможливо було викреслити із пам'яті, вирвати із серця.

У поезіях «Другого жмутку» Іван Франко оспівує не лише кохання, а й чарівну красу природи, вміло поєднуючи їх між собою. Більшість поезій другого жмутку витримана у народно-пісенній стилістиці.

Неосяжну любов до українського народу він відкриває читачеві у вірші «Червона калино, чого в лузі гнешся?». За народною символікою червона калина уособлює вродливу дівчину, а дуб — молодого парубка.

Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,

Я дубам не пара;

Та ти мене, дубе, отинив, як хмара.

У поезії поет майстерно відобразив у прагненні калини до сонця — любов до життя, важкі переживання людини за свою гірку долю. Поезія відзначається глибоким ліризмом і високою музичністю. Пропускаючи образи усної поезії через призму власного інтимного життя, автор надає їм нового звучання. Твір побудований у формі діалогу між калиною та дубом, де дуб виступає символом фізичної сили, а калина — втіленням дівочої краси і ніжності. Зворушливим монологом, що вражає глибоким відображенням внутрішньої боротьби ліричного героя, є поезія «Чого являєшся мені у сні?..». Автор змальовує трагедію нерозділеного кохання, використовуючи сповнені великого душевного болю запитання, епітети та порівняння, що мають здебільшого подвійне психологічне навантаження (німі уста, криниці дно студене, неначе перла у болоті тощо). Ліричний герой драми — людина чуйна, добра, щира і духовно багата, здатна на палке кохання. Кохання окрилює ліричного героя,

додає сил у боротьбі і творчості. Але відсутність взаємності боляче вражає юнака і породжує в ньому песимізм. Ототожнення ліричного героя з автором є хибним, адже Франкові не властивий індивідуалізм - риса, що зустрічається у деяких поезіях. Проте автор наголошує на тому, що кожній людині властиві і хвилини слабкості, і розпачу. Символічна і назва збірки. "Зів'яле листя" - це художній образ втрачених надій, задавленого в душі великого почуття. Але кохання - і як той вогонь, що «враз і гріє й пожирає», якщо воно нероздільне, нещасливе. Мабуть, тому у відчай ліричний герой вирішує піти з життя. Таким чином, напруга почуттів змінюється так: життєствердження через кохання - розчарування - зневіра і розпач.

Після виходу збірки «Зів'яле листя» деякі критики зарахували її автора до декадентів. Гостре заперечення цього твердження знаходимо у вірші-ораторії «Декадент». Твір має яскраві ознаки публіцистичного стилю, який допомагає глибше розкрити образ поета, життя якого сповнене героїчної праці і боротьби за кращу долю рідного народу: «Який я декадент? Я син народа, що вгору йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, боротьба, свобода, Я є мужик, пролог, не епілог».

У збірці розкривається глибока душевна трагедія ліричного героя, викликана важкими обставинами громадського та особистого життя. Перший "жмуток" передає трагедію нерозділеного кохання, його беззахисність та вразливість. ("Так, ти одна моя правдивая любов", "За що, красавице, я так тебе люблю".) Ліричний герой не хоче згодитись з тим, що кохана йому відмовляє. Він то звинувачує в усьому обставини ("Раз зійшлися ми случайно..."), то прагне здаватися збайдужілим ("Я не надіюсь нічого..."), то вмовляє кохану зглянутися на його страждання ("Не минай з погордою...", "Я не кляв тебе, о зоре").

«Другий жмуток» ліричної драми написаний переважно у народно-пісенній манері, тому багато віршів з цього "жмутка" стали улюбленими піснями та романсами ("Ой ти, дівчино, з горіха зерня...", "Червона калино, чого в лузі гнешся?", "Чого являєшся мені у сні?", "Ой ти, дубочку кучерявий" та інші). Митець намагається знайти в природі співзвучність своїм стражданням, розраду від них.

Ой ти, дубочку кучерявий,

Ой, а хто ж тебе скучерявив?

Скучерявили густі лози,

Підмили корінь дрібні сльози.

Скучерявили темні ночі,

Зранили серце чорні очі.

Чорнії очі, пишна врода,

Гордая мова, непогода.

Провідним мотивом поезій «Третього жмутка» є пекельні переживання поета, спричинені нещасливим коханням.

"Це такі легкі, ніжні вірші, з такою широкою гамою почуттів і розуміння душі людської, що, читаючи їх, не знаєш, кому оддати перевагу, чи поетові

боротьби, чи поетові-лірикові, співцеві кохання і настроїв", - писав М. Коцюбинський.

І з ним важко не погодитись. У своїй збірці "Зів'яле листя" Франко виступає як найтонший поет-лірик, співець високого кохання. Ліричний герой драми – людина з ніжною, вразливою душею, але разом із тим - сильним характером. Ніщо не страшить його - ні труднощі життя й невдачі, ні наклепи й переслідування ворогів, ні зрада друзів, ні цісар з його тюрмами й жандармами.

Із будь-яким горем ліричний герой готовий помірятися, але не може відмовитись від великого й сильного почуття любові, він не може вирвати з серця чарівний образ дівчини, котру покохав до самозречення. Людська гордість не дозволяє герою просити милостині в коханні, тому всі свої болі й страждання він "у серці здавлює на дні". Особисті переживання ліричного героя, його чистоту, самозреченість поет підніс на незрівнянну височінь духовної краси. Найніжніше, найінтимніше викладає він зворушливими словами. Нікого не можуть залишити байдужими ніжні рядки його поезії, особливо тих, хто любив і страждав.

Хто ж вона, та жінка, яка збудила в серці ліричного героя таку незвичайну любов, зранила його палке серце й наповнила всю його істоту нестерпними душевними муками? Читаючи цю збірку, розумієш: в "ліричній драмі" немає цільного жіночого характеру. Героїня збірки з'являється то загадковою незнайомкою, то легковажною красунею, а найчастіше вродливою, наче перенесеною з народних пісень дівчиною.

Чарівний образ дівчини, що є джерелом і радості, і муки ліричного героя, змальовує поет у вірші "Ой ти, дівчино, з горіха зерня...". Вродою дівчина - "з горіха зерня", а серцем - "колюче терня". Уста її - тиха молитва, а слово - "гостре, як бритва". Темніші від ночі очі коханої, а сама вона "ясная зоря". Ця незвичайна врода дівчини бентежить душу закоханого юнака, а нерозділена любов важким тягарем лягає на серце. І все ж таки кохання підтримує ліричного героя, надає йому натхнення, творчої наснаги і сили.

У народі кажуть: "Світ постав з любові". Саме так. Кохання існує на землі здавна. Розділене воно чи ні, але все одно робить людину чистішою, благороднішою, кращою, надихає на найвеличніші подвиги й звершення. І саме таке кохання оспівав І. Франко у найгеніальнішому зі своїх творінь - збірці "Зів'яле листя", цих "хвилюючих писаних кров'ю серця рядках". Ліричний герой — людина сильного характеру та ніжної душі. Особисті переживання героя автор підніс на незрівнянну височінь духовної краси. Ліричний герой не капітулює перед супротивником — він впевнений у своїй правоті. Якщо герой збірок "З вершин і низин" та "Зів'яле листя" був відчайдушним у своїх поривах, різких переходах від бадьорості до занепаду, від радості до печалі, то ліричний герой збірки "Мій Ізмарагд" урівноважений, спокійний і розсудливий.

Поезія "Чого являєшся мені у сні?" вважається однією з найкращих у збірці "Зів'яле листя". У ній хвилююче відтворено ніжну, палку, але нерозділену любов ліричного героя. Тільки у сні з'являється йому образ коханої:

*Чого являєшся мені у сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі, ті ясні, сумні,
Немов криниці дно студене?*

Герой щиро кохає свою милу, хоча вона і згордувала ним. Довга розлука посилила в його серці біль, але не погасила кохання. Свою безнадійну любов, страждання і журбу переливає він у сумні пісні:

*В життю ти мною згордувала,
Із нього визнавала одні
Оті ридання голосні –
Пісні...*

Поезія "Чого являєшся мені у сні?" була покладена на музику композитором К. Данькевичем. Герой намагається забути, вирвати з серця образ дівчини, що не відповідає на його любов. У неї "німі уста", очі нагадують "криниці дно студене". Але герой просить приходити хоч у сні до нього, щоб зазнати щастя хоч так. Автобіографічною є поезія "Тричі мені являлася любов". Перша юнацька весняна любов до Ольги Рошкевич "несміла, як лілея біла, з зітхання й мрій уткана". Друга — любов до Юзефи Дзвонковської, що відмовила поетові, бо відчувала смертельну недугу і справді передчасно померла. Це була "таємна й недоступна, мов святиня", жінка і таке ж кохання. Була й третя — Целіна Журавська, яку поет кохав платонічною любов'ю, опоетизувавши її образ. Може, тому збірка має три жмутки — три кохання в житті поета.

У своїй поезії автор точно і тонко подає образи коханих жінок, наче вирізьблює їх постаті із граніту. Описуючи образ непорочно чистої Ольги, вказуючи на її високу духовність, І.Франко вживає символ, запозичений з Біблії, - білу лілію:

*Одна несміла, як лілія біла
З зітхання й мрій уткана, із основ
Сріблястих, мов метелик підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла
І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна, як дитина,
Пахуча, як розквітлий свіжогай.*

Інша, однак не менш жадана, постає постать Юзефи Дзвонковської в образі «гордої княгині». Ця дівчина була надзвичайної краси, І.Франко просив її руки і серця, але вона знала, що хворіє, і відмовилася від щастя, жертвуючи коханням, щоб у скорому часі не травмувати коханого своєю смертю. Передчасно померла Юзефа – тридцятилітньою, працювала народною вчителькою. Він страждав. Лиш потім довідався про справжню причину, чому так зробила, - і в його поезії зринуть квіти непроминальної любові.

*Явилась друга – гордая княгиня,
Бліда мов місяць, тиха і сумна,
Тасмна й недоступна, мов святиня.
Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
„Мені не жить, тож най умру одна!”
І мовчки щезла там, де вічно темно.*

Образ третьої коханої І.Франко змальовує зовсім іншими словами, які криються в символах. Целіна Журавська, жінка надзвичайно примхливого й гордого характеру, не відповіла взаємністю поетові. Тому в його уяві вона «жінчина чи звір», «сфінкс». Використовуючи такі символи, він все одно милується її красою.

*Явилась третя - жєнщина чи звїр?
Глядиш на неї – і очам приємно,
Втивається її красою зір.
Та разом страх бере, душа холоне
І сила розпливається в простір.*

Ім'я Целіна знаходимо в повісті "Маніпулянтка". Пізніше жіночий образ у "Перехресних стежках", теж нав'язаний постаттю Целіни, має ім'я Регіна (цариця). Цариця, королева сонця, мрій і дум поета.. Цей момент тонко відчув Микола Вороний. Він написав два вірші "Пам'яті Івана Франка", перший з яких має назву "Ave, Regina! ("Радуйся, царице!" – це початок релігійного гімну).

Журавська була єдиною з коханих жінок Франка, яка не любила поета, не розуміла його поривань, холодно реагувала на освідчення й вірші і тільки на схилі віку втямила, хто любив і обезсмертив її своєю любов'ю.

Засобами української лірично-народної пісні написана поезія "Ой ти, дівчино, з горіха зерня". Для форми вірша Франко скористався ритмікою поширеної в народі пісні "Ой ти, дівчино, горда та пишна". З народними піснями споріднений вірш і деякими образами та лексикою. Такими є порівняння дівчини з ясною зорею, горіховим зерням, вживання пестливих слів (хустонька, серденько). Очі коханої кращі від сонця, вони запалюють коханому серце пожегом, будять у нього незгасиме почуття любові. У вірші відтворено драму ніжної любові ліричного героя, показано суперечливість його почуттів, бо для нього втрачена кохана дівчина, а лишилась тільки негасима любов, яка ранила його серце.

*Ой ти, дівчино, ясная зоре,
Ти мої радощі, ти моє горе.
Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.*

Таким чином, у ліричній драмі «Зів'яле листя» Франко проспівав гімн чистому і зворушливому кохання, яке облагороджує душу. Лірика «Зів'ялого листя» глибоко психологічна, дуже щира й відверта, з самоаналізом найпотаємніших людських почуттів. Те, що автор зміг зробити настільки

інтимні переживання здобутком мистецтва, розкритися перед іншими, характеризує його як дуже хоробру та зрілу людину.

Мотиви лірики Франка — це сповідь поета про своє життя і життя свого народу, філософське осмислення дійсності. Це заповіт прийдешнім поколінням бути вірними синами свого народу, відданими чесній справі, чистими і щирими у своїх почуттях. Ці хвилюючі, писані стражданням, коханням і муками рядки, Іван Франко наповнив не тільки своїми почуттями, а й усім тим, що є в нашій мові найніжнішого, найсердечнішого, наймелодійнішого.

ІВАН ФРАНКО ТАКИ КАМЕНЯР: МОДЕРНІЗМ – НЕОМОДЕРНІЗМ – СУЧАСНІСТЬ

Олег Гуцуляк

Осмислюючи духовно-культурну ситуацію межі ХІХ–ХХ століть, Леся Українка писала: «...*Ми перебуваємо добу основного оновлення світогляду... Ми входимо з періоду релігійного і вступаємо в період науковий* (тобто епоху позитивізму, – О.Г.)... *Релігійність «випарувалась» з нашого життя... Ми зрозуміли, що нас оточує жива загадка, а не абстрактне божество індусів чи євреїв, і ми шукаємо відгадки у самому житті, а не в теологічних чи логічних роздумуваннях... Ми готуємо шлях новій істоті... Ця нова мораль готує ґрунтовніші зміни, ніж усі найбільш реформаторські релігії» [1].* Тим самим поетеса, «дочка Прометей», виступила як відвертий апологет антираціоналістичної «філософії життя» Фрідріха Ніцше та його концепції «надлюдини», повстала проти цивілізації «батька» (Прометей). Ця позиція визначається Сергієм Аверінцевим та Піамою Гайденко як «неоязичництво» [2], а Олексієм Лосєвим та Володимиром Єшкілєвим як «модернізм» [3].

Неоязичництво / модернізм постало відповіддю на диктат сцієнтизму, позитивізму (О. Конт, Г. Спенсер, Ж. Ренан, Д. Мілль) та метафізики (раціонального потрактування людського пізнання, тобто традиції, що йде від Протагора і Сократа). Науковці визначають феномен появи неоязичництва на межі ХІХ–ХХ століть як «антипозитивістський перелом», «кризу народницько-позитивістського раціоналізму й етичного догматизму», «інтелігентсько-художницький бунт проти позитивізму» [4].

Але одночасно неоязичництво / модернізм було протестом проти декадентства з його слабкими та хворобливими героями (чільні репрезентанти цього напрямку – П. Верлен, А. Рембо, К. Тетмайер, С. Георге, Є. Жулавський, Б. Лєсмян, Т. Мінцинський, О. Уайльд, Гюїсманс, Г. д'Аннунціо). Неоязичництво, на відміну від декадентства, в основі якого, за Дмитром Наливайком, романтичний світогляд, але «перекинутий догори дном» [5], бере від романтизму все найкраще, життєстверджувальне, «містичне». Модернізм (неоязичництво) тому ще визначають як «пізній» або «нео-романтизм». Також декаданс і неоязичництво/модернізм розрізняють, відповідно, як «ранній модернізм» і «власне модернізм».

Чільними репрезентантами «антипозитивістського перелому» в українській літературі були Леся Українка, Ольга Кобилянська, Микола Вороний, Василь Пачовський, Петро Карманський, Михайло Яцків, Микола

Філянський та інші. Іван Франко називав їх «Молодою Україною» [6] за аналогією до споріднених з ними ідейно та естетично поколінневих груп «Молода Польща», «Молода Скандинавія». У філософсько-культурному дискурсі репрезентантами «модернізму» стали представники «примордіального націоналізму» (Трохим Зіньківський, Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Юліан Вассиян, Дмитро Чижевський).

У Росії антипозитивістський та антидекадентський рух пішов іншими шляхами, набувши вигляду неоідеалізму у філософії (засновник – Володимир Соловйов) та символізму у літературі (представники – Вячеслав Іванов, Андрій Бєлий, Олександр Блок, Дмитро Мережковський, Зінаїда Гіппіус та інші). Спроба повернути на європейський шлях антипозитивізму та «філософії життя» породила в Росії такий феномен як акмеїзм (Микола Гумільов, Ганна Ахматова, Сергій Городецький та інші).

Якщо Сергій Єфремов як апологет народницько-позитивістського дискурсу рішуче виступив проти модерного (нового) явища в літературі (і культурі загалом), то Іван Франко, навпаки, виявився у ситуації «розп'яття» між «застарілим» (позитивізм, народництво) та «модерним» (модернізм, неопоганство, «філософія життя», ірраціоналізм), внаслідок чого поет своєю «ліричною драмою» «Зів'яле листя» (1896 р.) зміг відбити еволюцію від позитивістського світогляду («періоду наукового», за Лесею Українкою) до творення принципово модерного («новоромантичного», за Лесею Українкою) комплексу ідей та настроїв [4]. Суть останніх – воління гармонії як на рівні окремої особистості, так і на рівні всесвіту.

Але для досягнення «нової гармонії» слід зруйнувати «все старе» (і не тільки позитивізм та утилітаризм), слід стати «каменярем», «трощити скелі» молотом «екстатичного нігілізму», який проповідував Фрідріх Ніцше: його Заратустра «... *розбиває, мов ударами молота, ... і прокладає дорогу до нового способу життя. Одне слово, екстатичний нігілізм – це той нігілізм, який здійснює перетворення всіх цінностей*»; «екстатичний нігілізм» готує *вирішальну зміну: перехід до стверджуваної волі до влади. Він підриває Ніццо і спрямовує нас до Діоніса, до «пантеїстичної участі»* [7]. Трощити скелю слід для того, щоб, як пояснює Леся Українка, визволити красуню Мавку із сонного метафізичного царства «Того, що в скелі сидить». Щоб, як про це говорить антична міфологія, Діоніс одружився з Аріадною, залишеною Тезеєм у глибокому сні на скелястому острові Наксос. Тобто слід повторити архетип «Лицаря – визволителя Панни» (знову ж таки – як на рівні окремої особистості, так і на рівні світу, всесвіту).

Для Івана Франка таким визволителем із царства кам'яного Сфінкса, «темряви єгипетської» був Мойсей. Він рятує народ («царівну») – творця майбутнього Єрусалимського храму. Не дивно, що даний народ обрав лицаря-рятівника за провідний образ національного духу і він залишився домінуючим для поезії часів УНР-ЗУНР та революційного резистансу ОУН-УПА-УНРА. Героєм стає не божественна істота (як у міфах), а особа-носії «філософії чину», «незнаний Вояк», визволитель України.

На часі здобуття Україною незалежності для певної частини інтелігенції роль об'єкту порятунку («царівни») переймають або рідна мова («царство скелі» – це русифікація), або власна вигода (арійський архетипний принцип «артха»), або «рідна віра» (в даному контексті ворожою осмислюється вся іудео-християнська цивілізація), тим самим надалі залишаючи «визволителя Панни» у межах модерністського (неоязичницького) дискурсу. Щоправда, тепер він використовує також найкращі набутки і народницько-позитивістського («тестаментарно-рустикального») дискурсу, аж до синтезу з ним, внаслідок чого цей етап неоязичництва можемо визначити як «неомодерністський» [8], аналогічний однойменному явищу у латиноамериканській духовності, започаткованого «Язичницькими псалмами» нікарагуанського поета Рубена Даріо (1867-1916), сучасника Івана Франка.

Родоначальником українського неомодернізму слід вважати Миколу Євшана, який продемонстрував вірність народницьким цінностям: «... українська національна ідея мусить ... стати ... новою релігією, увійти в ... кров» [9]. Звідси сучасні неомодерністи заглиблюються у символістські реставрації, квазірелігійні практики «пошуку Книги національного буття» (Л. Силенко, В. Шаян, О. Бердник, В. Рубан, Г. Лозко), котрі, проте, виявляються примарно ціннісними, бо обернені у зворотний напрям історичного руху.

Антитезою неомодернізму, як на нас, може стати тільки «нове перепрочитання» вищезгаданого «примордіального націоналізму», започаткованого Іваном Франком та «Молодою Україною» (Т. Зіньківський, Л. Цегельський, В. Старосольський, О. Крушельницький, М. Вітошинський, В. Панейко та інші). А саме: «... В українській інтелектуальній історії першим, хто вивів нашу національну ідею... став І. Франко... Власне «Молода Україна» вводить у культуру цю парадигму... «Молода Україна» поділяла з усією європейською інтелігенцією... від Чехії до Іспанії, де С. де Унамуну заявляв: відродити націю означає «перетворити стадо виборців та податкодавців» у «народ, що складається з «я»... Ось у цій точці «я», в неподільному духовному атомі спільноти й вирішується ... її майбутнє» [10].

Тобто спадкоємці Івана Франка-«Каменяра» вбачають порятунок у відродженні в людині культури як містичного відпочаткового стану національного життя народу, вбачають порятунок у «дезетатизації» [11] – емансипації народу від держави (або ворожої імперії, або корумпованої системи), коли народ починає споглядати сам себе у культурі як об'єктивації своєї Самості.

Використана література:

1. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 тт. – К., 1977. – Т.8. – С.190-191.
2. Аверинцев С.С. Судьба // Философская энциклопедия: В 5 тт. – М., 1970. – Т.5. – С.159; Гайденок П.П. Философия жизни // Философская энциклопедия: В 5 тт. – М., 1970. – Т.5. – С.351.

3. Лосев А.Ф. Модернистская модель // Вестник Моск. Ун-та. Сер. 9. Философия. – 1996. – №1. – С.139; Єшкілев В.Л. Модернізм // Плерома. – 1998. – №3. МУЕАЛ «Повернення деміургів». – С.74-75.

4. Гундорова Т. Ранній український модернізм: До проблеми естетичної свідомості // Радянське літературознавство. – 1989. – №12. – С.5; Найден О.С. Традиції та їх функції в умовах активних суспільних змін // Українська художня культура / За ред. І.Ф. Ляценка. – К., 1996. – С.212-213; Моренець В. Народництво – позитивізм – модернізм // Слово і Час. – 2000. – № 1. – С.35, 37.

5. Наливайко Дм. Про співвідношення «декадансу», «модернізму», «авангарду» // Слово і Час. – 1997. – № 11-12. – С.45.

6. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 тт. – К., 1984. – Т.41. – С. 86.

7. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / 3 фр. – К., 1998. – С. 230.

8. Єшкілев В., Гуцуляк О. Нью-Йоркська група // Плерома. – 1998. – №3. МУЕАЛ «Повернення деміургів». – С.83; Єшкілев В. Неомодерний дискурс // Плерома. – 1998. – №3. – С.81-82; Гуцуляк О. Необароко // Плерома. – 1998. – №3. – С.81; Гуцуляк О. Київська школа поезії // Плерома. – 1998. – №3. – С. 61-62.

9. Євшан М. Національне виховання // Життя і мистецтво. – 1920. – №2. – С.39.

10. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – К., 1993. – С. 52-53.

11. Гуцуляк О.Б. Дезетатизаційний здвиг у площині української національної ідеї в другій половині ХХ сторіччя: Надія на «ренесансних богів» // Кінець кінцем: Альманах. – Івано-Франківськ, 1999. – С.81-83.

ФРАНКОВА «АКАДЕМІЯ» В ОЦІНКАХ І ПОГЛЯДАХ ПРОФЕСОРА В.Т. ПОЛЕКА

Михайло Бігусяк

«Франкову «академію» пройшли всі його сучасники. Нагадаємо, що Леся Українка називала Івана Яковича «дорогим вчителем», Марко Черемшина порівнював його до «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко дальше». «Іван Франко своїм впливом, працею і прикладом виховував ціле молоде покоління, – писала поетеса Уляна Кравченко, – яке за його вказівками пішло на новий шлях» – саме ці слова наводить професор В. Полек, оцінюючи величезний вплив І. Франка на подальший розвиток української літератури [1, с. 6]. І тому сам, як вдумливий, ерудований і працьовитий дослідник та бібліограф, все життя намагався досягнути цю «академію» славетного Каменяра, присвятивши їй 97 статей-розвідок [2], а в «Іменному фонді професора В. Т. Полека», що знаходиться в Науковій бібліотеці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, зберігається 15 папок архівних документів франкознавчої тематики. Наше дослідження й базується на цих документах.

У межах франкознавчої тематики професора В. Полека можна виокремити кілька основних аспектів. Це, передусім, краєзнавчий (його представляє серія статей «Каменяр і Прикарпаття»); І. Франко у перекладах і як перекладач; бібліографія творчості І. Франка; «білі плями» франкіани; вшанування пам'яті Каменяра та про релігійний світогляд письменника.

Як відомо, І. Франко, окрім того, що залишив нам неоціненну письменницьку спадщину, свого часу зробив також вагомий внесок у дослідження історії української літератури та фольклористики. Багато науковців у подальших розвідках прислуховувались до його думок і творчо використовували літературно-фольклорну спадщину письменника. Професор В. Т. Полек неодноразово робив посилання на його «Історію української літератури» (опублікована у 50-томному зібранні в томі 40) при написанні монографії з давньої української літератури. Зокрема, численні вказівки на це є у розділах про Івана Вишенського, Захарію Копистинського, Мелетія Смотрицького [3, с. 84, 88, 90]. У підручнику також наукові розвідки І. Франка цитуються як першоджерела при опрацюванні матеріалу про українське віршування [3, с. 58] та генезу української літератури [3, с. 71].

Та найбільше, на нашу думку, вченого-краєзнавця В. Полека цікавила постать І. Франка у ракурсі його взаємозв'язків із Прикарпаттям. Як відомо, з

1962 року місто Станіслав було перейменоване на честь славетного Каменяра в Івано-Франківськ. Така подія спричинила великий розголос у пресі. З'явилися публікації на тему перебування письменника у нашому місті, ведення ним просвітницької роботи серед його мешканців, про коло друзів та близьких людей І. Франка. Ці проблеми та інші були висвітлені Володимиром Теодоровичем Полеком на сторінках «Прикарпатської правди» у 1962 році у статті «Сторінки історії...» [4]. У ній коротенькими витягами висвітлюється культурний розвиток нашого міста, а також вказується, що першоджерела його історії збереглися у народній творчості – піснях. В. Полек згадує І. Франка як дослідника фольклору і автора поетичних рядків про Станіслав [4, с. 3]. Ця стаття, можна сказати, була витоком франкознавчих студій науковця. Підсумком його знахідок на 1966 рік стала брошура «Іван Франко на Прикарпатті. Путівник» [1]. Розділи путівника описують перебування Каменяра у Станіславові, Коломиї, Нижньому Березові, Вовчківцях, Белелуї, Снятині, Косові, Довгопіллі, Головах, Криворівні, Жаб'ї, Буркуті, Микуличині, Галичі, Підгірках, Калущі, Долині, Велдіжі, Лоліні, Людвиківці, Болехові та Бубнищі. Завершується він висновком, що саме на Прикарпатті «геніальний письменник відшукав чимало тем, створив дорогоцінні шедеври, що увійшли у скарбницю української класичної літератури» [1, с. 64].

Згодом свій путівник В. Полек допрацьовує, відшукує нові матеріали, які суттєво збагачують окремі розділи, зокрема про Івано-Франківськ і Коломию, і окремими статтями публікує у «Прикарпатській правді» за 1986-1987 роки під назвою «Каменяр і Прикарпаття». Рукописні матеріали цієї праці з помітками, виправленнями автора зараз зберігаються у фонді бібліотеки (папка № 549). Оглянувши їх, звертаємо увагу, що до дослідження обраної теми В. Полек ставився з неабияким пієтетом, скрупульозно перечитував думки інших науковців, карткував їхні статті, щоб пізніше дати точні посилання на них. У цій папці окремо зберігається також бібліографія до теми «Каменяр і Прикарпаття». У списку літератури є й перелік творів та перекладів І. Франка, автобіографічних матеріалів і літературознавчих праць, фольклорних записів і досліджень, історичних праць і листування, а також література про перебування І. Я. Франка на Прикарпатті, його творчі й особисті зв'язки – все це деталізовано у персоналіях. На картках виокремлено населені пункти (вочевидь пов'язані з іменем Каменяра), і кожна з них має посилання на пункт із бібліографічного списку. Так, В. Полек дошукувався фактографічних даних про взаємозв'язки письменника з нашим краєм, відкривав забуті сторінки історії. Складав путівники, бібліографічні покажчики, давав рецензії. В цій папці, у списку використаних праць, науковець наводить також перелік своїх статей про І. Я. Франка (11 позицій), які були опубліковані у різних періодичних виданнях протягом 1961-1984 років.

У добірці статей В. Полека «Каменяр і Прикарпаття» є чимало цікавих довідок про історію нашого міста, відомих культурних діячів, сучасників письменника. Багатогранно висвітлюється постать І. Я. Франка як організатора культурно-просвітницького руху, зокрема й серед мешканців колишнього

Станіслава. Уже вагомим є, мабуть, сам факт прочитання І. Я. Франком у Станіславі у залі «Руської бесіди» у квітні 1889 року доповіді, присвяченої творчості Т. Г. Шевченка. Саме у цій промові І. Я. Франко, як зазначив В. Т. Полек, вперше в шевченкознавстві, зробив наукову періодизацію творчості Кобзаря, яка, практично, і до сьогодні не втратила своєї наукової ваги. Важливою була і доповідь І. Я. Франка про поему «Тополя» Т. Г. Шевченка, а також авторське виконання поеми «Мойсей» у нашому місті, про що детально описує у своїх розвідках В. Полек [5, с. 81-82].

Трагічні дні життя письменника пов'язані із Коломиєю. Тут він відбував ув'язнення і одночасно написав декілька знаменитих творів та записав від ув'язнених пісню «Ой зозулька прилетіла та й стала кувати», яку пізніше використав у своїй повісті «Як Юра Шикманюк брів Черемош», а також розповідь про «жаб'ївського губернатора», який намовив гуцулів на самоврядування. Цю розповідь І. Франко пізніше надрукував у журналі «Вольное слово» за 1883 рік.

Публікації В. Т. Полека про І. Я. Франка на краєзнавчу тематику загалом налічують 12 статей, і є цікавим науковим матеріалом, фундаментом для подальших досліджень.

Наступний аспект франкознавчих досліджень професора В. Т. Полека – це Франко-перекладач, а також його твори у зарубіжних перекладах. Науковець висвітлив тему «Іван Франко – перекладач і дослідник творчості Йоганна Вольфганга Гете у науковій праці «Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин» [6, с. 5-30]. Автор статті підкреслює, що Іван Франко блискуче знав німецьку мову, листувався нею з Ольгою Рошкевич, і навіть у цих писаннях, як зауважує В. Полек, простежується вплив творчості двох німецьких письменників, Гете і Гайне, на становлення І. Я. Франка як поета. На основі аналізу німецькомовного листування І. Франка з Ольгою Рошкевич та споминів її сестри Михайлини Рошкевич-Іванець дослідник припускає, що «Фауст» Гете відіграв певну роль в освідченні в коханні нашого поета, бо, не маючи сміливості висловити свої почуття, І. Франко використав слова Гете, додавши від себе на окремому листку у подарованому томику Фауста «признання у своїй любові» (6, с. 12). Далі на основі конкретних фактів та власної ерудиції В. Полек робить висновок про таке: «... До Лолина він привіз унікальне, ... перше видання «Фауста». Яке й залишив Ользі Рошкевич...» [6, с. 19]. Дослідник звертає увагу також й на те, якої важливості І. Франко надавав прочитанню «Фауста» Гете українцями, бо ж «тота маленька книжечка була також свого роду революцією, рівнобіжною, а може, й рівно глибокою – хоть не рівно голосною, – як і революція французька» [7, с. 174]. У цьому розділі, який називається «І. Франко – перекладач і дослідник творчості Йоганна Вольфганга Гете», професор В. Т. Полек також аналізує автентичність перекладу поеми Гете «Герман і Доротея», історію її появи, зокрема, підкреслює широку обізнаність І. Франка на літературному полі: в українських митців він помітив мотиви окремих творів Й.-В. Гете. Так, наприклад, Франкове порівняння поеми П. Куліша «Нечай» із Гетевою поемою «Фауст», «а

його боротьбу (П. Куліша. – *Авт.*) із Шевченківськими поняттями та образами України – з боротьбою Мефістофеля із трояндами. Абсолютно несподіване та оригінальне порівняння!» – підкреслює В. Полек [6, с. 28].

Автор публікації розглядає також оригінальність та походження поеми «Лис Микита», статтю та передмови І. Франка до творів Гете, щоб скласти для нас цілісний погляд І. Франка на життя і творчість німецького генія.

Варто відзначити, що В. Полек також володів німецькою мовою і у монографії «Українська література у зарубіжній критиці і перекладах» [8] неодноразово посилався на німецькомовні дослідження І. Франка. В останньому розділі праці, де мова йде про творчість І. Котляревського у німецькомовній критиці [8, с. 155-198], В. Т. Полек визначає вагому роль І. Франка у поширенні нашої літератури, культури серед німецької громадськості. Його німецькомовні статті, короткі характеристики та огляди літератури, як пише дослідник, це ті «золоті зерна» [8, с. 173] оцінки творчості І. Котляревського, зокрема його «Енеїди» і «Наталки Полтавки», які довели вагомість, значущість української мови та культури на світовій арені.

Окремою статтею вийшло дослідження В. Полека «Польські історики літератури про творчість Івана Франка» [9], де є багато матеріалу про поширювача творів українського письменника серед російської і польської громадськості Л. Василевського. Цей поляк був особисто знайомий з Іваном Франком, захоплювався його всебічною обізнаністю і духовною близькістю до своїх знедолених земляків. Він дав свою оцінку творчості Каменяра. В. Полек відзначає сильні й слабкі сторони його критики. Також тут розглядається стаття Я. Петрушевича про І. Я. Франка, висвітлюються її основні положення, їх доцільність. Вчений робить зауваження, що «автор статті перебільшив вплив М. Драгоманова на формування Франка як письменника і громадянина» [9, с. 81]. Серед польських дослідників творчості Каменяра В. Полек відзначає також Т. Міхальського і його працю «Молода Україна. Думки і враження» (Київ, 1909). У підсумку своєї статті В. Полек відзначає, що «ще за життя І. Франка його ім'я користувалось увагою польських дослідників світової та української літератури і розглядалось у загальному контексті розвитку європейської літератури» [9, с. 82]. Стаття ґрунтовно науково опрацьована, і свідченням цьому – список літератури на 20 позицій. Серед них бачимо і дослідження польських публіцистів в оригіналі, а також статтю І. Франка німецькою мовою. Гімназійне знання мов неодноразово ставало Володимиру Теодоровичу у нагоді при опрацюванні і висвітленні обраної теми, ним бралися до уваги погляди не тільки вітчизняних дослідників, але й зарубіжних.

Третій аспект дослідження франкознавства у В. Полека – бібліографія. Як відомо, сам професор починав свій шлях у науку бібліографом у бібліотеці Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника, де пропрацював понад 20 років і організував відділ бібліографії та зробив вагомий внесок у розвиток краєзнавчої бібліографії. Його перу належать дев'ять бібліографічних покажчиків, серед них «Іван Франко і Прикарпаття: Матеріали до бібліографії». На цю працю у журналі «Жовтень» та «Літературній Україні»

з'явилися схвальні рецензії. Академік В. Качкан у своєму відгуку пише, що це «перша у франкознавстві бібліографія краєзнавчого характеру» [10]. В. Полеку також неодноразово доводилося бути рецензентом подібних досліджень. У статтях «Унікальна праця про Івана Франка» [11], «Горизонти франкознавства» [12] подає критичний аналіз робіт М. О. Мороза «Іван Франко. Бібліографія творів 1874-1964» та «Іван Франко: Бібліографічний покажчик 1956-1984», які містять чимало цікавої інформації про творчість, листування, діяльність Каменяра. Автор рецензій виявився вправним критиком і поціновувачем масштабних праць, зокрема й аналізованих покажчиків.

В. Полек як рецензент відзначився неабиякою обізнаністю у царині франкознавства, бо ж і сам стежив за виданнями творів Каменяра і появою різних досліджень його творчості. Дослідник-бібліограф відзначав ґрунтовність кожного видання, а особливо останнього. Саме цей покажчик відбиває найбільш інтенсивний і багатий, за визначеннями В. Полека, період у розвитку франкознавства. «М. О. Мороз, – зауважує далі рецензент, – не просто подав найцінніші матеріали у хронологічному порядку, а розробив детальну тематичну рубрикацію, в якій подав усі проблеми франкознавства вказаного періоду, визначив і напрямки подальших досліджень» [12, с. 126]. Зробивши такі узагальнення про рецензовану працю, В. Полек вказує й на певну плутанину в розділі «Місця І. Франка в УРСР».

Серед рецензованих професором В. Полеком праць варто також згадати і про статтю «Нові факти» [13] – критичний аналіз монографії Ф. Погребенника «Іван Франко в українсько-російських літературних взаєминах». Науковець підсумовує уже зроблені дослідження, цитує деякі матеріали із монографії (більш стислий виклад цієї рецензії було опубліковано пізніше під назвою «Франко про Пушкіна» [13, с. 163]. У статті розглядається матеріал про переклади творів російського письменника у виконанні І. Я. Франка і акцентується увага на тому, що свою перекладацьку діяльність І. Франко розпочав і закінчив перекладами творів О. Пушкіна. Далі у статті франкознавець наводить цікаву історію авторства статті «Олександр Сергійович Пушкін», що була передмовою до перекладених Каменярем «Драматичних творів» [13, с. 163], доповнює новими фактами теми «І. Франко і М. Горький» та «Творчість І. Франка в українсько-російських взаєминах кінця ХІХ – початку ХХ століття».

Дослідженню релігійного світогляду письменника було присвячено статтю «Вірш Івана Франка «Хрест» [14]. Як відомо, у повоєнні роки тему вірувань письменників намагалися обходити стороною, було простіше та ідеологічно вигідніше начепити на людину ярлик «атеїст». Однак у період духовного відродження нації, а зокрема її літератури, назріла нагальна потреба показати погляди письменника такими, якими вони були насправді. Вчений справедливо стверджує, що у так званому академічному 50-томному «Зібранні творів» радянською цензурою вилучено низку «неугодних» текстів і тому дивними є позначки – *Из збірки «3 вершин і низин»* замість «3 вершин і низин» і подібні, «а ці пропуски, – пише автор статті, – суттєво змінюють погляди на

Івана Франка – атеїста чи соціаліста, бо він навіть у молоді роки не був ні атеїстом, ні соціалістом-ортодоксом. Ба більше: у зрілому віці наш письменник став критиком соціалізму, геніяльно передбачивши той казарменний соціалізм, який у страшний спосіб побудували московські більшовики» [14, с. 4]. Отож, аналізуючи поезії Франка (маються на увазі ті, що були вилучені цензурою) науковець вказує на те, що письменник розумів значення християнства для свого народу і мав неабияку пошану до церковнослужителів та священних реліквій [Там же].

Заслужують на увагу також статті про традиції вшанування пам'яті Каменяра, а це і ювілейні концерти, і наукові конференції (замітки про них В. Т. Полек неодноразово робив для журналу «Радянське літературознавство»), а також відкриття меморіальних дощок і спорудження пам'ятників на його честь. Так в одній із них під назвою «Руками народу» [15] маємо розвідку краєзнавця про історію гранітної дошки «Честь Іванові Франкові – Гуцульщина 1916-1926», встановленої у селі Криворівня на 10-ті роковини від дня смерті І. Франка. У статті є також оповідь про польського письменника С. Вінченза, який на власні кошти спорудив обеліск пошани Каменяреві у саду своєї вілли у селі Слобода Рунгурська Коломийського району, де викарбувано такі слова «На пам'ять Іванові Франку – синові цієї землі, присвячує доктор Станіслав Вінченз». Далі у статті В. Полек називає ще багато пам'ятних місць на Прикарпатті, де потрібно встановити пам'ятні дошки або пам'ятники Каменяреві.

Зі статті Х. Сорохтей «Кімната імені Франка» [16] дізнаємося, що В. Полек є не тільки глибоким дослідником-франкознавцем, а й одним із ініціаторів та організаторів створення кімнати-музею письменника в колишньому Івано-Франківському педінституті, де було розміщено багато цікавих і цінних експонатів, зокрема з його власної колекції.

Підсумовуючи сказане, варто підкреслити міцний науковий ґрунт франкознавчих студій професора Володимира Теодоровича Полека. Окрім численних папок із вирізками статей про І. Я. Франка, десятків критичних праць і творів письменника, у фонді професора зберігається листування з онукою Каменяра З. Т. Франко, з працівниками Наукової бібліотеки Львівського університету імені Івана Франка (письменник був її постійним читачем, прижиттєво зробив помітки на часописах і публікаціях із своїми матеріалами, які зберігаються там), а також працівниками музею Івана Франка у Львові. Загалом спадщина В. Полека дуже вартісна, окремі його праці потребують доопрацювання і видання, а франкознавча тематика у його розвідках може стати темою глибших наукових студій.

Використана література

1. Полек В. Іван Франко на Прикарпатті : путівник / В. Т. Полек. – Ужгород : Карпати, 1966. – 64 с.
2. Володимир Теодорович Полек : бібліографічний покажчик / уклад. Б. Гаврилів ; 2-е вид., доп. і перероб. – Івано-Франківськ, 1999. – 85 с.

3. Полек В. Т. Історія української літератури Х-ХVII століть : навч. посібник / В. Т. Полек. – К. : Вища школа, 1994. – 144 с.
4. Полек В. Сторінки історії: Іван Франко у Станіславі / В. Т. Полек // Прикарпатська правда. – 1962. – 11 листопада.
5. Полек В. Т. Івано-Франківськ у житті і творчості Івана Франка / В. Т. Полек // Тези обласної науково-практичної конференції, присвяченої 325-річчю заснування міста Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 1987. – С. 81–82.
6. Полек В. Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин / В. Полек, Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1999. – 135 с.
7. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук, думка, 1976-1986. – Т. 13. – С. 174.
8. Полек В. Українська література у зарубіжній критиці і перекладах / В. Полек. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 1998. – Ч. 1. – 199 с.
9. Полек В. Т. Польські історики літератури про творчість Івана Франка / В. Т. Полек // Українське літературознавство : респ. міжвід. наук. збірник. – К., 1983. – Вип. 40. – С. 78–83.
10. Качкан В. Цінна праця / В. Качкан // Рад. Гуцульщина. – 1966. – 6 вересня.
11. Полек В. Унікальна праця про Івана Франка / В. Полек // Прикарпатська правда. – 1966. – 16 листопада.
12. Полек В. Горизонти франкознавства / В. Полек // Жовтень. – 1989. – № 5. – С. 125–128.
13. Полек В. Нові факти / В. Полек // Вітчизна. – 1987. – № 4. – С. 162–164.
14. Полек В. Вірш Івана Франка «Хрест» / В. Полек // Новий час. – 1995. – 24 серпня.
15. Полек В. Руками народу / В. Полек // Ленінська молодь. – 1966. – 13 травня.
16. Сорохтей Х. Кімната імені Франка / Х. Сорохтей // Прикарпатська правда. – 1966. – 6 вересня.

ФЕНОМЕН ФРАНКА: ДІАЛОГ ЗІ СВІТОМ

(рефлексії з приводу написання поеми «Похорон»)

Петро Таланчук, Григорій Кім, Ірина Микитин

*Якби ти знав,
як багато важить слово...*

Ім'я Івана Франка – одне з найавторитетніших в українському письменстві. Вічний революціонер, Український Мойсей, Каменяр, що словом виборює щасливе вільне майбутнє для свого народу – «велета, закутого в недолі й тьми ярмо»... Такі «статичні» варіації бачення постаті відомого митця стали своєрідними «масками», крізь призму яких проглядала багатогранна творчість видатного письменника, громадського й культурного діяча, Людини-Генія. А це тільки фрагментарні віддзеркалення нерозгаданого досі справжнього феномену – виняткового явища в українському письменстві і надзвичайно рідкісного в світовому культурному універсумі.

Велич постаті Івана Франка полягала в унікальному втіленні надзвичайної сили духу в людській сутності, адже ще за життя письменник вирізнявся серед сучасників. У спогадах Михайла Коцюбинського це був звичайний чоловік доти, доки не починав говорити: «Невеликий, хоч сильний мужчина. Велике чоло, сірі, трохи холодні очі, в лініях бороди щось енергійне, уперте... А заговорить і вже здивує, як ця невисока фігура росте й росте перед вами, мов у казці...». Рідкісне сплетіння простоти та особливої ерудованості ества митця втілювалося у текстовій канві його творів. Художник слова працював з титанічною силою, даруючи читачам шанс познайомитися з найкращими зразками творів світової літератури – цілою палітрою різножанрових художніх та публіцистичних текстів в перекладах. Вводячи іноземний матеріал в український літературний обіг, письменник збагачував скарбницю української національної традиції новими темами та моделями загальноєвропейського й світового письменства в часи, коли українська література в силу історичних обставин носила клеймо «нижчої» поряд з «вищими» розвиненими письменствами Європи.

Своєрідна Франкова «європеїзація» літературного універсуму не зводилася до «сліпого» привласнення чужорідних в українській літературі текстових масивів, а репрезентувала новий формат взаємовідносин з іншими літературами у площині культурного діалогу. «Золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями» – так називав автор передачу чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою,

пояснюючи, що переклад збагачує душу цілої нації, присвоює їй такі форми і вирази чуття, яких вона досі не мала. І це правда, адже у форматі зближення з «іншими» культурними світами крізь полотно перекладних та оригінальних текстів, художніх переспівів, переосмислень традиційних у світовій літературній спадщині сюжетів й образів українська література в особі Франка відкривала нові горизонти можливого, даючи своє бачення художньої проблеми, заявляла неповторність і свого голосу у поліфонії світової літературної думки.

Іван Франко – письменник, перекладач, теоретик і критик, редактор та видавець – український художник слова всесвітнього масштабу, і монументальність його постаті чи не найповніше розкривається у художньому діалозі із світовою культурою, адже, цитуючи відомого теоретика літератури Михайла Бахтіна, тільки «в безпосередній віднесеності й орієнтованості до єдності культури, явище перестає бути просто наглядним, голим фактом, набуває значимості, смислу, стає якби якоюсь монадою, що віддзеркалює в собі все і віддзеркалюється у всьому». Творчість Івана Франка, розміщена на кордонах національного й світового вимірів, відбиває справжню суть авторового «буття собою», не статичної іпостасі письменника-бунтаря, а митця світового значення, твори якого зараховують до перлин світової писемності. Зважаючи на сказане, не є випадковим звернення до поеми Івана Франка «Похорон». Саме цей автобіографічний твір українського письменника втілює ідею (у)явного авторського діалогу з представниками інших європейських літератур на тему оригінальності прочитання «вічного» образу Дон Жуана, в площині якого викристалізовується власне українська Франкова інтерпретація універсального для світової літератури мотиву зради і її своєрідного вияву – явища валенродизму. Автобіографічність «Похорону» має важливе значення для розкриття внутрішнього світу митця, що крізь призму свого «я» піднімає гострі питання українського суспільства, які не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Але чому Іван Франко – митець, який завжди дуже відповідально ставився до добору творів для перекладу і акцентував на суспільній важливості власних художніх творів, звернувся до такого «несерйозного» в літературній традиції сюжету? Відповідь на це питання можна віднайти в самій сутності художнього образу Дон Жуана й органічності чи неорганічності розробки такого образу в українському літературному вимірі, сучасному для українського художника слова.

* * *

Образ Дон Жуана належить до так званих світових образів, що перетинають «кордони» національних письменств та цілих літературних епох. Після драми «Севільський ошуканець або Камінний гість» (1630) Тірсо де Моліни до «портретування» Дон Жуана звертався Мольєр («Дон Жуан або Камінний гість», 1665), К. Гольдоні (комедія «Дон Жуан або Покарання», 1730), Е. Т. А. Гофман (новела «Дон Жуан. Незвичайний випадок, що стався з одним подорожнім ентузіастом», 1813), Дж. Г. Байрон (поема «Дон Жуан», 1819-1824), А. Пушкін (драматична поема «Кам'яний гість», 1830), Проспер Меріме

(новела «Душі Чистилища», 1834), Жорж Санд (роман «Лелія», 1836), А. Дюма-батько (фантастична драма «Дон Жуан де Маранья, або Падіння Янгола», 1836), Н. Ленау (драматична поема «Дон Жуан», 1851), А. Толстой (драматична поема «Дон Жуан», 1862), Б. Шоу («Людина і надлюдина», 1905), Леся Українка (драматична поема «Камінний господар», 1912), М. Фріш («Дон Жуан, або Любов до геометрії», 1953). Цей перелік – не повний, чимало літературних інтерпретацій світового образу в силу різних обставин не дійшли до масового читача, залишившись поза межами «високого» мистецтва. Проте важливим є інше. Множинність візій Дон Жуана в світовій літературі завжди була об'єднана спільним для різних інтерпретацій мотивом любові до жінки. Вічний образ блудника у своїх характеристиках варіювався від вияву brutальної розпусти і теоретичного виправдання її до безмежного прагнення ідеалу – єдиної жінки в безлічі втілень, рішучого розгрішення колишнього любителя заборонених втілювань як символу мучеництва та жертвності.

Іван Франко у поемі «Похорон» використовує донжуанівське текстове полотно, залишаючи тільки істотне, те, що відповідає запитам власної культури. «Легенда про великого грішника, що навертається на праведний шлях візією свого власного похорону, стрічається часто в життях святих та пришилилося в Іспанії до оповідань про грішне життя Дон Жуана де Теноріо. Може, закинуть мені, що я позбавив сю легенду аскетично-релігійних мотивів і переніс її на чисто світський ґрунт [...]. На сій старій основі я спробував виткати нові взірці. Наш час великих класових і національних антагонізмів має значно відмінне поняття про великого грішника, ніж час Філіппа II і Торквемади. В тім однім пункті я дозволив собі трохи змодернізувати стару легенду, лишаючи, зрештою, її основу незмінену з усіма її алегоріями і символами», – так говорить митець про джерела, що лягли в основу написання поеми «Похорон» (1898). Зважаючи на переосмислення традиційного образу героя-розпусника та, відповідно до розуміння Франком неактуальності розробки в тогочасному суспільному житті класичної донжуанівської моделі, не можна не згадати інший приклад візерунка українського Дон Жуана з Коломиї, втіленого в однойменній повісті австрійського письменника Леопольда фон Захера-Мазоха (1872). Твір австрійця написаний швидше, ніж «Похорон» Івана Франка, проте увага автора зосереджена на віддзеркаленні екзотичного для іноземця гарячого русинського люду (а так в той час називали українців) в образі чоловіка, що шукає своє щастя, подібне до видиху, в любові до жінок. Погляд Захера-Мазоха «ззовні» відбиває органічність такої моделі поведінки у постаті головного героя без натяку на високі почуття патріотизму, навпаки, всі думки прикарпатського Дон Жуана зводяться до переосмислення сутності свого гріха – зради – та виправдання своїх вчинків. Така візія образу русина конфліктує з власне Франковим баченням представника «своєї» спільноти і відчуттям «свого», того, що є важливіше для українського народу.

Дійсно, типового Дон Жуана – любителя жінок – в тексті українського митця немає. Здається, взагалі відсутнє те, що робить це текстове полотно

донжуанівським. Головний герой «Похорону» – Мирон – потрапляє на банкет, буцімто організований на його честь, честь зрадника свого народу. І прогріх – зовсім не у прагненні тілесної насолоди чи любові до жінки. Він – колишній герой свого народу – порушив власні переконання в ім'я майбутнього блага, не індивідуального, а національного прояву. Найгірше – те, що робить людину справжнім грішником, – це зрада, що в творі набуває метафізичного вияву смерті головного героя:

*Я був живий. Ще темний небозвід
До мене моргав зорями-очима,
Земля ще пахла й яблуневий цвіт,
Та я був труп. Надія вже не блима
В душі, завмерла воля до життя...
Кінець іде! Ніщо його не стрима!*

Всі почуття персонажа концентруються навколо переживання своєї провини та необхідності виправдання відступництва. Тілесність, присутня у класичних донжуанівських сюжетах, замінюється вищим прагненням свободи свого народу, особисті переживання переходять в інший вимір – духовний, де плотське начало в змалюванні характеру головного героя, а це бачення власного похорону, свого мертвого двійника, прощання з самим собою у формі останнього цілування, має макабричне забарвлення. Гості бенкету – представники шляхетства з альянсом до «польськості» – наділяються рисами, що характеризують есхатологічний занепад, катастрофічний ступінь розладу суспільства – ворожого героєві:

*І в залі стала враз юрба ціла,
Закаменіла. Почало міниться
Яркеє світло. Зразу поплила
Пурпура, мов кривавая криниця;
Вона пожовкла, – в жовтім блиску тім
Вид трупів разом прийняли всі лиця.*

Польська аристократія, змалювана у канві Франкового тексту, постає вже внутрішньо мертвою, як і головний персонаж, який бачить власний похорон та прощання з своїм мертвим двійником як втіленням найвищої героїчності в очах свого народу. Мирона-героя, що «не кинджалом вбитий, не мечем, А словом, що пихою злою диха», зводить зі світу Мирон-зрадник, який розуміє, що сам став своїм вбивцею, адже має гріх, смертельний вияв якого безсумнівний не тільки для «своїх» чи «чужих» – а це і українство й шляхта, але й для самого себе.

Постать Мирона, що словом позбавив права на існування свого двійника, тобто власне «я», алегорично співвідноситься власне з Іваном Франком-автором, його письменницькою сутністю «буття поміж», адже ще на початку свого творчого шляху митець підписувався псевдонімом Мирон. Художник слова почувався, немов затиснутий між лещатами життєвих обставин, працював у польському часописі «Курер Львівський» та співпрацював з представниками польської спільноти і водночас усвідомлював себе русином,

представником «іншої» культурної спільноти, «іншого» культурного світу, який чи не найгостріше відчував вороже до себе ставлення домінуючої «польськості». Польський етнос, що втратив свою державність, сприймав русинів, як людей «другого» сорту, як «здобутий предками народ», літературні починання яких були тільки блідим наслідуванням «високих» літератур, в тому числі і польського письменства. В цьому руслі філософічність поеми «Похорон» Івана Франка, що втілювала власний погляд на світ та місце в ньому українського народу, була яскравим свідченням всієї серйозності прагнень українського народу до власного вільного майбутнього. І донжуанівський мотив, заявлений письменником у передмові, став тільки невидимим обрамленням важливішого питання – питання історичного розвитку «свого» народу та пов'язаної з цією проблемою міфотворчості, що глибоко заховані в символічному палімпсесті свідомого і несвідомого, постійного маскуванню й приховуванню у площині двійництва. Зважаючи на своєрідну «неприсутність» донжуанівського мотиву в ідейному і, зокрема, психологічному стрижні поеми, не можна оминати увагою твердження відомого літературознавця Григорія Грабовича, що «враховуючи як іманентний, драматичний і тематичний зміст поеми, так і поетичні та біографічні її контексти, немає хіба сумніву, що основним, хоч і ніде прямим текстом (ані посиланням або альянсом) не зазначеним моделем є Міцкевичів Конрад Валленрод». Йдеться про одноіменну поему видатного письменника польської літератури Адама Міцкевича. Це ще один вияв інтертекстуальності поеми Івана Франка, що дає можливість вийти за межі замкнутого у статичних інтерпретаціях бачення творчості українського художника слова.

* * *

Поема «Похорон» написана в період глибокого розчарування автора, пов'язаного з так званими «кривавими» виборами 1897 року, в яких митець брав безпосередню участь в ролі кандидата в послы до австрійського парламенту, та проявленою в контексті цих подій антиукраїнською налаштованістю польсько-шляхетської інтелігенції. Франкове перебування між двох «паралельних» культурних світів загострювалося несприйняттям у польських колах його статті «Ein Dichter des Verrates» («Поет зради»), опублікованої у віденському часописі «Die Zeit» 1897 року і присвяченої концепції зради у поетичній творчості Адама Міцкевича. Гострою критикою «своїх» же була позначена авторова сповідь «Niemo o sobie samym» («Дещо про себе самого»), видана в форматі передмови до польськомовної збірки оповідань «Obrazki galicyjskie» («Галицькі образки») того ж року. І якщо український митець у статті про Адама Міцкевича завуальовує думку про те, що польська інтелігентція, вихована на таких творах, як «Конрад Валленрод», перенесла ідеологію в реальне життя, адже крізь призму ідеології головного героя однойменної поеми поляка зрада як наскрізний мотив «[...] малюється тут не як низька хиба, як заперечення етичного почування, але дуже часто як щось героїське, а деколи навіть як щось ідеальне, продиктоване найвищим патріотизмом», то в тексті про себе самого митець признається у нелюбові до

русинів, що в тогочасному українському суспільстві розуміється як відступництво. Іван Франко стає «чужинцем» серед «своїх» і «ворогом» для «чужих». Такою ж є сутність головного героя поеми «Похорон»:

*Ви демократ, плебей і консеквентно
Робили те, що мушили, мій друже.
Ви підняли на нас народ розжертний, –
Як ворога я поважав вас дуже.
Як зрадили свою ви рідну справу,
Як перейшли до тих, що хоч приймають
Услугу вашу, але вам чужії
І рівним вас ніколи не признають, –
Тоді для мене вмерли ви, мій пане,
Сплили, мов гук нестрійного акорду;
Ми визискали вас, та нині маєм
Для вас лише обридження й погорду.*

Так характеризує Мирона генерал, представник шляхетства з натяком на «польськість» у поемі «Похорон», акцентуючи на вчинку, що став точкою неповернення в житті українця. Проста зрада свого народу не була звичайною зрадою на користь індивідуального блага, а проявлялася у площині валенродизму. В цьому сенсі, а саме в одяганні маски «свого» для ворогів, використуванні зради як єдиноможливого виходу з ситуації, що в майбутньому принесе користь своєму народу, Мирон виявляє схожість з Міцкевичем «великим магістром» Тевтонського ордену, але палким патріотом литовського народу Конрадом Валленродом. З часом все ж герой польського митця переосмислює своє життя і дії, проголошуючи:

*Вся молодість моя – самі облуди,
Розбій кривавий...
Близько домовина,
Набридли зради і не тішать битви,
Доволі помсти – німці також люди.*

Такі слова свідчать про неоднозначність в осмисленні Міцкевичем формулювання зради. А це зовсім не співпадає з позицією, яку зайняв Іван Франко у стосунку до творчості відомого польського митця. Прикметно, що вже в спогадах поляків – літературознавця Генрика Бігеляйзена та письменника Яна Каспровича – близьких друзів Івана Франка – український художник слова вперто стояв на тому, що навіть пригноблений народ не може використовувати підступність. Макіавелівське розуміння «мети, що виправдовує всі засоби» не сприймалося видатним українцем, як і позиція польського шляхетства щодо українців. Проте література дала можливість українському художнику слова у текстовому режимі поекспериментувати над різними виявами зради та людиною, що так згрішила.

* * *

Поема «Похорон» справді віддзеркалює авторську реалізацію можливості і неможливості відступництва у всіх його найрізноманітніших проявах.

Валенродизм головного героя став виправданням «більшого зла» для українського народу, якими у творі українського митця виступали завуальовані в тексті, але дійсні в тогочасній реальності ідеї польського месіанізму та богообраності польського етносу. Бог для інтелігенції також уявлявся шляхтичем, аристократом. Польська національна міфотворчість у текстовому вимірі протиставлялася необхідності творення пантеону героїв українського народу – не «плебеїв» чи рабів, а славних воїнів, що віддали життя за свій народ. Так творилася велика історія великого народу, а призначення митця – вказувати орієнтир для своєї нації. В цьому вбачав свою місію Іван Франко як митець та сподвижник українського духу, і в цьому він був близький з Адамом Міцкевичем – інтегральною постаттю в польській літературі та Тарасом Шевченком – символом-іконою українського письменства – своєрідними уявними уособленнями іпостасі Поета-Пророка і Батька свого народу, слово якого проголошувалося єдиноважливою цінністю.

Оприявнене у текстовому полотні Франкове «я» під глибинною товщею прихованих сенсів та своєрідних «масок» віддзеркалювало сутність справжнього ества письменника, його важкого «буття собою» в часи, коли чесність зі світом була не найголовнішою вартістю. Діалогічне осмислення вибору між індивідуальним та національним, що виносило у площину культурного діалогу як проекції на тексти донжуанівської літературної традиції та канонічні твори польської літератури, відкривало нові грані в сприйнятті універсальних вартостей людства, якими була вірність своєму народу і своїй Батьківщині. Неповторність запропонованого в поемі «Похорон» бачення того, що істинне, ще раз доводить велич постаті Івана Франка – відомого і зовсім невідомого сьогодні феномена, «явлення національного інтелекту» у площині світового письменства, твори якого стали своєрідним «*exegi monumentum*» – заповітом українського народу.

Розділ четвертий

**«ТВОЙОМУ ГЕНІЮ МІЙ
СКРОМНИЙ ДАР ВЕСІЛЬНИЙ»**

*«Твоєму генію мій скромний дар весільний» –
так звертався Іван Франко до України.
Нині цими словами ми, його нащадки,
звертаємося до Великого Каменяра*

ПРИХІД ВЕСНИ НІКОМУ НЕ СПИНІТЬ

Ольга БАБІЙ

Ольга Бабій народилася у Коломиї, місті над Прутом, яке є особливим в історії та культурі України, адже саме тут народилися, жили, вчилися і працювали, багато громадських діячів, письменників, акторів, без яких не можна уявити українського всесвіту.

Ім'я Франка теж тісно пов'язане з Коломиєю. Міська бруківка вічно пам'ятатиме його кроки, стара ратуша берегтиме спогад про ув'язненого молодого бунтаря, а зарінок над Прутом пишатиметься, що колись рудоволосий молодий чоловік знайшов тут кілька ринських...

Франкові мотиви в творчості Ольги Бабій не випадкові. І громадянська поезія, і інтимна лірика іноді зовсім несподівано тяжіють до тієї епохи, яка позначена характерним тогочасним галицьким колоритом. Втім, колорит цей забарвлений вже сучасними відтінками... Перші збірки поетеси мають назви «Мить на долоні». «Крізь простір і час», а до Національної спілки письменників Ольгу Бабій рекомендували такі визначні майстри слова як Тарас Мельничук та Дмитро Павличко. Хоча, мабуть, не надто точно називати їх майстрами, бо поетична творчість – щось значно тонше і вагоміше. Це праця душі.

1916 РІК У ЛЬВОВІ. РЕТРОСПЕКЦІЯ

В ріку ту саму не увійдеш двічі,
Не зупинити часу бистрий плин,
І терпне восени гіркий полин,
І понад ранок догорають свічі.
Ослабла від напруження рука.
Горить чоло. В нім думи б'ють, як молот.
О мій народе,- кличе дзвін на сполох,
Нема покори, коли є Франко.
Не спину гнути, не ридати з болю,

Вже краще смерть, ніж рабське каяття
Хай не собі, сином здобуть життя,
В якому праця, правда, поступ. Воля.
Тремтить рука, і племінець тремтить.
Холодний вітер гримає у вікна.
О земле рідна, ти іще завітнеш,
Прихід весни нікому не спинить.
А що Поет? Як догорить свіча,
Згорить і він. Перо тихенько скрикне,
Зітхне папір, і двері гірко схлипнуть,
“Франка нема”,- газети сповістять.
Розсипле хтось огуду, хтось — хвалу..
Та встане Дух, що тіло рве до бою,
І струсоне застиглою добою:
Є Каменярь! Лупаймо ж сю скалу!

***

Поет придворний гожий до пори,
А потім інший припаде до смаку,
Зуміє краще він лизнути лапу,
Поет придворний — тільки до пори.

Поет свобідний — вільний назавжди,
Його слова — то журавлі у небі.
А журавлеві тільки волі треба,
Та ще краплину чистої води.

Слова придворні хліб клюють із рук,
Вони такі округлі і біленькі,
Вони такі красиві і легенькі,
Вони не ступлять на холодний брук.

А слову, що народжене в грозу,
Не треба ні палаців, ані хати,
Воно кохати вміє і вмирати,
Поки воно, допоки я живу.

***

Бо що таке поетова душа?
По Україні цього дива досить:
Про щось співає
І за кимсь голосить,
І завше бідна, завше без гроша.
Від тих поетів пухне голова,
Щось їм не так,
Чогось їм завше треба.
Хотіли неба? Ось вам — синє небо,
В чужій кишені стрічка золота.

***

Тиха музика Ліста
В золотавому листі,
І замріяний вечір
Горностаєм на плечі.
Кимось зірвана квітка,
І авто, наче клітка.
Тільки погляд гарячий,
Але хто його бачить?
Може місяць почує,
Що у хмарах ночує.
Може лагідний вітер
Рукавом сльози витре...
Але, власне, про що я?
Ми чужі із тобою.

***

Хоч раз тобі являлася любов?
Така, щоб день відмовився від світла,
Така, щоб ніч трояндами розквітла,
Така, що вдруге не приходить знов...
Хоч раз тобі являлася любов?

***

Така тендітна, як смерека в горах.
Такий далекий, як між гір туман.
– Надходить вечір нині надто скоро.
Схилив голівку на флакон тюльпан.
– Вам, пані, кави?
– Прошу. Та без цукру...
– Ви, пане, бачу, забагато палите...

В її очах – легкий серпанок смутку.
В його словах бринить акорд печалі.
Тремтить горнятко у тоненьких пальцях.
Малює кільця дим від сигарети.
Хто і коли це написав лібретто,
І хто гаптує долю їм на п'яльцях?
– Вас підпровадити?
– Ні, дякую... Не треба.
Тоненькі рукавички до зап'ястя.
Це, може, лиш прелюдія до щастя,
Чи шкіц на фоні зоряного неба.

***

Ріка тече. Відносять хвилі час.
А ми з тобою на вузькій кладці.
Тривога сіла галкою на гадці.
Втікає кладка із-під ніг у нас.
Ріка біжить крізь скелі напролом.
Вода пісок брудний змиває з істини.
З тобою ми зустрілися воістину
На кладці, де не розминуться двом.
І хай там що! Хай піниться ріка.
Хай забирають час бурхливі води.
Для мене ти – найбільша нагорода,
Хоч кладочка вузька і хитка.
Я не дивлюсь униз, де води б'ються,
І білогриво крешуть сірий камінь,
Мені б лише до тебе пригорнутись.
Встає веселка поміж берегами...

***

А вже здавалося тебе нема...
Забуте цвинтарище і руїна,
Лишень примара милої України
На виднокрузі тана, мов імла.
Ти вже була, мов по той бік ріки:
Уста схололі і безвольні руки,
І позирали жовтим оком круки,
Згасали недопалені свічки.
Стікала воском із лиця краса,
Ховала глупа ніч тужне терпіння,
Та не здолати смерті воскресіння,
Ти – вічна, доки вічні небеса.

***

Я завтра знову напишу листа,
Та не віддам конверта поштареві...
Ти прочитаєш по листках на дереві,
Що нас чекає – літо чи зима.

Залишу незачиненим вікно,
В саду залишу незамкнену хвіртку,
Впаде в траву із неба перша зірка,
І заіскриться молоде вино.

Зітхне акордом негучним рояль,
І зиркне місяць в ненадпитий келих,
І тільки вітер лагідно й несміло
З мого обличчя відгорне вуаль.

***

Зустрінемось, як двоє чужаків,
Мов ти мене і я тебе не знаю,
Неначе ти мене вже не кохаєш,
Немов завмерла повинь почуттів.

Зустрінемось... Ти погляд відведеш,
Зустрінемось, і я зітхну про себе,
Мабуть, колись ми прогнівили небо,
Що ти повз мене незнайомо йдеш.

Рука в руці уже не затремтить,
Ти не зі мною, я не коло тебе,
Але без тебе і життя не треба,
Але без тебе я не можу жити.

Зустрінемось! І не минеться мить.
Перед любов'ю станем на коліна,
І гостро так серденько заболить,
І слід сльоза залишить на камінні

***

Ти кажеш: вже поживкли ясени,
А я кажу: це середина літа,
До осені ще треба нам дожити,
І я кажу: це — середина днів.

Ти кажеш: соловей забув про спів,
А я кажу: спізнився соловейко,
Назавтра відпочине і раненько
Тебе розбудить із похмурих снів.

Ти кажеш: замулилось джерело,
Його руками від піску розчищу,
Жива вода сяйне звабленим блиском,
Не владна ясінь, коли є любов.

***

Ніколи я не думаю про нас:
Цей світ тісний, у нім замало місця.
Пливе, пливе за обрій білий час,
І замість сонця виринає місяць.

Нема для нас у світі острівця,
І океан безмежний поміж нами,
Але, мов зорі, світяться серця,
І лунко так звучить кохання гама.

Ніколи я не думаю про нас:
Нас не було під цим високим небом.
В душі нема ні смутку, ні образ –
Я цілу вічність думаю про тебе.

***

Жахливий сон. Я в нім втрачаю Вас.
І б'ється птаха об залізне пруття,
І все мені наказано забути.
Жахливий сон. Я в нім втрачаю Вас.

Химера сіра, постарілий день,
Шукав слова немовлені ніколи,
І чорний кіт позиркував з-під столу,
Й летіло пір'я з молодих пісень.

Стікав крізь пальці невагомий час,
Вмирала птаха на залізнім прутті,
І гострий біль не дозволяв забути
Жахливий сон. Про мене чи про Вас...

РОМАНТИЧНИЙ НАРОДЕ МІЙ

Оксана Грабовецька

Загальновідомо, що без біографії поета неможливо почути всі акорди його поезії, збагнути всю повноту смислу і тайни кожного його слова. Отож Оксана Грабовецька народилася 10 липня 1950 року у Винниках біля Львова. Після переїзду родини у Львів навчалася у Львівській середній школі та музстудії при Будинку вчителя по класу бандури. Згодом закінчила університет імені Івана Франка. Фахівець з слов'янської, української та російської філології. Працювала на львівській дитячій турбазі, а пізніше – у СШ № 49 у Львові. У 1994 році виїхала до Канади.

Учителювала в недільних школах. Живе у Торонто, штат Онтаріо.

Оксана – талановита поетеса. Почала друкуватися ще з студентських літ, мала публікації в різних газетах. У її віршах глибокий філософський рефлексії мають поетичне звучання. Такий собі симбіоз філософії та поезії, що ушляхетнює в читача думки і почуття, розвиває його мислення і посилює жадобу гармонії. Це засвідчує зокрема збірка її віршів “Думок дивні краплини”, видана в Івано-Франківську в 2000 році.

Ліричний герой збірки – “маленька” людина з інтелігентного середовища зі своїми переживаннями і болями, що прагне осмислити своє місце і роль у всесвіті, його протиріччя та загрози для свого існування. Йдеться про “маленьку” людину за своїм соціальним і матеріальним статусом і велику за своїм інтелектом і духовністю.

У ліричному героєві збірки простежується доля та духовний світ авторки. Її вірші викликають у читача співпереживання настроєм маленької незахищеної людини, котра опинилась поза межами своєї батьківщини:

*«Десь з болем жовтий лист скидаєш,
Підставивши незахищеність свою
Під вал чужих світів.»
(Обличчя, голоси...)*

Оксанине маленьке “я” збентежене “від неможливості пристосуватись до вічно іншої...”, реальності, країни. “Якийсь дрібний відтінок інтонації...”. Від страху непевності воно рятується пам'яттю про рідний свій край та своїм рідним словом. (“Так синьо глянув день...”).

Оптимістичним акордом завершується її поетична візія короткочасності життя людини у Всесвіті, людини-вогнища, що швидко погасне:

*На ранок мене не стане.
В роззеленіло-золотім спалаху
світлодня і світу,
Мудро керованому вічною сонцем,
Зродиться не одна краса
першого світодоторку
Пуп'янками передчуття любові...
("Не можу перестати бути вогнищем...").*

Оксана особистість з аристократичною вдачею. Її витончену душу ранив дисгармонія сучасного світу. Поетеса прагне збагнути його сутність та проникнути в найпотаємніші пласти людської душі, спраглої гармонії людини і всесвіту:

*"Завжди на грані
самознищення
Від напруги
складання в гармонію
Цілого всесвіту
від знаку моїх очей"
("Кожну дрібницю бачу...")*

Тему дисгармонії у відносинах між людьми Оксана теж підносить на рівень поезії. Ця тема частина її долі:

*"Люди-стріли пролітають,
Так часто ранять –
Постійно ці рани болять.
Деякі лиш зачіпають.
Навіть добрі стрілами
чомусь стають.
Це таке невдале місце
я вибрала?
Розумію, що воно – моє?"
("Люди-стріли...").*

Терни і вибоїни на дорозі особистого життя, в добавок туга за батьківщиною викликають в Оксані поезії песимістичне звучання, котре зворушує душу читача, викликає в ній співчуття до її переживань, зрештою долі:

*Чорне провалля домінантою
Над усім, що є моїм життям,
Падаю болем у пекло Дантове,
Більша частина мене – уже там.
("Чорне провалля домінантою...").*

Головне в тому, що песимістичні ноти в поезії авторки не затемнюють, а навпаки, промінням її інтелекту та чуття освітлюють красу і велич людської

душі. Відправним в поезії Оксани Грабовецької є самопізнання. Вона запитує себе: "Яка я, де я, хто я є?" ("Мої долоні світяться зірками...").

Поетико-філософське мислення авторки – плід її очитаності, загостреного світовідчуття та обдарованості. У такому ключі критики Василь Бабій та Дмитро Юсип високо поцінували, цілком заслужено, згадану поетичну збірку Оксани Грабовецької, якій притаманні "міцний фундамент культури мови і окриленість духу", а також "образне мислення і філософські максими".

Хоча крила музи Оксани Грабовецької зранені, проте, коли рани загояться, вона, гадаємо, злетить на вершину не лише української, але і світової поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття. Цього ми щиросердно їй бажаємо.

Іван Макаровський,
доцент кафедри історії та політології
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти й газу

Подаємо тут три вірші авторки написані, за її зізнанням, під впливом поеми Івана Франка "Мойсей" та збірки його віршів "Зів'яли листя":

РОМАНТИЧНИЙ НАРОДЕ МІЙ...

Романтичний народе мій,
Ідеалісте неквапливий,
Чому лише музику мрій,
У світ цей несеш загадковий.

Чи довго стоятимеш осторонь,
Спершись на скарби незлічені,
Синам хоч своїм не боронь
Творити нове, бо ж не вітчим ти.

Багаті вони є тобою,
Задивленим у минувшину,
Хай нині творіння жагою,
В майбутнє тебе зрушують.

КРІЗЬ ХАЩІ ГЕНІВ, ОБСТАВИН, ДОЛІ...

Крізь хащі генів, обставин, долі,
Росте людське стебло.
Від будяків ховається у ролі,
Шукаючи проміння на чоло.

Так сонця спрагнені,
Долаємо буттєвості пласти.
Несквітлі – в'янемо,
Одні вже люди, інші вже сліди.

МОЇ ДОЛОНІ СВІТЯТЬСЯ ЗІРКАМИ...

Мої долоні світяться зірками...
Іскрюсь, засріблена, безтямна.
Яка я, де я, хто я є?
Світ цілий в кольорах чудових.

Засліплено клопочеться, а сови
У спокої щось думають своє.
І я сова так ти мене назвав,
Лиш раз побачив, і – в полон із трав

Узяв покірну радісної днини.
Злякалась, але не відлетіла,
Втрачала розум, душу, мову, тіло -
Вже й не сова,
а не сову ти просто кинув.
І знов долоні світяться зірками,

Іскрюсь,
засріблена,
безтямна...

ЛЮДИНА

Різна, любить ласку,
Шукає любові і сенсу.
Тільки в ілюзіях щасна
Боїться згубитися, щезнуть.

Прагне завершеності, як навіжена,
Мусить на всьому ставити крапку,
Їй мужності завжди бракне
Спалити старі знамена
Для нового початку,

Розкласти ватру
З усіх своїх бачень світу.
Єдине це зрілості варте,
Щоб визволитись із міту.

ЖИТТЯ УКРАЇНИ ВІДДАВ

Іван Макаровський

Іван Макаровський народився 1 лютого 1939 року в селі Новоселиця на Буковині. Вищу освіту здобув у Чернівецькому (1962 р.) та Львівському (1972 р.) університетах. Доцент кафедри історії і політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Галузь наукових інтересів – історія української філософії і культури, зокрема української національно-демократичної думки. Автор чотирьох індивідуальних книг, в тому числі монографії «Національно-державницькі погляди Івана Франка» (Івано-Франківськ, 2008 р.; у співавторстві). Співавтор чотирьох навчальних посібників та низки статей з проблем українського літературного процесу кінця XIX – поч. XX ст. Захоплюється поезією, пише вірші. У деяких своїх віршах думки Тараса Шевченка та Івана Франка виражає у формі поетичного слова.

МРІЯ І ДУМА ФРАНКА

В цвіті вишні країна мила,
Свобода, краса і сила,
Мир, праця і любов сповна –
Так мрія Івана Франка.

Батько, мати і дитя,
Уся українська рідня,
Вселенська сім'я і щасливе життя –
То велична дума Франка.

Вірив він до вершин народ піднести...
Думи його в серцях відгук знайшли.
Тож у радості, щасті й у журбі
Будемо завжди ми вірні Тобі.

Франкові думки і труди –
Україні назавжди.
Будем достойно їх в серці нести,
Щоб гідними Каменяра були.

Як і мріяв Франко, Україна встала,
Насажена силою Титана.
І тому, що своїх сил не втрачала,
З неї держава постала.

Щоб вона все міцніла й не впала
І заповіді Франка з Божими єднала,
Мудрості й сили в Бога благаймо,
Любов і милосердя в собі розвиваймо.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ І ПОРАДИ ФРАНКА

Люди! Навколо себе роздивіться
Та добре до себе придивіться,
Що в середині нас і з нами діється,
Хто на що і як надіється?

Пора вже лінь в собі здолати
Та самим думати-гадати
Як своє життя самим облаштувати,
Милостині від інших не чекати.

Будем Бога благати
Благословення нам дати,
Щоб навчились ми добре працювати,
Своє якісно і вчасно виробляти.

Франко застерігав, щоб ми
не стали «кочовиськом-ледачим»,
народом незрячим,
як ті «лінівіві-намади».

Щоб ми обачними були,
Не залишились назавжди
«Презирством, ніби струпом вкриті»,
І безславно в могилу зариті.

Він не переставав нам раду давати:
Повагу, освіту і мудрість набувати,
Чесною і творчою працею зростати,
В праці і боротьбі правду шукати.
Чесно плоди праці розподіляти,
Слабосилим і хворим допомагати.
Нам усім пора вже цих порад не забувати.
І епоху Франка гідно будем зустрічати.

ДУШУ ТРИВОЖИВ

Народу Франка дороги і стежки
Всюди і завжди тернистими були,
Не забуваймо цих стежок і доріг,
Долучаймо їх до уроків своїх.

Малі, юні, літні і старі –
Всі блукали дорогами в пільмі.
Каменяр освітив їх Словом правди,
Народу свої дав поради.

Та люд свої помилки множив,
Так безоглядно і навмання,
Вдивлявся Франко в його майбуття
І свою душу ним тривожив.

Він, як Мойсей, їм ніс важливе,
Вкотре вмещав у прості слова,
Вони ж трудились, гнулись, жили,
І «правда» в усіх була своя.

За той упадок та покору,
За кожна хату... ту що скраю,
Він їм часто докоряв
І правдою їх просвіщав.

Щоб не боялись слова і думки,
Щоб був розумним кожний крок,
Тоді можливо менше було б
У нас вчинків бездумних.

Коли ми вмієм працювати,
Несем свої творіння в світ,
То варто навчитись думати,
Бо діло – це є думки плід.

Бо було Слово... І була думка,
І в Слові ожив розп'ятий Бог,
Чому ж ми боїмось навчитись,
Самим робити перший крок?
І багатитись розумом, а не маєтками,
Бо марні вони на цій землі.
Коштовна думка – справжня цінність,
Котру не втратиш у біді.

Зростати духом. Не шепити...
Намисто із чужих думок,
Він вчив нас, як повинні жити,
Вчив, як правдивий пророк.

Щоб скарбом була власна думка,
Що оповилась горстком слів.
Щоб ми зуміли жити чесно,
На перехресті цих віків.

Для нас франкова геніальність,
Це наче справжній дар з небес,
Живе Він на сторінках книжних,
І у серцях Він теж воскрес.

ЖИТТЯ УКРАЇНИ ВІДДАВ

Своє трудове життя
Франко Україні віддав,
Працював для неї щодня
І щастя їй бажав.

Щоб вона красною була
Та в мирі і праці жила,
Добру долю мала,
У всесвіті не заблукала.

Силу любові та єднання
Він нам заповідав,
І як своє завдання
Державницький дух плекав.

Держава українською тоді буде,
Як влада чужа пропаде, –
Нам це Франко сказав,
Він надію на народ покладав.

Закликав нас державне кермо
В свої руки взяти,
Вчитись керувати
І не впрягатись в чуже ярмо.
Заповіді Франка з Божими єднаймо,
Повсякчас їм вірність виявляймо
Тоді не будемо убієнними,
А будемо незнищенними.

14.10.2015 року

ВІЙНА І МИР

(триптих: у світлі біблійних істин)

*«А лук та меч я зламаю, припиню
війну в цьому краї» [Ос. 2:18]*

Любов Божу прийми,
Бога і ближнього люби,
І буде мир тобі й мені,
Та кожній душі – по всій землі.

Буде світ без війни,
І наші матері
Не будуть сумні,
Згорьовані та самотні.

І на смертному одрі
Будуть Бога просити
Гріхи їм простити,
І правдою синів зміцнити.

***

Бог Сина віддав,
Життя щоб ти мав,
Про це не забувай,
Бога прославляй.

По заповідях його живи,
Віддано Богу служи,
І не буде війни,
Горя, плачу і біди.

У Бога порад проси,
Діла його досліди
І буде мир між людьми,
Царство любові і доброти.

***

Людино! Не розбійника, а Сина обирай,
На нього надію покладай.
На Пилата не тисни, не кричи:
«Христа розіпни, Вараву нам відпусти!»
Сатані відсіч дай, в гріх не впадай...

Війна... Війна...Війна...
Монополія Бога вона.
«А як понадобиться війна,
Не наша буде в тім вина» -
Думка така Івана Франка.

Ми маємо це знати
І проти Бога війну не починати.
Людино! З війни повертайся,
До Бога повертайся...
Живою повертайся...

14.10.2015 року

ВІРНИЙ ШЕВЧЕНКОВІ

*«Хіба слово Моє не таке, як
огонь, - говорить Господь, -
І як молот, що скелю розлупує?»
[Єр.23:29]*

Франко читав Кобзар – божий дар.
Услід за Шевченком,
Колишнім кріпаком,
Він Бога благав,
Щоб силу слова йому дав.
Молитву таку Бог прийняв,
Слово його зміцняв.

Словом Франко народ лікував.
За стежку чужу його докоряв,
Та молотом націю з нього кував,
Щоб у ньому не було підлот,
Зради і покручів-гідот.
Все найкраще що мав,
Каменяр Україні віддав.

Бувало «свої» його продавали,
В парламент не обирали,
Чужим перевагу надавали,
Бо панувати гадали,
Та отруйним гноєм стали.
Підлість їхню він викривав,
І народ добру навчав.

Хотів щоб люд не крав і не вбивав,
Не брехав і гідність не втрачав,
Не жебракував, не наймитував,
На глум ворогам душу свою не продавав,
Лжепророків розпізнавав і відсіч їм давав,
Та самостійно життя своє облашував
І в своїй державі у щасті вічно пробував.

Слово Шевченка усім серцем Франко сприймав,
Свої кроки з ним звиряв, відданість йому зберігав.
Господи,Батьку наш,знаєш Ти,
Що і Тебе, й Шевченка, і Франка,
Все, що нам дороге, не зрадимо і ми.
Не перестанем вас шанувати,
І тобі Творче догоджати.

Благаємо тебе ми –
Нашу віру зміцни,
Силу і мудрість нам ниспошли
І на діла добрі надихни,
Наших ворогів друзями зроби.
Україну від війни і руїни захисти,
Щоб вона не зазнала горя і біди.

30. 09. 2015

У СЕРЦІ ТВОРЧІ СИЛИ

Колись було таки,
Що пішли в народ пани
Ради благої мети,
Щоб вільними стали мужики.

Боролись,страждали,визволяли...
Днями,місяцями,роками
І стали мужики панами,
А пани-народники їхніми слугами.

Нові пани з юрби
Аристократів під ноги взяли,
Самі від Бога відійшли
І впали вони в гріхи.

Минали роки, виростала нова юрба.
Така ж негідна вона як і та.--
Мало працювала,багато споживала,
За хліб і воду дякувати Богу забувала.

І полишив її Бог на нових панів,
Щоб кожен вчився і зрозумів,
Що в поті чола на хліб треба заробляти
І життя-Божий дар цінувати.

Господні заповіді--спасіння для України,
Бійтеся Бога,не доведіть її до руїни,
Прославляйте Творця,свого Отця,
Свої серця в чистоті тримайте щодня.

Досліджуйте історію свою,
Не загубіть її нитку золоту,
Написати щось більше я не втну,
Лише Франковими словами скажу:

«Бо в те серце Єгова вложив,
Наче квас в прісне тісто,
Творчі сили, – ті гнатимуть вас
У призначене місто»

А ще скажу, щоб старе і мале знало
Та не забувало, що не все ще пропало,
Якщо не розгубим Богом дані нам творчі сили
І божою дорогою будем йти до мети щосили.

***

Про минулих поколінь роки
Подумай, запитай і запиши,
Тобі скажуть про них батьки і діди,
Аналізуй і пам'ятай їхні помилки.

Коли, де і як росли,
Хто, та які були
Їхні провідники,

Орачі, ратаї чи пастухи?
Правдомовні чи брехуни,
Ненависники чи любовні?
Кому служили вони,
Богу чи Дияволу – Сатані?

Це теж добре досліди,
Сам собі все проясни,
Ідолів собі не сотвори,
Вірність Богу збережи.

З Богом будь до кінця,
Шануй Ісуса – Царя –
Найвеличнішого провідника,
Лиш йому честь і хвала.

Мудрості в нього проси
І благословення заслужи.
Він радість Україні принесе,
Усуне горе все.

21.11.2015 р

ЗАБЛУКАЛІ ДУМКИ

Якщо нечесть в партію пішла,
Свою негідницьку суть зберегла,
А контролювати її не в силі юрба,
То партія така корова — дійна
І буде в ній велика біда,
Для християнського люду — двійна,
А для народів — кровопролитна війна.

***

Боремось, працюєм, воюєм... жадаєм перемоги «Ми»,
Свої сили тратимо до знемоги, щоб перемогти.
Поет, що про нашу саможертвність
І віками ковану до бою готовність
Сказав нам важливе таке:
«...Ви помирили, щоб перемогти,
Переможіть, щоб жити»,
Такий поет істинно народний,
До добрих учинків годний.
Тож у сердці треба любов нести

І з Богом дружити завжди.
Перемога – «Ми» смертю окупляється і не любить однини,
Без смерті та множини вона не туди і не сюди.
«Ми» – множина не одного ворога перемогла
Та останнього ворога-смерть не здолає вона.
Не «Ми» переможе його, а «Я» Господа сущого всюди.
Перемога «Я» безцінна,
Безсилі її вороги,
З надією і вірою в неї будем до вічності іти.

***

Не де, а як людина на хліб заробляла,
А ще важливо, чи обов'язок перед Батьківщиною
сповняла,
чи людяність в собі розвивала, чи падлюкою стала,
Чи українськість свою відчувала і зберігала,
Чи продавала Україну на світовому ринку
І в брата свого відбирала хліба скоринку,
Чи людей єднала — в одну громаду збирала,
Чи ділила і по світу розкидала
І на горе своє над ними запанувала.

ГОДИЛОСЬ БИ ЗНАТИ

Чи схаменулись ми
І з юрби в народ переросли?
Чи роздивились навкруги
Та побачили — що в Україні,
І з Україною діється?
Чи народ наш по світу не віється?
Живемо в якій країні, —
Правди, чи суцільної брехні?
Чи для себе будуємо державу,
Чи ворогам віддаємо її на поталу?
Таке годилось би нам знати,
Щоб міцно на ноги стати
І раду собі давати,
Життя своє облаштувати.

15.01.2016 р.

ВИРОСЛИ НОВІ ГЕРОЇ В БОРОТЬБІ ЗА МАЙБУТТЯ

Дарія Мацішин

Дарина Кецман-Мацішин народилася 5 листопада 1961 року в селі Новиця Калуського району Івано-Франківської області. Закінчила Львівський державний університет ім. Івана Франка.

Тривалий час очолювала Калуську міськрайонну організацію книголюбів, де багато часу приділяла пропаганді української книги, зокрема організувала зустрічі і свята книги з письменниками Прикарпаття.

Під впливом таких зустрічей із письменниками і сама писала виступи про видання творів авторів поезії, художньої літератури, публіцистики.

Свої спроби в поезії ще із студентських років неодноразово включала у виступи пропаганди літератури. Також, друкувались кращі твори її в газеті «Зоря Прикарпаття».

Тепер Дарія Василівна працює директором ТзОВ «Динамо», бере активну участь у суспільному житті області, одночасно займається літературною діяльністю, пише вірші на теми філософії життя.

ДУХ, ЩО ТІЛО РВЕ ДО БОЮ

“Дух, що тіло рве до бою,”
Рве за долю і життя.
Виросли нові герої
В боротьбі за майбуття.
Люди у далекі днини
Палко мріяли про те,
Як у вільній Україні
Дух свободи проросте.
Не зламати нас нікому,
Бо живий цей дух в серцях
Українського народу,
В кожного душі бійця.

Не забудемо сьогодні
Ми небесну нашу сотню
І бійців, що йшли за волю,
За України кращу долю.

ЖИТТЯ

Життя... Яка складна наука!
Людина розумна... Це Богом дано,
А скільки без розуму...
Собі і природі все шкодить на зло.
І любить людина свою половину
Душею і серцем, своїм всім єством,
А коли зачепиш її «ego»-лину,
То станеш ти в оці великим більмом.
Де ж істина? Розум? Де праведна сила?
Невже в світі хаос? Порядку нема...
А відповідь тут же - легка і красива
Від розуму Божого, знайте, вона:
“Віддасться сторицею, кажу це Я вам,
І добро, і славу, і любов, і милість
Вкладете це в ближнього і тоді там
Відсутні будуть і лукавство, і нещирість.”
Життя – це дар безцінний,
Життя – як Божий дар,
За нього безупинно
Боровся Каменярь!

МАБУТЬ, БУДУ ДОВГО ЖИТИ

Мабуть, буду довго жити,
Мабуть, буду ще більше любити,
Бо так уже все мені ведеться -
Із недоброго на добро береться.
Скільки треба осмислити і перебрати,
Щоб дійти до високої думки і мати
Тверду віру до себе і сильну волю,
Щоб серце у грудях стискалось до болю.
Мабуть, буде за біль нагорода
І щастя прийде, як сонячна погода.
Мабуть, буду довго жити,
Мабуть, буду ще більше любити.

ДУШЕ МОЯ, ТИ ПОТРУДИСЬ

Душе моя, ти потрудись,
Очисти себе й мене із тілом грішним.
Ти справишся, я знаю бо лиш вись
Тебе напоїть добрим і утішним.
Я хочу бути сильною,
Добрішою і щирою,
Любити більше ближнього,
Душею будь красивою,
Щоб ти, душе, світилася,
Щоб вгору піднімалася,
І землі нашій легшою й світлішою ти далася.
Щоб хоч з одну краплиночку,
Щоб на одну хвилиночку
І на одне хоч зернятко
Здалась тобі пір'інкою,
Грайливою сніжинкою.
Й твоїм рукам натрудженим,
Твоїм очам засмученим,
Твоїм ногам обтяженим,
Твоєму серцю зраженому,
Карбами опоясаному,
Душі прекрасної пориви
Зренили добрії зернини
Й зросли як на обробленому полі
Небесного сузір'я – колі.

ОДА РАДОСТІ

Літо, літечко літає,
Сонце й місяць нам співає,
Поля квітами квітчає,
Жита колоссям наливає.

Дурманять трави на покосі,
Заплівсь метелик у волоссі,
Кукує зозуля на узліссі,
Змагаються солов'ї в дзвінкоголоссі.

В цей Божий рай душа аж рветься,
До неба злетіти їй так здається,
Зірвати зіроньку і тут вплітати
В віночок звуків музики, щоб мати

Мрію красиву, натхнення творити,
Бути щасливим і щасливо жити,
Найтонші струни серця щоб заграли,
Найвищі фібри душі щоб защеміли.

І вже на світі все співає,
Так любо, сонячно і дзвін лунає,
Лиш скрипка плаче, струни рве,
Піано й форте до руху зве.

Та що це? Хмари чорнії, сумні зібрались,
Мов світ закрити й знищити зірвались,
Листочки затремтіли, пелюсточки закрились,
І музика завмерла, і пісня закінчилась.

Громи і блискавки небо розривають,
Гори стемніли, хмари вкривають,
Дощі згустились, ріки збирають,
Світла не видно, холода наступають.

Любові ... Любові просять серця,
Любов із любов`ю дарує краса,
З любов`ю в любові віншують слова,
Любов і в любові благословляють небеса.

Веселка – красуня розпустила шати
І пораненій природі хоче шанси дати,
Стати кращою, ожити, знов світ чарувати
І щоб сонечком яскравим землю зігрівати.

Цей тріумф – вінець любові,
Божеественна мелодія природу зігріває.
Ода радості – небесні зорі,
Надія людства велику силу має.

Ода радості об`єднує народи
І велично Європейський гімн звучить:
“Ви єдиною сім`єю станьте, люди,
Як Отець із неба всім велить,

Жийте в правді і в любові усі разом,
Щоб наповнились добром усі серця,
Поклоніться, примиріться народи
Перед мудрістю Всевишнього Отця.”

«Ода радості» - симфонія дев`ята,
Наче сам Бетховен відчував,
Що ідеї братання народів
Він величний твір подарував.

Майорить Європи прапор синій
В золотих дванадцяти зірках,
Мов Апостолів дванадцять з неба
До свободи вказують всім шлях.

Щоби люди дружбою єднались,
На землі обнялись як брати
І за волею Всевишнього із неба
Разом йшли до спільної мети.

Щоб усі країни примирились,
Зникли сум, і голод, і війна,
Щоб велично, гордо над землею
Гімн Бетховена звучав сповна.

КОЛИ ТИ ЛЮБИШЬ - ТО ТИ СПІВАЄШ

Коли ти любиш – то ти співаєш,
Коли твориш – то пісня теж,
А якщо серце й дуже бажає,
То цій красі немає меж.
Бо від любові усі багатства,
Добро і краса всього буття,
Коли ти любиш – тебе Бог любить,
А це вже вищість і суть життя.
Як треба людству це зрозуміти,
Як можна людству це довести,
В красі народжується все красиве,
А злість і нищість – від темноти.
Я хочу жити і любити,
Творити й мріяти в красі буття,
Бо від краси народжуються діти,
А зло і нечисть йдуть у небуття.

ЯКБИ МОЖНА ЗА ЛЮБОВ ЩОСЬ ВІДДАТИ

Якби можна за любов щось віддати,
Якби можна в житті щось міняти,
Та не сила плину часу спинити
І не можна любові купити.
Бо лиш тим ця краса сильна дається,
Хто в красу, як в природу вілється,
Хто не скаже, що сонце так просто нам світить,
А землі лише світло потрібне, й не вірить,
Що любов і тепло з високостей родяться,
Бо давно облік цей і рахунок ведеться,
Що як більше Земля Сонечка має,
То і Землю більше Небо влюбляє.
А лиш темнії тіні сідають
Зразу світлі й прозорі стихають,
Налітає енергія чорна,
Забирає любов, і мов жорна
Стирає на порошок – та годі!
Всім нам хочеться тепла і любові,
Чомусь здосвіта світу ведеться,
Що любов за любов лиш дається.

КОЛИ ЗНИКАЄ КРАСА

Коли зникає краса,
Серце болить і плаче,
Коли з'являється роса,
Очі блищать неначе.
Коли обмиває сльоза
Материне обличчя рідне,
То ця краса немов у жнива -
Багатство землі дорідної.
Прагнуть любові вірної,
Любові значимої, щирої,
Квітка і гілка, й маленька травиночка,
Й краса невимовна - і дівча лебединочка
Не зірви! Не зламай! І не затопчи!
Бо краса ця найкраще усіх нас єднає,
Бореться й творить і діє й вимолює
У Бога любові, нас застерігає
Від всякої скверни. Підносить наш дух
і серця запалює,
Любов красива красу сотворює.
Від неба й Всевишнього здавна ведеться:
Краса світ врятує, що з любові береться.

ТІЛЬКИ ТИ, ТІЛЬКИ ТИ

Тільки ти, тільки ти, мабуть, знаєш,
Що нема, що нема каяття,
Що лиш так і лиш так бути має
І любов, і краса, й забуття.
Скільки раз, скільки раз утікали
Мої очі від твоїх очей,
Але так, лишень так вони знали:
Будуть ночі і море ночей.
Де цілунки і знову цілунки,
І любов, і жага, й каяття.
Нехай так, хай живуть візерунки
У любові й красі забуття.
Тільки ти, тільки ти, вірю, знаєш,
Що твоя я, твоя я уся,
Бо лиш так, і лиш так заспівають
В унісон наші вірні серця.

ТВОЇ ГУБИ МОЇМ ШЕПОТІЛИ

Твої губи моїм шепотіли:
Ви мої, ви мої, ви мої.
Мої очі твоїм говорили:
Ми твої, ми твої, ми твої.

Мої руки твої огортали:
Золоті ви мої, дорогі.
Твої груди мої притискали:
Ви мої найсолодші мої.

Моє серце з твоїм воркували:
Усе так, усе так, усе в смак.
Наші думи і розум усе відхиляли:
Ні, не так, ой, не так, щось не так.

Моє серце знов-знову питало
Що не так? Чом не так? Це не так?
Але розум-чуття промовляло:
Все не так, це не так, бо не так.

Де ж любов? Де бажання? Де радість?
Очі кажуть серцям – щось робить.
Ми любов – але розум це важність!
І стривожене серце болить.

О любове моя – сильна, щира,
Будь міцніша, джерельно жива.
Хочу дуже була ти щоб й жила,
Із любові любові взяла.

Мої губи твої цілували –
Лиш твої, лиш твої, лиш твої.
Твої очі в мої все вдивлялись –
Лиш в мої, лиш в мої, лиш в мої.

МИ ХОЧЕМО ЩАСТЯ

Ми хочемо щастя, ми хочемо долі,
І зробимо так, щоб у нашому домі
І щастя, і радості вволю ставало,
Земля щоб родюча врожаї давала.
У часі новому слова ці запишуть
Й діла наші чесні хай діти довершать.
Ми вірою сильні, і правда за нами,
Нам Бог допоможе – він завжди із нами!
Ми творим, живемо по честі і слові,
Бо сильні ми духом і вірні в любові.
Ми щастя беремо міцними руками,
До ближніх йдемо з весняними думками,
Ми світом відкрито, по-новому йдем.
Із чистою совістю в нього ввійдем!

ІВАНО-ФРАНКІВСК

Наш Івано – Франківськ, рідне місто моє,
Ти прекрасне у кожній порі,
Тут Івана Франка вічне слово живе -
Рідна мова моєї землі.
Тут постать Франкова – велична й свята,
Непохитна, тверда, як граніт.
І дзвенять, наче дзвін, слова Каменяра:
“Нам пора для України жить!”
Возвеличуймо працею місто своє
І гордімось, що в ньому живем.
А гранітну скалу, що лупав Каменяр,
Ми в соборності всі розіб’єм.
Вже назв міста позрікались своїх,
Але нашому вічно звучати.
Бережімо й любім наш Івано-Франківськ,
Щоб у єдності міг процвітати.

СЛУХАЮ СИМФОНІЮ ВІЧНОСТІ

Тетяна Немцева

Поетичний хист вирізняється, передовсім, оригінальністю передачі читачеві засобами художніх образів почуттів і думок автора. Все це є у Тетяни Немцевої, котра вже першими своїми творами заявляє про себе як про особистість, котра цінує слово, знає його силу і вміло нанизує його у віршовані рядки.

Дівчина шанобливо ставиться до традиційного в поезії і водночас цурається поетичних трафаретів. Вона – студентка Інституту економіки та управління

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, і це, мабуть, сприяє економічному використанню нею в своїх віршах слів-архетипів.

На відміну від початкуючих поетес, Тетяна не обмежується оспівуванням квітів, трав, шуму лісів, чарівності полів. Основний концепт її поезії – небо, душа, страждання, співчуття, щастя, зрада, Бог, любов і Україна.

Захоплення гармонією природи, красою природних явищ – це в поетичному світі дівчини лише фон. На ньому яскравим промінням своєї душі вона висвітлює дисгармонію в сучасному українському суспільному житті та загострює в читача болісне відчуття наших негараздів, трагічних подій на східних землях України та нашої причетності до них, пробуджує почуття відповідальності за долю свою, своїх співвітчизників і своєї Батьківщини.

Перед нами постає поетична картина трагічного змісту: бабусі Мелашці привезли сина:

«З війни, аж мурашки пройшлися по шкірі, нема тут добра...»

Для прикладу подаймо декілька уривків, які, гадаємо, дають відчутти певні душевні пориви юної авторки на зорі її життя. Ось Тетяна Немцева змальовує засобами художнього слова таку поетичну картину: старенька жінка привезла із села до міста букетики весняних лісових квітів – крокусів, щоб заробити собі на хліб:

*«А в тім букеті стільки праці, приїхала, мабуть з села.
В очах немає іскри щастя, а лише смуток і жура.
Ніщо мільйони і мільярди, а квіти у її руці –
То лише докір, чого варті оті реформи наші всі»*

Такий вражаючий образ долі цієї бабусі, котра натрудженими руками пожинає плоди недосконалих реформаторів.

Тема бабусь в Тетяни Немцевої не є випадковою, адже її рідна бабуся поділяє долю заробітчанин в Італії.

А ось обнадійливі рядки про Україну, написані в цей тривожний для нас час:

*«Твоя душа – то також Україна – її сади,
Чи може хвилі моря,
І кажуть: долі ще вона не знала, а може ми
Її є доля?!
А може ми ведемо на Голгофу і напинаємо
На неї із троянд хрест?
А може час так зболено і важко...з надією
Ще раз воскрес?»*

Лейтмотивом морально чистої поезії авторки є любов до людини, до оточуючих, пробудження людяності, співчуття її стражданням.

У людських душах Таня Немцева бачить прекрасне і повторне, світле і темне. Секрет в тому, що під промінням душі юної поетеси, потворне й темне перетворюється у світле, зникає «раса болотних душ». Її ліричні поезії – це гімн людській любові, ніжності, гуманності. Це чарівна квітка – едельвейс, із гармонії думок та чуття, що виростає на ґрунті любові її матері і бабусі, а також – високої культури мови.

Відчувається, що Таня завжди підкоряється безпосередньому враженню від побаченого, почутого, прочитаного, і перш, ніж почати писати, прислухається до внутрішнього голосу своєї душі. Вона заслуговує вибачення за власне особистісні і, мабуть, внаслідок цього дещо одноманітні теми своїх віршів.

Можливо, у творах Тетяни залишається дещо непомічене нами, проте багато з них розчулюють і стимулюють читача до роздумів про сенс життя, про своє покликання, відповідальність за свою діяльність та обов'язок перед Україною. Її перша поетична збірка віршів «Мій світ», щойно вийшла з друку в Івано-Франківському видавництві «Наір». Авторка підкупляє читача глибиною та висотою художнього мислення і чуття. Вона літає над думками і почуттями людей і «збирає з них мед». Навіть страждання осолоджує, бо в неї: «Страждання – це не покарання, а лиш продовження симфонії».

Вся її збірка, а також – щойно написані вірші, котрі вперше публікуються в даній книзі, свідчать: Таня Немцева ступила на дорогу, що веде до храму високої поезії. Тож побажаємо, щоб Божа іскра поезії, яка засвітилася в її душі, засіяла на поетичному небосхилі яскравою зіркою, її вірші будили найкращі почуття в душах читачів, мали серйозне суспільне значення в наш тривожний час, спонукали людей слухати симфонію вічності.

Іван Макаровський,
доцент кафедри історії та політології
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу.

Старенька бабуся не знає ні грама про зони офшорні й вплив капіталу,
Вона має хатку стареньку-стареньку і чай із ромашки в своєму горнятку,
Вона у нас справді багата й щаслива, у неї корова Калина з телятком,
Одне їй так важко буває зрозуміти, за що помирають дорослі і діти.

У неї сусіда бабуся Мелашка, вона вже бідніша, бо в неї біда,
Привезли їй сина з війни, аж мурашки пройшлися по шкірі, нема тут
добра,

Вона з ним говорить, варить щось поїсти, а люди заплакані в хаті стоять,
Вони кажуть мертвий, та як в то повірять, нащо повсідалися і в сумі
сидять.

Приїхав синочок, вона каже рідним і пише листи, щоб приїхали знов,
Утратила серце, утратила розум, зосталась в душі нерозлита любов,
Всі кажуть: від горя звихнулася бідна, говорить із сином, приносить обід,
Дай Бог всім нам жити у добрій країні, де серце б не знало тих болів і бід.

Бабуся Мелашка училась у школі, вона ще не знає про зони офшорні,
Болючі реформи і лихо війни, говорить із сином і сняться їй сни.

31.08.15 р.

У Карпатах у давні часи
Фореллю кишіли річки,
Франко приходив сюди,
Ловив форель і свої думки.

Вслухався в шум гірської води
І чув пісні нашої давнини,
Як в Україні запанувало зло,
І горе до людей прийшло.

Слухав і думки снував,
Життя вивчав і знав,
Що настає час перемін,
Вірив, що скоро прийде він.

Свої думки про щастя і волю
Кував і в слова переливав,
Духом своїм нас окриляв
Про нашу долю слова я вивчаю,
Щоб Україна була вічно живою.

ТИХО В ЦЕРКОВЦІ

Присвята Євстахію Мацьківу

Тихо в церковці, ще дзвони не били, лиш хтось шепотів слова з Псалмів,
Душпастир Євстахій оглянув ікони, черпнув у них сонця й щось читати
сів,

Він чув в сповідальні гріхи невимовні, вчив, як прощати, читав молитви,
Наодинці з тишею у храмі він сміло гортав добрі й мудрі книжки.

Перетин думок, між біблійним і світським, здавався для інших таки
золотим,

А він сіяв слово Шевченка, Франкове і в піст він бувало тим словом і жив.
Простому народу, потрудженим людям, він вмів доносити і мудре, й святе,
І вчити любити пророків народних, для нього це було таки основне.

Душпастир Євстахій, серденько коле, звернувся до нього прочанин один,
Він дав йому трави, цілющі й добірні, лікуйся й живи для побожних родин.
Збирались у церкві, збирались у полі, коли від роботи звільнялась хвилина,
І слово його про Бога, Шевченка й Франка, слухав і старий, і дитина.

Ось тин, коло тину старенька хатина, погнулися райдуги мальв до землі,
Імпресія раю, експресія духу – і пам'ять навіки живе на Землі,
Ти на нас поглядаєш з-за хмар, на внуків Шевченка, і Франка,
І мабуть спокійно тобі в Божім Раю, та бува защемить ще душа.

За землю народу, всіяну кулями, за те, що знов йдемо непевним шляхом,
Що навчилися читати й молитись, та розум заснув незвіданим сном,
Проси в Бога, щоб жили ми в мирі, щоб правда була в нас одна і своя,
А ми не забудем вписати у серця Ваш шлях, Вашу долю і Ваше ім'я.

*Пам'яті скульптора
Петра Никифоровича Сопільника*

Ті мають вічність, що увіковічують,
Красу думок в своїх тайних творіннях,
В скульптурах Ваших видно шлейфи Клео,
Її красу й потужності надмірність.

Ви постамент Франка плекали в серці,
Ви мріяли й жили мабуть тим днем,
Коли Його поселять в нашій місті,
Та відійшли у вічності Едем.
Студент із книгою й очима мудрості,

Живе на стінах храму мудрості та знань,
А панно з формулів веде в науку,
Відкинувши всіх демонів вагань.

Університет пишається творіннями,
Бо цінна нафта й дорожчає газ,
Але коли є цінність естетична,
То це таки найбільше із багатств.

Живіть Ви в пам'яті своїх нащадків,
І хай вже близяться до нас ті дні,
Коли Франка у Вашім виконанні
Побачим в рідній серцю стороні.

28.10.15 р.

***

У твоїх зіницях є пара лелек — один без крила, та летить,
Коли б йому небо вернути для себе, але десь у серці болить,
Радієм тому, що живемо і любимо, незниділа совість війна,
А може тих болів вже й справді доволі, до щастя-дорога одна.
Їм треба забрати той клапть і радіють, що сльози течуть по лиці,
Нам треба щоденно своє боронити – і вдома, і на війні,
Еге ж, нас вбивають щоденно кулі ворожих сердець,
Це треба пройти, наче Хресну Дорогу, та лиш не ввірвався б терпець.

24. 08. 2015 р.

***

*Моїй дорогій бабусі
Риндзак Ганні Дмитрівні присвячую*

Ви були з нами ще від казки, до перших наших намагань,
Нема кордонів вашій ласці, тож шлем мільйони побажань.

Щоб щастя вранці Вам всміхалось, молитви всі почуті були,
А якщо щось не йде, як треба, то знайде, - в небі не забули,
Щось добрий Ангел нам готує, та попри низку всіх бажань,
Весна нас цвітом зачарує, і шлемо сотні Вам признань.

Одна любов на всіх, то щастя, то материнська ніч без сна,
То наче під крилом лебідка ховає діточок від зла,
То наче і забула небо і обрубала свої крила,
Й живе для них, так як їм треба, хай в серці райдуга — не злива.
Бажаєм Вам сьогодні щастя, такого, як у мріях,
Щоб правнуків Ви колихали й раділи за життя своє,
Лебідка може й склала крила й віддала нам своє життя,
Та, як мізерно значить небо, коли дітей бува нема.

10.05.15 р.

***

*Моїй прекрасній матері Риндзак
Галині Володимирівні присвячую*

Я дякую тобі, рідненька, за те, що привела на світ,
І зберегла мій стук серденька — життя дала на сотні літ,
За те, що пестила ручки й маленькі ніженьки мої,
Вплітала квіти у волосся й співала тихії пісні.

За те, що ти мене любила, коли я вдало щось робила,
Й коли мені щось не вдавалось, ти не сварилась — усміхалась,
За те, що вчила добре жити, всміхатись сонцю і любити,
І ким не стала б в світі я — у цім заслуга лиш твоя.

За всі сніданки у 7:20 і за заплетене волосся,
За те, що ти мені подзвониш, спитаєш, як й чи все вдалося,
Що ти стерпиш невмисну сварку, коли зривається гроза,
І обіймеш, так наче й справді, ти не ображена була.

За те, що ти мене сприймала, такою як я справді є,
Мій вибір, друзів — поважала, мій темп життя, і все моє,
Ти не шукала спільну схожість, не вчила, щоб була тобою,
А просто вміла дивуватись моєю вдачею такою.

Мою сміливість, запах, хобі ти часом і не розуміла,
Та то таке, буденні справи, лиш “головне”, щоб я поїла,
Щоби лягла й поспала вчасно, диплом щоб був, бо пригодиться,
Мені без ТЕБЕ не прожити і щось зробити не вдається.

9.05.15 р.

***

Коли закінчиться війна і прийдуть хлопці, кулями ціловані,
То дякуйте їм у квітучі весни і холодні зими за миті подаровані,
Коли тим хлопцям руки затремтять і в волос впаде снігом сивина,
Вступіть їм місце, дайте трохи щастя, бо врятувала вас колись ота рука.

Приходили й приходять нині й вчора, й несуть поранені серця,
Танцюють вальс лише у мріях, бо в декого і ампутована нога,
Учіться в мирі жити й працювати, воюйте на своїй лінії добра,
Бо важко мабуть повернутись й зрозуміти, що злагоди у мирний день нема.

Сьогодні юність принесе їм квіти. З граніту воїн серед міста є,
У нього серце теж із каменю, але те серце було золоте,
Хотів також він своїй красуні принести у букеті, в сповитку весну,
А Він за нас із вами...лиш чи того варті?!...пішов і знову йде на смерть-
війну.

08.05.15 р.

З ДЖЕРЕЛ ФРАНКОВИХ П'Ю ЦІЛЮЩУ ВОДУ

Марія Петровська

облдержадміністрації.

Марія Петровська — дипломат, лауреат Всеукраїнського конкурсу «Робітнича професія — 2009 рік» в номінації «Поезія». У 2013 році КНТЕУ видав її збірку поезії «Із серця слово...»

Марія Петровська народилася 1 січня 1951 року в селі Куропатники Галицького району на Прикарпатті в родині робітника. Закінчила Снятинське культурно-освітнє училище за спеціальністю бібліотечна справа.

Працює в Бурштинському торговельно-економічному коледжі Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ). Нагороджена Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2002 рік), грамотами Головного управління освіти і науки Івано-Франківської

ПОСВЯТА

Іванові Франку

Франкова земле, вишита барвінком,
Мережана любистком й полином,
Я йду до тебе споришем й стернею,
А сонце правди світить за вікном.

Мій Каменяре, час прийшов лупати
Скалу неправди, смутку і ганьби,
Народ твій є, народ твій прозріває
Й крокує впевнено до світлої мети.

Твої слова ліричні й бунтівничі
Любити вчили й кликали до бою,
Народ на них складав мелодії величні,
І піднімавсь на боротьбу за волю.

Іду до тебе в радості і смутку,
З джерел Франкових п'ю цілющу воду,
Хоч на устах присмак гіркого трунку,
Я вірю в свій народ, його свободу!

СИН КОВАЛЯ

Син коваля, любові повен й сили,
Народжений з болінь народу України
Був сорок літ проводирем духовним,
Пришестя волі не діждавсь жертовно.

Сформований на творчості Шевченка,
Розкутий Прометей закутої Вкраїни.
Титан літератури в усіх родах і видах,
Поет, етнограф, історик нещасної руїни.

Зів'яле листя, втрачене кохання,
І відчай в серці - духа не зламати.
Хоч боляче долав душевну травму,
Отримував натхнення, щоб писати.

Писати лірику, і драми, і сатиру,
Поєми, звернення, присвяти і сонети,
Любити Україну, нею жити,
І жертвувать своїм життям поета.

Він закликав лупати нам скалу,
Скалу безправ'я, ненависті й гніту,
Любити пісню, працю і народ,
І зруйнують стіну з граніту.

Стіну, що розділила владу і народ,
Стіну достатку, і стіну покори.
Допоки будем жити у багні?
Допоки в Україні буде горе!?

З вершин й низин стікається народ,
І голіруч піде на Київ знову,
Щоб досягти одвічної мети,
І в Україні провести обнову!

Бо дух, що тіло рве до бою,
Не згас, не згасне вже ніколи!
Достойно вийдемо з безвладдя,
Не будемо заручниками долі!

ВІДКРИЙ ФРАНКА

Скільки принижень і брехні,
І оповито все брехнею!
Чи атеїстом був Франко?
І як писав він про Мойсея!

А скільки притч залишив нам,
І влучно як повчав нас жити,
І як поводитись з людьми,
І як нам ближнього любити.

Як мудрість й правду зберегти,
І зберегти людську подобу,
Як досягти в житті мети,
І вірою служити Богу.

І як любити рідний край,
І рідну прадідівську мову,
І як любити все живе,
І як вести з живим розмову.

Як сонце й море полюбити,
Як з буйним вітром говорити,
Як зберегти любов у серці,
І миру здобути у герці.

Відкрий для себе й ти Франка,
Повір, що зміниться життя.
Дорога праведна буде,
І в світ широкий поведе!

У РОЗДУМАХ

Хто править балом у моїй країні,
І хто замішує державний коровай,
Чому зерно добірне розмішалось
Із кукілем й половиною? Вгадай!
Чом влада й бізнес злились воєдино,
Як брат з сестрою: нерозлийвода?
Чом так жорстоко поступають з ближнім?
І це для України не ганьба?

Ми хочем збудувати європейську,
Могутню і міцну супердержаву?

Чи прагнемо, щоб наші громадяни
Не зневажали мову рідну й славу
Моєї рідної, розп'ятої держави
На трьох хрестах голодомором, Боже ?
Яка судилась доля, Україно,
Велика страднице? Чи забувати гоже
Про гіркі сльози вдовині й дитячі,
Розтерзані й зневірені серця?
Подумаймо над цим, юнко й юначе,
В молитвах до Небесного Отця
Вашими чистими, ще без брехні вустами,
Молімо Господа, щоб дав нам благодать,
І причащаймо в правді свої душі,
За гідність й справедливість станьмо в рать.

Просімо Господа очиститись від скверни
Народу нашому й правителям держави,
І кожен з нас хай на коліна стане
Перед Твоєю Величчю, о Славний!
О Пресвятий, Могутній Сину Божий,
Мудрий Учителю, до Тебе прибігаєм:
Вчини над нами Господнє знамення,
В сльозах ми молимося, в сльозах Тебе благаєм:
Прости нас грішних, німих і нікчемних,
Народ наш виведи із мороку і пустки,
Зціли нас, Господи, незрячих й темних!

ДО ШЕВЧЕНКА

До тебе йду я на пораду,
Тобі розказую жалі,
Перед тобою сповідаюся,
Ти наш Пророк і Вчитель мій.

Вже відлік часу б'є на сполох:
О скільки вже минуло літ
З твого народження, Тарасе,
А серце плаче і болить.

Болить за долю України,
За села, і міста, й поля,
І за новітню Катерину,
Що привезе собі байстря.

Чому, Пророче, батьку рідний,
З небес не зійдеш ти до нас?
Чому сьогодні, рідний батьку,
Для України тяжкий час?

Чому? Питаюся я у тебе,
Твої страждання, біль і гнів
Не збудять гордості в народі,
Яку нам, батьку, заповів?

Чом наймитують твої люди
По всіх земних материках?
Чом діти ходять, мов облуди,
Плачуть вони по матерях?

Чому корупція в державі
Відкрито й нагло процвітає?
Чом не поділиться багатий
Із тим, хто просить і благає?

Ти в Україну кликав, батьку,
Цих нерозумних діточок!
Просив, щоб матір'ю була їм,
Синів прийняла і дочок.

А зараз, батьку, наш Пророче,
Твої брати пішли в світи,
Чужим панам мають служити,
Твої братове – наймити!

Прости їм, Господи, прости,
Бо злий панує поміж нами,
Прости за те, що у дітей
Немає місця батьку й мамі.

Невже, Тарасе, батьку наш,
Свого пророка не діждемо?
Чи на собі поставим хрест?
Чи гірку долю проклянемо?

Ми станемо на повен зріст,
Бо наш народ – велика сила!
Нас кров гетьманів й козаків
До волі благословила!

О Боже наш, допоможи
Всі негаразди подолати
І на святій твоїй землі
Хай буде син і буде мати!
І будуть люде на землі!

Любімося, брати мої,
З Заходу до Сходу,
Покаймося перед Богом,
Помолімось Богу!

Об'єднаймо Україну
В єдину державу!
Не продаймо Богом дану
Ні Волю, ні Славу!

СТОЛІТТЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШЕ СТАРТУВАЛО

Століття двадцять перше стартувало,
А серце крається від болю і печалі.
Немає миру поміж нас, вкраїнці,
Тож як нам жити і як бути далі?
І що ми скажемо наступним поколінням,
Що не єдині ми, що ненависть панує,
Що не зуміли зберегти соборність?
Не брат, а ворог з Півночі воює!

На матерів, о недруги, погляньте,
Вони вже не сльозами – кров'ю плачуть,
Не для війни синочків народили.
Побійтесь Бога, бо гріхи ці ляжуть
На ваші діти і на ваші внуки,
На правнуки й наступні покоління.
О, схаменіться, нелюди безбожні!
Де ваша совість, правда і сумління?

Чому не можете змиритися, що ми,
Що наша Україна незалежна,
Що ми не третьосортні для Москви,
І до України любов наша безмежна!
Ми прагнемо до миру, до єднання,
А що ви робите, новітні яничари?
Що брат на брата йде із автоматом,

Хіба ми не брати, ми не слов'яни?
Хіба не віри однієї з вами? -
Ми православні! А чому закони,
Що Богом дані з висоти, із неба
В кривавій бойні не є перепони?
Пішли на зговір з зграєю бандитів,
І заливаєтесь несамовито кров'ю,
О Боже, не карай, хай схаменуться,
А їх серця наповняться любов'ю!

ПЛЕКАЙ РІДНЕ СЛОВО

Якою мовою мати
Вчить дитя розмовляти?
І на якій мові
Співа колискові?

На рідній, мій сину,
На рідній, синочку,
На нашій співала
Тобі співаночки.

Я ночей не спала,
Тебе колисала,
До рідного слова
Любов прививала.

Бо рівних у світі
Нема нашій мові,
Вона, мов ті перла,
Сіяє в розмові.

Вона – як струмочок,
Як чиста роса,
Вона завітчана
Як пишна коса.

Моя барвінкова
Моя колискова,
Моя милозвучна,
Як музика вічна.

Дзвенить моя мова
По всій земній кулі,
Повсюди співають

Мама дітям люлі.
Бо нашого цвіту
Так густо по світу,
Шукають там долі,
Мов пташка в неволі.

Як тяжко на серці –
Сумненьку співають,
Надію на краще
У думках плекають.

Слов'ян розрізняють
Тільки по мові,
Вона ж бо чекає
Твоєї любові.

І де б ти не був,
Мій синочку, в світах,
Хай ріднеє слово
Бринить на вустах.

Люби свою мову,
Плекай рідне слово,
За неї боротись
Завжди будь готовий!

СВІЧА ЖИТТЯ

Коли на світ приходить дитинча –
Запалюється водночас свіча
На визначені Господом роки.
Буде і пламеніти, і згасати,
Буде і попеліти, і ридати.
В якому віці і в який-то час
Заплаче воском свічечка за нас,
На жаль, нікому не відомо.
Тож не вкорочуй собі дні – живи!
Підтримуй вогник свічечки – люби!
У злагоді, у мирі, у любові,
Між грозами життєвими доволі,
Щоб розпинала темрява і журба .
Прокинсь від сну незгоди - пробудись,
За своє щастя впевнено борись!

НАСТАНЕ ЧАС

Не розкидай каміння так далеко,
Настане час каміння позбирати,
Не думай, що для тебе все минеться ,
Будеш за кожен крок відповідати.

Старайся йти дорогою правдиво
Без лицемірства, злоби і ганьби,
Без фальші, здирництва й прокляття,
Як себе любиш - ближнього люби.

Не відкладай примирення на потім,
І ворогам своїм усе прости,
Всевишній навчає нас прощати,
То ж за собою не спали мости.

Не всі дороги поведуть у рай нас,
І не всім суджено у нім перебувати,
Повір, очиститися мусиш на землі,
За прощення гріхів мусиш сьогодні дбати.

Щоб на потомство не упав твій гріх,
Спокутуй їх щоденно в добрих справах,
Не докоряй нікому, нікого не суди,
Судити нас лиш Господь має право.

КОЛИСКА ДИТИНСТВА

Куропатники –близьке серцю моему село,
А дорога до нього поміж верб потопає,
На початку села –Божа Мати Свята
У обіймах своїх нас стріча й проводить.

Тут все рідне мені: і дороги й стежини,
І левада розкинулася біля Млинівки,
Тут розкопки вели археологи знатні,
Тут історія каже: хто ми і хто звідки.

А ще лугом піду назбирати тюльпанів,
Скільки різних тут квітів цвіте польових!
Поклонюся доземно за красу цю Творцеві,
Віночок сплету із квіток запашних.

Тут Липа Гнила потихенько водичку несе,
А верби обабіч русла низько так нахилилась,
Яка неземна і чарівна краса навкруги,
Наче в сяйві веселки усе оживилось!

Село моє рідне наповнює серце любов'ю,
Хати потопають у зелені буйних садів,
Тут церква-святиня скликає усіх на молитву,
І лине до неба блаженний, божественний спів.

Це все є моє. І ним я живу і милуюсь,
І вдячна Творцеві, що рідне село є живе,
Спасибі дорослим, подяка і любій малечі,
Хай Бог береже нас і праведно в вічність веде!

БЛАГОСЛОВЕННА БУДЬ, МАТУСЮ

Мама... Скільки величі у цьому слові,
Скільки ніжності, любові і тепла,
Скільки мудрості, натхнення і терпіння...
Ти для вічності усе це зберегла.
Мамо! Скільки радості Ти дарувала дітям,
А скільки ще недоспаних ночей.
З нами раділа, з нами Ти хворіла,
І скільки сліз пролила із очей...

Мамо, Ти нас навчила як молитись Богу,
Любити край свій і народ.
Скільки пожертв складала за здоров'я,
За все це не чекала нагород.

Для Тебе нагорода йшла від Бога,
Бо Матір'ю не кожна жінка стала,
Матусю рідна, наша Берегине,
Ти благодаті Божої спізнала!

БАТЬКОВІ

Скільки доріг незвіданих пройшов,
Мій любий, дорогий і милий тату,
А скільки пережив трагічних днів важких,
А їх на Твоім віці так багато.

Маленьким хлопчиком Ти сиротою став,
Без батька ріс у ті часи жорстокі,
У матері вас восьмеро дітей було-
Усі стрункі, красиві й кароокі.

Вас п'ять братів було – усі фронтовики,
Від Сталінграда кроки карбували,
Окопи рили, зводили мости,
За свою рідну землю воювали.

Твій шлях до перемоги не з легких:
Проліг з Владивостока до Берліна.
Артилерист. Твій кітель в орденах,
Ти перед ворогом не падав на коліна.

Поранення, шпиталі і атаки,
Земля горіла, плавився метал.
А Ти ішов, у бій ішов відважно,
Про свої подвиги нікому не казав.

Лише квиток військовий нам говорить
Про подвиги твої, відвагу і страждання,
Ти все це пережив і тихо відійшов
У потойбічний світ на спочивання.

Мій любий Тату, як бракує Вас
Моїм синам, і внукам, і мені,
Нехай блаженна пам'ять не згаса,
Нехай в раю Господь продовжить дні Твої.

МОГУТНІМ СЛОВОМ НАМ ПОДАЙ ДУХОВНУ МІЦЬ І СЛАВУ

Сандра-Марія Сірман

Сірман Сандра-Марія Василівна народилася 20 версня 1999 року в місті Тлумачі Івано-Франківської області, де і проживає.

У 2005 році пішла до першого класу, з 2009 року навчалась у Тлумацькій гімназії. У 2014 році вступила до Тлумацького коледжу Львівського Національного Аграрного університету, де і навчається. Сандра – відмінниця.

Бере активну участь у громадському житті коледжу, є головою студентської ради. Пише вірші, займається співом та є членом драматичного гуртка.

КАМЕНЯРЕВІ. ЖИВОМУ. ВЕЛИКОМУ

Якби ж почути ті слова палкі із уст великого Поета,
Якби ж побачити вогонь в очах, що проникає в душу.
О, Каменярю, де ти, чом ти так далеко?
Чому боротися народ Український ти не змусиш?

Якби ж то волю увібрати і життєву мудрість,
Якби ж то осягнути силу дум твоїх яскравих.
Хай зникне з душ й голов ота страшна байдужість,
Могутнім словом нам подай духовну міць і славу.

Якби ж напитися наснаги, що спонукає до життя,
Якби ж добутись до твого бажання боротьби.
Скажи, Іване, чи потрібне отее співчуття?
Скажи, чому ми далі гнемось, чому ми як раби?

Якби ж наш люд, як ти, до цілі йшов.
Якби ж не плакавсь, не страхався змін.
Якби ж вернувся ти і мову ту знайшов,
Яка не потребує більше жодних слів.

НАРОДОВІ

Спитай себе народе, хто тут ти:
Ти раб, титан, що пута розриває?
Звільни себе ти сам, кайдани Ти розбий,
Свобідно полети в майбутнє. Закликаю
До бою стати, разом, як сім'я.
В лице розреготатись смерті й ворогам.
Що важить нам, Українці, діло чи слова?
Ми вільні люди є! Собі затям:
Вмирати нам в болоті, що втягло
Всю силу нашу, гордість, славу,
Те серце, вогню повне, що на дно лягло,
Ховаючи слова Шевченка, Франка й правди.
О, не судилось! Не було написано в книжках.
Нам кажуть «Смерть вас пощадила».
Ні! А кожен з вас нехай одразу відсіч дасть,
Бо смерть нічого доброго ще не зробила.
Нам кажуть «В спокої лишайтесь»
Ні! Ми в спокої занадто довго були,
Затоптані в болото, є нам чим пишатись?
Бо ми вже не згадаємо про те, що наказали нам забути.
Дамо ж нарешті полум'я у лід!
Залізо плавиться і сплав бурлить в нутрі.
Всі ці роки ми жили у пільмі,
Та світло сяє лиш тепер, лиш тут, лиш наяві.
І вірю я, що світло це ясне
Горить, буя у кожному із вас,
Вселя надію, безмовно голосне,
І іскри, що роками тліють, стануть вогнем враз.
То хай стане залізо мечем! Мечем волі,
Людей, що є вільні!
Я буду тим вогнем, що горить – не згора,
У котрий жоден чужинець не вірить
У ваших безстрашних, свободних серцях
І я краще помру вже сьогодні,
Ніж опущуся знову до стану «раба».
Не схилюсь, не піддамся неволі!

***

Забути про кулі,
Про постріли, біль.
Забути про долю
І йти на розстріл.

Вмирати за друзів,
Країну, сім'ю.
Вдихати і плакати -
Повітря в диму.

Навколо вибухи,
Смерть і кров,
А поряд – вирва.
Рятунок пішов.

Останній постріл,
Обличчя звіра,
Я падаю швидко
У чорну могилу.

Лиш темрява, смерть.
Та я не один!
Зі мною герої :
З Майдану усі.

Військові брати
Зі мною отут.
Боротися далі -
Єдиний це путь.

Ми вже не здамося,
Бо ми – переможці!
Борітесь – поборете
За місце під сонцем.

***

Я бачила, як снайпер хлопця вбив!
Його життя закінчилось так швидко.
Один патрон і постріл лиш один
І нагло серце біль прошиє різко.
Я бачила пустий погляд очей,
Я бачила, як смикнулась рука.
Останній вдих, останній видих...все.

Залишив біль, страждання, мука.
Я бачила калюжу крові,
Я чула постріли, гукання,
Та не хотіла більш нічого.
Лиш глянути у очі ката!
У цього хлопця було все:
Кохана, друзі і майбутнє.
І нагло все людина рознесе
Незбутні плани і мрії незбутні.
Мене цікавить лиш одне: за що?!
За боротьбу і за бажання жити?!
І не спокутує цю втрату вже ніщо.
Вас, звірі, Бог буде судити.
Майоріють на вітрі прапори синьо-жовті
Й повсюди вигуки лунають,
Ніби молитва, ніби сповідь:
«Слава Героям! Герої не вмирають!»

КОБЗАРЕВІ. ПРОРОКУ. ВЕЛИКОМУ.

За що страждав, за що боровся ти, Тарасе?
За цю руїну, за життя народу отаке?
Вони вбивають й нищать Україну нашу,
Брехливі пси тікають, вкравши у нас «все».

Писав вірші, Тарасе, ти про волю,
Та де та воля, зникла чи сховалась?!
Вже досить, ми готові помінати нашу долю,
Надія на майбутнє – все, що в нас зосталось.

Бо ми не скоримось! Ми вільні люди,
У наших жилах козацька бурлить кров
І твоє слово, о, Тарасе, воно всюди!
Кричить і будить нас воно і знов, і знов.

Кобзарю, твої вірші – Заповіт,
Наша дума і пісня ніколи не згине!
Бо ми далі підемо в майбутнє разом усі,
Доки пута з України не скинем.

TOGETHER*

Він був як схід, вона як захід,
Він був як день, вона як ніч,
Вона була вірна, а він – суцільний зрадник,
Вона зірки тримала на руках, а він скидав їх з пліч.
Вона була немов земля, а він як небо,
Вона вдихала дим, а він лиш видихав.
Йому все було непотрібно, їй – все треба,
Вона в усьому світі знала лиш його, а він весь світ знав.

Вона була як мить, а він як вічність,
Вона любила каву, а він чай.
Вона тільки збудує, а він знищить.
Вона ставала все мудріша, він – розум втрачав.
Вона була холодна, він – гарячий,
Вона кохала, він ненавидів усіх.
Вона була сліпа до всього, він все бачив,
Вона відштовхувала, він тримав як міг.

Вона була, Він був, ВОНИ були,
В любові, у ненависті, в цілунках і сльозах.
Та одним цілим стати не змогли:
Кохання ж бо не тільки у словах.

*разом

WEAK*

Вона була як хвиля – дика і неприборкана,
Така глибока, така невірна, немов осіння погода.
Вперто не бачить, що вже пройшло все, далі така схвильована,
Забуває, а потім згадує: тепла, а потім холодна.

Вона була як хмара – у небі нічному біліє,
Така вже ніжна, немов пір'їна, що в ночі холодні гріє,
Непомітна спершу, а потім бере і очі сліпить до болю.
Зникає і знову з'являється, мовчить чи візьме й заговорить.

Вона була прекрасна як верба осінньої днини -
Така спокійна й незрівнянна, така до «не можу» вродлива.
Візьме й пригорне, коли боляче сильно, пошепки тебе тішить.
Різко все обриває і зв'язує, тримає, а потім залишить.

Вона була як земля, що спека її вбиває –
Така бідолашна, така слабка від того, що він не кохає.
Тримає в руках безкінечність, а потім зловить хвилину.
Незрозуміла і ясна, візьме й воскресить, щоб убити.

*слабка

UNATTAINABLE

Він був, мабуть, як море, що хвилями накриває –
Такий неясний, непостійний, такий, що кохаючи – не кохає.
Готовий читати думки, звабливо завжди посміхається.
Святий, але проклятий разом з тим: він йде, але повертається.
Він був як ліс, в якому вихід вже не знайдеш -
Такий таємничий, дивний, немов закрита книга, знаєш.
Готовий дивитися просто в очі, а в його безодню побачиш,
Потворний й такий вродливий, що від болю в очах ти заплачеш.

Він був як нічне небо – ти дивишся і погляду не відведеш,
Такий заворожуючий, магічний, такий, що згориш, спалахнеш.
Готовий взяти за руку, холодний, мов сніг у січні.
Злий, але добрий, а ще, разом з тим, миттєвий і вічний.

Він був як земля, що інеєм вкрита – торкаєшся і вже тане,
Такий казковий, не з цього світу, впаде, але знову встане.
Готовий в обіймах зігріти, сам мерзне, бо крига скувала.
Брехливий, але і щирий. Закоханий, та не кохає.

***

Нехай все буде так, як хочеш того ти.
Бери усе, а потім не забудь забути!
Убий і знищ, скажи мені «Іди!»,
Я завжди буду в снах твоїх, засни – забудь заснути.

Вдихай на повні груди цей токсин,
Тримайся за свідомість, у цей світ зайди.
Візьми мене за руку, не вмирай.
Приспи прощення, ну або ж прости, давай!
Лиш дихай ти, мовчи і пам'ятай.
Зітхни, штовхни у прірву, шепочи «прощай».
Цілуй, в душі моїй залиш удар,
Ти захисти, кинь на поталу псам.

Будь ніби море: хвилями пінишь.
Будь ніби сонце: в темряву ввірвись.
Будь янголом і демоном моїм,
Врятуй мене цілком, або ж убий.

* * *

Не дивись мені в душу – там темрява панує,
Мої демони на волю рвуться, а ти, зеленоокий,
Прикований страхами, все просиш мене заснути,
Торкаєшся сонцем, шепочеш зірками рік за роком.
Ти прости мене, сонячне диво, за сліз море,
За слабкість, за опущені руки і за те, що змирилась.
Ти ж занадто хороший, щоб в тобі я топила все горе,
Ти ж занадто теплий, щоб у прірву зі мною котитись.
Зі мною залишитись, прекрасний, ти не можеш,
Бо пахнеш медом, вітром і вільністю духа.
Я вмираю повільно й бажаєш ти цього, чи, мабуть, не хочеш.
Мої демони плачуть, а в очах видно тільки розруху.
Не кохай мене, боязкий і наївний Янголе.
В твої очі дивишся – бачиш щастя й майбутнє.
Не тримай мене – серце і тіло вже зблякли.
Ти ж, як Бог, що людьми вже роками забутий.
А я буду далі самотньо дивитись на світ,
Годувати демонів хлібом-вином, чекати зливу із неба,
Я не дам тобі вбити хоч одного, повір.
Бо як вб'єш, що тоді залишиться від мене?

* * *

Ти зникни з життя. Не пиши, не з'являйся ніколи.

Не торкайся відкритої рани у грудях, що ніє, коле, просить смерті – не життя. А ти, усміхнений, знову зламав забуття у моїй голові, говориш слова відверті. Зупинись, засліплений світлом, роздертий на клоччя своїм егоїзмом, прошу не вертайся літом, не будь ти садистом, не зривай в душі квіти.

Не снися мені, у думки не приходь.

Вдихни диму трохи, що судився для нас обох. Ти піднявсь в небеса – не згадавши, що я на землі. То не падай тепер, не вбивай мене і не біси. Вкотре подумки говориш про життя, стисни зуби, не будь слабким. Сам себе спонукаєш до буття, а ведеш себе, мовби тобі вже за сто.

Вбий мене, знищ мене, я прошу.

Проклинаю за біль увесь, за брехню. Ти не Бог, що забутий людьми, не архангел. Ти є біс, ти диявол, ти зрадник, що прийшов із мого персонального пекла. Ти так близько тепер, так далеко. Відпускаю, іди, не торкайся уже мене більше. Не забуду тебе, а ти – так.

Що ж, нехай, тебе ще раз потішу.

ЛИСТ

Присвячую Базавляк Марині

Я не знав, не знаю, я не знатиму людей як ти –
Таких близьких, таких, що розуміють з погляду у очі.
Таких, що не відштовхують, а просять «лиш не йди».
Таких, з якими мають пролітати дні і ночі.

Ти не проста, не була ти простою і не будеш,
Твій голос пече, а погляд кригою вкриває.
Ти дивна, не з тих, хто пограється й кине, забувши.
Ти сильна, постійна і все, що ти хочеш – триває.

Дорога, моя люба, я вертаюся до тебе й знов тікаю.
Це мінливість, а чи дурість зрадою зветься?
Я з тобою, я вже з іншою, що роблю сам не знаю.
Не кохаю, ти кохаєш, все не так ... все рветься.

То ж хай тебе запалить інша людина, лиш треба зачекати
Й прегарним світлом засяє твоє серце.
Прошу тебе я лиш одне: навчися відпускати.
Не любиш? То полюбитися.
Не можеш? Ти прорвешся.

* * *

Сниться світ у її очах... Так яскраво, так ясно,
Вкотре топишся у своїх мріях про «некохану».
Дивний, даєш їй знову ще одну підказку,
А завтра всі її ідеї вмруть, зів'януть.

Сниться сонце в її волоссі... Сміється до тебе.
Перебираєш пальцями промені її почуттів,
Жорстокий такий, у очах це ховаєш заледве.
Тихо, як лист, утік, на вітрі, правда, лопотів.

Сниться її прегарний сміх... Вуха ріже, мов кинджал.
Кров'ю вмиваєшся, плачеш, за чим?
Ти спасінням моїм стати мав, але... не став,
Ти як мертвий жив завжди, тепер спочинь.

Сниться опівночі страшний її біль тобі...
Ти знущався з всіма колись, бісів «Король».
Скільки іще страждань потрібно пронести їй?
Скільки ще плакати, коли життя налагодиться знов?

Сниться вона серед поля... Ніжна, як квітка,
Що поволі вмирає, а на підході осінь.
Ти не кохаєш її, зимову – сам ти ж літній,
Та мариш очами, сміхом й волоссям.

ALL YOUR CITY LIES IN DUST

Я вдихаю токсин –
Усе місто в диму, мій друже.
Я плювала під ноги всім.
Я пішла, про дорогу забувши.
Мені байдуже, нехай всі говорять :
Я тварюка, жадливий звір.
Та ти зі мною у списку, поряд.
Усе місто в диму, повір.
В моїх венах кров бурлить,
У твоїх – циркулює яд.
У диму зараз місто все.
Воно дихає купою зрад.
Чуєш, друже, давай посміємось
Над нашими помилками, ну!
Давай оцим всім разом захлинемось.
Ти знаєш, все місто в диму.

***

Хтось каже: після дощу засяє сонце.
Хтось каже: темрява поглине світ.
Хтось каже: демони заповнили серце.
Хтось каже: янголи панують сотню літ.
Йде боротьба і ми – це поле бою.
Йде боротьба між праведним і жаданим.
В цей бій занурюємся з головою.
Злість, радість, розчарування й плани.

Ми всі святі чи може прокляті?
І наші душі будуть в пеклі гнити.
А може в рай полетимо ми сотнями.
Чи краще нам триматись середини?
Що далі, там чистилище, п'ятьма?
І як карають грішних після смерті,
Що є там зброєю, залізо чи слова?
Чому задурюють нам голову вперто?
Хто є ми тут: ми гості чи господарі?
І як виграти життя усього бій?
Чи варто тонути у світі, у прірві?
Життя, воно наше чи ні?

Я ПАМ'ЯТАЮ ДУМ ТВОЇХ ПЕРЛИНИ

Марія Стрипчук-Палійчук

Марія Стрипчук-Палійчук народилася 11 червня 1976 року в селі Олешкові Снятинського району Івано-Франківської області.

Закінчила філологічний факультет (2000 р.) та факультет педагогіки, психології та соціальної роботи (2009 р.) Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Викладач гуманітарних дисциплін Снятинського коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету.

Авторка двох поетичних збірок – «Душа» (2006 р.) та «Між добром і злом» (2008р.).

Лауреат літературно-мистецької премії імені Марка Черемшини 2011 року у номінації «Література».

Пише вірші та невеликі прозові твори.

Одружена. Виховує синів Василя і Віктора та донечку Іванну.

ЛИСТ ДО КАМЕНЯРА

Пишу листа до Вас, Поете.
Пишу в уяві. Се ля ві!!!
Мої рядки – сумні сонети –
Ожити хочуть у мені.
Та щось спиняє... Долі муки?
О ні! Тривога... Друже мій,
У дні скорбот подай нам руки
І мудрістю наш край зігрій.
Я знаю, «много важить слово
Одно сердечне, теплеє слівце
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює». Я вивчила оце.
Та все ж порадь, як нам серця налити
Любов'ю, щоби мир до нас зійшов,
Щоб якскоріше смерть нам зупинити,
Щоб син здоровим із АТО прийшов ???

Збери в намисто істини краплини.
«Не в людях зло, а в путах є воно!» -
Я пам'ятаю дум твоїх перлини .
Ми пам'ятаєм – ворогам на зло!
Поете, Батьку, славний Каменяре,
Наш Генію і Побратиме наш,
Згуртуй нас, залікуй нам свіжі рани!
Філософе, відкрий нам знань багаж!

Надія є!!! Я марила сьогодні...
А в маренні святі слова були...
Величні, сильні, мудрі, благородні...
Вони народ мій до висот вели:

«Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносіть і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбить!!!»
Кінець листа. Майбутнє слід творить!

ЗІВ'ЯЛИМ ЛИСТЯМ ВІТЕРЕЦЬ ТРІПОЧЕ...

Осінній день... Хаос в думках і мріях...
Туманно бачаться ЙОГО печалі:
Три жмутки у віршованих зав'ях,
Любові три нездійснені, зів'ялі.

Надходить ніч... Боялися Ви ночі...
Вона таємний смуток розкривала...
Хоча так щиро заглядала в очі,
Солодкі спогади зухвало крала.

Як Ви кохали... Палко... Сильно... Ніжно...
Оту, що, мов метелик, підлетіла...
Та раптом в серці стало дуже сніжно,
Що й листячко від розпачу тремтіло.

Як Ви чекали ту, що мовчки тліла
Й, кохаючи, відмовилась від долі.
Те «бам», те «бам», як зло, загуркотіло,
І мрії - вже не мрії – віття голі.

Явилась третя. І злились в двобої
Краса і холод, аж п'ятьма настала.
Вона душевні рани то загоїть,
То роз'ятрить, мов за любов карала.

Цінуйте те, що Богом щедро дано!
Даруйте гідно почуття стокрили!
Рішучі будьте там, де ніби «рано»,
Щоб янголи духовний зір відкрили.

... Зів'ялим листям вітерець тріпоче.
А чи побачать люди їх зітхання?
Самотній геній ділиться охоче
Жмутками спогадів про втрачене кохання.

В ОЧІКУВАННІ ПРИЧАЛУ...

Відгук на вірш І.Франка «Човен»

«Хвиля радісно плюскоче та леститься до човна...» -
Вельми філософська теза. Думати велить вона.
Хвиля кличе дні щасливі. Але час – то кредитор.
Висновок: ти – тлінний човник, тож вкінці зустрінеш мор.

«Що ж тут думать, що тужити, що питатися про ціль?
Нині жити, завтра гнити!» - чути голос звідусіль.
Та хіба тобі, мій брате, байдуже до власних дій,
Що штовхаєш сам у прірву мрій завітчаний сувій?

Збайдужілим страшно бути! Глянь ж бо, скільки вже могил.
Хто не має в світі цілі, той не має світлих крил!
Що ж, безкрилий не пізнає подиху земних щедрот,
Він багнукою блукає, він духовності банкрот.

Не один у прірву канув, та не кожен же втонув...
Хтось злетів понад обманом, щедро правду осягнув.
Знай же: в тобі Божа сила, зміниш долю тільки ТИ!
Мій НАРОДЕ, май же мужність до причалу доплисти!

ДОЛЯ ПОЕТА

*Поете, тям, на шляху життєвому
Тобі перлини-щастя не знайти...*

І. Я. Франко

Поет і щастя – речі несумісні,
Бо скільки б перлів я не назбирала,
Хтось упакує їх у шати злісні,
Говорячи: «Вона, мабуть, їх вкрала!»
Я посміхнуся... Фальшу не боюся...
Смішні слова мене не розгнівили.
В ілюзіях та мріях розчинюся,

Як Ви мене, Поете, щиро вчили.
Чи дар пророчий маю – те не знаю.
Та біль людський у серці плаче, ниє.
Я з ним встаю... Із ним я засинаю...
А дощ в душі так емпатійно лиє.
Спитаєте про власне горе? Чудно...
Його нема! Воно десь там, де темно...
Поетці гріх тужити привселюдно,
Надію слід нести відважно й ревно!
Минаю згубне все і непутяще,
Без маски йду у маскараднім світі.
Ви праві: темне все – завжди пропаще,
Все світле – у культурі та освіті!!!

ТИМ, ХТО ВТРАТИВ НАДІЮ

Страх... Темнота... Крик твоєї душі...
Погляд від людства прихований...
Щастя та спокій в біди на межі -
Вирок «Ти - ВІЛ-інфікований!»
Мрії - у прірву. Ні сонця. Ні зір.
Бачиш крізь сльози лиш пекло.
Все зелен-раєм було до цих пір,
Нині в афекті померкло.
Може, втекти? Та коли? І куди?
Темінь спростовує думи.
"Боже, спаси, поверни, відведи!" -
Зціплюєш з відчаю губи.
Сльози - водиця чи голос з небес???
Мудрість приходить із болем!
Ти - не один у біді. Обернись.
Бог виліковує долі.
Твоя печаль - то для роздумів знак.
Словом врятуй чинюсь душу.
Грішності – ні, добрим намірам - так.
Хочу, бо можу і мушу!
Темна вуаль вмить впаде із плеча...
Серце молитва зігріє.
Ні, не згорить твого світла свіча,
Стануть реальністю мрії.
Навіть вночі зірка в небі сія,
Смуток дощами змиває...
Янголи вірять: дорога життя
В серці повік не згасає!

ЗАБЛУКАЛА СИВИНА

Заблукала сивина в мамине волосся,
Але молодість цвіте в погляді ще й досі.
Щастям повниться душа - онучатка тішать.
Мудрість з літом гомонять в серденьку частіше.

І куди спішать роки? Чом їм не сидиться?
Адже мамине життя - щедрості криниця,
Росяних надій весна, поцілунків шепіт,
Що дарує дітям, внукам веселковий трепіт.

Знаю, то не сивина - нагорода Долі!
Світлом вмилася душа мамина доволі,
Пишним цвітом розцвіли золоті повчання...
Ще не вечір вечорить, а зоріє зрання!

КОЛИ У СВІТ ПОЕЗІЇ СТУПАЮ

Коли у світ Поезії ступаю,
Втрачаю "Я - реальне". Воскресаю
В химерах дум. Лечу. Вогонь по тілу.
А чи не цього я в житті хотіла?
До щастя залишилось півхвилини.
Там мудрість! І суспільні хуртовини
Залишені оголені та босі,
Бо еталон моралі в серці й досі...
Спокуслива рука виводить зріло
Все те, що в вічному герці наболіло:
Чуже буття та власне споглядання,
Ілюзії, нездійснені бажання,
Сполошені надії.. Перемога!
У світі рим, мов дзеркало дорога.
В нім бачу все. Тому й щоденно лину,
Збираю доль людських рясний ужинок.

***

Захід сонця обпік синє небо...
Вдалині ген зітха вітерець...
Я думками летіла до тебе,
Хоч душа попеклась нанівець.
Сум вечірній навів тривогу.
Може, зорі весну принесуть?
Йду у роздумах з вічністю в ногу
І шукаю у спогадах суть.
А мені б доторкнутись до тебе

Хоч краплинкою власних бажань.
Та твій захід обпік моє небо
І сплатив за невігластво дань.
Хворі мрії сплелися віночком...
Ти - не мій! Але й я - не твоя!
Ллється відчай солоним струмочком,
Знов у роздумах з вічністю я.

ОКРАЄЦЬ ХЛІБА

Окраєць хліба плаче на землі,
Його блудливий погляд оминає...
О як пече, коли в твоїм селі
Байдуже хтось його переступає.
Ота картина в душу залягла
Й карбує в серці спогад наболілий,
Як в тридцять третім зморене маля
Молилося на кусень зачерствілий.
Як мати билась в пошуках зерна,
Аби спекти маленьку паляницю...
Як тінь чиясь блукала навмання,
Аби покинуть батькову світлицю,
Де мати свого сина прирекла,
Сусідів запросивши на вечерю...
Чия ж то воля сатанинська, зла
Внесла в серця багато перцю - хмелю? ...
Чия ж нога той скарб переступа
Спустошено, приречено та хтиво?
Лише душа облудлива й тупа
Кепкує над хлібиною. На диво.

«Ах, Марічко, чорнява Марічко...»

С. Будний

«Ах, Марічко, чорнява Марічко!
Чом так скроні твої посивіли?
І чому оксамитове личко
Грізні лінії глибоко вкрили?
Чи ще згадуєш свого Степана?
Чи про мене давненько забула?
Бо і досі болить мені рана
Та, що спогадом в юність вернула».
«Не забула... Усе пам'ятаю...
Злую Долю клянущо хвилини.
І з веранди тебе виглядаю,
Наче мрію, щоночі, щоднини.

У чеканні зросла я вербою...
Не назвала і сина Степаном...
Та в думках я лишалась з тобою,
Бо твоя... бо твоя лиш кохана.
Чи допоможеш здолати негоди,
Смертним подихом маки згасити?»
«Я прийду... Я прийду, але згодом –
Ти повинна за мене пожити!»
Вже каштановий цвіт опадає,
Бо життя швидкоплинне, мов річка...
На веранді Степана чекає
Припорошена сріблом Марічка.

ПЕКЕЛЬНА ВТРАТА

А надворі весна тридцята...
Мій час нестримано летить...
Мені ж не вистачає тата,
За ним душа всякчас болить.
Зелені очі, мов озерця, -
То оберіг святий від зла.
Все йшло від серця і до серця,
Та смерть нас, батьку, розвела.
Душа у вічність відлетіла...
Почуйте голос мій здаля...
„Я Вас люблю... Я Вас любила...” -
Невтомно розум промовля.
...Коли немає поруч тата,
Коли тепла не вистача,
Тоді сильніш пекельна втрата
Шукає рідного плеча.

Квітучий сад зрубали навесні...
Дерева падали у відчаї доземно.
Все відбувалось, наче уві сні,
Все омертвіло тихо та ганебно.

Котились сльози в зрубаних дерев,
Крутилось снігом кинуте суцвіття,
І чувсь довкола стогін, дикий рев –
Хтось грізно кляв прокажене століття.

... Несли труну. Лежав у ній юнак,
Такий, мов сад, красивий та холодний.
В людських очах ховався переляк.
І плакав день, що був аж надто чорний.

ЛИСТ З-ЗА КОРДОНУ

Пише листа з-за кордону українка-мати,
По обличчі ллються сльози - гірко описати
Оте наймитство, що нищить і душу, і тіло.
Підбирає в листі слово втішне, перецьвіле,
Пише, що усе в порядку: пани її люблять,
Їхні діти, немов рідну, щоденно голублять.
А тут пані прибігає та й ну докоряти:
„Ти ледащо, ти нікчема, іди прибирати.
Досить з ручкою сидіти, мов школярка в школі,
Ти - не дома, ти - у наймах, ти - тепер в неволі."
Темна нічка сон впускає, а спання немає,
Мие, чистить, варить жінка та й мрію плекає,
Лине у думках до діток, до рідної хати,
Нема часу українці листа дописати.
Скроні рано посивіли від страшної муки,
І кричить душа жіноча з гіркої розпуки:
„Закордоння простеляє килими-доріжки,
Лише ступиш - його голки ранять білі ніжки.
Україно, чому маєм тебе покидати,
Бо то гріх, коли не бачить дітей рідна мати".

ОСІНЬ

Жовте листя падає з дерев,
Вітер вітами задумливо гойдає,
Осінь павутиннячко пряде –
Дош жорстоко пряжу обриває.

Сірувате полотно вгорі
До в'язниці сонечко забрало...
Щось гнітюче є в оцій порі,
Те, що в серце тугу заховало.

Чорна маса створена з доріг
Чобітки грязюкою фарбує...
Жовтий лист у місиві приліг –
Мертвого нічого не турбує.

У душі тривога залягла -
Жаль мені до болю того листу.
Чом мені природа не дала,
Як Шевченку, до малярства хисту?

Я б той лист в уяві піднесла
Й пензлем на папір таки поклала.
Я б нове життя йому дала -
І листок зеленим змалювала.

ЗАПЛАКАНА ВЕСНА

Гніздо лелече якось раптом впало –
Похилий дуб від старості зітлів...
Лелека-мати поглядом шукала
Лелеченят, а може хтось зумів
Їх врятувати? Але ні, в долині,
На стомленій дорозі тихо сплять
Два білих тільця. І надія гине,
І крила-руки з відчаю тремтять.
Могла б заплакати - та сліз немає.
Хотілося заснути їй навік.
Дивлюся - вже і сонечко сідає,
А птаха все шукає диво-лік,
Аби хоча б одненьке в вись злетіло.
Та ні... Лежать... Уже застигла кров,
А серденько від болю оніміло,
І тут безсила мамина любов.

... Летять роки. Лелек чекають люди...
Гуменна вулиця без клекоту сумна...
Пекельна тиша затаїлась всюди,
Нема лелек – заплакана весна.

***

Що жадаю, сказала очима,
Бо вуста полонило мовчання.
Десь згубилась довершена рима –
Винне в цьому, напевно, кохання.

Не збагну, чи то щастя, чи горе –
З німотою в зажурі побути.
Ваші очі походять від моря,
Тож приємно у них потонути.

„Тук, тук, тук, - моє серце спішилось, -
Оніміти - то випити трунок!"
Серце любого з цим не змирилось,
Тож приносять уста поцілунок.

Німота - то не вада, не клопіт,
Коли полум'я в серці палає.
Дефіцит бо ж породжує попит –
Німоту погляд Ваш оживляє.

НАРОД-ГЕРОЙ ВОСКРЕСНЕ!

Христина Тулик

Талановита і юна поетеса Христина Тулик народилася 12 листопада 1999 року в Бурштині Галицького району на Івано-Франківщині в сім'ї юристів. У 2001 році родина Христини переїхала до Рахова, де і проживає досі.

Вже в чотири роки дівчина навчилася читати і писати. Практично в неповних шість років вона пішла в перший клас. Навчання давалося Христині легко і успішно, не зважаючи на юний вік.

Після дев'ятого класу Христина вступає в Коледж Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького на спеціальність «Правознавство».

Христині як майбутньому юристу притаманні стійкість, строгість, раціональність у поглядах, впевненість у власних силах, однак попри ці риси дівчина є доволі ніжною, чуйною та романтичною, що знаходить відображення у її віршах.

Свого першого вірша дівчина написала в десять років. Тоді вона ще не знала, що поезія стане важливою частиною її життя, та з часом зрозуміла, наскільки захоплення поезією сприятиме відверненню уваги від буденності, заглибленню у свій власний світ. Це велика мудрість, на думку Христини, залишатися спокійним, особливо, коли живеш у сучасному світі.

У коледжі Христина із захопленням вчиться, поглинає цікавинки нового життя, але найбільшою музою стала для неї література. «З приємністю згадую молоду жінку-викладача з надзвичайною харизмою. Її очі горять, коли вона під час лекцій ділиться думками з приводу того чи іншого твору. Ось що означає працювати з натхненням, для душі. Тоді одразу розумієш, наскільки твір тебе захоплює і ти починаєш співпереживати разом з його героями», – так Христина згадує лекції з літератури.

Художня література – не єдине захоплення дівчини. З дитинства вона обожнювала театр і завжди мріяла, дивлячись на неймовірну гру акторів, зіграти і свою «велику» роль. Її мрія стала реальністю, коли Христина виконала головну роль у постановці вистави «Кайдашева сім'я» в коледжі. Це було щось надзвичайне! Запал від цієї гри залишився і досі.

Христина навчається на другому курсі коледжу, бере активну участь у різних конкурсах та олімпіадах, є авторитетною серед одногрупників. Однак, вогник поезії з кожним днем все більше розгоряється в душі юної поетеси,

піднімається високо-високо для того, щоб з тієї висоти побачити свого читача, зігріти його глибиною поетичних рядків, надихнути на творення добрих вчинків, наблизити до добра, істини, віри у краще майбутнє.

Інна Данилюк,
доцент кафедри перекладу та філології
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

СПОГАДИ ПРО НЕЇ

*Присвячую матері І. Франка
Марії Кульчицькій*

Я вам відкрию спогади-листи,
І зачитаю ті короткі слова,
Мені їх написала ТИ:
«Живи, Іванку, і життя прослав,
Як Бог мені звелить піти!

Мій сину, знай: життя – двобій,
Та вірю – зможеш все на світі,
Повір у себе, сину мій,
Хай в твоїм серці квітнуть квіти!»

Читаю двічі, тричі, знову,
Ловлю значимість її слів.
ВОНА ж могла ще жити довго...
Бодай не бачити тих снів!

ВОНА ж мені насправді снилась,
Як я малий, і під її крилом,
За мене гірко так молилась,
Щоби в моїм житті добро було.

Було добро, печаль і гіркі сльози,
ВОНА все піднімала мене в гру.
«Борись, Іване, ти зробити в змозі,
Все те, що я лишила на журбу!»

Мені уже далеко не п'ятнадцять,
Та досі чую МАМИНІ слова.
ВОНА сказала жити, не цуратись
Ні слова, ні домашнього добра.
Мене ховала тричі тюрма-клітка,
В ті довгі ночі МАМУ я чекав,
Пройшли мої літа, зів'яла квітка,
Я в сні її нарешті обійняв.

ЩАСТЯ

Чому я не орел ? Чому я не літаю?
Чому на сонце не дивлюся я згори?
Чому такий палкий світанок?
Чому так сонця хочеться з п'тьми?
Цього ж для щастя досить, як на мене.
А що таке це щастя взагалі?
Для кожного ж це різні сцени.
Але воно й потрібно лиш душі.
Душі , яка голодна щастя.
Воно слідкує за людським життям,
І ще чекає поки вийде з вальсу
Жаданий хтось із пристрасним ім'ям.
Тоді до нього тихо прийде щастя,
Для нього особливе і легке.
А що мені чекати після вальсу?
Чого відчути знову після танцю,
Який мене у вихорі несе?
А що мені для щастя справді треба?
Чого так прагне молода душа?
Це таємниця Всесвіту для мене,
Бо у Всесвіті живе душа моя.
Чомусь так сонця хочеться з п'тьми,
Цього ж для щастя досить, як на мене.
А що таке це щастя взагалі?
Для кожного ж це різні сцени.

ПЕРВОЦВІТ

Я пам'ятаю запах первоцвіту,
Що лиш з'явився першим на весні.
Вечірнє сонце й білосніжні квіти,
Які манили ароматом снів.

Мене водило, ніби в другім світі,
Мене крутило в вихорі журби.
Та пам'ятаю сонце первоцвіту,
Яке прийшло із запахом весни.

ТЕБЕ ПОКЛИЧЕ АРОМАТ ВІКІВ

Тебе покличе аромат віків,
І час загубить свої крила.
Ти не забудь! Прошу тебе, повір,
Що сонце таємницю зір відкрило!
Запам'ятай хвилину забуття,
Коли літав над хмарами в блакиті,
І там зникала нам з-під ніг земля,
Були думки коханням лиш залиті.

УКРАЇНА – НЕНЬКА

Можливо, кожен скаже: «Я є дехто»,
Для когось той є кимось у житті.
Я скажу просто: « Україна – ненька
Цвіте і піднімається в душі».

Вона не порох й не розвіється по вітру,
Вона ітиме стежкою життя.
А ми для неї, мов маленькі діти.
Вона плекає й ошасливорює буття.

Вона – це сила, ніби неба руки,
Що втримує весь світ у серці своєму.
Її любов – це навіть не наука,
Це радість, що живе у домі твоєму.

Відчуй її, хоча б як запах ранку,
Дивись, вона ж у тебе у душі.
Вона з'являється, як промінь на світанку,
Вона живе у серці і в тобі.

БРАТЕРСТВО

Братерство наше, українці,
Повірте в себе, вірнії брати!
На жаль, відчули ви вже подих злісний,
Вмирили від німої чужини.

До правди йшли кровавими шляхами,
У неї вірили, для неї і жили.
І полягли глухими стежинками
Біля героїв, що колись лягли.

Ридали матері на полі бою,
Хотіли повернути цих синів,
Але зламала їх гірка доля –
У полум'ї і промінь вже згорів.

О сину любий, голубе хоробрий,
Твоє буття і наш життєвий май
Запантрав світ нещасний, злобний,
Не квітне більше наш життєвий гай.

Не світить сонце, як було колись.
І небо не таке, і світ не милий.
Ти краще щиро Богу помолись
За волю України і кінець щасливий.

Народ – герой! І врешті він воскресне
Із тьми глухої і пекельних днів,
І світло з'явиться в очах небесне,
Як вогник у тумані гірких снів.

ЗАКОН ПРИРОДИ І БУТТЯ

Я знаю істину прекрасну,
Яка веде мене в житті:
Усе живе і все, звичайно, згасне,
Насамперед наповнюючи дні
Святим єством надії і душі.

Такий закон природи і буття,
Завжди незмінний з часом і настроєм.
Це все для нас однакове життя,
Але воно для кожного є своє.

Кожний з нас є часткою життя,
Кожний відчуває запах горя,
Для кожного є своя доля –
Такий закон природи і буття.

У кожного є своє місце в світі,
Та світ для нас, для всіх – один,
Ми всі свого народу діти,
Народ, насправді, – це дитина світу,
Що нас тримає в себе у крилі.

ДУША І ЛАВА

Ми вмієм бути там, де нас не треба,
Ми вмієм розглядати кольори,
Але не вміємо дивитися на небо,
Яке є центром радості й журби.
Над нами вись, попереду простори,
Під нами лава, а у нас – душа.
Душа і лава – речі непокори.
Здається різне, а здається це одна:
Одна як біль, одна біда, як втома –
Душа для тіла, лава для землі,
Та є інакший бік розмови-
Обидві речі – це середина Землі.
Чому так скажеш? – виникне питання –
Чому міняєш «ні» на «так»?
Бо це для Всесвіту завдання:
Порозуміти що, куди і як.
Буває так, ніби душа – це лава,
Що обпікає середину тіл,
Але це все для нас життєві блага,
Це все є головним в житті.
В планеті лава – це тепло для ґрунту,
Душа у тілі – це його весь світ,
Обидві речі – це предмети збуту
Всіх негативних явищ, злості, бід.
Ми всі шукаємо в житті тепла,
Ми всі малюємо собі кордони,
Душа і лава – здається, річ одна,
Душа і лава – речі непокори.

ЗАГУБЛЕНА БЛАКИТЬ

В тобі цвіте загублена блакить,
І пахне п'янок запах первоцвіту.
Зроби щасливий подих, і на мить
Відчуй смиренний подих вітру.

Коли піднімеш очі до небес,
Побачиш березневе небо,
Поринеш на хвилину в світ чудес,
Відчуєш ту любов, яку так треба.

ВІН НАС БУДИВ, ЩОБ ДОЛЮ НЕ ПРОСПАЛИ

Наталія Яцук

Наталія Яцук народилася на Волині, у родині сільських інтелігентів. Закінчила сільську школу, Володимир-Волинське педагогічне училище (1990 р.), Волинський державний університет імені Лесі Українки (1995 р.), здобула ступінь кандидата наук (2004 р.), звання доцента (2013 р.).

Викладач філософських дисциплін Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького, автор понад 40 публікацій, серед них – 4 навчально-методичні посібники, близько 20 статей у фахових виданнях, одне літературно-художнє видання. Сфера наукових і творчих інтересів – українське буття в контексті світового соціального розвитку. Захоплюється літературою – українською та світовою, пише поезію.

Одружена, виховує двох дітей – доньку Анну та сина Андрія.

ФРАНКОВІ

Ти істину нам ніс про Дух –
Народу Дух, закутого в кайдани.
Та той народ осліп, оглух –
У кожного свої боліли рани.

Хтось був без хліба, хтось без свити,
Комусь лихвар кричав сплатить кредити,
В того вмирала матір, в того – діти,
А хтось напивсь й хотів ще пити...

Ти нас будив, щоб долю не проспали,
Ламав граніт, скалу довбав,
А ми пручались і не встали,
І шанс отой... пропав...

Закляте коло – коло пекла,
Йдемо всліпу, шпортаємось, гнемось,
Чи Бог прокляв, чи воля не окріпла,
Чекаєм все, що вже, ось, ось...

Не ждем собі, аби – хоч дітям,
Любов уся й думки – для них,
Та десь беруться «цісар», «яник», «путлер»
Й в черговий раз виходить «пшик».

Проспати знову – зрадити Тобі,
Зректися тих, хто нині йде у бій,
Хто гине у гібридній, підлій боротьбі,
Виборюючи волю нащадкам – не собі...

Та вірив Ти, і вірим ми:
Ми – нація, не попів історичний,
В державі європейській, вільній, новій
Утвердиться наш Дух одвічний!

...Спокійний будь у інших вимірах буття:
Ми пам'ять пронесем по роду,
Й Тобі не буде забуття,
За те, що Дух будив, – в винагороду!..

*2 грудня 2015 року
м. Івано-Франківськ*

УКРАЇНА

Свята ідея – «Україна»,
В ідеї – багатьма любима,
З позицій Духу – досконала,
З засад історії – усе ще не настала.

Трагічний подвиг – «Україна»,
Її ми прагнемо здобувати,
І лити кров синів своїх невинну,
Щоб ... знов і знов втрачати.

Загадка дивна – «Україна»:
Дає для злету дітям крила,
А ті – летять на всі чужини,
Щоб ... знов вона осиротіла.

Сакральний символ – «Україна»,
Межа, країна світів:
Європи й Азії, степів й лісів,
Війни й хлібів, Небес й Людини.

Валюта вічна – «Україна»,
Обмінна карта на Великій сцені,
Недевальвована в ціні своїй до нині,
(Попри усе), – ЄДИНА.

Проект коштовний – «Україна»,
Зі ставками на кшталт «парі Паскаля»:
Що там за «за» – державність чи руїна,
Імплементация надій чи «все пропало»?!

Любов етнічна – «Україна»,
Продукт з усіх кохань (з обмовкою по Фрейду).
У ній – сльоза прощальна й вірність лебедина,
І подих вітру, й шелест трав, і присмак меду...

Експеримент масштабний – «Україна»,
Глобальна кузня нових форм суспільного буття,
За аргументами із «WEST» – не безнадійна,
Їх інвестиція у постмодерне май-буття.

Велика мрія – «Україна»,
Великих мрійників з давен глибинних:
Шевченка й Стуса, Франка й Тичини,
І Лесі, й Ліни..., і незліченних сотень інших.

*24 грудня 2015 року
м. Івано-Франківськ*

ЖІНОЧЕ ГЛОБАЛЬНЕ

Напевно, скромні образи мої
В контексті тем глобальних «замалі»,
За людство не берусь відповідати,
Я тільки жінка, тільки мати.

І чесно глибше тої ролі
Не досягнуть мені ніколи.
Несуть конкретний зміст мої слова:
Лиш те, чим є душа жива.

Жіноче серце жертвує собою
Й міняє те, що любить, і любов'ю,
І концентрує людство у родину,
І перше дбає про свою дитину.

Добра не може бути забагато.
Але якщо його немає в хаті,
Як може гарна жінка й мати
Добро для людства формувати?

І всі якби жінки зуміли
Здійснити справу цю своєю уміло,
То й чоловіки без проблеми
Здолали б всі свої дилеми.

*1 серпня 2004 р.
с. Воля-Висоцька*

МЕНТАЛЬНА РЕФЛЕКСІЯ ПРО ІСТИНУ

Прийшло нове маля у світ.
З веління Бога – не з бажання мами,
Бо та несла свої програми
В науки світ.

Його і тато не чекав,
Бо він уже завдання мав –
Служити армії народу,
Його суверенітету і свободі.
Бабусь також малюк не втішив,
Бо в них була любов для інших.

Державі – теж він зайва ланка:
В паперах-стосах не було
Такого документа-бланка,
Аби в нового громадяна
Найперший старт –
Декретні кошти – заложить.

Лише сестричка маленьким
Чистим серденьком своїм
Маляті стала всім:
Єдина справжня няня-няня-Аня.

А хлопчик ріс.
Дитячих бід не мало переніс.
Коли у всіх «нема коли»,
Навчився хлібчиком кормитись,
Без колісанки засинати
І самотужки світ вивчати...

І виросте, і ніжками піде,
І свою долю віднайде,
Як воля Божа буде.
Трагізм не в ньому:
Тут є інстинкт життя
Й велична істина свята.

Чому держава, що денно тратить
Власний людськісний баланс,
В житті новому бачить
Собі обузу, а не шанс?!

А може в генах саме в нього,
Малого хлопчика отого,
Або подібного йому малого,
Збереться мудрість всіх віків,
І саме він
Розіб'є ідола з паперу,
Який давно людину заступив:
Для звітів все, статистики
Середніх даних...
А для людини – де?
Й коли?

Усі ми робим щось не те,
Усі ми робим щось не так,
Тому все дійсне і святе
Пішло на задній план і на ніяк.

Півправди тут, півістини деінде,
А чистих й чесність – в жертвовню,
Людино, так майбутнього не буде,
Державо, так людей піднімеш на різню.

Одна є правда й істина одна:
В житті – життя – найвище благо.
Нехай завжди-завжди вона
Розбуркує в людей самоповагу!

*12 червня 2003 р.
поїзд „Сімферополь – Львів”*

ОРАНЖЕВИЙ НЕСПОКІЙ

Оранжевий неспокій
Ввірвався в мій насичений режим,
Щось не за правилом відсовую на потім,
Й до болі серця замислююся над тим,

Чому й навіщо мерзнуть діти
В такий колючий холод-сніг,
Якщо по той бік все ж таки бандити,
То як здолати юним їх?!

Та творчий дух не мислить прагматично,
Він в серці юних бачить своє май-буття,
Він в них розбуркує порив одвічний
До гідно-людського життя.

Його нема в світах чотириногих,
Його нема і в тих, хто на колінах,
Сьогодні він велінням Бога
Сконцентрувався в Україні.

Той дух не просто скликав на майдан,
Він дав усім пиття з одної чаші,
І хліб один на всіх роздав,
І тим скріпив одвічну віру нашу,

І тим підніс прекрасну Україну
До рівня світового слова.
Сьогодні українські лиш новини
Звучать по всій землі на різних мовах.

Вставай, хто вчора ще вагався,
Це справді шанс, не сумнівайся.
Ми разом, нас багато,
І нас не подолати!

Не бійсь, що кров проллється:
Омилась жертва в жовтім сонці,
Оранжеве понад землею в'ється,
Відкрий йому в душі своїй віконце.

Тягнись за духом! Рости до неба!
Земля і так візьме, що треба.
Люби красиво й струнко жити,
Люби любити!..

*25 – 28 листопада 2004 р.
м. Івано-Франківськ*

МАЙДАН

І знов майдан,
І знов виборюєм свободу,
Таку Бог долю дав
Моєму рідному народу.

Таку дав силу духу –
Ходить не вміємо в ярмі.
До змін ми прагнемо, до руху,
За вільний світ у рідній стороні.

Терплячі ми, але до міри,
Природа в нас чуття розвинула сповна.
А от історію – творили неуміло:
Поводирів нам доля не дала...

Такий народ, що всякий пан –
Король, васал, чи князь, чи хан –
За честь велику б мав собі
Вести його у бій,

Бо він на хліб душі не проміняє,
Живим із поля битви не піде,
За скарб великий віру має,
Такого не знайдеш ніде!

До праці він, як до шаблі,
В ході своїй привик.
А з підлабузництвом – не ладить,
З неправдою – не може жить.

З таким дружити треба,
А не в підметки підбивать.
Він дружбу піднесе до неба,
А зраду відсіче, мов гадь,

Туди, в те лоно бездуховне,
Освячене числом у тридцять срібляків,
Щоб Бог його скарав й схоронив,
Й замкнув на тисячу віків.

Такий народ, якому мізки не задуриш,
Народ, який солодким словом не візьмеш,
Бо він – одному Богу служить,
І східний, й західний – увесь.

Такий народ здобуде долю,
І то є справа тільки часу.
О владо, з ним не йди до бою,
А розділи його гіркую чашу.

Сама того не знавши,
В руках величних вищих сил,
Не більше Ти, ніж ангел падший,
Який народ наш спокусив

До «виходу» свого етнічного буття,
Де правда, воля, пісня й праця
Не зверху йде, а із глибин чуття,
З позивів серця, а не страху.

Змирись, прийнять всі виклики зумій,
Й народ простить Тобі, як Бог велів.
Прозрій, бо «на оновленій землі»
Не буде супостатів-ворогів!

«А буде син, і буде мати,
І будуть люди», які зуміли дочекатись
Отого, свого, «Вашингтона
З новим і праведним законом»!

*18 лютого 2014 р.
м. Івано-Франківськ*

ДО МОВИ

Моя прекрасна рідна мово!
Яке Твоє багате слово!
Які малюнки, барви і фантазми
Писали як разом не раз ми!

Яка неправда, що слабка Ти!
Куди ж іще Тобі рости?
В науці, пресі, пісні
Твої можливості не прісні!

А скільки ніжності й тепла
Несуть звідкільсь Твої слова!
З глибин віків від всіх вітрів
Фонем Твій теплий не зітлів.

Щасливий той, хто має дар
Твоє почути слово.
Спасибі Богові, що дав
Нам – українцям диво-мову!
*17 червня 2004 р.
с. Коритниця*

МОЛИТВА

Маршрут щоденний на роботу
Проліг поміж столітніх храмів,
Й до Бога всі свої турботи
Несу в молитві ранній.

Благослови мою буденність,
Благослови мою рутину,
Не те, що зменш жіночих клопотів щоденних,
А просто дай для роздумів хвилину,

І просто піднеси, якщо зірвусь,
І тільки зупини, якщо стомлюсь,
І тільки шанс залиш назавжди
З гріха підноситись до Правди!..

*30 березня 2005 р.
м. Івано-Франківськ*

Йосип Гах

Йосип Гах народився на Волині, в селі Владиславівка Володимир-Волинського району. Середню освіту одержав у Володимир-Волинській школі № 2. Закінчив факультет журналістики Львівського університету ім. І. Франка, навчався в Академії суспільних наук у Москві, де захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук. Працював журналістом в обласних газетах Прикарпаття, доцентом в Національному університеті нафти і газу. Нині – професор Галицької академії міста Івано-Франківськ. Є автором ряду підручників, книг суспільно-політичної тематики. Співавтор і упорядник книг «Гуманізм і духовність» (2002 р.), «Україна: 20 років незалежності» (2011 р.), «Будитель нації: До 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка» (2014 р.).

Написана ним книга «Волинь у вогні» – про Волинську трагедію 1943 року – тричі видавалася в Україні, у 2014 році перевидана в Польщі польською мовою. Пише поезії, драматичні твори.

Зів'яле листя

Лірична драма у двох діях

Дійові особи:

Іван Франко, 18-20 років.

Ольга Рошкевич, 17-19 років.

Двоє дівчат пісенного супроводу.

За листуванням Івана Франка і Ольги Рошкевич.

Студент Дрогобицької гімназії Іван Франко (1856 р.н.) і дочка священника із Лолина (нині Долинського району на Івано-Франківщині) Ольга Рошкевич (1857 р.н.) вперше зустрілись влітку 1874 року. Між ними зав'язалась щира дружба, яка переросла у глибоке кохання. Воно, на жаль, не було щасливим...

Ява перша

Дрогобич. Невелика кімната-квартира, в якій проживає студент-гімназист Іван Франко. Вечірні сутінки спонукають до роздумів. Іван Франко у бентежно-радісній задумі.

Напливає мелодія пісні „Не забудь, не забудь...” З глибини сцени з'являються двоє дівчат пісенного супроводу. Вони ставлять дві свічі.

Перша дівчина. (Повідомлення). *Кімната-квартира Івана Франка в Дрогобичі.*

У зал лине мінорний спів дівчат:

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, –
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Дівчата зникають у глибині сцени, та їхня пісня звучить, поволі згасаючи.

Іван Франко. Мабуть, пані Ольга не зрозуміють, як часто згадую я ваш дім і ті дні, котрі я у вас перебував. І не сподіваюся, щоби ця згадка скоро вивітрилася з моєї пам'яті.

Сподіваюся, що пані на мене не гніваються, хоч би й було за що. Коли думаю про вас, пані Ольго, то в грудях відчуваю приємний щем, відчуваю, як прискорено б'ється моє серце і перехоплюється моє дихання. У вересні, на початку навчання, час у восьмому класі гімназії дуже дорогий, як для бедуїна вода серед широкої пустелі Сахари. І хоча того часу дещо і знаходиться, та спогади про минулі хороші дні, проведені в Лолині, поруч з вами, виганяють з голови думки про будь-яке навчання.

Постійно думаю про вас і в думках повторюю ваше ім'я, пані Ольго.

Ніколи світ ще не видавався мені таким хорошим, таким веселим, таким вольним, як саме останніми днями! Ніколи душа моя не чулася такою сильною і сміливою, як нині! Ніколи стільки блискучих надій на майбутнє не роїлося в моїй голові, як саме нині! Ніколи ще зоря любові не сяяла для мене так яскраво, так чудово та принадно, як саме нині!

Розумію, що поруч з вами, Ольго, я був неговіркий, бо ви створені для високої бесіди. Тому не знав, про що говорити, з чого починати і чим закінчувати. Хотів пані розповісти дещо про себе, про своє захоплення поетикою, але не знав, чи це буде вас цікавити. Було бажання повести мову про Дрогобич і його життя-буття, але, правду кажучи, не маю дару оповідача. Міг би дещо розказати про літературу... З надією буду чекати зустрічі і що пані самі про дещо запитують.

Сам я теж переповнений різними запитаннями. Пані навіть не можуть собі уявити, скільки їх щохвилини мене навідує.

Ваш брат Ярослав дуже малоговоркий, не хоче нічого розповідати. Навіть філософію і логіку чи вже зовсім не забув, а я не маю часу його в цьому знанні далі вправляти. Говорив мені, що і пані в тих науках значні постиги мають. Вітаю!

Не знаю, чи вільно мені пані запитати: чи не можу послужити деякою книжкою до читання...

Не знаю, чи пані не образяться на мене, що маю так багато запитань. Можливо, пані буде здаватися несправедливою ота моя цікавість, але причини її витлумачу пізніше.

І ще маю одне запитання до попередніх доложити, але воно, очевидно, нині не на часі.

Невідоме досі почуття любові прокинулося в мені, почало будити мою молоду кров – розкрило звільна мої очі на дійсне життя, розвіяло книжковий туман, крізь який я досі мало добачав дійсного світу.

Ой, як багато у мене запитань! Гублюсь у бажаннях, сподіваннях і думках. Але живу надією!

Поволі напливає мелодія пісні „Не забудь, не забудь ...” Входять двоє дівчат. Вони виносять свічі. Темнішають обриси кімнати. Іван Франко зникає в глибині сцени.

Ява друга

Мелодія пісні „Не забудь, не забудь...” дужчає. Входять двоє дівчат. Вони ставлять дві свічі. Яснішають обриси кімнати Ольги в домі Рошкевичів у Лоліні.

Друга дівчина. *Кімната Ольги Рошкевич у Лоліні. Дівчата співають:*

Як з великих доріг
Любві, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,
Зсушить серце жура,
Сколють ноги терни, –
О, тоді май життя
Вдячно ти спом’яни!

Під час співу в задумі по кімнаті ходить Ольга Рошкевич. Дівчата відходять в глибину сцени. Мелодія поволі згасає. Ольга одна із своїми переживаннями.

Ольга Рошкевич. Чому я думаю про нього, чому не йде він із думок моїх? На святках вдруге приїздив Іван Франко з моїм братом. До цього я була безжурна і весела... Іван Франко, нещасний цей мовчун, антипатичний ментор. Чи не занадто він сміливий і зухвалий?

Моя матінка вважає за непристойне, щоб листуватися з ним. Але ж листування – це всього-навсього отримувати листи і відповідати на них. Якщо не можна нічого змінити, то він готовий звільнити мене від останнього, тобто від необхідності відповідати на його листи. Хіба можливе таке? Щоб не дратувати мою матінку, він готовий не надто часто турбувати мене своїми листами. Та чи це в його силах?

Його дитинство пройшло в бідності й недостатку, у важкому пошуку шматка хліба, та ще у торуванні свого шляху до знань. Він закінчив перші класи гімназії круглим сиротою, без матері, утримуючись власною працею. Змалку привик до праці, до настирливого пошуку знань. І чим вищі класи гімназії проходив, тим з більшим запалом прикладався до науки. Найбільшою втіхою було для нього натрапити на хороших професорів, котрі давали би учневі поле для власного думання, заохочували би до наполегливої праці. Поза навчанням, читанням книжок він не знав світу. По суті до останніх класів гімназії прийшов аскетом...

Мій молодший брат Ярослав в той час, як Іван Франко, також навчався в Дрогобицькій гімназії. Був навіть відмінником. Та у третьому класі почав погано вчитися. Стурбований цим наш тато поїхав до Дрогобича, щоб узяти для мого брата репетитора. Вчителі порадили йому в репетитори надзвичайно здібного учня – Івана Франка. Він за порадою директора гімназії і погодився допомагати Ярославу в науці.

З того часу в нашій сім’ї заговорили про Івана Франка, як про надзвичайно здібного, талановитого юнака. З’ясувалось також, що Франко сам собі заробляв на прожиття. І це тільки посилювало повагу до нього моїх батьків, цікавість у мене.

Для таких, як Іван Франко, з часом стає тісним світ їхнього оточення. Дуже рано відчув це Франко. Він успішно закінчив сьомий клас гімназії і вперше не поїхав додому в Нагуєвичі, а подався у мандрівку. З Дрогобича його подорож повела до Стрия, а звідти – до Синевидська, на Тисів, Мізунь. Під час цієї мандрівки він завітав до свого учня-товариша Ярослава Рошкевича у Лолін. Прийшов у нашу батьківську хату...

Прийшов як подорожній, як мандрівник з далекої дороги – у чоботях, крислатому капелюсі, з пакунком на палиці за плечима. Виглядав Франко бідно. Але даремно шотландський поет Роберт Бернс сказав, що багатство – штамп на золотому, а золото – ми самі. В його пакунку було кілька книжок, рукописів. Франко читав мені свої оповідання і вірші, декламував Шевченка і Гете. З першого знайомства він почав дбати про мою освіту.

Майже місяць пробув Іван Франко в нашому домі. Він залишив мені багато книжок, та, здається, забрав моє серце. Ох, Іванку!

Ольга Рошкевич замріяна і схвильована. В унісон з її думками напливає мелодія пісні „Не забудь, не забудь...” Входять двоє дівчат, вони співають:

О, тоді май життя
Вдячно ти спом’яни!

О, тоді ясні сни
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!

Поволі стихає спів, дівчата забирають свічі, відходять. У сутінках залишається одна Ольга Рошкевич із своїми переживаннями.

Ява третя

Кімната-вітальня у домі Рошкевичів у Лоліні. Легкі сутінки навіюють бентежну тривогу. В кімнаті в глибині стоїть Ольга Рошкевич. На передньому плані схвильований Іван Франко.

Звучить, напливає мелодія пісні „Твої очі, як те море”. Входять двоє дівчат, вони ставлять на стіл дві свічі.

Перша дівчина. *Кімната-вітальня у домі Рошкевичів. Дівчата співають:*

Твої очі, як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе,
Мов пилінка, в них тоне.

Дівчата відходять у глибину сцени. В кімнаті залишаються двоє – Іван Франко і Ольга Рошкевич. Та ще їхні переживання.

Іван Франко. З ваших слів, Ольго, я так і не зрозумів, чи можна мені спілкуватись з вами, а якщо й так, то в якому тоні має бути витримана моя поведінка? Прошу вас ласкаво розв’язати цю дилему. Маю знати, чи я не дуже обтяжую вас своєю присутністю. Маю якось заспокоїти себе... Бо коли б ви знали стан моєї душі, ви були б більш прихильні до мене, навіть якщо це – я допускаю – і не зовсім пристойно.

Ольга Рошкевич. *(Стримано).* Так, ви маєте рацію, це не зовсім пристойно.

Іван Франко. *(Палко).* Та що мені умовності, що мене обходять загальноприйняті правила – мова мого серця заглушає їхній холодний і байдужий голос!

Ольга Рошкевич. Бачила я вас зовсім мало, та більше дізналась про вас і про ваші судження від брата Ярослава, ніж за час наших зустрічей. Брат про вас дуже високої думки, він розповідав мені про вашу начитаність, про великий розум...

Іван Франко. Та вам я здався нудним, замкнутим, нецікавим мовчуном. Але поміркуйте самі: я не одержав майже ніякого виховання, не знав я і батьківської ласки. Чужий та самотній поміж чужих людей – ось так я зростав. Я не мав товариства, не знав нічого, крім своїх книг. *(Пауза).* Відкриваю вам усю свою душу – тож самі судіть про мене.

Ольга Рошкевич. Ярослав каже, що ви відкрили йому цілий світ...

Іван Франко. Та для мене світ лишався невідомим, а велика школа товариства була зачинена. І тільки торік, коли я познайомився з вашим братом, перед моїми очима відкрився широкий світ і стало світліше переді мною.

Ольга Рошкевич. Ви дійсно були надто самотнім, якщо Ярослав, якого ви навчаєте різних наук, справив на вас таке враження.

Іван Франко. Так, саме так! Але ця зміна була надто різкою, мій розум працював так багато і напружено, що я геть знесилів і відчув подих смерті, передчуття могильного холоду в грудях.

Ольга Рошкевич. Боже мій!

Іван Франко. І тут я побачив вас. Усі мої погляди на життя з тих пір стали зовсім іншими, змінилося усе моє єство. Одне слово, я так багато зобов’язаний вам, але не смію про усе це зараз сказати, бо боюся, що сказане завело б мене надто далеко.

Ольга Рошкевич. Ви і так вже сказали мені дуже багато...

Іван Франко. Скажу лишень, що почуваю себе здоровим, цілком здоровим, вільним, мені легко на душі. Світ відкрився переді мною, і тепер, після святка, я став як ніколи веселим.

Ольга Рошкевич. Мені приємно це чути. Я радію за вас.

Іван Франко. Часто я питаю себе про причини такої зміни. Але мені не просто знайти відповідь на це запитання, бо тільки ви можете допомогти мені в цьому.

Ольга Рошкевич. Як саме?

Іван Франко. Питаєте, як саме? Якщо ви не забули нашу невеличку забаву з квітами у великодню неділю, то повторіть мені, прошу вас, ту саму відповідь, яку дали мені тоді. Мені тоді аж потемніло в очах, голова пішла обертом і розум настільки потьмарився, що я нічого, анічогісінько не бачив перед собою, ні тих слів, ні паперу, лише...

Ольга Рошкевич. *(Грайливо).* То була невеличка забава...

Іван Франко. Якщо для вас це була лише забава, дайте мені іншу відповідь, якою б вона не була. У своєму короткому житті я зазнав уже немало кривди – одним ударом менше чи більше, – яке це має значення!.. Будьте тільки щирі зі мною, такою щирою, як я з вами.

Ольга Рошкевич. *(Схвильовано).* Я хочу бути з вами щирою. Хочу!

Іван Франко. О, я хотів би цього! Я хотів би ще багато, дуже багато вам сказати. Моє серце переповнене, але мені бракує відваги. Боюся навіть, що й цього, що вже сказано, для вас забагато. Прощавайте, і якщо я скоро дочекаюся вашої відповіді, то це мені додасть впевненості, що ви завжди будете поруч зі мною. Простіть мене і прощайте, пані Ольго!

Ольга Рошкевич. До побачення, мій пане!

Іван Франко і Ольга Рошкевич зачудовано дивляться одне на одного. Поволі розходяться.

Наростає мелодія пісні „Твої очі, як те море”. Входять двоє дівчат, вони співають:

Твої очі, мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія, мов зірниця
З них проблискує мені.

Іван Франко і Ольга Рошкевич виходять.

Дівчата поволі відходять із свічами, а мелодія пісні ще звучить в кімнаті, поволі згасаючи.

Ява четверта

Кімната-квартира Івана Франка в Дрогобичі. Біля столу сидить Іван Франко, в руках у нього прочитаний лист. Він у задумі.

Поступово наростає мелодія пісні „Ой ти, дівчино, з горіха зерня”. З глибини входять двоє дівчат, вони ставлять свічі.

Друга дівчина. Кімната-квартира Івана Франка у Дрогобичі. Дівчата співають:

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько – колюче терня?
Чом твої устонька – тиха молитва,
А твоє слово – гостре, як бритва?

Під спів дівчат Іван Франко ходить по кімнаті. Дівчата відходять у глибину сцени.

Іван Франко. Ольго, Ольго! Чи ви розумієте, яке нелегке завдання ви наклали на мене тим, що просите не писати вам більше до канікул? Чи розумієте ви, що просите? Дуже неохоче і з важким серцем сприймаю ваше обмеження в листуванні. Я дуже довго і як тільки можу стримую себе, примушуючи замовкнути мої думки про вас. Але чим довше це роблю, тим гірше стає мені на серці. Іноді я зовсім втрачаю глузд – сам не знаю, що зі мною діється. А мої вельмишановні колеги-гімназисти щиро пострікають мене тим... Тож змилюйтесь наді мною і не забороняйте мені бодай зрідка писати до вас, навіть якщо ви й не зможете відповідати на мої листи. Бо це мої останні ліки – я стану спокійнішим, коли виллю вам усю свою душу. Не сприймайте тільки моїх, може, надто гарячих, сміливих і фантастичних думок за поетичний вимисел або марення! Йй-богу, коли б ви могли заглянути мені в душу, то ви знайшли б там стократ фантастичніші образи, стократ палкіші почуття, з якими я мушу боротися, побоюючись образити вас або видатися неприємним. А мені так багато хотілось би сказати вам, що я зовсім не знаю, що саме маю сказати. Ви знаєте, як я втрачаю дар мови у вашій присутності, що я не відважуюся

сказати й слова про те, про що думаю. Скоро канікули, і я живу надією на зустріч з вами. А поки що тамую в собі найкращі помисли та найніжніші почуття.

Поступово наростає мелодія пісні „Ой ти, дівчино, з горіха зерня”. З'являються двоє дівчат, лине їх спів:

Ой, тії очі, темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!
І чом твій усміх – для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой ти, дівчино, ясна зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!
Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

Пісня поволі згасає, дівчата відходять із свічами. У кімнаті залишається один Іван Франко. Та ще деякий час звучить мелодія.

Ява п'ята

Кімната-вітальня Рошкевичів у Лолині. У кімнаті Іван Франко і Ольга Рошкевич.

Напливає мелодія пісні „Як почувеш вночі край свого вікна”. Повільно входять двоє дівчат, ставлять дві свічі.

Перша дівчина. Кімната-вітальня у домі Рошкевичів. Дівчата співають:

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що хтось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Дівчата відходять. У кімнаті залишаються двоє – Іван Франко та Ольга Рошкевич. Потрохи згасає мелодія.

Ольга Рошкевич. У листах ви летіли до мене, а приїхали до Лолина через місяць після випускних іспитів у гімназії.

Іван Франко. Все, про що я писав у листах, я хотів би повторити вам усно. Та боюся, у мене не вистачить мужності сказати усе вам відкрито!

Ольга Рошкевич. Славко мені писав, що у вас обох були важкі дні. Особливо у вас перед іспитом на атестат зрілості... Славко переживав за вас.

Іван Франко. Мої колеги розуміли мій стан. Вони боялись за мене, що я, як вони говорять, порядний і справжній, нітрохи не привілегійований, при всіх моїх здібностях навряд чи зможу розраховувати на те, що успішно складу іспити. Та вас, очевидно, більше турбують студії брата.

Ольга Рошкевич. Чому ж? Я і за вас переживаю. Але знаю, що у вас все добре. А от у Славка... Тато був занепокоєний.

Іван Франко. Безперечно, лист вашого брата, в якому він писав, що його справи зовсім кепські і він близький до того, щоб закінчити з другим місцем, викликав велике занепокоєння у ваших вельмишановних батьків. Та, як бачите, хвилювання були даремні. Я ніколи не працював з Ярославом так багато і сумлінно, як того іспитового літа. Праця була не даремною: Ярослав повернувся додому, здається, з десятим чи навіть дванадцятим місцем.

Ольга Рошкевич. Ми мали велику надію на вашу поміч. І не даремно. Щира вам подяка. *(Пауза)*. Ярослав приїхав зразу після іспитів, а ви забарились.

Іван Франко. Я не зміг зразу прилетіти до вас, хоча дуже жадав цього. Адже вам відомі мої стосунки з театром Бачинського. Я хотів трохи попрацювати, бо мені потрібні гроші для Львова. *(Пауза)*. Та не зовсім сповнилися мої сподівання, бо старий лис хотів подразнити мене. Натякав на те, що тепер, мовляв, важкі часи, гроші бувають рідко, театр відвідують гірше. Перед цим я дав йому слово, що пробуду в нього не менше місяця. Довелось працювати за мізерний гріш. Від'їзд з Дрогобича – добра підстава, щоб ми по-доброму розсталися.

Ольга Рошкевич. Ви бажаєте вчитись у Львові?

Іван Франко. Так, я мрію Львовом. Моя мета – університет.

Ольга Рошкевич. Поскілки маєте тверду надію вчитися у Львівському університеті, – а що воно так і буде, я цілком впевнена, – наш тато вирішив перевести Ярослава до шостого класу української гімназії у Львові. Щоб він був там під постійним вашим наглядом. Батько дуже сподівається на вашу поміч. *(Пауза)*. Славко теж марить Львовом. Та чи він зможе?

Іван Франко. Зможе! Разом ми зможемо. Якби ви чули, як ми обоє, я і Ярослав, фантазували під час вечірніх прогулянок тихими вулицями Дрогобича про наше майбутнє життя у Львові.

Ольга Рошкевич. Дай боже, щоб ваші плани здійснилися! *(Пауза)*.

Іван Франко. Дещо суворий лист вашого батька, ще напередодні іспитів у гімназії, страшенно налякав Ярослава, він став мовчазним і задумливим, казав, що весь час почуває якийсь незбагнений страх, що всі покинули його, звичайно крім мене і вас. Цей стан частково продовжується й далі. Тож прошу вас, скільки зможете, заспокоюйте його. Бо якщо цей страх й далі буде його переслідувати, то це може зашкодити його здоров'ю. *(Пауза)*. Під час наших прогулянок ваш мовчазний брат жвавішав, розговорювався, і в ньому починала жевріти надія. Сподіваюся, що наступного року зможу повністювилікувати його від цієї недуги – непевності в собі. Тоді і я стану щасливою людиною, маючи поряд доброго друга і вас, хоч і далеку від мене, зате завжди близьку моему серцю. І з новою силою, спокоєм і радістю візьмуся до літературної праці!

Ольга Рошкевич. Мені було б цікаво дізнатися, як ваші справи на літературному шляху?

Іван Франко. Вдячний вам, що ви хоча в такий спосіб цікавитесь мною. Нещодавно я закінчив невеликий томик віршів і віддав до друку. Це має бути

мій перший публічний виступ на ниві поезії. Мені сказали, що доктор Омелян Огоновський узяв мої вірші під свою цензуру. Мій приятель, якому я доручив вести цю справу, недавно написав мені, що добродій доктор сказав: він бачить тут багато таланту, багато фантазії, проте мало естетики.

Ольга Рошкевич. Для початку це добре заохочення до дальшої праці.

Іван Франко. Коли вони вийдуть, я пришлю вам свою першу літературну спробу. Зараз працюю над другим томиком.

Ольга Рошкевич. Я радію за вас.

Іван Франко. Ви, напевне, здогадуєтесь, що ви – єдина муза, котра надихала і надихає мене як на перший, так і на другий томик.

Ольга Рошкевич. *(Жартома)*. Хочеться вірити, що це так.

Іван Франко. Не сумнівайтесь, ради бога, в щирості і вірності моїх переконань! У день вашого народження я не зміг вітати вас особисто, але серцем і розумом я був з вами. Я думаю про вас! І якось спонтанно, само собою, на папір вилився згусток моїх переживань. Ось послушайте!

На день 11 юлія 1875

Хвилі щастя золотого,
Всі надії, думи, сни,
Пісні, втіхи серця мого,
Дні свободи і весни,

Все-все, що лиш завдячую
Згадці про твою любов,
Я в день нинішній бажаю –
Сто раз більше – тобі знов!

Ох, чи ти ще пам'ятаєш
Свого друга, світе мій?
Чи про те коли згадаєш,
Що забрала мій спокій?...

Прости, що не можу дати
Жодного дарунка днесь!
Ох, одним я лиш багатий,
Та того ти не приймеш!...

Я не можу й серця свого
Дарувати вже тобі, –
Воно твоє з часу того,
Як тебе я вперше стрів.

Ольга Рошкевич. *(Грайливо)*. Приємний вірш! Мені сподобався! Відчувається, що ви писали його в натхненному пориві, бо, бо...

Іван Франко. Можете не продовжувати. Я розумію хід ваших думок. Він,

очевидно, такий: „Чого він причепився до мене? Чого хоче від мене?.. Ще й сміє звертатися, до мене на „ти” – яке нахабство! Чи ж я не просила його двічі, щоб мовчав і не плів сухого дуба та не завдавав мені клопоту? Та, незважаючи на це, він утретє дає волю язичку!..” Такі, певне, думки з’явилися у вас.

Ольга Рошкевич. (*Грайливо*). Ви майже вгадали.

Іван Франко. А я неспроможний видобути й слова на своє виправдання! І все ж, як мені запевнити вас, чим запрягтися, що я ні на мить не забував і не забуду вас? Де б я не був, у Львові чи у Відні, ви завжди залишитесь для мене провідною зорею моїх діянь, метою, до якої я прагну своєю працею, вірністю й чесністю. Та іноді мою душу охоплює невимовна туга, якої ніяк не можу позбутися. Я все ще сумніваюся у своєму щасті! О, будьте ласкаві, розвійте мій сумнів, наповніть новою надією моє серце, яке належить вам довіку!

Ольга Рошкевич. Надійтеся, мій Іванку!

Здалека напливає пісня. Входять двоє дівчат, вони співають:

Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко:
Се розпука моя, невітшіма тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

Іван Франко і Ольга Рошкевич виходять. Дівчата забирають свічі. Густішають сутінки. Згасає пісня.

Ява шоста

Львів, невелика кімната, в якій проживає трое студентів. Іван Франко один у кімнаті, сумно дивиться у вікно. А там, надворі, осінній вітер зриває з дерев пожовкле листя.

Стиха наростає мелодія пісні „Розвійтеся з вітром, листочки зів’ялі”. З глибини кімнати з’являється двоє дівчат, вони ставлять свічі.

Друга дівчина. *Кімната-квартира Івана Франка у Львові. Дівчата співають:*

Розвійтеся з вітром, листочки зів’ялі,
Розвітець, як тихе зітхання!
Незгоєні рани, невітшені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів’ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Дівчата поволі відходять в глибину кімнати. Пісня стихає, обривається цим пісенним запитанням.

Іван Франко. Ольго, моя близька і далека надіє! Ви заборонили мені писати до вас. Але ви не можете заборонити мені думати про вас, в думках розмовляти з вами. І в цьому я не можу утриматись від спокуси потурбувати вас своїм щирим словом.

Я прагнув до Львова, але перед від’їздом якимось відчув, що боюся Львова. За два місяці перебування у Львові я зазнав тут немало злигоднів, пережив не одне розчарування. Але найбільшнше, чого я зазнав, – це гнітюща, смертельна непевність...

Однак навіщо зайві слова, коли я знаю, що мої страждання і переживання не викличуть у вас, Ольго, ніякого співчуття! Зоставайтесь здорові – це єдине, що можу побажати вам востаннє. І дякую за ті хвилини, найкращі хвилини в моєму житті, які я провів поруч з вами!

Ви прислали мені мої книжки... Ох, з якою жагою я надіявся знайти серед них хоч одне – однісіньке втішне словечко, написане вашою рукою! Та марно!

Не питаєте, звідки в мене ця смутна непевність. Ви не відповідаєте взаємністю на мої почуття! Ніде правди діти, я сам винен в усьому, але хіба ви не могли сказати це мені особисто? Може, я надто суворий до вас? Але хіба я знав коли-небудь, що таке поблажливість і душевна ласка? Моє життя тут, у Львові, – якийсь суцільний, безперервний дурман, бо я втратив опору, втратив надію! Ні, це не ваша вина, а лише моє безталання – така вже моя доля!

Гірка моя доля! Але як розмірковував мудрий Платон, людина завжди може знайти спосіб, щоб себе втішити. Якимось доктору Мартину Лютеру незадовго до його кончини потрапила до рук книжка, яку випустили друком єзуїти. У ній вельми правдиво зображалося, як легіон чортів потяг душу Лютера до пекла і яких страшних мук вона має там зазнати. Книжка дуже розсмішила Лютера, він навіть на ній зробив напис: „Цю книжку я, доктор Мартін Лютер, прочитав особисто і повністю з нею погоджуюсь”. Ця витівка Лютера втішила і мене. Мені теж залишається хіба що посміхнутись своїй зрадливій долі, і ви, Ольго, знаєте справжню причину цього. І прощайте, прощайте!

Сповільна напливає мелодія пісні „Розвійтеся з вітром, листочки зів’ялі”. У кімнаті з’являються двоє дівчат, вони співають:

В зів’ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молоді
Розтративши марно, без тями,
Жебрак одинокий, назустріч недолі
Піду я сумними стежками.

Віддаляються дівчата із свічами, стихає пісня. Іван Франко один, знову одинокий.

Ява сьома

Львів, кімната у родичів матері Ольги Рошкевич. У кімнаті – Іван Франко і Ольга Рошкевич.

Поволі напливає мелодія пісні “Безмежнеє поле в сніжному завою”. З’являються дві дівчини, вони ставлять дві свічі.

Перша дівчина. У родичів матері Ольги Рошкевич у Львові. Дівчата співають:

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною
І в серці нестерпнії болі.

Дівчата відходять, але ще звучить мелодія пісні. У кімнаті залишаються двос – Іван Франко і Ольга Рошкевич.

Іван Франко. Любима Ольго!

Ольга Рошкевич. (Здивовано). Ви, мабуть, хворі, раз ви тут!

Іван Франко. Я розумію вашу іронічну усмішку. І зустріч ця для вас справді несподівана. Та ви влучно мітили в мене, краще й не придумаєш. Дякую вам!

Ольга Рошкевич. Вибачте, але зустріч справді несподівана.

Іван Франко. Так, несподівана. Але що я можу відповісти на ваші іронічні слова? Хіба що сказати собі: “Чого тобі тут власне треба? Навіщо ти сюди прийшов?” Пробачте моїм нерозумним почуттям! Бо це вони, а не мій розум привели мене сюди!

Ольга Рошкевич. (Іронічно). Я ж застерігала вас, щоб ви часом не втратили голову.

Іван Франко. Я вдячний вам за це застереження, хоча для мене це тяжкий удар. Зрозумійте, як мені щиросердно хочеться довірити вам свої думки. Але ще під час канікул я вирішив і дав собі слово ніколи більше не говорити з вами про свої почуття, бо ж для вас це так неприємно.

Ольга Рошкевич. Не говоріть так різко!

Іван Франко. Так, я помітив, що ви кожного разу з острахом чекаєте такої розмови з мого боку, що ви навіть уникаєте зустрічі зі мною, аби я не заговорив до вас і не сказав бодай одне слово про любов до вас. (Ольга хоче заперечити) Що ж хай буде так! Відтепер ні слова про це!

Ольга Рошкевич. І все-таки я рада вас бачити, слухати вашу мову.

Іван Франко. Коли я йшов сюди до вас, я хотів зібрати всю свою мужність, увесь свій спокій. Але вже зараз бачу, що, мабуть, не зміг.

Ольга Рошкевич. Ваш голос тремтить...

Іван Франко. Кров стукає у скронях. В цю мить перед моїми очима проходять усі роки нашого знайомства, починаючи з того вечора, коли ви мені сказали: “Надійтеся, все буде добре”.

І я надіявся – якщо не на взаємну любов, то хоча б на те, що коли-небудь ви щиро і відверто розкриєте мені свою душу.

Ольга Рошкевич. Ох, якби ви могли заглянути в мою душу, ви не були б такі суворі до мене.

Іван Франко. Це були ті дні, які давно спливли у минуле, і я був настільки сміливий, що міг прямо говорити про свої почуття до вас, але й тоді ви щоразу стримували мене. Ви говорили: “Потім! Іншим разом! Поговоріть спершу з батьками!”

Ольга Рошкевич. Що ж у тому було злого з мого боку? Чи ви маєте якісь сумніви?

Іван Франко. Злого нічого! І ваше прохання поговорити з батьками мною було виконане. Але я і досі не маю певності щодо ваших почуттів.

Ольга Рошкевич. Невже ви не відчуваєте моєї прихильності до вас?

Іван Франко. Ох, дякую вам, що ви спромоглися хоча на таку малість! Але й цим ви дечого досягли.

Ольга Рошкевич. Чого я досягла? Не ображайте мене! Прошу вас!

Іван Франко. Своїм ваганням ви принаймні зберегли рештки мого почуття. Але я добре знаю, що це також підірвало моє здоров’я. Скільки мені довелося перестраждати! Що не вечір, що не ранок – то нова мука!

Ольга Рошкевич. Бідний мій Іванко!

Іван Франко. То ж посміхайтесь собі іронічно, почувши про моє зранене серце. Ви з вашим спокійним темпераментом навряд чи можете уявити собі, що діється в моїй душі, коли в мені закипає кров! Тож чи маєте до мене якісь почуття?

Ольга Рошкевич. Іванку!.. Змилуйтесь!

Іван Франко. Я знаю, що ніколи не міг подобатись вам ані своїм зовнішнім виглядом, ані поведінкою.

Ольга Рошкевич. Не говори так!..

Іван Франко. Та я й ніколи на це не розраховував. Знаю також, що своєю настирливістю я завдав вам немало прикроців. Я не маю наміру виправдовуватись. Щоразу переконуюсь, що у вашому серці згадка про мене, мабуть, пов’язана тільки з неприємністю.

Ольга Рошкевич. Боже! Яке у тебе про мене враження!

Іван Франко. Ваша теперішня поведінка виправдовує мої слова. Але не сприймайте це як докір. Ні! Ви ж самі колись сказали мені, щоб я надіявся. І навіть дали зрозуміти, що я вам не зовсім байдужий.

Ольга Рошкевич. Мені тебе жаль!..

Іван Франко. Ви й тоді, колись давно, сказали, що вам жаль мене. А це, думаю, дає мені право ще раз звернутися до вас з тим самим запитанням: чи маєте ви якісь почуття до мене, чи ні?

Ольга Рошкевич. О, Іванку! Як ти мене мучиш! Пожалій мене!

Іван Франко. Прошу вас, Ольго, будьте зі мною щирі, коли відповідатимете. Хіба я так багато прошу? І я не вимагаю зробити це зараз, сьогодні.

Ольга Рошкевич. Ти розмовляв з моїм батьком...

Іван Франко. Так, мав розмову. Ваш тато сказав, що він не проти, щоб Ольга стала дружиною Франка. Але треба почекати, коли Франко стане на ноги. Стане професором. І я дав слово почекати. Якщо ви наполягатимете на тому, щоб я дотримав слова, яке я дав вашому батькові, то я це зроблю. Якщо ж вам забагнеться, щоб я облишив навіть думати про вас, то я теж це зроблю без заперечень. Тому не зв'яуйте себе почуттям такту! Насамперед свобода почуттів! Я був би найнещаснішою людиною, якби моя особа, навіть моя присутність або моє кохання поставили вас, тебе у якусь залежність чи завдали щонайменшої шкоди твоїй свободі

Ольга Рошкевич. Що значить моя свобода, Іванку. Не на неї я важу.

Іван Франко. А втім, перед тобою тепер не той Франко, який колись так палко кохав і зараз ще дуже кохає тебе. Перед тобою письменник, котрий більше всього цінує книжку і слово.

Ольга Рошкевич. Щиро зичу тобі творчих удач і натхнення в писанні.

Іван Франко. Натхнення – це ти, любима Ольго! Сподіваюсь, що ти удостоїш мене письмової відповіді. Прошу тебе, виконай це моє прохання! Сподіваюсь, що твоя відповідь буде нарешті щирою і йтиме від серця – надіятись на більше у мене немає підстав.

Ольга Рошкевич. Відповідь моя буде щирою і йтиме від серця.

З останніми словами спочатку стиха, а потім голосніше звучить мелодія пісні “Безмежнеє поле в сніжному завою”. З'являються двоє дівчат, лється їх спів:

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що вільно гуляє,
А може втечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

Іван Франко і Ольга Рошкевич дивляться один на одного прощаючись. Дівчата з піснею і з свічами відходять. З ними відходить Іван Франко. Ольга Рошкевич залишається одна.

Ява восьма

Кімната Ольги Рошкевич у Лоліні. Ольга в кімнаті одна. Вона сидить біля стола. Щойно прочитано лист. Вона встає з-за столу, у задумі ходить по кімнаті.

Тихо, а потім голосніше звучить мелодія пісні “Місяцю, князю!” Входять двоє дівчат, вони ставлять свічі.

Друга дівчина. *Кімната Ольги Рошкевич у Лоліні. Дівчата співають:*

Місяцю, князю!
Нічкою темною
Тихо пливеш ти
По небу таємно.

Ніжно хлюпочеться
Зоряне море,

Так в нім і хочеться
Змиць з серця горе.

Дівчата з піснею відходять, але в кімнаті ще звучить, затихаючи, мелодія.

Ольга Рошкевич. Любий мій Іванку! Як мило мені чути, коли ти називаєш мене любимою. Ось і в цьому листі: “Любима! Прости, що пишу до тебе попросту, відкидаючи всяку церемонію!”

“Любима!” Щось змінюється в наших відносинах, а можливо й в нас самих. Каже, що його серце не звикло називати мене пані і що він не може не слухатись свого серця. І листи перестав писати по-німецьки, перейшов на нашу рідну українську мову. Бо “пані” і німецька мова – то було казенне, офіційне. Як він пише: “Німецька бесіда – то для мене модний фрак... Руська, українська бесіда – то для мене той любий, домашній убір, в котрім і я тебе найбільше люблю! Українська мова – то мова мого серця!”

Рідне слово, рідна мова! І ми стаємо з тобою, Іванку, ріднішими.

Питає, які враження я повезла із Львова і з того балу, що його організував “Академічний гурток” у Народному домі? Львів ми з татком не мали змоги оглянути: у лютому в місті було холодно і сиро, та й приїхали ми до Львова на кілька днів. А бал? На балу було гарно, приємно. Великий зал, у залі – понад 300 гостей. Переважно молоді люди, студенти університету, функціонери-гуртківці, як їх називали, “академіки”. Та найприємніше мені було спостерігати за тобою, Іванку, як тебе пошановують члени вашого “Академічного гуртка”.

Мені приємне все, до чого доторкується його рука, його розум, невсипуча енергія. За добру науку в університеті моєму Іванку підвищили стипендію до 200 золотих на рік. “Добре зробили пани поляки!” – так пише Іванко в листі. Що ж! Розщедрився фонд Самійла Гловінського, львівського єпископа. Та Іван Франко на те заслуговує. Троє таких як він лапсердаків, які отримують стипендії з цього фонду, вирішили виділити трохи грошей і видати повісті Миколи Устияновича. Про це Іванко пише у листі: “Не повіриш, як похвально говорять про це наші русини!”. Вірю, бо це робиш ти, мій дорогий!

Радісно мені: Іван Франко стає знаменитістю у Львові. Його драму “Три князі на один престол” поставили аматори львівського студентського товариства “Академічний гурток”. Цікаво, який успіх матиме його п'єса? Шкода, що не зможу побувати на виставі. З нагоди 15-их роковин від того дня, як не стало Тараса Шевченка, у Львові має відбутися декламаторсько-музичний вечір, на якому також виступатиме мій Іванко. Уявляю собі, як оголошують: “Тарас Шевченко, “Симфонія лірична”, – декламація автора, Івана Франка”. Ох, як хотілось би в цей час бути в залі, підтримати його поглядом, оплесками. Думаю, що наш Славко побуває на вечорі, і це вже Іванкові приємно. Та неодмінно будуть Михайло Вагилевич і Михайло Павлик, які мешкають разом із Франком – квартирують в одній кімнаті. Правда, Вагилевич спить на підлозі, поскільки немає де поставити четверте ліжко. Але це, як пише Іванко, дуже корисно впливає на його, Вагилевича, гумор.

Мій Іванко весь час у навчанні та роботі. Каже, що йому іншого щастя не треба, тільки б я була з ним, думала про нього, любила його. “Я знаю, що ти любиш мене!” – він пише у листі. Так, я люблю тебе, мій Іванку, – і я щаслива, що це додає тобі сил, сміливості, наполегливості. Я не сумніваюся в твоїй вірності, Іванку, як і ти можеш не сумніватися в моїй любові.

О, Іванку, яка я щаслива, що ти колись заблукав до нашого Лолина, що ми зустрілись і побачили один одного. Ти попросив у мого тата моєї руки. Я впевнена: татусь не буде перечити моєму щастю. Маю надію, що скоро мій Іванко зможе назвати мене своєю дружиною, а тата – своїм вітцем!

Най бог не шле нам іншого щастя, крім нашої любові!

Ольга Рошкевич підходить до столу, вкотре переглядає лист. Знову чути мелодію пісні “Місяцю, князю!”. Входять двос дівчат, вони співають:

Місяцю, князю!
В пільмі budouчого,
Мабуть, шукаєш
Зілля цілющого,
Зілля, що лиш цвіте
З-за райських меж...
Ох, і коли ж ти це
Зілля знайдеш?...

Стихає мелодія, дівчата відходять із свічами. В кімнаті залишається одна Ольга Рошкевич.

Ява дев’яга

Кімната у Львові. Іван Франко одухотворений, натхнений. Він сидить за столом і енергійно пише.

Наростає мелодія пісні “Мій раю зелений”. З’являються дві дівчини, вони ставлять свічі.

Перша дівчина. *Кімната-квартира Івана Франка у Львові. Дівчата співають:*

Мій раю зелений,
Мир-зіллям маєний,
Стелися круг мене
В далеку даль!

Пречудний спокою,
Витай надо мною,
Святою рукою
Прогонной мій жаль!

Стихає пісня, відходять дівчата. Іван Франко встає з-за столу, ходить по кімнаті. Він замріяний, переповнений радісними думками про майбутнє.

Іван Франко. Кохана Ольго! Ловлю себе на тому, що ти завжди у моїх мріях-думках! Кожна згадка про тебе додає мені сили, наснаги в роботі. Завтра, у неділю, робитиму колоквиум з української, у понеділок запишуся на здачу. А відтак спокійно засяду за писання роману. Нам стало відомо, що редактори “Друга”, особливо Павлик і я, перебувають під наглядом. За нами пильно стежать. Нас у Львові обставили шпигунами, раз по раз шлють доноси в російську амбасад у Відні, послу Новикову, де описують кожного як соціаліста. Робиться це на той випадок, якщо котрийсь із нас з’явиться в Росії, то щоб його запроторили туди, де козам роги простують. Ми тут позбавлені будь-якого листування із заграцією. Знаємо достеменно, що всі листи і посилки до нас і від нас на границі розпечатуються. Та ці гоніння нам тільки додають гарту. Чим далі, тим сильніше приходжу до переконання, що треба наполегливіше трудитись і тим самим добиватись твердішого становища, щоб ніякий хлистик не смів чіплятися.

І тобі, моя дорога Ольго, раджу зважитись на якесь серйозне заняття, котре робило би тебе ближчою мені і тим самим скріплювало нашу любов. Знаючи тебе, вважаю, що найбільш доступною для тебе є дорога письменства. Виступаючи першою на тім полі, ти можеш мати значний вплив на інших жінок. Твоя освіта, більш загальна, дає тобі перевагу перед іншими жінками. Та і я на початках міг би тобі стати в допомозі. Тож поміркуй над мою пропозицією. Між іншим, ще раз хочу наголосити, що жінці тепер легко зайняти в літературі поважне місце. Чому? Тому, що вона виступить першою, а, по-друге, у нас ще занадто глибоко вкорінена звичка “схилитися перед жінкою”.

І першою пробою твоїх творчих можливостей, любима Ольго, може бути переклад роману Еміля Золя “Здобич”, котрий, впевнений, буде тобі цікавий. Паралельно з перекладом пробуй свої сили в оригінальних творчих спробах. Дуже було б мені приємно, якби я міг ближчим часом одержати перші плоди твоєї праці.

Днями виходить наш журнал “Друг”. Можливо, його конфіскують, бо є в ньому дещо Павликового, до того ж такого, що хто його знає, чи перенесе це австрійська цісарська прокуратура.

Твоя, кохана Олю, фотографія стала для мене справжнім джерелом утіхи і радості. Щовечора, коли вже усі сплять, я довго дивлюся на неї. Тоді я особливо щасливий – відчуваю, як нові сили прокидаються, нові думки напливають! А за це все лише тобі, тобі одній дякувати!

Пригадую собі твої слова, як ти мене переконувала, що твоя освіченість, розширення кругозору – то моя заслуга. Приємно мені таке чути. Разом з тим не можу не відзначити, який широкий світ переживань і вражень відкрився мені завдяки тобі, кохана, скільки нового ввійшло в моє життя завдяки знайомству з тобою!

О, Ольго! Щасливі хвилини переповнюють моє серце! І не раз аж страшно мені стає, коли подумаю: а чи не забагато радості для мене! Хто знає, чи в своєму житті я ще коли-небудь переживатиму такі щасливі хвилини радості!

При щирій любові щастя має рости, розростатись! Ми молоді, світ нам усміхається – жити хороше, любити хороше!

Звучить мелодія пісні “Мій раю зелений!”. Входять двоє дівчат, вони співають:

Як сонечко сяє!
Як вільно гуляє
По вільному краї
Мій погляд кругом!

Луги за ланами,
Село між садами,
І мир між хатками,
Спокій над селом.

А люди щасливі,
Брати мов зичливі,
На прадідній ниві
Працюють поспів...

І пісня лунає
Від краю до краю:
Тут пана немає,
Немає й рабів!

О краю мій, світе!
Таким тебе вздріти, –
Я рад би терпіти
Весь вік у ярмі.

Тепер же щоднини,
Як радість дитини,
Я бачу, єдиний,
Тебе лиш у сні.

Відходять дівчата, а з ними відходить і затихає мелодія пісні. Іван Франко залишається один.

Яскраво горять дві свічі.

ДІЯ ДРУГА

Ява перша

Кімната у Львові. Іван Франко один. Він щойно повернувся сюди після тюремного ув'язнення. Іван Франко у роздумах, але не у розпачі.

Звучить, наростає мелодія пісні “Чим пісня жива?” З'являються двоє дівчат, ставлять свічі.

Перша дівчина: *Кімната-квартира Павлика у Львові. Дівчата співають:*

Кожна пісня моя –
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.

Кожна стрічка її –
Мозку мого часть,
Думи – нерви мої,
Звуки – серця страсть.

Стихає спів, дівчата відходять, але мелодія ще деякий час витає у кімнаті.

Іван Франко Від п'ятого березня я на волі. На такій волі, що не знаю, куди тепер кинутися і як протриматися. Хочу з матеріалів, зібраних у тюрмі, написати обширнішу картину злодійського життя і послати до якогось часопису. Можливо, приймуть? Поки що буду допомагати Павликові видавати часопис “Громадський друг”, навколо нього гуртувати все талановитіше і живіше з молоді.

Та попри всі незгоди не йдуть мені з ума думки про вас, Ольго! Усі ці вісім місяців, проведених у тюрмі, я ні на мить не забував про вас. Прикро мені, що ваш батько так страшно загнував на мене, що, будучи у Львові, навіть не захотів побачитися зі мною, коли я сидів у слідчій в'язниці. Для мене такий гнів видається чимось таким, що не має найменшого сенсу. Та й чи можна гніватися на чоловіка в нещасті? Павлик, мій кращий приятель, теж вколов мене у своєму листі: “А бачите, моя сестра приїхала до мене, а ваша мила до вас ані ду-ду”. В такі хвилини, у заперті, відчуваєшся дуже самотнім, і в скронях пульсує тільки одне – на волю, на волю!

По восьми місяцях криміналу я на волі, але чуюся так, ніби запертий у льох. Догадуюсь про ту страшну гризоту, яку викликали у вашім домі газетярські плітки про мій процес. Однак не розумію, чому ви, Ольго, так згризлися, почувши, що мене засуджено. А врешті цього можна було сподіватися.

Тож знову ставлю перед вами запитання: що гадаєте робити? Ви завжди відзначалися практичним розумом, тож маєте без зайвих емоцій відповісти на це запитання. Відповісти найперше собі, бо саме вас воно стосується. Мене можете не брати до уваги. Я не входжу в рахунок.

Якось ви, Ольго, обмовились, щоб я приїхав до вас, як вийду на волю. Та чи можу я це зробити? Ваш батько в присутності судді називав мене безчесним чоловіком. І це було сказано під час процесу наді мною і кожне слово мало вплив на погіршення моєї і так незавидної долі.

Я думав, що приятелі, які колись обіцяли мені допомогу, тепер принаймні не схотять мені шкодити, не схотять чорнити мою честь перед людьми і перед суддями – для чого?

Тож не треба мати й іскорки людської честі, аби явитись у домі вашого батька, щоби не казали потім, що українець-соціаліст приходив до його дому.

Зносини з вашими родичами вважаю розірваними і до вас у Лолин приїхати не можу. Правдивих приятелів у біді пізнавай, а хто з приятеля перекинувся в ворога, то значить, і до того не був приятелем, і надалі не буде. Це, звичайно, не стосується вас, Ольго, і сподіваюсь, що не матиму підстав щось подібне про вас думати.

Тож повертаюсь до головного питання: що нам робити? Запитую так для підтвердження, що нашу взаємність вважаю такою ж, якою вона була перед нашим розставанням. Якщо з вашого боку дещо змінилося, то скажіть мені про це щиро і одверто. Маю про це знати, бо надалі наш роман не може обмежуватися листами і зітханнями – пора думати про життя. З цього приводу у мене є певні пропозиції, але для того хочу спочатку почути, що ви гадаєте.

Від виходу живу разом з Павликом. До вечора працюємо над виданням “Громадського друга”. Це буде часопис значно обширніший за всі інші, які досі виходили в Галичині. Щомісяця журнал виходитиме книжками по п’ять-шість друкованих аркушів. Думаю, що зможу вам, Ольго, висилати його, хоча не знаю, як це буде сприйнято вашим батьком.

Та й ми тут стоїмо, як на льоду – щохвилини можуть прийти і взяти нас до Іванової хати. Якщо протримаємось хоча б шість місяців, то, як пише мені з Відня мій приятель, проломимо дорогу. Але це лише сподівання! Мені бачиться, що заледве видамо два номери. Шпигуни слідкують за кожним нашим кроком. По місту розпускають чутки, що нас вже арештували, що будуть арештовувати...

Та ми не втрачаємо охоту до праці, віру у нашу справу!

Поволі наростає мелодія пісні “Чим пісня жива?”.

Входять двоє дівчат, вони співають:

Що вам душу стрясе –
То мій власний жаль,
Що горить в ній – то се
Моїх сліз хрусталь.

Бо нап’ятий мій дух,
Наче струна – прім:
Кожний вдар, кожний рух
Будить тони в нім.

І дарма, що пливе
В них добро і зло, –
В пісні те лиш живе,
Що життя дало.

Пісня згасає, дівчата відходять із свічами. Іван Франко залишається один у кімнаті.

Ява друга

Квартира родичів Ольги Рошкевич у Львові. Ольга Рошкевич приїхала сюди, наперекір своєму батькові.

У кімнаті двоє – Іван Франко і Ольга Рошкевич.

Звучить, все більше наповнює кімнату мелодія пісні “Червона калино, чого в лузі гнешся?”. Входять двоє дівчат, вони ставлять дві свічі.

Друга дівчина. Квартира родичів Ольги Рошкевич у Львові. Дівчата співають:

Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?
На радощі світу?
Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?
Чи грому з блакиту?

Дівчата поволі відходять, згасає мелодія пісні. У кімнаті залишаються двоє – Іван Франко і Ольга Рошкевич.

Ольга Рошкевич. Як довго ми не бачились, любий Іванку. Це було ще до твого процесу.

Іван Франко. Так, кохана Ольго, з того часу багато води утекло. Змінились ситуації. А може змінились і ми з тобою?

Ольга Рошкевич. Не говори так! Змін багато, це правда. Але я не хочу змінюватись, у всякому разі по відношенню до тебе. Думаю, що я залишилась такою, якою була після того пам’ятного балу у Львові.

Іван Франко. З того часу ти підписувала листи словами: “Твоя наречена Ольга”. Ти підписувалась моєю нареченою, серце моє!.. О, той бал у Львові! Який я був тоді щасливий! Як все змінилось...

Ольга Рошкевич. І зараз ми можемо бути щасливі!

Іван Франко. Мала надія! Після процесу багато чого змінилось. Хочу записатися на університет, хоча з того, мабуть, нічого не вийде. Живу досі у Павлика і, бачиться, не швидко від нього виберусь з тої простої причини, що інакше нема як жити.

Ольга Рошкевич. Не треба занепадати духом! Татко дійсно розсердився на тебе. Справді, перед тобою стелилась прекрасна дорога. Ти міг досягнути багато чого. Пам'ятаєш, як чотири роки тому у нас в домі у Лолині під час гостини старенький Заячківський, вислухавши тебе, не без здивування вигукнув: “Та то, прошу вас, розум. Та пану Франку з таким розумом бути щонайменше університетським професором!”

Іван Франко. Пам'ятаю!.. Гості випили тоді за це пророкування. А заодно поздоровляли твого татка з гарною партією для доньки Ольги. Тепер він вважає, що я занапастив себе, а його доньку Ольгу знеславив зв'язками із соціалістом Франком.

Ольга Рошкевич. Твій раптовий арешт був тяжким ударом і для нас, Рошкевичів. По всій Галичині тоді пройшли арешти і обшуки. Не обминув обшуку і наш дім. Це сталося 9 липня – і цього дня ні я, ні мама, ні особливо татко не забудемо ніколи. Ти знаєш, Іванку, наскільки обшук нині вважається страшним, компрометуючим. Правда, нам пощастило. Зважаючи на батькову репутацію статечного чоловіка, слідчим із Долини обшук у нас був проведений дуже обережно і передбачливо. До того ж суддя попередив нас через ксьондза із Велдіжа, який разом із своїм органістом були присутні на обшуку як свідки.

Іван Франко. Велдіжський ксьондз ще раз підтвердив, що він порядна людина. Пам'ятаєш, ми його відвідали цілою громадою під час нашого з тобою першого знайомства.

Ольга Рошкевич. На допитах в Долині татко не обмовив тебе жодним словом. Що ти бував у нас в Лолині – то лише як репетитор сина Ярослава, а в репетитори йому нараяли Франка дрогобицькі професори. Що ти не спілкувався з робітниками сусіднього тартака і з селянами навколишніх сіл, хоча це було не так. А що ти давав нам, його дочкам, читати книжки, то це підтвердив татко, бо тепер усі грамотні, усі читають.

Іван Франко. Там були і небезпечні книжки: “Кобзар” Шевченка, поезії Некрасова, роман Чернишевського “Что делать?”.

Ольга Рошкевич. небезпечні книжки я заховала на пасіці. Залишила лише пристойні. Їх і занотував слідчий. Нічого соціалістичного і крамольного по цих книжках він не зауважив.

Іван Франко. Однак ваш татко дуже обурений Франком.

Ольга Рошкевич. До твого арешту татко покладав на Франка великі надії.

Іван Франко. Після арешту він різко змінив своє ставлення.

Ольга Рошкевич. Дуже змінив. Але він може...

Іван Франко. Ваш татко переконаний, що його дочка Ольга мусить звільнитися від даного Франку слова, що буде його дружиною...

Ольга Рошкевич. І це мене найбільше лякає. (Пауза). Але він може змінитися, якщо ти виконаєш татові умови про докторат, якщо станеш професором. Змінишся у своїх поглядах. А це ще можна поправити. Щоб тільки ми могли побратись, бути разом. І я цього бажаю, Іванку.

Іван Франко. Твоя просьба чим скоріше піддатися “татовим умовам”, старатися про докторат свідчить про твої почуття, але...

Ольга Рошкевич. Що, Іванку?

Іван Франко. Даруйте, ласкава пані, що може, загостро буду говорити з вами, але що маю сказати, – мусить бути. І чим швидше – тим менше муки для нас обох. Думка, що я для тебе мав би покинути свої переконання, видалася мені не гідною тебе і мене...

Ольга Рошкевич. Але ж я стараюсь про нас, про твоє власне добро.

Іван Франко. Моє власне добро!.. Немає його! Арешт, судовий процес і тюрма значно розчарували мене в моїх надіях.

Ольга Рошкевич. Не смій так думати!

Іван Франко. Я втратив надію на суспільне становище і відповідно на певне утримання... (Пауза). Мені важко про це говорити, але моя любов каже мені бути з вами щирим. Я думаю, що ми не зовсім зідемося характерами, тому краще нам розійтись завчасно, не завдаючи один одному зайвого горя.

Ольга Рошкевич. Іванку, як мені таке чути?..

Іван Франко. Мені важко про це говорити. Моє незабезпечене і безвихідне становище не дозволяє мені брати на совість нужду і безвихідність іншої людини. На майбутнє я вам бажаю більшого щастя, ніж ви могли би зазнати його зі мною

Ольга Рошкевич. Про яке моє щастя в майбутньому ти говориш? Я вірю в нашу любов...

Іван Франко. Вам добре відомо, що після судового процесу становища ніякого я не отримаю, життя ні собі, ні вам не забезпечу, родичам гризоти ще більше нароблю. А коли б ми і поєднались, то боротьба за шматок хліба серед загальних прикросів швидко охолодить любов і остаточно надломить наші сили.

Ольга Рошкевич. Мої сили вже й так надломлені. Не збагну чому ти так рішуче відмовляєшся від мене. Може, ти маєш стосунки з іншою особою, з Анною Павлик?

Іван Франко. Колись я би розгнівався за таку твою догадку. А тепер... Немає в моєму серці нікого, крім тебе. Але нехай буде по-твому – швидше забудеш мене, менше будеш терпіти. Справжню причину я тобі сказав. Пригадай собі слова Гейне: “Моя любко, ми обоє мусимо бути нещасними!”

Ольга Рошкевич. Ти відкидаєш мою любов... То чи залишимося ми хоча приятелями?

Іван Франко. Звичайно! Про це нічого й питати. Якщо можна буде посилати тобі книжки, то я буду їх тобі посилати щотижня.

Ольга Рошкевич. Радиш читати книжки! Просвічатися? Та я сама в суцільній темряві! Готова кинутись з кручі у прірву!

Іван Франко. Мені теж тяжко! Так тяжко, що хіба взяти та втопитися. Якби не робота, інші обов'язки, то кинув би все та пішов світ за очі.

Ольга Рошкевич. Навіщо маєш тікати від себе, від мене, коли наші серця прагнуть бути разом?

Іван Франко. Твої слова такі сердечні і гарячі! Вони ласкають і упоюють мене втіхою. Твоя тверда надія на майбутнє – це мій присуд. Чим заслужив я на таку твою прихильність? Чим зможу віддячити? Чим зможу підтримати твою

надію, коли в мене самого її так мало? Ти не знаєш, як ті запитання мене мучать!

Ольга Рошкевич. Твої прикрощі і неприємності тільки зміцнили мою щирість до тебе...

Іван Франко. Не гнівайся, кохана, на мене. Мої думки наводять мене не на сумніви про твою любов, а на сумніви про наше майбутнє життя. Я з гарячковою нетерплячкою кидаюся до різної роботи, шукаю в ній опору, щоб на неї можна було опертися. Але, бачиться, мої старання марні. Поки зможу до чогось добитися, то й мене не стане!

Ольга Рошкевич. Іванку, коханий! Пощо себе зводиш? Пощо нам гризтися турботами? Хіба ми не можемо любитися й так? Любимося, поки молоді, поки кров гаряча!

Іван Франко. Ох, як би я хотів, щоб можна було вік звікувати далеко один від одного і весь час вірно любитися платонічною любов'ю! Хто його знає, може, інші і можуть так жити. Я тільки про себе знаю, що не можу! Платонічна любов швидко стане нудьгою. Їй не вистачає того, чого вимагає розумна, практична любов, – зміни, розмаїття, які привносить практичне життя, спільна боротьба за свої переконання, за своє утвердження в житті! Такого життя з коханою людиною я бажаю, бо з нього зможе розвинутихся любов правдива, воно зможе платонічну любов зробити зовсім реальною, сильною, такою бажаною як хліб і повітря!

Ольга Рошкевич. Коханий Іванку! Я також бажаю такої любові і такого життя!

Іван Франко. Я знаю, кохана, і це ще більше мене мучить. Ох, сила никне, жар молодості гасне, гаряча кров холоне серед вічного, безплідного бажання, найкращі літа минають, коли людина здатна найживіше відчувати і любити!

Ольга Рошкевич. То чого ж ми не простягнемо один одному руки? Чого ти вимуровуєш мур між мною і собою?

Іван Франко. Не я вимуровую. Реальність нашого життя непереборна, тверда мов скеля. Хоч як ти кричи, сумуй, бажай – нічого не зробиш! Думки про безвихідь здатні звести з розуму. Я рятуюсь від них тим, що вперто працюю. Видаємо книжку, що має заступити третій випуск "Громадського друга". За другий випуск Павлик має процес перед судом присяжних. Йому доведеться відсидіти три місяці. Твій переклад Золя дуже хороший.

Ольга Рошкевич. Все це не те, Іванку!. І Золя, і Павлик, і його сестра Анна.

Іван Франко. Анна кілька неділь тому поїхала до Косова, очевидно, назавжди. Так що можеш бути спокійна з приводу неї...

Ольга Рошкевич. Про який спокій ти говориш!.. (Пауза). Я не про неї. Ми так рідко бачимось, Іванку. Прощу тебе, щоби ти приїхав...

Іван Франко. Не можу тобі відмовити, бо й сам відчуваю потребу бачити твоє кохане лице, тримати твої руки, які готові підтримати мене в моїм біднім, небезпечнім житті. Але йдеться про гроші на дорогу. Маю написати статтю про панславизм до польського журналу "Тиждень", а одержані гроші оберну на поїздку. Від Львова до Долини – дорога не далека, але й на це не маю змоги...

Перед тим напишу Славку. Вийдеш з Михайлиною на прогулянку до Грабівського лісу, там на узліссі і зустрінемося. До того часу прощай!

Ольга Рошкевич. Прощай, мій коханий!

Звучить мелодія пісні "Червона калино, чого в лузі гнешся?". Входять двоє дівчат, вони співають:

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому.
І світло люблю я, купаюся в ньому,
Купаюся в ньому.

Я вгору не пнуса, бо сили не маю,
Бо сили не маю.
Червоні ягідки додолу схиляю,
Додолу схиляю.

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,
Я дубам не пара:
Та ти мене, дубе, затінив, як хмара,
Затінив, як хмара.

Під спів дівчат Іван Франко і Ольга Рошкевич поволі розходяться, виходять. За ними виходять із свічами дві дівчини. Останньою залишає кімнату мелодія пісні.

Ява третя

Кімната Івана Франка у Львові. Іван Франко закінчує писати листа. Та весь він ще в полоні тих думок, які щойно виклав на папері.

Звучить мелодія пісні "Чому не смієшся ніколи?". Пісня наближається, входять двоє дівчат, вони ставлять свічі.

Перша дівчина. *Кімната-квартира Івана Франка у Львові. Дівчата співають:*

Чому не смієшся ніколи?
Чи в твоєму серці зима,
І горе зморозило душу,
Що сміху у горлі нема?
Чому не смієшся ніколи?

Дівчата поволі стихають спів, відходять. Іван Франко в кімнаті один. В його серці ще звучить мелодія пісні.

Іван Франко. Я знову пишу до тебе, кохана Ольго, пишу не з проханням, не з наріканням на долю – пишу просто з потреби висповідатися, вилити все, що набралось у мене в душі, поділитися всім з іншою щирою людиною – з тобою, кохана Ольго.

Не знаю, що такого сталося зі мною. Потреба почувати себе близьким комусь, знати, що хтось щирою думкою поділяє все, що людина робить, потреба взаємного, живого, постійного обміну думками і почуттями останнім часом така сильна в мені, що я не можу утриматися від того, щоб хоча в думках не поговорити з тобою, дорога Ольго.

На мене все частіше накочуються хвилі тяжкої задуми, і я мимоволі відновлюю раз по раз в своїй уяві твій любий образ. Бажання побачити тебе чимраз сильніше, хоча життєві обставини заставляють мене стримувати ці бажання.

Такі напливи настрою я переживав хіба що в тюрмі, коли безконечно довгими зимовими ночами лежав на сіннику в темній камері і старався зримо викликати в своїй уяві тебе такою, якою бачив у найкращі, найщасливіші хвилини нашої любові. Чи вернуться колись ті хвилини, чи прийдуть колись подібні хвилини?

Ох, хвилини щастя такі рідкісні в кожному житті, а особливо в моєму! Я можу їх усіх на пальцях полічити. І це означає – людина жила, була молодою, любила, любила всім жаром, молоді, першої любові! І це означає – найвище щастя, найвища поезія життя досягнуті, на більше, краще нічого надіятись!..

Я не раз мав бажання проклясти все те життя і всю його поезію з його поганою прозою, коли б не знав, що тисячам – тисячам те життя дає тільки саму прозу і в сто разів поганшу від моєї... І коли б не знав, що ти, Ольго, мене ще любиш і що готова ділити зі мною не тільки поезію, але й прозу життя!

Ах, яка то розкіш – любити і бути любимим! Як мені хочеться в цю хвилину бачити твоє лице, Ольго, – таке усмінене, як тоді, коли ти мене перший раз поцілувала, або покрите рум'янцем гніву, як тоді, коли я тебе перший раз поцілував. Ти навіть тоді, після мого поцілунку, витерла лице...

Ти ще вмієш молитися до бога, Ольго? Якщо вмієш, то молися, щоб все швидше сталося – або ми зустрілись, або забули одне одного!...

На мене находять такі хвилини, коли я був би радий тебе забути... Але я пам'ятаю кожне твоє слово, кожний жест, усміх, жарт – і не можу нічого з собою вдіяти...

Не можу витерти з пам'яті і той момент, коли я в приступі злого гумору не відповів на твоє запитання: “Чи ти мене не любиш?” – у червні минулого року, перед моїм арештом. Ти тоді якось болісно усміхнулась, а тоді заллялася сльозами. По що на світі ти тоді плакала? Як би не ті сльози – я би тебе давно забув! Ті нещасні сльози мене й досі печуть!

Ех, ви жінки – жінки! Ні ваші ласки, ні ваша краса, ні ваша доброта не так небезпечні, як ваші сльози! І навіть було тобі тоді плакати? Чи, почавши сміятися, ти не могла і сміхом закінчити, голосно розреготатися?.. Це було би так хороше! Я би досі забув тебе, закопався в книжки, мов хробак, та й гадки не мав про майбутнє. Загинув би з голоду, то сам, – що кому до того! Я вільний! А тепер ні. Твої, любима Ольго, нещасливі сльози мене зв'язали.

Закидаєш мені, що я ніби жалуюсь на ті сльози, що вони мене в'яжуть. Але я іменно вдячний тобі за ті сльози, що це одна з найкращих пам'яток нашої любові, що ті сльози прив'язали мене до життя і до тебе! А ти ще жалуєшся,

говориш, що “я не хотіла і не хочу тебе в'язати”. А це чому? Хіба ж ми не зв'язані, хіба не залежимо один від одного, хіба якщо станеться щось одному – другий не переживає? Любов же недурно назвали путами! Тільки треба дбати, щоб ті пута не стали твердими сирівцевими шнурами, що проїдають тіло, а приємними, хоча й сильними вузлами, що в'яжуть двоє людей, щоб вкупі надати їм більше сили до спільної праці.

Та чи шукаю я щастя забуття? Чи хочу я його? Твої сльози!.. Якось безпечніше жити, коли хтось за тебе так щиро переживає. А твій чаруючий сміх, чи почую я його ще колись? Сидячи в тюрмі, я не раз серед глухої нічної тиші чув твій сміх зовсім виразно!..

Вже глибока ніч, місто давно спить – може, й нині почую твій сміх.

Життя – життя! Навіщо в ньому стільки зла, і так мало добра! І чому важкі, болісні спогади тривають довше, ніж щасливі! Ми любилися майже два роки, а трималися один з одним, мов чужі. Скільки я натерпівся, напереживався! Ті переживання підірвали моє серце, поставили під сумнів найкращі мої почуття. Ми тоді почали зближуватися, як вогонь почав згасати.

Хотів би я, моя кохана Ольго, виповісти тобі короткими, поетичними словами про свою любов, свою тугу за тобою, свої бажання – все, чим переповнене серце.

Серденько дороге, вір же й ти мені і моїй любові так, як я тобі вірю! Я ж, як сама знаєш, люблю тебе першу в житті. Ти знаєш, що відколи тебе побачив, любов до тебе стала для мене провідною зіркою, чимось так природним і сильним, як саме життя. Я надіюся, що рано чи пізно ми поєднаємось, що будемо жити разом – разом працювати, боротись і тим самим ще більше зміцнювати нашу любов!

В суботу вранці прочитав твої ладканки – весільні пісні, записані тобою в Лоліні. І ти не повіриш, як вони мені сподобалися. Що я кажу – сподобалися! Відколи слухаю і читаю народні пісні – вони ще ніколи не робили на мене такого глибокого враження. Скільки там пречудових образів, скільки почуття, скільки геніальних порівнянь, скільки глибоких старовинних звичаїв та обрядів, які становлять цінний матеріал соціологічний, етнографічний та мовний. А скільки здорових, ясних і правдивих людських поглядів на життя, з якою теплою оспівана доля жінки перед шлюбом і після шлюбу! Якими широкими мазками змальований стан народу в його глибокій давнині! Мені слів бракує на похвалу тої епопеї селянського життя. За найпершої можливості я видам ладканки окремою книжкою, під твоїм прізвищем.

Прощай, серденько! Твої устоньки, любя моя!

Звучить мелодія пісні “Чому не смієшся ніколи?”. Входять двоє дівчат, і мелодія наростає:

Чому не смієшся ніколи?
Чи, може, лежить який гріх
Великий на твоїм сумлінні
І здавлює радісний сміх?

Лежить якийсь смуток таємний
На твоїм чудовім чолі,
І усміх твій – наче під осінь
Всміхається сонце в імлі.

Поволі стихає мелодія. Дівчата відходять із свічами. У кімнаті – напівтемряві залишається Іван Франко, один із своїми думками – переживаннями.

Ява четверта

Кімната в будинку Рошкевичів у Лоліні. Ольга Рошкевич одна, вона сумна, у розпачі.

Звучить мелодія пісні “Не минай з погордою”. Двоє дівчат, поволі, під звуки мелодії входять до кімнати, ставлять свічі.

Друга дівчина. *Кімната Ольги Рошкевич у Лоліні. Дівчата співають:*

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може, в тім осміянім
Суть твого життя.
Суть твого життя...

Поволі стихає пісня. Дівчата відходять. Ольга Рошкевич залишається одна.

Ольга Рошкевич. Іванку, Іванку! Мій любий Іванку! Що маємо робити? Як мені бути? Я повернулася у рідний Лолін. Рідний!.. Страх, скільки я пережила! А скільки ще доведеться пережити?

Не знаю, що за сила ще тримає мене при життю. Скільки я натерпілась, скільки сорому набралась від людей! Вчора мамця розкричалася вголос, бігала по городу, кричала на ганку без пам'яті. Люди зупинялись на вулиці і слухали. Між себе називали мене шельмою...

А Іванко пише, щоб я не гризлась.

З того часу, як татко дізнався, що я їздила до Львова, зустрічалась у своїх родичів з Франком, жоден лист із Львова, навіть від брата Славка до мене не доходить. Чи можу я жити так далше, не спілкуючись з бажаними мені людьми? Всі шляхи до спілкування перекриті! Жодної доброї вістки! Жодної доброї книжки! Я задихаюсь у цьому заперті!

Дуже обурив мого тата твій лист, Іванку, в якому ти нагадав татові про наше заручення. Із словами “Як він посмів мені про це нагадувати!” тато вбіг до мене в кімнату і прочитав – прокричав твого листа:

“Вашій доньці я дав слово одружитися і жити з нею, коли буду мати яке-такое утримання. Тепер питаю Вас: чи ви вважаєте наш зв'язок перерваний, чи ні? Звичайно, це більше має вирішувати ваша дочка, але до вас звертаюсь тому, щоб знову не кинули на мене ганьбу, мовляв, збаламутив дочку і кинув. Може вас стримувати і те, що я ніби “політично скомпрометований”.

“Все, все стримує! І що зганьбив дочку, і що політично скомпрометований!” – і з цими словами тато вибіг з кімнати.

Тато страшенно обурений. Він рішуче зажадав, щоб наше спілкування було назавжди припинене, щоб Франко ніколи не з'являвся в нашому домі...

Про який спокій може йти мова! Я стала вразлива, кожному відповідаю різко, навіть мамі. Чи роблю це я мимоволі, чи умисно? Сама не знаю! Думаю, що тому причиною мої розстроєні нерви! А мені радять заховуватись з гідністю, бути чемною.

У хаті сварки кожного дня. Мама нарікає на свою долю, що нагородила її такою донькою, на котру тепер показують пальцями. Батько сердиться. Він стурбований, що тепер не так легко буде віддати Ольгу, тобто мене, заміж. Ославлена, а до того ж бідна...

Що допоможе мені перемогти лиху долю? Іванко радить мені працювати, збирати матеріали з народною життя, бо це єдина наша надія. Праця, думка і сміливе прогресування! Ох, Іванку, якби ж то так!..

Якби ж то так, дорогий Іванку! Називаєш мене своєю любкою, своєю надією, коханою сестрою. А прірва все більше розширюється, стає все глибшою... А довкола стільки злих, недобрих. Додав куті меду дебют в літературі моєї сестри Михайлини нарисом “Кума з кумою”. Доброчестива галицька публіка зняла галас, побачивши в цьому нарисі “принципи соціалізму”. Найбільше налякало галицьких добродіїв те, що автором нарису був не якийсь там соціаліст Франко, а дочка священика. “Як вона наважилася переступити межу пристойності?”

Як таке пережити, не втратити віру?.. А Іванко пише, що гордий моєю любов'ю, безмежно гордий. Що в його очах видаюся розумнішою за нього. Що був би без мене бідний, самотній, опущений! І приємно, і лячно чути таке від тебе, Іванку, що у двадцять два роки став безперечно найбільшим галицько-українським письменником.

Коли я йому про це написала, він просто розсміявся. Мовляв, що це за фантазії?! Ні, Іванку, то не фантазії, не вигадки. І якщо я для тебе – неначе чисте повітря, немов ясне сонце, то чим ти можеш бути і є для мене! Моя любов зігриває його, він не може уявити собі, на яку зійшов би дорогу, якби довелось розлучитись зі мною!.. О, Іванку! Якщо моя любов для тебе неоціненний скарб, то неймовірно більшим скарбом є твоя любов до мене, простої української дівчини.

То що маю робити, як чинити? Мені радять ясно і розумно дивитися на наші стосунки з Франком. Можливо, й справді треба дивитися на життя очима емансипованої жінки, не зважати на пересуди. Але чи можна знехтувати сльози мами, зневажити переживання батька?

Серце розривається! Душа роздвоюється!

Я хочу жити інакше. Не хочу вічно критися з моїми думками, як той злодій. Це мене допекло до живого!

Ох, Іванку – мій любий, дорогий! Ти у листах називаєш мене передовою, відносиш до освічених, сучасних жінок. Що саме такою жінкою ти мене поважаєш і гордий моєю любов'ю. І я тебе сприймаю таким, яким ти є, Іванку.

Якби ти був не тим, що є, то я би тебе не любила!..

В думках розмовляю з тобою, Іванку, мій миленький, мій любенький! Я так тебе люблю!

Поволі наростає мелодія пісні “Не минай з погордою”. Входять двоє дівчат, і пісня звучить більш виразно:

Може, в тім зневаженім
Твого щастя карб,
Може, втім погордженім
Є любові скарб.
Може, сміх твій нинішній,
Срібний та дзвінкий,
Стане в твоїй пам’яті
За докір гіркий.

Дівчата відходять, із свічами, мелодія пісні згасає. В кімнаті залишається одна Ольга Рошкевич, замріяна, розгублена. Напливають сутінки.

Ява п’ята

Залізнична станція біля Долини. Щойно відійшов поїзд. У станційному тісному залі спорожніло. Тільки в темному кутку, в глибині, сидить одинока жінка. Це Ольга Рошкевич. До зали заходить Іван Франко. Він щойно зійшов з поїзда, що прибув із Львова.

Звучить, наростає мелодія пісні “Твою красу я переллю в пісні”. З’являються дві дівчини, вони ставлять дві свічі.

Перша дівчина. *Залізнична станція біля Долини. Дівчата співають:*

Хоч ти не будеш квіткою цвісти,
Левкою пахуче – золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою,
То все ж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш бути мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав ні спеки,
Як ідеал все ясний – бо далекий!

Дівчата відходять, поволі стихає їх спів, гасне мелодія. Під затихаючі акорди пісні Іван Франко і Ольга Рошкевич поволі сходяться посеред зали.

Іван Франко. Кохана моя, дорога Ольго!

Ольга Рошкевич. Дорогий мій, Іванку! Як ти змарнів! Видаєшся мені таким бездомним... І все через мене!

Іван Франко. Що ти, кохана моя! Своє життя і все щастя своє я рад би посвятити для тебе, тільки коли б це принесло для тебе щастя. Але що я кажу! Ми з тобою вже давно відкинули різні розмірковування про всілякі жертви, бо добре розуміємо: все робиться з розумного егоїзму, який нехтує меншим добром, щоб набути більшого...

Ольга Рошкевич. Чи ти вже записався на другий курс університету?

Іван Франко. Записи на другий курс почнуться по великодніх святах, так що діло ще терпить. Мій запис залежатиме від того, чи буду мати потрібних тринадцять гульденів. Грошей ще не роздобув. Квартира, харчування – поки що в борг. Але маю надію, що наступного тижня гроші будуть. Одна львівська газета запросила мене до співпраці – вести зарубіжну науково-літературну хроніку, а також обіцяє надрукувати ряд моїх оповідань про шкільне життя. Це могло би принести деякий дохід.

Ольга Рошкевич. Ти щось почав говорити про розумний егоїзм. Але я тебе перебила... Днями до нас у Лолин приїжджав Володимир Озаркевич, наш далекий родич – Рошкевичів. Ти його знаєш. Він закінчує семінарію, з якої його вже два рази виганяли за народовські погляди. Але його батько – посол до сейму: якось обходилося. Мама, звичайно, пожалілась на мене, нарікала на моє непевне становище, мою впертість. І зовсім несподівано Володимир Озаркевич попросив у моїх батьків руку Ольги. Мою руку! Таке горе!

Іван Франко. Що ж ти відповіла мамі, батькові?

Ольга Рошкевич. Що мала сказати? Я рішуче заявила мамі: “або Франко, або монастир”.

Іван Франко. Любима моя!..

Ольга Рошкевич. Спочатку я й слухати не хотіла про Володимира. Та й дивно було мені, чого саме мене, таку, з якої всі сміються, він вибрав?

Іван Франко. Спочатку!.. А потім?

Ольга Рошкевич. Мама і тато наполягали. Що я мала робити? Потім погодилась. Я змушена була уступити... Це вихід з безвиході. Мені потрібна допомога. Ти не можеш мені її дати! Не можеш порятувати! Тому я приймаю допомогу від іншого приятеля і йду заміж за Озаркевича.

Іван Франко. Олю, Олю!

Ольга Рошкевич. Іванку, мені здається, якщо ти мене любиш, то повинен бути радий з того. Адже я буду вільна, свободна...

Іван Франко. З чого маю радіти? З чого? Що від мене відходиш?

Ольга Рошкевич. Іванку, не край мого серця!..

Іван Франко. Не бійся! Не тривожся. Але я не можу радити тобі йти за нього. Моє серце теж розривається, кровоточить. Відчуваю, що втративши тебе, я втрачаю всяку опору в житті, всяку надію і пропаду як пес на ярмарку. Та враховуючи твоє заховання, схвалюю твою відповідь батькам...

Ольга Рошкевич. У Лолині мені не життя, а смерть. Я мушу уступитись звідти. Той чоловік хоче мене взяти звідти – я його буду любити за це, я йому вдячна за це. Тебе люблю – ти мені показав дорогу, якою треба йти. А він мені відкриває ворота, що стоять заперті переді мною.

Іван Франко. А мене забудеш... А може вже почалось забуття. Може, вже забула...

Ольга Рошкевич. Не кажи, що тебе забула. Ти мені ніколи з думки не зійдеш! Що буду робити, про що буду думати – все те буде тісно пов’язане з твоєю роботою, з твоїми думками...

Ні, забуття немає, немає, немає! (*Пауза*). А може я неправильно чиню, що йду за Озаркевича? Поміркуй собі. Ти втратив суспільну перспективу через політичну неблагонадійність. Через це нас розлучили, і скільки ми за ці два роки натерпілись! Йду заміж за нього, бо іншого виходу немає.

Мені буде добре, як звідси, з Лолина, геть піду: мене ніщо не буде зв'язувати, буду працювати, скільки зможу, і буду з того рада... Лиш звідси, з цього села геть! Геть! Геть!.. Сама піти не можу.

Іван Франко. Твоє зізнання, що віддаєшся за Озаркевича, лише додає мені смутку. Але одне мене втішило, що полюбиш Володимира і будеш щаслива. Я напишу йому листа і розкажу одверто про наші стосунки, щоби не було між вами непорозуміння, а крім того від нього нарікань. Копію листа надішлю тобі для кращого орієнтування.

Ольга Рошкевич. Він тебе зрозуміє, Іванку. Володимир Озаркевич свідомо простягнув мені руку. Він знехтував своєю кар'єрою, погодився одружитися зі мною – бідною дочкою провінційного священика, яка підупала в громадській думці, перносячи глузування близьких. І робить він це, Іванку, заради поваги до Івана Франка.

Іван Франко. За це йому моє повне поважання, навіть моя щира подяка. Можливо, таким чином тобі легше буде приступити до виконання своїх задумів.

Ольга Рошкевич. Таким чином я отримаю волю. Через шлюб хочу зробити те, що свого часу зробила Софія Ковалевська. Роблю це заради і твого спокою, твого щастя.

Іван Франко. Я не сумніваюсь в твоїх добрих намірах. Від щирого серця бажаю тобі щастя за всі ті муки, які ти перенесла вдома... Тільки ти не говори про моє щастя, видається воно мені дуже примарним. Втративши тебе, я втрачаю надію на любов чесною і розумною дівчини, такої, котра могла би зв'язати свою долю з моєю.

Ольга Рошкевич. Іванку, дорогий, ти, видно, не розумієш мене. Не хочеш зрозуміти!

Іван Франко. (*Ніби не чує її*). Але жаліючись на долю, що позбавила погідної забезпеченості мене і подібних до мене, не забувай, що саме наша недоля спричинилась до появи і утвердження нових характерів – чесних, розумних і мислячих людей, між якими нині ти і інші можуть вибирати.

Ольга Рошкевич. Я буду вільна, Іванку! Вільна!

Іван Франко. Я сподіваюсь, що ти добре обдумала свій крок і не робиш собі ніяких ілюзій щодо формального шлюбу. При тому маю надію, що твій шлюб не стане на заваді нашій, тобто моїй і Володимира, приятні. А навпаки, любов до тебе, Ольго, ще більше нас зближить.

Ольга Рошкевич. Володимир Озаркевич запевнив мене у повній свободі. Я матиму можливість займатись корисною роботою: перекладати, писати. Наш дім завжди буде відкритий для друзів Івана Франка, для тебе, Іванку.

Іван Франко. Як мало це важить, дорога Ольго! Люблю тебе, тільки не так, як давніше, а сто разів глибше, щиріше, сердечніше, відколи знаю, що й ти скомпрометована, як я, що й ти потерпіла за те, що зналась зі мною... Роби, як

знаєш, як думаєш. Рішайся і будь певна, що я завжди буду тебе любити. І для твого добра буду терпіти, як ти терпиш для мого. Вважай, що моя доля – вітер у полі, і ніхто не знає, куди мене поверне життя. Зважуй, якою є різниця між долею моєю і Озаркевича, і вирішуй...

Ольга Рошкевич. Твої приятелі звинувачують мене в невірності до тебе, Іванку, що я чесний хліб хочу помінати на пухку попівську булку... Та й ти вважаєш, напевне, так думаєш, що мені забаглося стати попадею...

Іван Франко. Люба Ольго, подумай, які думки мало би викликати у мене твоє зізнання, що виходиш заміж за Озаркевича. Та я якось заспокоюсь. Найперше йдеться про твоє щастя. Не бути нам разом! І нічого мучити себе ілюзіями.

Ольга Рошкевич. Якщо я так низько впала в очах усіх чесних людей, якщо через те втрачаю у тебе приязнь і добру думку, – тоді я одружуватись не буду, бо людська зневага гірша, лютіша, страшніша смерті.

Іван Франко. Не побивайся так, моя люба! Не карай себе! Я вже спокійний. На одне тільки надіюсь, що ти не покинеш розумних переконань і чесною праці для збудження громадської думки. А навпаки, матимеш більше можливості для цього. А щодо чесних людей, то цього не бійся. Чим більше і краще працюватимеш для людей, тим вище станеш в їх очах.

Ольга Рошкевич. Я тепер чую в собі ніби дві істоти, дві душі, одна – моя давня, знайома тобі і всім, а друга – нова, камінна.

Іван Франко. Іноді людина сама не знає, що говорить, що робить. Але ти не належиш до таких. У тебе є бажання до роботи, до котрої в тебе є сила і здібність. Думаю, що ти не маєш причин ділитися на дві істоти. Ти є одною цільною істотою, такою, якою ти була досі, – люблячою, щирою, хоча і без сентименталізму, але при тому такою, яка все обдумує, з сильною волею. Я переконаний, що тобі до такої слабкості далеко, як і далеко до аскетизму.

Ольга Рошкевич. О, Іванку! Якщо я стала такою, як ти кажеш, то тільки завдяки тобі, мій милий. Листуючись з тобою, розмовляючи з тобою, я пройшла значну школу перевиховання, утвердження нових думок і помислів.

Іван Франко. Наше спілкування зміцнювало нас обох у намірах служити громадській справі, стимулювало працювати для людей.

Ольга Рошкевич. Так, ми були рішучі у відстоюванні свободи людини від рабських пут, свободи думки, освіти і праці, свободи нашого українського народу від чужовладства. Ти утверджуєш ці високі думки своїм словом і своєю працею, а я щаслива йти за тобою і ми разом раділи новим прихильникам цих високих помислів і діянь.

Іван Франко. Це велике щастя, коли людина з людиною сходиться думками, подає дружню руку на полі найсвятіших переконань. Такі блаженні дні ми пережили з тобою, дорога Олю!

Ольга Рошкевич. Так, це було у нас. І разом з найсвятішими переконаннями до нас прийшли найсвятіші почуття. Під час гарячих суперечок ми мимоволі заглядали одне одному в очі, намагаючись побачити в них дещо більше, ніж згоду в теоріях. Наші очі палали вогнем, гарячішим від вогню переконань.

Іван Франко. Чому ті хвилини так скоро минули? Чому я маю втратити тебе? Твої батьки заборонили мені бувати у вашому домі, листуватися з тобою, переловлювали листи. Нарешті, присилували тебе вийти заміж за іншого.

Ольга Рошкевич. Іванку, благаю тебе!..

Іван Франко. Так, Озаркевич чоловік добрий, щирий. Він не приглушить твоїх думок, твого серця. Будь щасливою з ним, полюби його... Але що я без тебе? Адже ти була моєю душею, моєю надією, моєю силою! Все, що я найбільше любив на світі, стало моїм горем.

Ольга Рошкевич. Іванку! Я завжди буду любити тебе... І ця любов спопелить мою душу!

Іван Франко. Ольго, серце моє, що ти зробила зі мною?

Ольга Рошкевич. Що я зробила з тобою? Ти сам казав, що не в'яжеш мене... А я так багато, так багато перетерпіла заради тебе! Роки цілі!..

Іван Франко. Олю, доле моя, що ти зробила з собою? Чи буде у тебе достатньо сили, щоб опиратися тій погані, що навколо нас, стояти за добро і проти зла, як ми колись собі прирікали?

Ольга Рошкевич. Сили в мене стане. Ми будемо один одного підтримувати на тій важкій дорозі. *(Пауза).*

Знаєш, Іванку, тепер я маю трьох рідних братів – Ярослава, тебе і Володимира...

Іван Франко. Прощай, дорога приятелько!

Ольга Рошкевич. Прощай, мій приятелю!

Звучать заключні слова мелодії пісні “Твою красу я переллю в пісні”, яку виконують двоє дівчат:

Я понесу тебе в душі на дні
Облиту чаром свіжості й любові,
Твою красу я переллю в пісні,
Вогонь очей в дзвінкій хвилі мови,
Коралі уст у ритми голосні...
Мов золота мушка, в бурштиновий
Хрусталь залита, в нім віки триває,
Цвістимеш ти – покіль мій спів лунає.

Під спів дівчат Іван Франко і Ольга Рошкевич поволі розходяться, вдивляючись одне в одного, щоб запам'ятати. Зникають дівчата, зникають Іван Франко і Ольга Рошкевич. У спорожнілій кімнаті станції лише деякий час звучить стихаюча мелодія.

І горять дві свічі.

ГОЛОС ІВАНА ФРАНКА

У сузір'ї класиків української літератури Іван Якович Франко посідає одне з найвеличніших місць. Художньо-поетичним словом, публіцистикою, науковою працею він ознаменував цілу епоху в українській літературі та суспільно-політичній діяльності. Творчість Івана Франка має велике значення як для української, так і для світової культури.

Найперше, Іван Франко – літературний діяч, і його зброя – СЛОВО. І він, як Вічний Революціонер, «словом сильним, мов трубою», мільйони «зве з собою» і мільйони «радо йдуть», бо це голос самого Івана Франка.

На це була насамперед спрямована поетична творчість Івана Франка, позначена багатством ідей, громадянським звучанням, широкими суспільно-філософськими узагальненнями. Глибиною відтворення життя українського народу відзначаються також прозові твори Івана Франка, що вважаються одним з найвидатніших явищ української класичної літератури. Великий поет і прозаїк Іван Франко був також і видатним драматургом, а його драма «Украдене щастя» заслужено вважається одним з найвидатніших драматичних творів української літератури.

Майбутнє України Іван Франко пов'язував із утвердженням справедливого суспільного ладу, головні засади якого – загальна власність, народна община; всебічний розвиток кожного громадянина; стабільний добробут, що ґрунтується на постійній праці. Основа всієї творчої діяльності Івана Франка – це ідея соціальної справедливості.

У творах Івана Франка чітко і правдиво окреслена ідея утвердження українського народу у своїй українській державі. Політична незалежність України, її державна самостійність – це те, у що Франко вірив і ненастанно пропагував.

Згуртування народу в єдину консолідовану націю – процес складний, і для цього мають бути, за словами Івана Франка, задіяні всі чинники. Це, найперше, економічні, соціальні, культурно-духовні. Не виключав

мислитель і обрядово-релігійні, бо вважав, що католицизм мав своєю метою «відділити нас від наших братів за Збручем». І хоча політичного кордону між українцями Сходу і Заходу вже давно не існує, та релігійний дехто прагне посилювати. В інтересах єдності українського народу цей кордан, підказує нам Іван Франко, теж необхідно знести. Об'єднання чотирьох православних церков, що діють в Україні, в єдину Українську християнську православну соборну церкву є справою необхідною і негайною. Це потрібно для зміцнення нашої української незалежності і державності.

Виважені Франкові поради українському народові у поетичних і художніх творах, наукових працях і публіцистичних виступах не втратили своєї актуальності, а переступивши поріг століття, прислужують нам і сьогодні в утвердженні незалежної Української держави.

Іван Франко увійшов в українську історію як великий письменник, видатний громадський діяч, мислитель і вчений. Його багатогранна творчість користується заслуженою популярністю в усіх слов'янських народів, відома в багатьох країнах світу. Вірний син України Іван Франко свято вірив у велику будущину українського народу і всім своїм життям наближав і утверджував Державну Незалежність України. За це ми, українці, шануємо ЙОГО з покоління в покоління.

Ми завжди чуємо голос нашого Каменяра!

Йосип Гах

ПРО АВТОРІВ

БАБІЙ Ольга – генеральний директор Івано-Франківського обласного телебачення “Галичина”, член Національної спілки письменників України, Заслужений журналіст України, лауреат премій ім. І. Франка, Т. Мельничука, В. Стефаника.

БАСИСТА Ірина – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ (м.Київ), доктор юридичних наук, доцент.

БІГУСЯК Михайло – директор Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук, доцент.

БРАТЕЛЬ Сергій - декан Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ (м.Київ), кандидат юридичних наук, доцент.

ГАВЛИЛІВ Богдан – головний історик міста і почесний громадянин Івано-Франківська, заслужений працівник культури України, кандидат історичних наук, доцент.

ГАХ Йосип – професор кафедри гуманітарних наук Галицької Академії, кандидат філософських наук, доцент.

ГНАТЮК Михайло – доктор філологічних наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка, голова Міжнародної асоціації франкознавців.

ГОЛОД Роман – директор Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор філологічних наук, професор.

ГРАБОВЕЦЬКА Оксана – учитель слов'янської, української та російської філології в недільних школах (м. Торонто, Канада).

ГРИНЧИШИН Надія – науковий працівник Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, кандидат філософських наук, доцент.

ГУЦУЛЯК Олег – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ДАНИЛЮК Інна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та філології Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.

ДЕМ'ЯНЧУК Тетяна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ (м. Київ), кандидат історичних наук, доцент.

ДЕРЖИПІЛЬСЬКА Галина – завідувач відділу культурно-мистецьких та музичних програм телерадіокомпанії «КАРПАТИ».

ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ Ростислав – директор-художній керівник Івано-Франківського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Івана Франка, Заслужений артист України, доцент кафедри

театрального мистецтва Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ДІНТЕР Анна – викладач кафедри гуманітарних наук ПВНЗ «Галицька академія».

ЗУБИК Степан – доцент кафедри містобудування Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат технічних наук

КАЧКАН Володимир – завідувач кафедри українознавства Івано-Франківського національного медичного університету, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України.

КІТ Григорій – директор Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», кандидат технічних наук, доцент, член-кореспондент Академії інженерних наук України.

КОЗАК Федір – перший проректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Заслужений працівник освіти України, професор, завідувач кафедри нафтогазового технологічного транспорту.

КОНДРАТЮК Володимир – магістр права Інституту права та психології Львівського університету «Львівська політехніка».

КОНДРАТЮК Сергій – доцент Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук.

КРИЖАНІВСЬКИЙ Євстахій – ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, доктор технічних наук, професор, академік Національної академії наук України, Заслужений діяч науки і техніки України.

ЛУЦЮК Ганна – завідувач філією Криворівнянського літературно-меморіального музею Івана Франка (філія Івано-Франківського краєзнавчого музею).

ЛУЦЬКИЙ Андрій – ректор Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, доктор юридичних наук.

МАКАРОВСЬКИЙ Іван – доцент кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

МАНДРИК Ярослав – завідувач кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, доктор історичних наук, професор.

МАРЦІНКІВ Руслан – міський голова Івано-Франківська.

МАРЧУК Ганна – завідувач кафедри журналістики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук, доцент.

МАЦИШИН Дарія – директор ТзОВ «Динамо», підприємець.

МЕЛЬНИЧУК Богдан – професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук.

МИКИТИН Ірина – кандидат філологічних наук, доцент Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

МОСКАЛЮК Михайло – заступник директора Інституту історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук, доцент.

НЕМЦЕВА Тетяна – студентка Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

ПЕДИЧ Василь – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

ПЕТРОВСЬКА Марія – викладач Бурштинського торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету.

ПРЯХІНА Наталія – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

ПТАШНИК-СЕРЕДЮК Олександра – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ (м. Київ), кандидат соціологічних наук.

ПШЕНИЧНИЙ Євген – кандидат філологічних наук, доцент Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

РЯБИЙ Василь – член Національної спілки журналістів України (м. Коломия).

САВИЧ Василь – ректор ПВНЗ «Галицька академія», доктор економічних наук, професор.

САВИЧ Олег – декан економічного факультету ПВНЗ «Галицька академія», кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та обліку.

СІРМАН Сандра-Марія – студентка Тлумацького коледжу Львівського національного аграрного університету.

СКОТНА Надія – ректор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктор філософських наук.

СТРИПЧУК-ПАЛІЙЧУК Марія – викладач Снятинського коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету.

ТАЛАНЧУК Петро – президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», доктор технічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, Заслужений діяч науки і техніки України.

ТЕЛЬВАК Віталій – доктор історичних наук, професор кафедри давньої історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

ТИМКІВ Василь – директор Івано-Франківської обласної філармонії, кандидат наук з державного управління.

ТУЛИК Христина – студентка Коледжу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.

ЦИМБРИКЕВИЧ Йосип – кандидат філософських наук, доцент, м. Івано-Франківськ.

ЯЦУК Наталія – кандидат філософських наук, доцент Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.

ЗМІСТ

РІК ІВАНА ФРАНКА – <i>Козак Федір</i>	3
КВІТУЙ НАШ СЛАВНИЙ ІВАНО-ФРАНКІВСЬК – <i>Марцінків Руслан</i>	5
РОЗДІЛ І. «МІЙ ПОКЛИК: ПРАЦЯ, БОРОТЬБА, СВОБОДА»	
На батьківській землі: Нагуєвичі, Дрогобич... – <i>Скотна Надія, Пшеничний Євген</i>	8
Іван Франко і Львівський університет – <i>Гнатюк Михайло</i>	18
Перебування Івана Франка на Чернівецьщині – <i>Мельничук Богдан</i>	33
Іван Франко у Львові: тут він жив і творив – <i>Гринчишин Надія</i>	43
Місто Івана Франка – <i>Гаврилів Богдан</i>	56
Гуцульський світ Івана Франка – <i>Луцюк Ганна</i>	61
Він летів до Коломиї, наче метелик на свічу – <i>Рябий Василь</i>	66
Суспільно-політична діяльність І. Франка у виборчих процесах в Галичині – <i>Кондратюк Сергій, Кондратюк Володимир</i>	69
Арешти Івана Франка – <i>Братель Сергій</i>	76
Європейський вибір Івана Франка – <i>Голод Роман</i>	81
РОЗДІЛ ІІ. «Я СИН НАРОДА, ЩО ВГОРУ ЙДЕ»	
Devs Mevs ad te Delvce Vigilo GF (Незнищенність Франкового духу) – <i>Качкан Володимир</i>	97
Театр Івана Франка – <i>Держипільський Ростислав, Держипільська Галина</i>	106
Іван Франко у музиці: українознавчий аспект – <i>Тимків Василь</i>	115
Іван Франко як журналіст і публіцист – <i>Марчук Ганна</i>	123
Іван Франко і Михайло Грушевський: стосунки та співпраця – <i>Педич Василь, Тельвак Віталій</i>	129
Світ Франкового слова – <i>Пташник-Середюк Олександра, Дем'янчук Тетяна, Пряхіна Наталія</i>	143
РОЗДІЛ ІІІ. «Я Є МУЖИК, ПРОЛОГ, НЕ ЕПІЛОГ»	
Тенденції суспільного розвитку в осмисленні І. Я. Франка – <i>Крижанівський Євстахій</i>	152
Економічні погляди Івана Франка – <i>Савич Василь, Савич Олег</i>	160
Українська національна держава в розумінні Івана Франка – <i>Макаровський Іван, Мандрик Ярослав, Москалюк Михайло</i>	167
Іван Франко про національні проблеми українського народу і сучасність – <i>Цимбрикевич Йосип</i>	182
Правознавчі погляди Івана Франка та їх сучасна значимість – <i>Басиста Ірина</i>	193
Іван Франко: сутність філософії життя – <i>Луцький Андрій, Данилюк Інна</i>	204
Поезія Івана Франка ніколи не зів'яне!!! – <i>Зубик Степан, Дінтер Анна</i> ...	209
Іван Франко таки Каменярь: модернізм – неомодернізм – сучасність – <i>Гуцуляк Олег</i>	216
Франкова «Академія» в оцінках і поглядах професора В.Т. Полека – <i>Бігусяк Михайло</i>	220
Феномен Франка: діалог зі світом – <i>Таланчук Петро, Кім Григорій, Микитин Ірина</i>	227
РОЗДІЛ ІV. «ТВОЙОМУ ГЕНІЮ МІЙ СКРОМНИЙ ДАР ВЕСІЛЬНИЙ»	
ПОЕЗІЯ	
Прихід весни нікому не спинить – <i>Бабій Ольга</i>	235
Романтичний народ мій – <i>Грабовецька Оксана</i>	241
Життя Україні віддав – <i>Макаровський Іван</i>	245
Вирости нові герої в боротьбі за майбуття – <i>Мацішин Дарія</i>	255
Слухаю симфонію вічності – <i>Немцева Тетяна</i>	263
З джерел Франкових п'ю цілющу воду – <i>Петровська Марія</i>	269
Могутнім словом нам подай духовну міць і славу – <i>Сірман Сандра-Марія</i> ..	280
Я пам'ятаю дум твоїх перлини – <i>Стрипчук-Палійчук Марія</i>	289
Народ-герой воскресне! – <i>Тулик Христина</i>	299
Він нас будив, щоб долю не проспала – <i>Яцук Наталія</i>	305
ДРАМАТУРГІЯ	
Зів'яле листя – <i>Гах Йосип</i>	314
ГОЛОС ІВАНА ФРАНКА – <i>Гах Йосип</i>	349
ПРО АВТОРІВ	351

ІДЕЙНИЙ ПРОВІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

До 160-річчя від дня народження
І. Я. Франка

В АВТОРСЬКІЙ РЕДАКЦІЇ

Укладач

Гах Йосип Михайлович

Дизайн

Андрій Іваньо

Комп'ютерна верстка

Інна Данилюк

Комп'ютерна коректура

Христина Гнатюк

Підписано до друку 06.04.2016. Формат 60x84/8.

Умови. друк. арк. 41,62.

Гарнітура «Times New Roman».

Зам. 8998.

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні «Місто НВ»

Друкарня «Місто НВ»
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 53.
Тел. (0342) 55-94-93.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ІФ № 40 від 26.04.2011 року

